

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
BIBLIOTECA DACOROMANIEI
CONDUSĂ DE SEXTIL PUȘCARIU

No 1

Autogr.

**ISTORIA LITERATURII
ROMÂNE MODERNE**

INTÂI POETI MUNTENI

LECȚIUNI

de

G. BOGDAN-DUICĂ
Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

CLUJ

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

1923

1956

UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

BIBLIOTECA DACOROMANIEI

CONDUSĂ DE
SEXTIL PUȘCARIU

1.

Istoria literaturii române moderne INTĂII POETI MUNTENI

DE
G. BOGDAN-DUICĂ.

CLUJ,
EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE «ARDEALUL»
1923

B. 77900

Invr. 86134.-

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE MODERNE

INTĂII POEȚI MUNTENI

LECTIUNI

de

G. BOGDAN-DUICĂ

Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române

145.559

Donațiune

CLUJ, 1923

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

82690
145559

RC 124/00

242

ISTORIA LITERATURII
ROMANE MODERNE

INTAIL POETH MURTELI

TOATE DREPTURILE REZERVATE.

B.C.U.Bucuresti

C145559

Prefață

Cluj, în 20 Maiu 1920.

Cartea aceasta cuprinde o mică parte din lecțiunile de istorie literară română ținute la Universitatea din Cluj în anul întâiu al lucrărilor sale.

Le-am ținut cu gândul că lumii de-aici, căreia sistemele învățaturii Ungariei i-au tănuit vieața românească și istoria ei prețioasă, trebuie să-i dăm, despre această vieață, informațiuni cât mai multe. De aceea am făcut, la curs, multă istorie literară; de aceea estetica am lăsat-o în seama discuțiunilor din seminar.

Lipsa din Cluj a mijloacelor: a cărților și revistelor, m'a silit să procedez biografic și să încep cu acea epocă (1800—1850) pentru care de mult adunasem însemnări oricând bune pentru studii literare.

Despre această epocă literară avem, până acum, o mare operă: N. Iorga, Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea (vol. I—III); și un curs de O. Densusianu*; mai avem monografii: de mine, de E. Lovinescu, de alții; diferite studii nu ne lipsesc. Cu toate acestea pot afirma că cercetarea înnoită a epocii mi-a descoperit probleme nouă, mi-a dat câteva soluții nouă și a dus mai departe lămurirea evoluțiunei noastre literare, pe care peste 40—50 de ani, după alte multe lucrări, pe care le simt absolut necesare, un spirit sintetizator ne-o va da cum trebuie să fie: o psihologie literară, evolutivă, sigură a curențelor și a scriitorilor fixați exact în ele; o expunere — până acum neglijată cu desăvârșire — a mijloacelor artistice-tehnice; o informație deplină despre influențele streine, adecă despre contactul nostru cu literaturile streine din Est și Vest.

Noi, toți cercetătorii de astăzi, sântem numai solii acelui istoric literar, care, ocupându-se de aceiași scriitori, va desfășura unei generații mai fericite valuri de frumoase sentimente și de idei generoase, care au contribuit la înălțarea morală și intelectuală a neamului nostru mai mult decât oamenii politici, pe cari,

* Acum (1923) tipărit.

cu drept cuvânt, toată literatura noastră i-a învinuit totdeauna. Literatura română a născut și a generalizat sufletul care a învins; de-aceea ea este vrednică să-i apară acel norocos istoric, pe care i-l doresc și care o va trata drept ce este: drept. cea mai mare energie românească modernă.

În lecțiile de față am ținut să nu mă întrec cu nimeni și să colaborez cu toți; pentrucă din munca tuturor va ieși, pe rând, materia necesară acelei clasice expuneri pe care, peste 40—50 de ani, eu nu o voi mai ceti.

Inceputurile eroice ale literaturii noastre moderne mi-au devenit simpatică din momentul în care m'am convins, pe la 1898, că sânt prea puțin cunoscute Românilor. Mă simțeam eu umilit de atâta lipsă de interes! Am început atunci cercetările asupra lui Gr. Alexandrescu; în cartea aceasta mă simt pe același drum, descoperitor de material bun și uneori de puncte de vedere nouă.

Intâiele lecțiuni lipsesc din volum: Aspectul moral al fării în timpul lui Ienăchiță Văcărescu și vieța și opera lui Enache, Alexandru și Nicolae Văcărescu; despre ei nimic nou și sigur nu se poate spune câtă vreme manuscriptele lor nu vor fi publicate sau cercetate. Cu cercetarea aceasta se ocupă Nerva Hodoș; cine-i va succede, nu se vede.

G. BOGDAN-DUICĂ.

Greșeli de tipar s'au strecurat câteva. De ex. p. 185, în notă, *Sand* în loc de *Eliad*; p. 190 *Ispătescu* în loc de *Ipătescu*; p. 198 *micul gând* în loc de *unicul gând*. Dar ele sânt așa de puține și de ușor de ghicit, încât le voi îndreptă abia la a doua ediție.

Cuprinsul.

	Pag.
<i>Prefață</i>	V-VI.
<i>I. Ioan Văcărescu.</i> ←	
1. Caracteristică	1
2. Scrierile: Cronologie, influențe	3
3. Biografie	24
4. Excurs despre gen. N. Mavros	34
<i>II. I. Eliade Rădulescu.</i>	
1. Biografie: 1802—1818	39
2. Biografie: 1818—1828	54
3. Gramatica românească	64
4. Curierul românesc și Curierul de ambe sexe.	89
5. Literatura rusofilă și antirusească la 1829 și 1830.	100
6. Boileau și Lamartine	112
7. Biografie: 1834—1842	125
8. Planul poetic de la 1836: Biblicele, Evangelicele și Omul individual	140
9. Planul poetic dela 1836: <u>O noapte pe ruinele Târ-goviștei și Zburătorul</u>	156
10. Planul poetic de la 1836: Mihaida.	164
11. Teatrul și Fabula.	172
12. Biografie: 1843—1848	181
13. Biografie: 1849—1866	194
14. Biografie 1866—1872	204
15. Excurs despre literatura politică-istorică a anilor 1848—1869	212
16. Elevii lui Eliade	216
<i>III. Vasile Cârlova</i> ←	230
<i>IV. Constantin Făca</i>	240
<i>V. Grigorie Alexandrescu.</i> ←	
1. Biografie	249
2. Evoluțiunea poetului	256
<i>VI. C. A. Rosetti</i>	279
<i>VII. Cesar Boliac</i>	291
<i>VIII. Anexă</i>	302

IOAN VĂCĂRESCU

CARACTERISTICĂ.

(Lecțiune ținută în 8 Decembrie 1920).

Dedicată strălucitului coleg V. Pârvan, tovarăș bun la greutățile începutului.

I.

Lecțiunea sau, mai exact, lecțiunile despre Ioan Văcărescu vor avea un ton apologetic. Pentru că eu am impresia că în expunerile generale de istoria literaturii el este bagatelizat, ca de ex. în istoria literaturii de G. Adamescu¹, sau judecat aspru, de la propria înălțime sufletească a istoricului, care este, în acest caz, N. Iorga; eu îl voi aprecia de la înălțimea aceluși nivel al timpului său, peste care Ioan Văcărescu s'a înălțat sus de tot.

Timpul său îi simțise repede superioritatea.

Încă înainte de-a fi tipărit ceva, Ardeleanul V. Popp vorbea despre I. Văcărescu în prefața la *Psaltirea* lui Prale²: „Mulțime și felurimi de poeme se află la acesta, care, de le-ar face cunoscute nației, pentru că toate sânt vrednice de-a vedea lumina, foarte mult o ar îndatoră“. I. Eliade Rădulescu, care de tânăr cunoscuse *Primăvară amorului*³, cunoscându-l apoi în întregime, îi dă laudele cuvenite în prefață la gramatica sa⁴. Pentru Eliade poetul nostru este un Anacreon, prin ale cărui poezii limba „a câștigat aripi“; dar el nu le tipărește, ca să „bucure pe toți Românii“; „o să i le fur și o să i le dau eu la lumină“, amenință Eliade. Când stilistul Al. Odobescu vorbește, la 1861, despre limba de la 1828 a lui I. Văcărescu — așa cum el o mânuea în traducerea lui *Britannicus* — și afirmă că în ea trebuie să recunoaștem „pe unul din cei mai

¹ Ed. L. Alcalay, p. 266—268.

² 1827, p. V.

³ Cuvântarea ținută la moartea lui Văcărescu, 1863, p. 22.

⁴ 1828 p. XXXIV.

demni părinți ai limbei* noastre¹, Odobescu dă dreptate lui Eliade. Al. Odobescu este și dovadă, că tradiția preamăririi ajunsese până aproape de noi, să zicem până pe la 1870.

După publicarea broșurei de versuri de la 1830, laudele se înmulțiră. Astfel, la 1835, lui C. Bolliac i se pareă că I. Văcărescu, ca autor al *Primăverii amorului*, este un „geniu creator“². Eliade îl cită iarăși ca pildă de conciziune stilistică³. Cesar Bolliac revine, la 1844, în *Foaia pentru minte*⁴ și îl întreabă pe Văcărescu: Pentru ce nu mai cântă, pentru ce lasă Dacia fără Tirteu, fără Teocrit? Bolliac mărturisește că, în copilăria sa, muza lui Văcărescu l-a creat pe el poet, căci „prea mult îi plăcea“.

Faima aceasta i-o întăreau și școalele, în special liceul de la Sf. Sava, unde se studiă de ex. *Retorica* lui S. Marcovici (1834), în care, cu laude sincere, se citau versuri din Văcărescu.

Interesant este și momentul în care lauda fără rezerve începe a face loc unei aprecieri mai reci. O generație nouă îl simte mai rece, dar și ea laudă încă generos. Astfel, nici la 1854, D. Bolintineanu nu rămâne neinfluențat de grația și suavitatea din *Primăvara amorului*⁵, la care revine, cu aceleași laude și la 1868, când însă vorbește și despre „bălăriile“ care cresc printre versurile lui Văcărescu⁶.

Intre 1854 și 1868 figura lui I. Văcărescu găsi și un judecător strein, un distins om de litere, care-voia să informeze streinătatea, dar care scotoceă cu deliciu în bogăția intelectuală și morală a României pe care mult o iubea: Eră Ulysse de Marsillac, profesorul. Acesta ni-a vorbit nu numai despre amorul lui Văcărescu, sau despre sentimentul naturii, ci și despre religia lui, despre filosofia lui⁷.

Așa dar aproape jumătate de veac neîntrerupt, Românii sânt preocupați de poezia lui I. Văcărescu, pe care el o ține, însă, ascunsă, pe care o risipește, rar, în gazete, și pe care o societate de literați trebuie să i-o smulgă oarecum din mâni, pentru ca să

¹ *Revista română*, vol. I, p. 483.

² *Operile lui Cesar Bolliac*, 1835, p. 13.

³ *Culegere din scrierile lui I. Eliad*, 1836, p. 48.

⁴ Pag. 240.

⁵ *Les principautés roumaines*, p. 49.

⁶ *Albina Pindului*, vol. I, p. 134. Cam tot astfel îl judecă și G. Sion în *Revista Carpaților*, 1861, vol. II, p. 340.

⁷ In *La voix de la Roumanie*, 1861, No. 12, 13/26 Aprilie.

o publice, în sfârșit, într'un volum elegant, la 1848. Volumul acesta este un omagiu al generațiunei de la 1848, pe care viitorul ministru de externe al Munteniei, al revoluției, I. Voinescu II, o reprezintă scriind o prefață plină de gingășie și de adorație¹.

Din toate știrile înșirate mai sus reiese că I. Văcărescu a fost o parte mare și bună din sufletul literar al epocii sale; că peste opera lui nu se poate trece cu graba criticei de foileton modern, care se mărginește să fixeze valorile relative, adecă valorile scumpe spiritelor moderne, nu și valorile istorice, lucrătoare în timpul lor, asupra contemporanilor lor².

II.

I. Văcărescu este un bun prilej să vă exemplific o parte din ideile expuse la *Teoria literaturii*³. Exemplificând fixez totodată și caracterul poeziei lui Văcărescu.

Să ne întrebăm așadar: care este acea *faculté maîtresse*, care, precumpănind, constituie trăsătura fundamentală a fizionomiei lui literare?

În poezia lui I. Văcărescu este foarte multă judecată, rațiune rece, pătrundere rațională a lucrurilor. Rațiunea este coloana vertebrală a literaturii lui; fantazia, sentimentul, apar numai în planul al doilea. Și aceasta de la început până la sfârșit. Urmați-l deci împreună cu mine:

În 1817 I. Văcărescu scrie: *Ce este'n mână, nu e minciună*, o mică disertație de etică rimată, cu concluzia:

În lume omu găsește raiu.

În 1818 — în 19 Aprilie — curg strofele pedagogice ale *Tipografiei*; tot atât de rece este și *La pravila țării*, din același an, când ceva mai cald răsună versurile despre dobândirea celor pierdute și prefacerea în acvilă a corbului sărman; o analogie a amorului cu un izvor de ape este calmă, în *Putna*; și în sfârșit, același an ne dă o fabulă *Corb la corb nu scoate ochii*, în care raționalismul persistă.

¹ Paginile I—VII din *Colecție din poeziile Dlui marelui lógofăt I. Văcărescu*. București, 1848.

² Observ că și dușmanii lui I. Văcărescu vorbeau în acel timp respectuos despre el. Vezi de ex. pagina 102 din *L'Autriche, la Turquie et l'Es Moldo-Valaques*, par M. B*** Paris, 1856.

³ Alt curs paralel al autorului.

Saturnu din 1819 sau *La deschiderea teatrului* în București, seamănă perfect cu *Tipografia*; doar două strofe sânt mai calde¹.

Anul 1821 este anul revoluțiunii, în care Văcăreștii avură un rol secundar. Neculae Văcărescu, trimis într'o misiune de domolire la Tudor, nu reuși; dar el cântă ca naționalist *Durda* sa, iar, în exil, la Brașov deveni un centru de reculegere națională². Ioan Văcărescu, acum bărbat de 29 de ani, se mișcă mai mult. El este optimist. Rece începe *Sfătuire și rugăciune*, dar simțit, cald este în:

Tu ce pretutindeni ești,
Ce zidirea-ți cărmuești,
Care 'nalți împărății
Și cufunzi când te mării,
Din toți sfinții cel preasfânt,
Te coboară pe pământ!
Luminează-ne pre noi,
Spune-ne a tale voi!

Bunavestire este iarăși rațională. Un îndemn mai viu se află în *Cântec românesc*:

Cerul slava ta voește,
Aidi, voinice, biruește!

Energie, de actualitate și astăzi, este și în *Glasul poporului sub despotism*:

Rescoală-te, inima mea, din a răbdării boală!
Grozav, grozav ai suferit, grozavă te rescoală!
Să tremure, să tremure cumplita tiranie. . . .

Firește, glasul nu-i o Marsilieză, nu-i *Deșteptarea Românilor*; nu-i *Deșteaptă-te Române*, dar este o îmbinare de rațiune și sentiment, de astădată de mai mult sentiment decât găsim în 1829, în *Marșul românesc*, privitor la reînființarea miliției naționale.

Cui este întrucâtva atent, simțirea îi va licări și din sonetul de la 18 Iunie 1830, *Lui aga Nicolache Ghica* — Moldoveanul care, fiind în București, se entuziasmă de versurile lui Vasile Cârlova, dar ea nu izbucnește:

Lesne poți pricepe ce simț pentru tine!

Adecă: poți pricepe cât eu nu pot spune!

Raționalismul filosofic îl duce, în 1834, către întâiul său poem social, *Prieteșugul*, în care picură câte ceva din idealele istorice:

¹ Din motive pedagogice, la curs, aceste strofe erau adeseori cetite.

² Heliade-Rădulescu, *Equilibru între antithesi* p. 77.

De ceri vecie,
Fii Utican!

Și dacă cercetăm înainte toate poeziile datate, ne convingem că toate cad, până la 1843, în aceeași categorie de poezii gândite.

Încoronarea acestui gen de poezii o face însă marele poem *Adevărul*¹, care totuși, pe ici pe colo, devine plastic. În versuri libere, nerimate, I. Văcărescu desvoaltă în acest poem sistemul său social, din care extrag, ca indiciu, câteva idei:

Stăpâne al luminii!
Eu văz în *Adevăr*
Voința ta cea sfântă!

Și adevărul iată-l:

I. Omul este un inel în lanțul societății, în lanțul neamului; dar inelele sânt de aur, de argint, de aramă, de lut, de lemn, de paiu. Fericit neamul care-și găsește conducătorul bun!

Eu mă știu vrednic,
Ca să-mi port neamul
Spre bine!

Lanțul nu trebuie se fie încurcat de nimeni.

II. Idealul este o societate în care nimeni nu-i rob, nimeni tiran.

III. Oglinda lui Dumnezeu, în această lume, este adevărul:

Legea a ta *Adevăr* este.
Și *Evangelia*-ți, ca dânsul,
Trebuie
De *taine* nu are
Spre propoveduire.
A *tainelor* vreme
Acum trecut-a.
Gol e frumos, o Doamne, *adevărul*,
Viteaz el e
Și folos face.

De aceea poetul cere ca mintea, simțirea, mâna să i se umple de adevăr, ca să fie, prin el, biruitor.

Veniți să ardem vecinic
Ca lumina,
Ș'in veci să luminăm!

IV. Însă în adevăr arde — iubirea. Ea este sâmburele firei, ea înflorește floare lângă floare, ea coace roduri; iubiți-vă deci familia, neamul,

Pe *fratele* român
Ori unde l-ați aflat;

iubiți lumea!

V. Acela a fost idealul; realitatea actuală este alta. Democrit avu dreptate să răză. El nu va râde, dacă iubirea din noi va face să lumineze — adevărul.

¹ Pagina 27—66.

VI. Lumea demagogilor trebuie ținută în frâu; iubitorii de domnie, viclenii, să se dea la o parte, pentru ca tirania nouă să nu reînceapă rostul celei vechi.

Cu astfel de ideale, I. Văcărescu eră, în vremea lui, un modernist remarcabil și, vom vedea, remarcant.

Revenim: Puterea maestră în Ioan Văcărescu este rațiunea. Tip reflexiv, tip influențat de filosofie, el se simțea chemat să călăuzească prin vers, nu să entuziasmeze sentimentul.

Noi cerem, însă, poetului o simțire adâncă, o imaginație în ale cărei icoane, în al cărei joc de icoane, de simboluri, simțirea să fie caldă, vie, răpitoare.

Fantazia lui I. Văcărescu s'a dezvoltat sub o influență literară pe care poetul I. Bolintineanu o regretă mult (1854): Aceasta a fost influența mitologiei grecești. Toți zeii vechi apar în versurile lui Văcărescu și sânt presupuși: icoane bine cunoscute — în lumea de-atunci, a școalelor grecești încă — chipuri care nu au nevoie de precizări nouă, originale; chipuri calăpodate și în mintea Românilor. Ele apar chiar și în *Primăvara amorului*, în povestirea unui adevărat și adânc amor al poetului; chiar aici ele curg: Arahne, Apollo, Amor, Vinerea, Diana, Marț (Mars), Ceres, Pan, Faunii, Silvanii, Minerva, Neptun, Pluton, Joe, Muzele, Ercule, etc.

Dar aici nu apar numai zeii, ci și obișnuitele figuri ale poeziei grecești și romane: Chipris în baie; Tirsis în câmp; Amor cu Psiche în paradis, etc.

Uneori I. Văcărescu împrumută însă și situațiuni clasice-literare, care stârnesc plăcut fantazia, dar pe care el, sărac în invenție, numai le repetează.

Iată un exemplu:

Anacreon cântase cântecul prea drăgălaș în care Eros, cu aripele plouate, bate noaptea la ușă, cerând intrare; și pleacă după ce a rănit pe miloasa lui gazdă. I. Văcărescu imită exact scena:

Dormind astfel, într'o noapte,
Somnu 'ntâiu ca vre un ceas,
Mă deștept, înțeleg șoapte,
Simț că de copil e glas.

Strigând întreb: Cine este?
Cine aicea s'a băgat?
Cine-aici fără de veste,
A 'ndrăsnit de a intrat?

Mă uit. Ce să văz? Minune!
Prea ciudat un copilaș

Fricos cere iertăciune,
Se roagă să-i dau lăcaș.

Văz în spate-i arepi zmulte,
Port frumos, dar sfâșiat;
Gata el să-mi spuie multe,
Eu de somn ingreuiat:

„Las' — îi zic — om vorbi mâine,
Acum culcă-te, de vrei,
De ți-e foame, iată pâine,
Apă, vin, de-i vrea să bei“. *Etc.*¹

Ideea, situația, este: Un zeu bate la ușă, i se deschide, o scurtă acțiune interesantă se desvoaltă; și scena se sfârșește plăcut.

Situația din oda lui Aracreon se repetă, în *Baccu*². Afară răsună o trâmbiță; nici n'apucă să iasă poetul, și Bachus e în casă și-i ține o cuvântare de bețiv, care-l silește pe poet să îngenunche în fața lui. Acum năvălesc și tovarășii lui Bachus, toți bacanții. Poetul devotat cântă acum vinul și pe noul său stăpân.

Și *Imaginația*³ este concepută tot astfel: Poetul este trist, retras departe; deodată

Un nor, lumină revărsând,
Văz eu în casa mea întrând;
Din ele sare-o zână —

Cu ea vin. Grațiile și muzele,

Un semn ea face și pe loc
Grații pășesc cu ușor joc,
Vin câte noă Muze.

Și toate-l întreabă cu dulceață, ce voește el, poetul?

Repetiția aceasta imitativă a unei situații este, fără îndoială, un simptom de puțină energie imaginativă a poetului.

Ca să simți fenomenul strein, care se află tocmai subț ochii tăi, imaginația trebuie să fie capabilă să te 'ntroducă în esența lui, pe care, tu, poet, trebuie să o scoți la iveală, s'o exteriorizezi. Această esențială notă caracteristică a poetului nu-i lipsește lui I. Văcărescu, dar este lipsită de energie, de cantitate.

Însă când I. Văcărescu vorbește despre sine, când descopere interiorul său, el găsește accente care pot opri în loc atențiunea, care te iau cu ele.

Murise mamă-sa, o faimoasă femeie. Cântând-o el începù nătâng, dar apoi găsi accentul:

Cui să mă tânguesc?
Și cine să m'ajute?

¹ Ediția 1848. p. 10.

² Ed. 1848, p. 173.

³ Ed. 1848. p. 445.

La cine să găseșc
Așa comori pierdute ?

Alerg la Dumnezeu,
Cu lacrimi, cu căldură:
Nimic lui nu-i e greu
Îl rog și — nu se 'ndură.

Ah, maică roagă-l tu!
Pe tine el te-ascultă;
Da, căci, ai vrut, el vru:
Și ești din brațe-mi smultă.

Simțirea poetică, totuși, stoarsă din inimă și așternută în vers, se mai găsește în *La râu*¹, deși greutatea limbei literare — pe atunci începătoare, nealcătuită — se opune ca și în versurile eligice la moartea mamei sale:

Du-te curgând, curgând te du,
Ah, râuleț găsește-o tu —
Cu sunetu ce mă jălești
Poți și cu ea, tu, să vorbești.
Poți să-i spui, dulce murmurând,
Că eu, pe dânsa așteptând,
Foarte amar petrec aci
Întreaga noapte, întreaga zi.

Un sentiment greu de exprimat este, de sigur, sentimentul înmărmuririi amoroase, al încântării care amuțește pe iubiți, al „uimirii“, cum îi zice adeseori V. Alecsandri. I. Văcărescu a încercat, și el, greutatea aceasta și a scris *Minutul îndumnezeit*²:

Și gândului acū
Să tacă îi plăcū.
Vorbire s'a 'nceput
L'al inimilor fund:
Spun ele și respund
Cu glasu lor cel mut.

Acum cred că putem afirma, *dovedit*, că poetului I. Văcărescu nu-i lipsiau nici acele însușiri, care fac mai ales pe poeți.

Ce i-a lipsit însă a fost conștiința și voința *de-a fi într'adevăr un poet al națiunii*. Dacă acestea ar fi fost tari și mari în el, el nu s'ar fi mulțumit să scrie pentru sine, ocazional; ar fi scris pentru alții, ar fi *lucrat* opera sa, ar fi dezvoltat meșteșugul expresiei care, cu timpul și în proporția scrierii, se perfecționează, care dă prilejuri de chibzuirii estetice, care te înalță. El a fost poet, dar și boier. A cântat, dar nu și-a prețuit arta, pentru că nu a aspirat la

¹ Pagina '65.

² P. 101.

mai mult decât a putut primul moment, nu a fost gelos de arta sa. De aceea alții trebuiau să-i publice versurile, alții să-l îndemne mereu să mai cânte. De-aceea nici limba lui nu a luat niciodată o formă desăvârșit impecabilă.

Totuși el eră deasupra epocii sale, deasupra anilor 1820—1830, în care abia Eliade începe — pe la 1823 — să-i succedă întrecându-l până ce V. Cârlova și Gr. Alecsandrescu intră — spre marea bucurie și a lui I. Văcărescu — în curentul nou, pătruns, agitat de avântul sentimentalism lamartinian.

Totuși, el rămâne începătorul unor genuri, despre care vom vorbi în altă lecție.

DATE CRONOLOGICE.

(Lecție ținută în 9 Decembrie 1920).

*Lui Sextil Pușcariu, în-
tâului rector.*

Dată fiind fizionomia poetică, expusă în lecția anterioară, și constanța obicinuită a tipului raționalist al poeziei, la I. Văcărescu nu se poate vorbi de-o evoluție variată, cu epoce bine distinse. La el se poate vorbi numai de-o preocupare de *teme nouă*, a căror cronologie ne interesează în tot cazul.

Clar în această cronologie se poate vedea, întrucâtva, abia în anii 1829—1830; când redactorul *Curierului românesc*, I. Eliade Rădulescu, îl târește oarecum pe Văcărescu în arena publicității. Ce-a fost dincolo de 1829 rămâne nesigur sau aproximativ.

În copilăria sa, I. Văcărescu a scris versuri în limba grecească, ca și V. Cârlova încă¹. Încercările lui grecești erau cunoscute la curtea domnească a fanariotului Caragea². Acesta îl însărcină să scrie, pe Pravila sa, o odă, un imn; dar în loc de odă, poetul scrisese (1818) versurile;

Ah, d'am putea-ne dobândi
Și câte — avem pierdute!

Dacă-l credem pe I. Văcărescu — și *trebuie* să-l credem — la 1818, el eră un scriitor vechiu, căci el scria românește cel puțin de pe la 1810, de când se întorsese de la învățăture, de la Viena. Aceasta ne-o spune el în scrisoarea către I. Eliade, publicată în

¹ I. Voinescu II, în prefața la *Colecție din poeziile lui V. 1848* p. IV.

² Tot acolo.

Curierul românesc din 14/26 Iunie 1829¹. Intre 1810 și 1819 a scris așadar aproape tot ce ascundeă, la 1839, în portofoliul său.

Intre 1810 și 1819 a scris, de pildă, *Primăvara amorului*. Vaillant o crede tipărită de la 1820². Se pare însă că a fost scrisă înainte de 1820. După Eliade, când și-a scris *Primăvara*, Văcărescu eră abiă de 20 de ani³: Aceasta ar fi fost pe la 1812. Altă dată Eliade ne înformează că poate chiar de la 1816 o aveă scrisă cu litere latine⁴, ceea ce nu este în contradicere cu a. 1812, când a putut să fie scrisă chirilicește! Altă dată, iarăși la 1863, Eliade și-aduce aminte că atunci când a auzit întâia oară poemul idilic, el, Eliade, eră copil „ca de cincisprezece ani“, deci eră cam pe la 1817⁵. Hotărîm așadar că, după mărturiile, *Primăvara* a fost scrisă între 1812 și 1817, mai probabil către sfârșitul acestui timp. Unde a scris-o, toată Românimea a știut exact, de când Eliade a spus, că a scris-o în câmpurile Târgoviștei și pe malurile apelor ei⁶.

De pe la 1815 avem așadar în literatura noastră o idilă desvoltată, în care ia loc cântecul liric propriu (strofele 1—3), cântecul anacreontic cu grația sa antică și vecinic nouă (str. 41—53), întâiul pastel românesc scris în Muntenia (str. 24—33), prin care un colț de țară, Văcăreștii, intră în literatura noastră poetică pe atunci în naștere; în care toată natura este aruncată, întâia oară, într'un vers român; căreia filosofia autorului, — pentru el, cetitorul Grecilor, Eros, amorul, eră, ca în filosofia grecească, un principiu cosmic și etic — îi atribue acest fond filosofic:

Că e cea mai veche lege
Pe pământ, ca'n cer, vei ști.

Eră firesc ca atâtea coarde, atunci nouă, să trezească un ecou puternic în București, în care grecismul literar, anacreontismul și idila apuseană erau curente actuale. Eliade, tânăr care luase contact cu literaturile acestea, ne asigură, că ascultând *Primăvara*

¹ „Orice cercare a limbii noastre am râvnit să fac, a fost după întorcerea mea de la Viena, 1810 până la 1819, când eram, atunci, de ani 27; iar de atunci încoace, cum știi, mii de nenorociri ale obștii și ale mele multe întâmplări nu mi-au dat prilej nici să mă apropiez cât de puțin de muze (Adecă între 1819—1829) sau măcar să arunc un ochiu părintesc asupra celor din întâmplare născături ale mele, cărora nici am dat, nici știu să le dau... nume“.

² *La Roumanie* vol. III, p. 175. Probabil eroare de tipar, în loc de 1830.

³ *Curs întregu de poesie generale*, vol. I, p. XLVIII.

⁴ *Equilibru între antithesi*, p. 62.

⁵ În cuvântarea sa la moartea lui Văcărescu.

⁶ *Curierul românesc*, 1832, p. 47. Fără probe N. Iorga datează *Primăvara* din 1813—1814.

a rămas uimit, înmărmurit, că în extasă sa el chiar căzu, plângând, în genunchi!

Un efect analog obținū *Primăvara* și la 1830, când se publică într'o broșură de poezii¹.

Poeziile anterioare anilor atribuiți vag *Primăverei*: 1812—1817, nu le cunoaștem. Poeziile din timpul acesta asemeni nu sânt precizate cronologic. Ele ar putea să explice drumul spre stilul *Primăverii*. Numai despre *Soarta în viață* s'ar putea admite că datează din 1814, în care an o așează tot Eliade²; Eliade citează acolo din memorie strofele finale. *Soarta* este o poezie plină de pesimism. Inșă datarea nu-i sigură de loc. Altă dată tot Eliade așează *Soarta* în al 20-lea an al vârștii poetului³; ar fi, deci, în 1812, cu doi ani mai înainte; aceasta ar spori valoarea pentru o cercetare quasi-evolutivă a poeziei lui I. Văcărescu.

Cuprinsul de idei al „elegiilor”: *Nemulțămire cu nădejdea, Către mormânturi, Sinucisul*, etc. se apropie de *Soarta în viață* atât de mult, încât nu cred că greșesc așezându-le în același timp.

În *Saturnu* din 1819 se află trei versuri, care îngădue o datare aproximativă a *Ceasornicului îndreptat*. Versurile lui Saturn:

M'așaz aici, nu mai mă duc:

Secera-mi lepădată,

Ceasornicu 'ndreptat aduc —

este comentat, în ediția de la 1848⁴ așa: „Vezi *Ceasornicul îndreptat*, fața 107“. Se făcă deci, în 1819, aluzie la o poezie a lui Văcărescu, care este anterioară acestui an? Iubita pomenită în strofa a 5-a încă ne face să aruncăm poezia în epoca *Primăverei*. Poezia ni-l arată pe poet întors cu fața spre binele ce-l caută sieși și lumei⁵.

Primăvara amorului, Soarta în viață și Ceasornicul îndreptat sânt poezii serioase, de om care a măsurat viața pe toate laturile ei, care și-a fixat ecourile sale sentimentale și filosofice-etice cu o constanță care le ține totdeauna la suprafață.

¹ *Poezii alese din ale D. Marelui Logofăt I. Văcărescu 1830*. (Pagini 60). — Editorul acestei cărți a fost Eliade; prețul broșurei 3 sorocoveți, cum spune *Albina românească* din Iulie 1830, p. 287, care anunță apariția iminentă a broșurei. Compară și anunțul din *Curierul românesc* din 31 August 1830, p. 287. Vezi și p. 180, 188, 192, 200, 248. Undevă am citit că broșura a fost tipărită la Sibiu.

² În *Legalitatea*, nr.-ul 11.

³ În discursul ținut la groapa lui Văcărescu, p. 19.

⁴ Pag. 292.

⁵ *Orologiul îndreptat* s'a tipărit și în *Almanahul pe anul 1839*, de Eliade.

La 1817—1818 I. Văcărescu eră — așa văd eu — un om, care aveă dreptul să zică despre sine:

Eu mă știu vrednic
Ca să-mi port neamul
Spre bine.

Chiar în anii aceștia, 1818—1819, el făcea dovada că îl și ducea, că încercă să-l ducă spre bine.

Anume: În 1818 și 1819 I. Văcărescu se interesă foarte activ de teatrul românesc. „Pe când o societate de amatori greci formaseră câțiva diletanți pentru un teatru elenic“, în 1818, el traduse pe *Regulus* de H. I. von Collin, cu scopul de a trezi și în România sentimentul de jertfire pentru patrie; și pe *Hermione* de Fr. W. Ziegler, altă piesă patriotică ca și *Regulus*¹. Pentruca mișcarea să fie mai energică, Văcărescu îndeamnă pe profesorul Erdelyi să traducă *Avarul* lui Molière, care se și reprezintă în 1818². Cu *Avarul* se auzi, afirmă Eliade, întâia oară limba română pe scenă. Afirmațiunea lui Eliade, de la 1863, că tot atunci Văcărescu a tradus pe *Britannicus* de Racine și *Grădinarul orb* de Kotzebue³, Eliade însuși a rectificat-o, spunând că, după *Regulus* și *Hermiona*, „mai încoa“, a tradus pe *Britannicus* și *Aloiul înflorit*. *Britannicus* a fost tradus la 1827⁴. Traducerea s'a pierdut; Văcărescu traduse încă odată, trei luni de-a rândul. A doua traducere o publică, la 1861, cu învoirea autorului, N(icolae) P(reda)⁵. Despre această a doua traducere a scris Al. Odobescu în studiul său despre Văcărești.

De-aici înainte cronologia poeziilor este fixată în *Colecție din poeziile Dlui marelui logofăt I. Văcărescu* (1848), dar numai în vreo 25 de cazuri.

Și anume:

1817: Ce este'n mână nu e minciună.

1818: Tipografia (Aprilie, 19), La pravila țării, Putna (Iulie, 9), Corb la corb nu scoate ochii.

1819: La deschiderea teatrului, La cișmeaua mea de la Văcărești (August, 29).

¹ Eliade, în cuvântarea la moartea lui I. Văcărescu, p. 3—14. Amândouă piesele s'au publicat în 1834.

² Loțul citat.

³ Equilibru p. 81.

⁴ Catalogul manuscrisurilor Academiei de I. Bianu, I, p. 251 și 548.

⁵ București, tip. lui Helliade și asociații săi.

1821: Sfătuire și rugăciune, Bunavestire, Cântec românesc, Glasul poporului subț despotism.

1827: La clopotul de la biserica Colentinei (Sept.)

1829: Marșul românesc (la reînființarea miliției).

1830: Lui aga Nicolache Ghica (Iunie, 18), La Milcov.

1834: Prieteșugul, Mitropolia Eșului (Veniamin), La frunteșpițul bisericii mitropoliei Eșului.

1835: Spătarului Mihalache Cantacuzino, Soției mele Nov, 25, Lui Ștefan Neagoe (Dec, 27).

1837: Lui Grigorie Alexandrescu (August, 24), La spitalul Brâncovenesc.

1842: La cișmeaua sf. mitropolii de lângă mon. Văcărești.

1843: Diplomă (Dedicație lui G. Bibescu, ca autor al adresii Adunării, din Febr. 12, 1842).

Pentru a sfârși cu datele sigure, însemn că în 20 Aprilie 1830 s'a dat, în București, *Ceasul de seară*, piesă tradusă din A. Kotzebue; în carnavalul anului 1836 s'a dat *Grădinarul orb*, tradusă tot din A. Kotzebue¹; și că după Aprilie 1846 apărură *Bertrand și Raton* tradusă din Scribe; și *Dragostea din copilărie*; iar în 1847 apărură *Napoleon la Schönbrunn și la Sta. Elena*, dramă istorică. În total: opt piese!

La 1830, în broșura *Poesii alese din ale Marelui Logofăt I Văcărescu* se găsesc tipărite — dintre poeziile necronologizate până aici: *Simpatia*, *Minutul îndumnezeit*, *Adevărata iubire*, *Calendoscopul*, *O întâmplare*, *Elegii*, *Inchinăciune de nelegiuți* și *Algorie*.

Toate poeziile acestea ieșiră — în broșură — în timpul în care, în *Curierul românesc*, apăreau, la 1830, *Bacii: Lună nouă*, *Floarea*, *Eho* și *Triumful*². Bacii (Sărutările) sânt povestirea unor șirete furturi de dulci momente³.

Ușor de datat mai este o serie de poezii, care sânt reflexe din viața și societatea poetului, toate strânse în *Epigrafe* și *Epitafe*. Ele privesc aceea societate aleasă în care I. Văcărescu eră totdeauna bine văzut: Gr. Ghica-Voda, banul Grigorie Brâncoveanu, ep. Ilarión-Argeș, mitrop. Grigorie, Ralița Caragea, Eliza Bălăceanu.

¹ Dat și în Iași, 19 Ianuarie 1840.

² Cele două dintăiu se găsesc la p. 153 și 188. La p. 192 se anunță broșura. La p. 200 și 248 se găsesc cei doi Bacii din urmă.

³ La scrierea acestei lecții nu am putut controla câțiva ani din *Curierul românesc*; câteva date cronologice, pușine, de tipar, se vor mai adaoge la ce le indicate.

sau Maria Grant sânt persoane pe lângă care o dată exactă, când exactă când aproximativă, se poate stabili. Însă poeziile acestea sânt mărunțișuri, care nu caracterizează De-aceea nu stăruiesc asupra acestor cronologii.

Aceasta este cronologia *scrierilor*.

Cronologia publicării, care nu-i de aceeași valoare, se poate înmulți cu câteva date:

1829, 7/19 Iunie apărî, în *Curierul românesc*, sonetul *Pacea*, în foileton, cu un comentariu. Este o improvizație rece, seacă¹.

21 Iunie (3 Iulie), tot acolo, apare *Ceasornicul îndreptat*, poezie veche de cel puțin zece ani!

16/28 August apare: *Plecarea*, cântonetă amoroasă, tr. după Metastasio.

Din nefericire nedatate au rămas tocmai poeziile cele mai importante din punct de vedere al evoluției autorului. Voiu aruncă, totuși, câteva idei relative la această chestiune.

Dacă ne călăuzim de datarea *Primăverii amorului*, și — deși sânt puține — de știrile despre felul tineresc al vieții poetului, printre cele mai vechi poezii putem așeză aproape toată poezia erotică, simțită și scrisă în felul lui C. Conachi, *subt aceleași influențe* grecești, vechi sau nouă, și apusene, pe care mai cu de amănuntul le voiu desvoltă când voiu vorbi despre C. Conachi. În volumul de la 1848 poeziile acestea sânt răspândite în diferite capitole compuse fără să aibă la bază vreun principiu: *Nepregândite* (Imprompte), *Viorele* (!), *Cântonete*, poeziile putând să fie însă, trecute dintr'o despărțire în alta fără nici o piedecă.

Poezia erotică: a dragostei fără un ideal mai înalt decât al plăcerii grațioase, poezia *nurului*, o impuneau Francezii; dar aceștia o creaseră subt influențe grecești, care la noi existau, în bibliotecă particulare, în aceleași forme care-i influențaseră și pe Francezi.

În privința aceasta manuscriptul *Văcăreștilor* (Nicolae și Iancu) cu numărul 1651, din colecțiunea Academiei, cuprinde indicațiuni foarte caracteristice. Dintre ele voiu expune numai câteva.

Astfel modele franceze, de reținut, erau pentru I. Văcărescu:

Thèlème est vive, elle est brillante...
Mais elle est bien impatiente;
Son oeil est toujours ébloui
Et son coeur toujours la tourmente.

¹ Reprodus în *Albina românească*, 1829, p. 31.

Titlul eră *Thèlème et Macare* (Conte)¹. Cam pe-aproape de scandal eră *Les belles jambes*². Galanteriile Pandorei, soției necredincioase a lui Prometeu, erau cântate în Voltaire *L'origine des Métiers*³. Anecdote despre o Laïs care și-a perdut amantul cel mai fidel; boschetul *chéri, tendre et discret asile*, sânt alte teme cântate în acel timp⁴.

Poetul Parny este citat⁵; citat este și Ovidiu, izvor antic al acestor fel de versuri; Delille, de câteva ori. Astfel secolul XVIII aduceă lui Văcărescu și literatură inferioară, dar și pe Delille!

Izvoarele italienești — mai mult Metastasio — erau alese cu același gust. Manuscriptul citat cuprinde probe caracteristice. De exemplu⁶: Dintr'un *atto* 2do al unei piese se copiază: *Forse un di conoscerete la mia fede, il mio candore. Scorgerete il vostro errore; ma quel pianto io non vedrò, fra l'ombre allor sarò*. Versurile acestea se prefac românește în:

Vei cunoaște dineoară
Că credința mă omoară
Și c'o inimă curată
Nu se lupt' așa d'odată...
Ș'e'i vedeă cât ai greșit.
Dar acea dulce căire
Ș'ale lacrimi cu măhnire
Să le văz n'oiu să apuc,
Fiindcă de grab' mă duc
Intre umbre să m'așaz.

În manuscriptul 1651, la p. 59, se află copiate două versuri italienești: *il misero diletto — di sospirar per te*.

Versurile acestea sânt, însă, sfârșitul unei cântonete din *Siroe* de Metastasio: Actul II, șc. 1, unde Laodice cântă:

Mi lagnerò tacendo
Del mio destino avaro;
Ma ch'io non t'ami, o caro,
Non lo sperar da me.

Crudele! in che t'offendo,
Se resto a questo petto
Il misero diletto
Di sospirar per te?

Pe lângă aceste influențe ale poeziei amoroase franțuzești și italienești; a lui Ovid; manuscriptul citat mai descopere una, de-

¹ Pag. 53 a manuscriptului.

² Pag. 55.

³ Pag. 55 v.

⁴ Pag. 213 și 213 v.

⁵ Pag. 185.

⁶ Pagina 237 și 237 v.

spre care putem afirma că a avut și un efect *național*, de îndreptare mai serioasă a atențiunii Văcăreștilor spre poezia poporului românesc: Este pilda poeziei populare neo-grecești, care tocmai începea să atragă luarea aminte a călătorilor. Cetind pe F. C. H. L. Pouqueville, Văcărescu s'a oprit la capitolul XXVII) despre cântecele și muzica Grecilor, rapsozi și romanțe, dintre care își însemnează ca model¹:

Romance.

Mes yeux, versez des torrents de larmes;

Y a-t-il dans le monde quelqu'autre plus accablé de peines que moi?

O mon oiseau, aie pitié de moi et ne me tyrannise pas.

Tu guéris mon douleur toutes les fois que tu me parles.

În fondul tuturor influențelor acestora nu trebuie să se caute — cum se face câteodată — numai erotism sexual, ci și cultul frumuseții, fie de la noi — mai ales Văcăreștii îl aveau în mare grijă — fie de-afurea: Amintirea celebrei frumoase ducese de Devonshire, a cărei *Trecere a Sf. Gotthard* se cetea în traducerea lui Delille, este o dovadă. Niște versuri dedicate ducesei încep așa:

Je veux chanter la beauté

Eu vreau să cânt frumuseța.

Frumuseța și grația, mai ales grația, care este produsul estetic al veacului; acest produs este cercetat acum de esteticianii moderni cu toate mijloacele psihologiei serioase, care este semnul caracteristic al esteticii moderne.

Am ținut să arăt, la Văcărescu, izvoarele *documentate*. Dar sânt departe de-a crede că acestea au fost toate izvoarele lui. Au fost și altele, poate multe. Toate au asediat fantazia și inima poezilor noștri de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea și au determinat caracterul erotic al unei părți din poezia lor.

Deși tânăr și iubeț, I. Văcărescu a înlăturat acel strat de literatură pe care a cetit-o ca distracție, dar pe care a oprit-o la ușă literaturii. Literatura aceea sporeă, de sigur, parfumul atmosferei; dar Văcărescu avea alte ideale, care nu jignesc. Vedeți, de ex., *Călătoria*, *Nemilostivei*, *Sufletul înfocat*, *La ochi*, *La o haină închisă până sus*² etc.

¹ *Voyage en Morée, a Constantinople, en Albante et dans plusieurs autres parties de l'empire othoman*. 1805. Paris. Pag. 351, 353, 385, citate de V.

² Colecție, p. 185, 189, 533, 541.

Ca probă citez numai câteva versuri din *Călătoria*:

Trist și jalnic, ca un cuc,
Singur sânt unde mă duc,
Inima, sufletul meu
Rămase, când plecaiu eu;
Departe de ce mi-e dor
Mii de morți pe ceas eu mor.

Din massă aceasta de influențe se înălțau, de sigur ca cele mai vechi — impuse încă de educația grecească de-acasă — Anacreon și Sappho. Pe Anacreon l-am văzut în lecția trecută; din Sappho¹ I. Văcărescu prinde impresiuni pe care le desvoaltă independent.

Din regiunea lui Anacreon vă citez încă numai două strofe, care se apropie însă mai cu ușurință de Anacreonul modern al Greciei, de Hristopol²:

NIMFA și AMORUL.

L'am legat! pociu fi semeață,
Căci, p' Amor cât rob îl țiu,
Prin nespusa lui dulceață
Fericită am să fiu.
Il țiu! nu-l mai las să zboare,
li taiu aripile lui;
Hrânindu-l — ăst dor nu doare;
Vindecându-l — te răpui!

Sappho apare într'o prelucrare foarte liberă. Pentru ce I. Văcărescu a despărțit în două (I și II) o singură odă, celebrul tipet al morții trimis Agallis-ei, nu pricep. În tot cazul prelucrarea nu-i demnă de original.

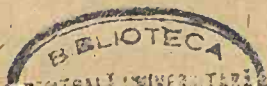
Tot de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea se îmbulzeă spre noi acea idilă gessneriană și florianistă, în care o lume răscoaptă își vărsă dorul după o lume a virtuții, pe care nu eră în stare să o reinființeze, și în care sentimentalitatea orășenească, enervată, râvneă la florile și boarea câmpului și a pădurii. Idila o primi și I. Văcărescu, dar *el* fără sentimentalitate, fără tendințe de propagandă virtuoașă; o primi în imitațiuni, ca de ex. în *Tirsis*, sau o naționaliză în *Primăvara amorului*.

Din *Tirsis* care-i un șiret dascăl de *Ars amandi* și ghidililor cu vorba, citez:

În buză-ți, în dințișori
Ai miros de mii de flori;
Ochii-ți dulce strălucesc,
Piersicile 'n sânu-ți cresc;

¹ Pag. 313.

² Pag. 325.

Ce vor aste frumușeți —
Vin la Tirsis să inveți.

Ai văzut p'o rămurea
Turturel cu turturea,
Bot în bot se sărutând
Și din pene des bătând?
Și acest secret nu-l știi — ?
L'affli, la Tirsis de viu!

Din același strat de la 1800—1810 trebuie să derivăm și câteva idei formulate epigramatic, care de ex. odată se joacă cu războiul grațios între sexe, ca în versurile care au găsit milă chiar și înaintea auto-da-fé-ului executat de *Junimea* în *Poesia română* de T. Maiorescu și în antologia anexată la acest studiu critic:

Căutătura-ți va războiu;
Zâmbirea-ți cere pace:
Și să mă 'mpac cu tine voui;
Dar să mă bai — îmi place.

I. Văcărescu cunoștea prea multă literatură serioasă, ca să-i putem admite vreo lipsă gravă de chibzuială literară. Cine s'a adâncit, ca el, în *Faust* de Goethe a avut prilej să cugete mult asupra adevăratei poezii. Partea întâi din *Faust* apăruse la 1808. Văcărescu era încă în Viena. A putut auzi de el? L-a putut aduce cu sine? De sigur; dar când anume, nu știm. În tot cazul faptul că el interpretează greșit pasajul ce-l traduce din *Faust*, crezând că *Erdgeist*-ul lui Goethe, care-i o rază din tot *Geist*-ul dumnezeesc al lumii, poate fi *Dracul*, nu Spiritul pământului, arată o înțelegere foarte fragedă a lui Faust. Din cauza naivității acesteia de interpretare mă simt îndemnat să așez traducerea, deci cetirea lui Faust, într'o epocă mai naivă, mai tinerească:

Geist.

In Lebensfluten, im Tatensturm
Wall' ich auf und ab,
Webe hin und her!
Geburt und Grab,
Ein ewiges Meer,
Ein wechselnd Weben,
Ein glühend Leben.
So schaff' ich am sausenden Webstuhl der Zeit
Und wirke der Gottheit lebendiges Kleid.
(Faust, I, 148—156).

La I. Văcărescu:

Dracul

În valu vieții,
Furtuna faptei,

Schimb mii de soarte,
 Țes cum imi pare!
 Naștere, moarte,
 . . . . . (Lipsește!)¹

Pânză schimbată,
 Viață 'nfocată.
 Șaz l'al cu zgomot
 Războiu al vremii;
 Eu gâtesc viul
 Veșmânt Zeirei.

Deslușirea că Faust îi eră bine cunoscut lui Văcărescu explică, pentru mine, originea unei poezii de care s'a răs destul, de care nu trebuie să se râză. *Hexenküche* și *Walpurgisnacht* din Faust i-au dat lui Văcărescu curajul să încerce balada sa *Ielele* și să înceapă astfel balada fantastică românească.

Dacă aceasta este drept și dacă îndoială nu poate încăpea că și din altă parte poezia populară sileă spre atenție, atunci ne putem permite să căutăm în aceste două regiuni îndemnul — germanic, din Goethe — spre *toată* balada lui națională: *Piază rea*, *Piază bună*. Însemn, însă, imediat că pentru el balada nu este acea povestire epică-lirică concentrată, serioasă, tragică, care este la Goethe, ci o povestire lătareată, copiind realități care se pretează la superstiție.

Subt influența lui Goethe stă și forma din *Tânărul*, care cuprinde reflexiuni despre om:

Tânăr nu poate
 Să biruiască
 Relele toate etc.

Dincoace de-ăcele influențe care aparțin limitei dintre cele două veacuri, XVIII și XIX, aş așeză câteva lucrări datate pe baza impresiei. Astfel:

Adevărul este o etică *in nuce*. Etica lui este cuprinzătoare. Eu cred că ea reflectează discuțiile lojei masonice în care poetul avea un rol însemnat, căruia el îi fixă împreună cu alții direcția. *Adevărul* datează deci, după mine, de prin anii 1835—1840.

Dacă Sébastien Rhéal a fost bine informat², atunci versurile

La faptă bună
 Pușini s'adună;
 Mult pot pușinii buni împreună

¹ Ar putea fi: *Mare eternă*. G. B. D.

² *Resurrection des peuples. La Roumanie renaissante*, Juillet, 1850, p. 11. Dintre Români cu Rhéal a fost în contact Eliade. S'ar putea ca Eliade să fie originea informației.

au fost scrise într'un surghiun, S. Rhéal zice: *emprisonné à „Câmpulung“*; adevă, real, după protestul contra președinției rusești a Adunării Obștești, în care într'adevăr puțini au protestat, dar mult au făcut!

Poezia în care se află acele versuri este cuprinsă între *alegorii* și are titlul *Floarea la închisoare*¹. Floarea ar fi, atunci, poetul însuși, care a fost surghiunit la 1831, după protestul energetic din Adunarea Obștească. La Câmpulung!²

Dintre elegii două sânt ușor de datat: *Cununa lui Cârlova* a scris-o pe când poetul trăia (1830 ori 1831); mitologia grecească îi răcește încă sentimentul necontestabil; *La moartea maicii mele* este din 1843; mitologia lipsește cu totul, câteva strofe sânt calde.

Dintre elegii mai amintesc *Simpatia*, o descripție idilică a raiului, în care *Amor și Psiche* se înțeleg pe veci, în care simpatia este însăși viața.

Odele nu sânt reușite: *Glasul lui Mihai Viteazul* este chiar o scoborîre. *Imh la intrarea Măriei sale ca Doamnă în capitală* (1845) este altă cădere, deși, ca Văcăresc, poetul eră cald pentru Văcăreasca măritată cu G. Bibescu, pe care-l laudă și în *Prințul cel bun*. Odele sânt capitolul cel mai slab din *Colecție*. Aceasta verifică temperamentul dovedit în caracteristică: Oda cere elan, vibraire; dar sentimentul lui Văcărescu nu se stârneă ușor.

Canțonetele formează capitolul cel mai bogat, deși a fost sărăcit de unele canțonete care sânt trecute în alte secții ale colecției. Cantitatea lor ne obligă să-l socotim canțonetist din predicțiune, adevă: ușor poet liric. Vreo unsprezece bucăți sânt traduceri, la care în trei rânduri Văcărescu dă câte un răspuns al său — semn că el eră un cetitor independent, critic; două sânt traduceri din Gentil Bernard (1710—1775), una din Muta din Porticci (deci după 1828), ariă: *Amis*, la matinée est belle; una o derivație din Catullus: Aceasta din urmă este cântecul despre care C. Bolliac a spus la 1845³: „Revoluția de la 1821 nu a scos alt glas din Ro-

¹ Colecție, p. 433.

² Surghiunirea la Câmpulung a confirmat-o I. C. Brătianu într'un discurs ținut la aniversarea de 25 de ani a fondării *Românului*, spunând că la scoborîrea lui Văcărescu din Câmpulung la Pitești, Piteștenii i-au ieșit în drum ca să vază boier mare umblând pe jos ca toți oamenii. „Am ieșit toți cu toți afară, ca să vedem un boier mare umblând ca poporul!“ (Broșura ocazională a banchetului, p. 115.)

³ În *Curierul românesc*, 1845, p. 376.

Cele câteva izvoare sigure descoper pentru poezia de amor a lui Văcărescu influențe din lirismul francez al secolului XVIII și lirismul operei de la începutul veacului XIX. Din aceste regiuni, de la acest nivel Văcărescu nu s'a înălțat mai sus: În această parte a operei sale *el este complet* omul *secolului XVIII*. Totuși, din când în când, rar, naturalul glas al muzei sale învinge galanteria sec. XVIII și ne-dă versuri, ca idee, delicate, precum:

Căci, l'al lunei lin azur,
Bland icoana ta iubită
Mi-se plimbă prin prejur¹;

Și lirica franceză, și cea germană, galantă, dar și cea grecească, îi îmbiiu basmul lui Endimion și al lunei, pe care Văcărescu îl povestește simplu:

Luna îl privi duios,
Se cobori la el jos;
Ciobănașu nu visă;
Ea în brațe-i se culcă...²

Încă un citat:

De-i simți odinioară
Adiere linișoară
Mângâind al tău obraz,
Să știi că împrejuru-ți este
Suspînul meu, ce-ți dă veste
Că voinții-ți jertfă caz³.

Versurile acestea amoroase sânt greu de datat precis. I. Văcărescu s'a jucat mult timp cu genul acesta lyric. Un prietin bun s'a însărcinat să-i tradeze obiceiul sau deprinderea ce păstrase chiar la vârstă de 50 de ani! Prietenul eră poetul Grigore Alexandrescu, care, întorcându-se dintr'o excursie în Oltenia, îl găsi pe Văcărescu, în 30 August 1842, într'o situație caracteristică pentru astfel de canțonetiști erotici⁴: „În sfârșit zărim pe I. Văcărescu, care amestecat în mulțimea ce privea cu gurile căscate o păcătoasă luminație, părea a alerga după vreun vers pierdut sau după vreo copilă de 16 anișori“. Din astfel de situații vor fi răsărit de pildă, cele patru versuri:

¹ Pag. 265.

² Pag. 217.

³ Pag. 195.

⁴ Ediția din 1863, p. II.

Căutătura-ți va războiu —,
Zimbirea-ți cere pace;
Și să mă 'mpac cu tine voiu
Dar să mă bat îmi place!

Cel mai vechiu fundament al versurilor citate este — cred —
Anacreon, către Batil¹:

Ochii-ți negru fie aspru,
Dar ascunză și-o zimbire;
Ia asprimea dela Ares,
Iar zimbirea dela Kypris —
Una spaimă să inspire
Și speranța ceealaltă.

Dintre epigrame, una:

Frumoasă, poetă!... cusuru-i că tace:
Ea-și face obrazu, prin alți versuri face

este tradusă din Escouchard-Lebrun (1729—1807):

Églé, belle et poëte, a deux petits travers:
Elle fait son visage et ne fait pas ses vers.

Resumez: Iancu Văcărescu este un ecou prelungit al secolului XVIII. De câteva ori el apare la începutul câtorvâ direcții ale secolului XIX: ca poet patriotic în 1821; ca baladist pe la 1830; ca începător al poeziei filosofice pe la 1835; ca dezvoltător al metricei românești, așa cum Eliade îl descrie în prefața sa la *Cursul de Poezie generală*. Cu toată greutatea care caracterizează scrierea sa — și care indică o greutate de cugetare — el este în stare să formeze întregi bine rotunjiți de idei și simțiri, care-l proptesc în literatură ca poet de merit, nu chiar ca „unul dintre cei mai interesanți clasici“, cum i s'a zis în prefața la ediția din Biblioteca românească enciclopedică Socec², dar, de sigur, de mare merit, cum această prefață, cu drept cuvânt, stăruie să se știe. Eu constat cu plăcere că acea ediție Socec a început a face dreptate lui Iancu Văcărescu.

POSTSCRIPT.

I.

Inregistrez câteva știri despre scrieri atribuite lui Văcărescu sau pierdute:

1. La 1830 M. Pastiescu, scriind în *Curierul românesc* (nrul 81) o revistă asupra literaturii românești, afirmă că pe lângă

¹ Traducerea lui Bonachi p. 129.

² No. 2. p. 78.

bucățile fugitive și pline de galanterie, I. Văcărescu a scris o poemă: *Vârstele amorului și comparație cu vârstele anului*. — Nu o cunosc.

2. La 1839 Raoul Perrin îi atribue, în *Coup d'oeil sur la Valachie*, Paris, p. 6, traduceri de rar merit din Lamartine și Victor Hugo. Nu le cunosc.

3. La 1840 Pons, în *Ungarn und die Walachei*, p. 145, îi atribue, din auzite, o remarcabilă imitație a psalmilor lui David. — Nu o cunosc.

4. Din anii 1840—1843 trebuie să fie o piesă, care în „anii trecuți“ — adevărat înainte de 1869, a fost cumpărată, ca manuscris, la Paris: în piesa aceea I. Câmpineanu eră acuzat că aspiră la domnie. Piesa s'a depus la Muzeul din București, afirmă I. Periețeanu-Buzeu într'un articol din *Traian*, 1869, p. 151.

II

Despre I. Văcărescu să se mai caute notițe, portrete etc. în: *Perseveranța*, 1868, nr-ul 27 și urm., de G. Zamfirol.

Le Journal de Bucarest din 1874, 17 Dec., portretul din 1828. rudele poetului, etc.

Peleșul din 1887.

Vieța nouă, vol. III, 182, de Kanner.

Curierul românesc, 1830, p. 138: I. Voinescu II despre șaradele lui Văcărescu.

Terra din 1868, p. 251 și 255, cu descrierea portretului din 1828.

BIOGRAFIE.

(Lección ținută în 10 Decembrie 1919).

Biografia lui Iancu Văcărescu este interesantă până în momentul în care, devenind funcționar juridic al statului, se liniștește și rămâne mai mult martor decât actor al evenimentelor la a căror punere în curs și el contribuise. În partea întâia a vieții sale tendințele istorice ale poporului se împletesc cu zilele lui și zilele lui cu ele; în partea a doua el nu se mai agită, dar nici nu se desminte, ci sprijinește, prin simpla ființă de față, opera tineretelor sale. Iată, deci, ce cred necesar să cunoașteți din viața lui Iancu Văcărescu.

Anul nașterii nu este sigur. Eu cred însă, că Iancu Văcărescu s'a născut în anul 1792, nu la 1781, cum credeă I. Ghica, nici la

1786, cum admisesse d. Ovid Densusianu în bogatul său curs de istoria literaturii¹.

Dovada: În scrisoarea sa din 7 Iunie 1829, publicată în *Curierul românesc* de la 14/26 Iunie 1829, I. Văcărescu spune că la anul 1819 el eră de 27 de ani. Deci calculăm: 1819—27=1792. Cifra se potrivește cu anii căsătoriei tatălui său Alexandru cu Elenco Dudescu: după N. Iorga, în *timpul războiului* de la 1787—1792².

În 1796 Elenco își părăsi bărbatul, de care se despărți definitiv la 17 Martie 1797.

Elenco, mama a lui Iancu, trebuie să fi fost o femeie cuminte, strajnică³. Ea își crescù singură copiii; și-i crescù bine; din care cauză fiul, poetul, o cântă cald la moartea sa; iar scurt, rațional în inscripția la portretul ei:

În vieață te-ău purtat virtutea și credința.
Crescut-ai p'ai tăi fii ca însuși Providința.

Mamă lui Iancu a murit în anul 1843. Un articol-necrolog din *Gazeta Transilvaniei*, din același an⁴, afirmă că ea ajunsese (în Ianuarie 1843) la vârsta de 67 de ani. Am avea deci de calculat: 1843—67=1776; 1776 este anul nașterii. Născându-l pe Iancu la 1792, am avea, mai departe, o tânără mamă de: 1792 mai puțin 1776 de ani, adică de 16 ani, deci de-o vârstă perfect corespunzătoare obiceiurilor de pe-atunci de-a mărită cât mai de vreme fetele frumoase și bogate. La 16 ani, de la o astfel de mamă, Iancu a putut moșteni multă energie biologică.

Surorile lui Iancu Văcărescu au fost Maria și Safta (după N. Iorga), Maria și Eliza (după I. Eliade Rădulescu).

Relativ la energia biologică, unica bază a dezvoltării fizice și, în special, cerebrale, observ, despre soră-sa Maria, măritată după C. Bălăceanu, că un ofițer englez, Charles Colville Falkland a cunoscut-o și a caracterizat-o în *Narrative of a visit to the courts of Russia and Sweden* (1832, London). Textul scriitorului englez a fost tradus în *Revista tinerimei române*⁵: „Una din aceste

¹ Ștenografiat de H. Stahl, vol. I, p. 321. În cursul tipărit, d. O. D. admite 1791.

² *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, p. 486.

³ Vezi un exemplu în V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, 1800—1821, v. I 1897, p. 50—51.

⁴ Pag. 78.

⁵ 1899, p. 175.

cocoane eră încântătoare. Avea o frumoasă figură clasică-grecească, cu genele arcate ca semiluna; ochii dulci, ce strălucesc ca cei de gazelă, păreau că se topesc; mâinile și brațele ca un model de statue; și frumosul ei bust acoperit cu o mică jachetă superbă, de catifea neagră, brodată cu aur. Numai pentru plăcerea de a o vedea face să vii atâta drum dela Viena! Numele său este Maria Bălăceanu. Vorba îi este animată, cu maniere elegante, ca ale unei dame nobile¹.

Studiile din țară ale lui I. Văcărescu au fost cele obicinuite și cunoscute. Apoi a plecat în streinătate.

De la studii, din Viena, I. Văcărescu s'a întors în 1810, adecă în vârstă de 18 ani. La studii plecase, după N. Iorga², în 1804, fiind însoțit de dascălul său Zaharia și de Costică Ioan Fălcoianu, alt tânăr studios. În Viena I. Văcărescu a stat așa dar șase ani³, de la 12 până la 18 ani.

Se afirmă că I. Văcărescu ar fi fost și la Pisa, la studii. Afirmățiunea nu mi se pare exactă. În tot cazul, *dacă* a fost, mult în Pisa *nu* a zăbovit.

În ce stare sufletească s'a întors tânărul student de la Viena putem bănui dintr'un act publicat de V. A. Ureche: Trebuie să fi fost un zburdalnic; sau trebuie să fi fost îndrășneț, pentruca comandantul oștirilor rusești, care se pregăteau să ne răpească Basarabia, să-l exileze din București la Buzeu, deci îndată după întorcerea din streinătate. Actul nu permite să credem în vreo imprudență politică, dar nici nu o exclude⁴.

¹ Portretul acesta real nu seamănă cu figura neputinței poetice din *Bimbașa-Sava* de d. I. Peretz

² *Locul citat*, vol. II, p. 44. Și în *Ist. lit. rom. în veacul XIX*, vol. I p. 30.

³ După Ion Ghica, *Scrisori către V. Alexandri*, (e.j. 1887, p. 484), Iancu Văcărescu ar fi plecat la Viena deodată cu Alecu Filipescu, Drăjăneanu, Dimitrie Ghica, Nicolae Ghica și Iancu Ghica, toți puși sub îngrijirea lui Colson.

⁴ Actul se află la V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800—1834. Tomul al XI-lea. București, 1900, p. 510:

Către Exelența Sa mai marele comandir al armiei Dunărei și al flotei de pe marea Neagră, Domnul admiral și cavalier Ciciacov.

De la întâiul Divan și comitet al principatului Valahiei.

Cu plecăciune facem arătare Excelenței Tale, că încă de când se află aici Glavnoie comadir Luminăția sa graț Cutuzof, din porunca Luminăției sale, s'au trimis în județul Buzeuului Iancu Văcărescu, fiul Dunneaei cluce-resei Dudeascăi, spre înțelepția sa, pentru oareșicare pricini ale tinerețelor lui, și până acum se află petrecând tot la numitul județ; ci, fiindcă de atunci este trecută câteva vreme; și muma numitului, neavând alt fecior, pătimește îndestulă întristare, Divanul face rugăciune Excelenței Tale, ca să binevoești a se eră numitul Iancu Văcărescu; și Divanul să aibă cin-

Imprudența politică a putut constă de ex. în vreo vorbă relativă la Napoleon I, care tocmai amenință Rusia, de ale cărei amenințări generalii ruși din principate aveau știri¹, de care auzeau, deci, și boierii. Iancu Văcărescu, sosit proaspăt din Apus, avea desigur multe de spus acelor boieri.

Altfel, dacă nu admitem imprudenața politică, supt „oareși care pricini ale tinerețelor lui“ s'ar putea înțelege numai vreun scandal social, la care Cutuzof s'ar fi putut pretă, deoarece Rusul acesta eră un mare nerușinat. Deși bătrân, îndată ce sosi în București, își luă amantă o fetiță de 14 ani, o d-ră (acum d-nă) Gulianu, o vară a Filipeștilor și trăi cu ea ca soț și soție; în jurul lui se întinseră aceleași rușini; Mme Guliano-Cutuzof exploată bănește situația sa de metresă: Pentru 3000 de galbeni vându slujba de caimacan al Olteniei; pe vărul său, Filipescu, îl făcu agă (șef de poliție) în București; etc. Iancu Văcărescu — un etician în naștere, spirit filosofic — va fi spus vreo vorbă aspră despre ticăloșiile acestea — povestite interesant de generalul Langeron — și va fi fost surghiunit.

Când însă? Înainte de retragerea lui Cutuzof, căci grațierea se cere de la amiralul Ciciagov, care a înlocuit pe Cutuzof. Acesta s'a retras, însă, în April 1812². Deci Văcărescu a fost surghiunit înainte de Aprilie 1812, poate în 1811, repede după întoarcerea din Viena.

Anii 1813—1816 sânt lipsiți de știri.

Numit apoi ispravnic de Târgoviște, I. Văcărescu, care dormea mult, și se gătea mult, care eră îndrăgit de femei și vânători, nu-și prea văzû de slujbă. Din pricina aceasta poetul a fost înlocuit la 1817³. Poetul se află tocmai în epoca în care o dragoste mare îl făcuse să cânte *Primăvara amorului*; isprăvnicia și poezia nu se împăcau⁴.

Înlocuirea la isprăvnicie l-a aruncat pe I. Văcărescu înapoi, în capitală. Aici, în anul următor, el avû prilej să intervină în

---

stită poruncă de voie și slobozenie, ca să scrie ispravnicilor dela Buzeu pentru venirea sa aici. — 1812 Iunie 4.

Ignatie, mitropolit
Constantin viț prezident
Barbu Văcărescu
Constantin Samurcaș vel. Vist.

¹ Langeron în memoriile sale, Hurmuzachi, Supl.1, t. III, p. 386.

² Langeron, loc. cit., p. 386.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* vol. I, p. 32-33.

⁴ Vezi *Colecție de poezii* 1848, p. 393. (Data: 9 Iulie 1818.)

chestiunea lui Gheorghe Lazăr, cu protectorii — la început neîncrezători — ai cărui el eră înrudit. Fiind prin soră-sa Maria rudă cu banul Bălăceanu, Văcărescu merse cu G. Lazăr la banul și amândoi deșteptară în el ambiția de-a întemeia, la Sf. Sava, școala de matematică, filosofie și teologie în limba română¹.

Relativ la anul 1821 știm sigur că Iancu Văcărescu, simpatizând cu Tudor Vladimirescu, a fugit, după intrarea Turcilor în București, la Brașov, unde fugiră toți naționaliștii vremii. Tradiția fugii lui a fost însemnată și de bătrânul loc.-col. D. Papazoglu². De-atunci, din 1821, i-a rămas lui Văcărescu sabia lui Tudor, dăruită de el lui C. A. Rosetti, care o vându!³

În timpul acela, înainte de 1821, fiind cunoscător de limbi streine, Iancu Văcărescu fusese — după Const. Câmpineanu — logofăt de streini. În acest post îl numise Alexandru Suțu. În 24 Nov. 1822 fostul logofăt de streini se află încă în Transilvania⁴.

Brașovul a fost, la 1821, un loc de multă agitație politică. Colonia emigraților, ținută în curent cu intențiile Turciei, Rusiei și Austriei, aveă puțința să judece în liniște ce aveă de zis atunci și ce de făcut în viitor.

Despre Brașov ca punct de plecare al dezvoltării ulterioare a țării a vorbit un martor obiectiv, un om foarte „înstruit“, cum îi zice, în amintirile sale, N. Cretzulescu, care l-a cunoscut personal⁵: Este francezul Claude Coulin, care, după ce i-a slujit pe boierii din Ardeal, s'a întors în București și a făcut ca slujbaș corespondența franceză a postelniciei. Acest Coulin ne spune, că la Brașov s'au făurit întâiele idei pentru binele țării⁶. Scriitorii timpului simțeau asemeni: S. Marcovici, om cunoscător, de la 1822 datează temeiturile civilizației române⁷; iar I. Eliade Rădulescu, când își calculează consecvența sa de la 1847 și-o găsește de acord cu cea din 1837, 1827 și 1821⁸: Spre 1821 fugeau toți ochii îndată ce se cercetă originea faptelor săvârșite în urmă.

¹ Cuvântul *La înmormântarea răposatului Ioanne Văcărescu*, 1863.

² *Observatorul* lui G. Barițiu, a. V, p. 161.

³ *Familia* din 1872, p. 32.

⁴ Hurmuzachi, *Documente*, v. X, p. 190.

⁵ *Ateneul român*, 1894, p. 533.

⁶ „*cependant l'on peut dire que c'est à Cronstadt que sont émanées les premières idées, de tout ce qui s'est fait par la suite de bien dans le pays*“.

Vezi și A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, 1910, vol. I, p. 133.

⁷ *Muzeul național*, 1837, p. 38.

⁸ *Biblioteca portativă. Critica*, p. VII.

I. Văcărescu se aflase în mijlocul discuțiilor despre viitor; în mintea lui de bărbat de 29 de ani ele s'au imprimat, de sigur, bine judecate.

Mai mult, se pare chiar că Văcăreștii se adunaseră mai strâns decât alți boeri împrejurul noilor idei. Cel puțin în hârtiile Văcăreștilor s'a găsit un proiect de viitoare constituție: cu unirea țărilor, cu prinț strein german și trecut la ortodoxie, cu independența câștigată de la Turci prin plățirea unei sume odată pentru totdeauna. Proiectul este anterior anului 1829, deci derivă din mișcările anului 1821. El se caracterizează mai ales prin ideea independenței țărilor române unite. Deci, luându-l în serios, spre independență trebuiau să țintească și actele politice ale Văcăreștilor.

Iancu Văcărescu a și dovedit că iubea independența până la prețul jefiei.

Întorcându-se în țară, deocamdată, I. Văcărescu se dedică ocupației sale de mare logofăt al departamentului cauzelor streine. În această calitate eră să traducă diplomatului francez Ribeaupierre un discurs rostit în limba română, în 27 Ianuarie 1827². Dar de traducere nu a mai fost nevoie, deoarece se ținu alt discurs, franțuzesc.

Trecând printr'un războiu și o revoluție, fiind totdeauna printre boierii în contact cu politica externă și internă, fiind el însuși activ în astfel de treburi, Iancu Văcărescu eră, la 1828, un bărbat pregătit să înțeleagă perfect ce eră să se petreacă în noul războiu care începea.

Războiul Rușilor cu Turcii (1828—1829) a fost primit de țară cu simpatie. Aproape toată lumea se apropiă de Ruși cu încredere. Iancu Văcărescu nu a făcut excepție, de voie, de nevoie, nu se știe. Ba el a primit chiar însărcinări delicatese. Trecând generalul Dibici prin țară, Iancu Văcărescu, mare logofăt, însoțit de episcopul Ilarion al Argeșului, îi eși întru întâmpinare, la Brăila³. În curând, însă, Iancu Văcărescu avea să-și schimbe și gândul, și fapta.

Aceasta s'a întâmplat când Adunarea obștească a țării s'a deschis (1831) sub o președinție rusească, nu a mitropolitului,

¹ A. D. Xenopol, *loc. cit.*, p. 137.

² Hurmuzachi, *Documente*, v. X, p. 399.

³ La 21 April. În 6 Maiu (24 April) cei doi delegați ai țării erau întorși la București (?). *Curierul românesc* din 1829, p. 21, col. 1. După același ziar, p. 26 și 30 Văcărescu s'a întors, însă, abia la 27 în București. Dibici întârziase trecând abia în 24 peste Dunăre.

care de drept trebuia să prezideze. Iancu Văcărescu a protestat energic contra acestui abuz muscălesc, tendențios, cu scopuri îndepărtate, dar precise¹.

Relativ la acest an: 1831, Ion Ghica povestește în *Scrisori* către V. Alecsandri²: Boerii bătrâni cari încălzeau opoziția contra regulamentului erau: banul Barbu Văcărescu, banul Constantin Bălăceanu și chiar fostul domn Grigore Ghica. Dar cel mai înfocat opozant era Iancu Văcărescu.

Însuși Iancu Văcărescu i-a povestit lui Bois le Comte, diplomatului francez, despre protestul său. Ridicându-se în Adunare el spuse cu tărie: că în toate timpurile noi, Români, am avut dreptul autonom să ne facem legi, noi *singuri*; că dacă compatrioții săi ar fi de-o părere cu dânsul, ei nu le-ar primi de la nimeni, nici din mâinile cele mai prietenești și mai puțin *suspecte*, nici chiar din mâinile lui Dumnezeu, — cine-ar fi putut exprima mai energic, mai iperbolic neîncrederea în Rusia?; că, oricum, Adunarea nu poate vota decât sub prezidenția mitropolitului — prezidenție națională, tradițională, legală; că, în sfârșit, exilarea mitropolitului Grigorie a fost o violentare a părerilor Adunării, un act de terorism³.

Gen. Kisselef, președintele Adunării, va fi simțit greu lovitura aceasta curajoasă, care contestă Rusiei locul și legalitatea operei care se săvârșea supt conducerea sa interesată. I. Văcărescu fu ridicat, chiar din Adunare și dus în exil, la episcopia de Argeș, zic unii (Zossima), la moșia Moșăeni (plaiul Dâmboviței), zic alții (Ghica), sau la Câmpulung (vezi lecția anterioară). Acolo I. Văcărescu a fost oprit până după confirmarea regulamentului organic⁴.

Faptul s'a produs: Eliade, care știa de pregătirea lui, nu l-a împiedecat. Rezultatul a fost că trei deputați — numai trei — nu au subscris regulamentul: Bătrânul Bălăceanu, Const. Câmpineanu și Hrisoscoleu. Ioan Văcărescu a propus ca cei trei boieri naționaliști să fie canoniați ca sfinți⁵.

Și acum vine I. Ghica și spune că, după arestarea lui Văcărescu, Eliade a comunicat lui Kisselef tot complotul; că socrul său,

¹ Despre acest fapt vezi: I. Eliade Rădulescu, *Le protectorat du czar*, p. 22.

² Ediția 1887, p. 483—489.

³ Hürmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 386 cuprinde textul francez al lui Bois le Comte.

⁴ Gr. Zossima, *Trecutul și actuala situație* (1884), p. 3.

⁵ F. Colson *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*. Paris, 1839, p. 47.

Mavros, un agent servil al Rusiei, a făcut ancheta,¹ în cursul căreia Eliade confirmă existența conjurațiunei². În *Scrisori* către Alecsandri, I. Ghica povestise *mai altfel*: Eliade informase de mai înainte încă pe Kisselef, care ar fi așteptat, deci, faptul; îl informase chiar zi cu zi, ceas cu ceas — ca și cum un astfel de simplu complot ar fi ținut zile multe; și că confruntarea s'a făcut, la Kisselef, între Eliade și Văcărescu!³

Eliade însuși susține că toată înscenarea aceasta este o calomnie. Și în cuvântarea ținută chiar la înmormântarea lui Văcărescu (1863) el avu curajul s'o califice astfel. Eram „prea june atunci — scrie Eliade — și ca admirator unui asemenea heroism a cătât să am și eu parte în suferințele persecuțiunii ce urmăreă pe oricine ar fi profesat sau admirat asemenea fapte patriotice. Unii muriră. Tu, Ioane, fuși exilat, eu fuii calomniat. Acum, în momentul acesta, ești înaintea lui Dumnezeu și a tot Adevărului pe față. Dumnezeu, Tu și calomniiții mei însuși știți tot adevărul inocenței mele. Calomniiții mei n'au fost decât însuși carneficii tăi și sateliții și instrumentele lor“.

Exilul lui I. Văcărescu a durat șase luni, scrie Bois le Comte, care-l socoteă, fie zis în treacăt, pe poet mai mult om original, decât matur la judecată (1834)⁴.

Toate atitudinile din acest timp ale lui I. Văcărescu, ni-l înfățișază ca bărbat dedicat *românismului* integral, nu numai politic. Dacă eră vorba de teatru, el se oferea — la 1830 — ca împreună cu Const. Goleșcu și cu aga C. Cantacuzino să controleze zidirea unui teatru pentru care se făcuse o colectă; — dacă eră vorba de poezie, consimțea să-și publice întâia sa broșură cu versuri, la care eră gata să adauge și un portret⁵; dacă eră vorba de orfo-

¹ Acest Mavros nu mințea niciodată?!

² Spuse astfel lui A. D. Xenopol, care le tipări în *Arhiva* de la Iași, vol. II, p. 559—560, fără nici un control din parte-și.

³ Ion Ghica și I. Eliade Rădulescu au fost toată viața dușmani aprigi. Originele dușmăniei lor, la care vom reveni, nu sânt clarificate. Probabil este însă că Gr. Alecsandrescu, a cărui dușmănie cu Eliade începe la 1838, a avut un rol în această fatală afacere. La 1845 Ghica și Eliade se vorbeau de rău strajnic. De aceea întreb: I. Ghica va fi povestind fidel despre Eliade? Și Eliade nu va fi exagerat de loc în proza sa franceză, în scrisorile sale intime, în poemul comic *Tandallida*?

⁴ Vezi, la sfârșitul lecțiunii, excursul despre N. Mavros

⁵ N. Iorga, în *Memoriile Academiei* (Secția literară, S. II, XXVIII, p. 262, 265).

grafie, el de mult, și mai de curând de la 1829¹, cerea literele strămoșești, adevă latină, care lui Kisselef îi erau nesuferite și despre care acesta zicea că introducerea lor este începutul catolizării Românilor! Dacă eră vorba de toată înălțarea morală a poporului, I. Văcărescu tipărea în 1830 versuri clare și demne²:

Ah, d'am putea-ne dobândi
Și cât' avem pierdute!
Atunci ce dăhuri n'ar gândi,
Ce guri ar mai fi mute?

Atunci și acest corb sârman.
Iar acvilă s'ar face.
Ș'orice Român ar fi Roman
Mare 'n războiu și 'n pace.

Iancu Văcărescu luase deci, în acest timp, proporțiile Românilor *representativ*.

Tocmai acum I. Văcărescu primi un post în magistratura țării. Postul s'a dat, pentruca să se mai domolească, — așa i s'a spus lui Bois le Comte³. Se poate ca acea intenție să fi existat. Aceeși părere a exprimat-o și D. Bolintineanu, la 1856⁴, care adaugă că fiind exilat la țară s'a amoretat, s'a însurat și s'a cumițit, devenind mai mult decât moderat, înhămând, adevă, muza sa le carul politicei rusești până în momentul în care congresul de Paris a sfărâmat protectoratul țarului. Însă eu cred că o notiță pierdută prin *Curierul rumânesc*⁵ explică mai firesc primirea unui post bine onorat. În acest timp marele negustor din Brașov Rudolf Jipa pune un sechestrul asigurător pe moșia Văcărești a lui Iancu Văcărescu! De când îi eră dator lui Jipa — poate dela 1821 — cât îi eră dator, nu știu. Oricum, sechestrul descopere clar situația financiară reă a poetului. Magistratura a fost, cred eu, un refugiu, o scăpare⁶.

Potolindu-se de nevoie, la suprafață, I. Văcărescu continuă a rămânea același om în taină. El devine membru al lojei masonice a lui I. Câmpineanu — la ea vom reveni încă vorbind despre I. Eliade. — și lucrează pentru cultură și o politică constituțională, liberală, în Muntenia și Moldova, mai ales între anii 1836—1839.

¹ *Curierul rumânesc* 1829, p. 70, 88. I. Eliade *Equilibru*, p. 62, Hurmuzachi, *Documente* v. XVII, p. 354.

² *Curierul rumânesc* din 26 Ianuarie, 1830, p. 365—366.

³ Hurmuzachi *Documente*, XVII, p. 386.

⁴ În *Les principautés roumaines*, 1856, p. 102.

⁵ Din 1831, p. 256.

⁶ Despre slujba lui vezi *Curierul* din 1833, p. 176, 265.

La slujba sa I. Văcărescu nu ținea cu orice preț. Afacerea cam stringentă cu Rudolf Jipa nu a putut dura ani de-arândul; va fi fost terminată, când, în Septemvrie 1836, se luau măsuri ca magistratura țării să se moralizeze, căci eră tare imorală și neglijată.

În 1836 Al. Ghica, aflându-se în inspecție la Slatina, n'a găsit nici un magistrat la post și i-a destituit pe toți, deodată. Dacă erau boieri leneși!

Episcopul Buzeului își îngăduise să meargă prea departe. Luând jurământul judecătorilor, conform regulamentului organic, el nu s'a mulțumit cu cuvântul de cinste al lor, ci — a anatemizat de pe acum pe toți cei ce se vor lăsa a fi corupți!¹

Văcărescu, care eră prezident al vremelnicescului divan, își dete, ca protest, dimisiunea!

În anul 1837, în August, I. Văcărescu a făcut o călătorie la Iași² și, de sigur, și la Pașcani, de unde eră soția sa, o Cantacuzino. Pe-atunci călătoriile la Moldova nu erau lucru obicinuit. Când se făceau, erau rodnice pentru unitatea morală a țărilor.

Peste câțiva ani Iancu Văcărescu, membrul lojei masonice, boier mare, intră în viața politică deschisă, ategându-se deputat în Decemvrie 1841³. Acum eră vorba de răsturnarea Domnului Al. Ghica; și Iancu Văcărescu aveă aspirațiuni serioase la tronul țării. După consulul francez Billecoq, sorți buni mai aveau — în Noemvrie 1842 — George Filipescu, Constantin Ghica, Emanuil Băleanu, B. Știrbey, G. Bibescu, Constantin Suțu⁴. Lupta nu eră ușoară. Reuși G. Bibescu; și în loc să fie Domn, I. Văcărescu trebui să se mulțumească a fi numai rudă cu Domnul, care, după un amoral divorț scandalos, luă de soție pe frumoasa Marițica Văcărescu, pe care o despărți de C. Ghica.

În timpul acesta, 1843, moare mama lui Văcărescu⁵.

Iancu Văcărescu rămăsese activ în domeniul literaturii. Când, la 1844, se întemeie *Asociația literară* — concomitent cu secreta *Frăție* politică, a tinerilor — el a fost ales președinte al Asociației, secretari fiind I. Voinescul II, maiorul, și Nicolae Bălcescu⁶. În co-

¹ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 646 și X, p. 478.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, I, p. 367. Însă și *Albina românească* din 1837, nro 60.

³ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 830.

⁴ Hurmuzachi, *l. c.*, 913.

⁵ *Curierul românesc*, 1843, p. 12.

⁶ Despre concomitență, I. Ghica, *Scrisori* (1887), p. 697. Altfel, toate publicațiile vremii. În special *Anul 1848 în principatele române*, I, p. 49.

mitet mai lucrau: C. G. Filipescu, St. Gofescu, Gr. Alecsandrescu. Societatea cuprindeă pe toți aleșii literaturii române locuitori în București, afară de Eliade și de amicii acestuia¹.

Anul 1848 îl găsi pe I. Văcărescu membru la înalta curte². Ca magistrat influent el a putut ușură situația unora din revoluționarii rămași în țară.

Iancu Văcărescu a murit în anul 1863, în 3 Martie. A fost îngropat Marți, în 5 Martie³.

POSTSCRIPT

EXCURS DESPRE GEN. N. MAVROS.

(Adaos ulterior la lecțiunea a III-a)

Dacă nu ar fi chiar Ion Ghica acuzatorul lui Eliade, neplăcutul și nelămuritul incident povestit mai sus la p. 31 ar fi trecut fără să se țină seamă de el. I. Ghica l-a povestit lui A. D. Xenopcl; acesta l-a scris, l-a crezut. Însă noi nu putem trece ușor pe lângă aceste fapte.

I. Ghica a crezut pe N. Mavros, care i-a fost socru. Dar dacă el a radiat și asupra socrului ceva din dragostea pentru excelența sa soție, aceasta nu ne poate împiedecă să-l înfățișăm pe socrul său cum eră în realitate.

Grecul N. Mavros eră un fel de aventurier, ne informează consulul francez Billecocq⁴. Eră cetățean rusesc. Eră și unul dintre delapidatorii pe care gen. Kiseleff i-a tratat foarte sever⁵. Această informație se trimetă ministrului de externe al Franței în timpul în care N. Mavros jucă un deosebit rol de intrigant în răsturnarea lui Al. Ghica-Vodă, pe care Rusia îl răsturnă.

Pentru Rusia Mavros eră un — agent isteț, activ, devotat, și — ce eră mai ales de preț — se amestecă în toate, în țara aceea ro-

¹ O parte din procesele verbale ale Asociației, păstrate de C. A. Rosetti, apoi de Vintilă Rosetti, s'au publicat în *Românul literar* al lui Caion. Manuscriptul aparține acum Academiei.

² *Almanachul statului*, 1848, p. 89; 1-50, p. 89.

³ Vezi *Românul* din 4 și 5 Martie 1863; *Buciumul*, 9 Martie 1863, p. 81, col. 3.

⁴ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 879.

⁵ *après avoir été corrigé de la main et du pied même du général Kiseleff, comme délapidateur* (Billecocq). *Loc. cit.*, tot p. 879! Despre negustoriile lui Mavros împreună cu generalul Zass, în Oltenia, 1811, a vorbit gen. Langeron în *Documente* (Hurmuzachi, Supl. I, t. III, p. 357).

mânească pe care o strivea împreună cu generalii ruși¹. Ca șef al cancelariei președintelui plenipotențiar (1831) el a fost, deci, trimis la Poartă, să prezinte rezultatul reformei, al cărei fruct eră Regulamentul organic, și să obțină aprobarea lui din partea Turciei².

La 1833 Moldovenii înduioșați de a lui Mavros «neadormită privighere și durenlică sânguință», cer să i se sporească leafa!³

În 1834, în 10 Iulie, Mihaiu Sturza, căutând probabil un sprijin venal, stăruia să-l ducă la Iași; și-l cerea de la Minczaky⁴.

N. Mavros se fereă, ca de foc, de orice ar fi putut să-i zgudue situația acordată de stăpânii-i puternici. Când, în 1839 (Maiu), Mihaiu Sturza al Moldovei îi ceru, prin G. A. Mano, anumite servicii, de sigur politice, Mano răspunse Domnului moldovean că din partea lui Mavros nu-i poate promite nimic, deoarece acesta este acum *bogat* — deci nu *mai* are nicio nevoie corupătoare —, iar antecedentele îl *silesc* a păstră lucrurile așa cum sânt până ce se va retrage din afaceri, adecă până la capătul carierei⁵.

Totuși Mihaiu Sturza îi dase lui Mavros (Sept. 1838), chip drept mulțumită pentru combaterea ciumei, licența de-a exporta, cu profitul cuvenit, 1000 de chile de cereale!⁶ În Maiu îl ungeau prealabil pentru serviciul de ceruț în August—Septemvrie!

La 1837 și 1838, când opoziția națională din Adunarea obștească a Munteniel eră în toiul său, acest îndrăsneț Fanariot rusificat, se învârteă pe lângă Vodă, excitându-l contra opoziției și îndemnându-l să nu-i facă concesiuni⁷, să nu facă pace. Colaboratorul său la aceste intrigi eră alt grec, C. Soutzo, cumnatul său, adjutantul lui Vodă, secretarul intim al acestuia. Ce taină va mai fi rămas — taină pentru Mavros? Acesta eră pe după toate culisele. În fund mai apărea — apare chiar din rapoartele consulare franceze — și o femeie⁸; și rudele ei. Apar deci toate nemerniciile acelei epoce desgustătoare.

În 8 Maiu 1838 Domnul chemă la palat pe toți miniștrii și

¹ *Loc. cit.*, XVII, p. 387.

² *Loc. cit.*, p. 258.

³ *Analele parlamentare* vol. III (Moldova), p. 438. Vezi și vol. IV (Moldova), p. 344.

⁴ Al. A. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza*. Paris, 1907, p. 323.

⁵ Hurm., *Documente*; Suplemental 1, vol. VI, p. 41.

⁶ *Loc. cit.*, XVII, p. 714.

⁷ *Loc. cit.*, p. 678, unde se zice: *ils seraient*, (Mavros și alții) *heureux de voir la désunion se perpétuer entre les Valaques*.

⁸ *Loc. cit.*, p. 686.

câțivă boieri frunțași. Dar, spre mirarea lor, în sală apărură și N. Mavros, care nu avea ce căuta acolo. Venise să cetească, el, o scrisoare a lui Rucman din Stambul, trimisă prin Aristarchi, agentul muntean, reținut în carantina de la Giurgiu¹. Însă comentarul este ușor: El luă ori strângea mai bine frâul în mâni. Dar în 7 Mai 1838 consulul francez scrisese: Mă tem, că Mavros joacă un joc ipocrit, cu intenția să *compromită* pe Vodă².

Din tot ce se aude din rapoartele diplomatice reiese tot mai lămurit că Mavros eră un Mephistofeles și un ticălos. De aceea și consulul francez se miră de puțința influenței lui, de alergarea tuturora la ajutorul lui, deși el se bucură de puțină stimă în București, deși lumea îl indică, prin retragerea stimei, ca nedemn³.

Din Aprilie 1841 Mavros s'a ocupat *neconținut* cu răsturnarea lui Al. Ghica, cu trădarea lui. În acele zile, grele pentru Ghica, Mavros a lucrat într'adevăr așa, ca un consul francez să-l poată numi și trădător (*trâitre*) și nemernic (*ignominieux*). El, acolitul palatului, el, rudă a Curții, el a furnizat datele pentru firmanul de destituire al Domnului!⁴ Un călău care șade la masa din urmă cu victima ce-o va sugrumă!

Însă Eliade eră un *amic* al Ghiculeștilor și un sprijinitor. De ce nu ar fi natural, să admitem că Mavros a voit să-l *compromită calomniindu-l*? Ce ușor eră aceasta pentru un mișel de Fanariot! Între Eliade și Mavros — eu aleg, instinctiv și iute, pe Eliade.

Dacă faptele acestuia nu sânt, nici ele, totdeauna clare, cauza este, cred eu, tot Vodă. Amicul său Eliade *execută* ce i se cerea, cum i se cerea; și nu el eră de vină, dacă lucrurile ieșiau pe dos. Să-l mai urmărim, însă, pe Mavros.

La 1848—1849 Mavros a fost, iarăși, demn de trecutul său. Prefăcându-se că regretă ocupațiunea turco-rusă, el spune (în Ianuarie, 1849) totuși lui Ségur, consulului francez, că ea trebuie să fie 4—5 ani, și lăsa a se înțelege că mai bine ar fi ca țările române să fie unite, independente, însă cu un Vodă rusesc: cu gine-

¹ *Loc. cit.*, XVII., p. 703.

² *Loc. cit.*, p. 702: *Je crains que ce Mavros ne joue ici un rôle d'hy-pocrisie et ne cherche à compromettre le Prince, vis-à-vis de puissances qui lui portent de l'intérêt.*

³ — *et il a du crédit sur l'esprit du Prince, peut-être plutôt par la crainte, qu'il inspire, que par tout autre sentiment. Cet homme est peu estimé à Bucharest, mais comme il touche un traitement considérable et qu'il a de l'influence, chacun court chez lui.*

⁴ *Loc. cit.*, XVII., p. 911.

rele țarului! Când Ségur i-a observat lui Mavros că unirea este bună însă și cu Basarabia, Fanariotul a fost foarte încurcat (*embarrassé*) Și acum consulul francez, altul, îl caracterizează pe Mavros ca unul din cei mai activi agenți ai Petersburgului¹.

Când nu-și gândeă, ca Vodă, pe ginerele țarului, Mavros se gândeă la o rudă, la unul dintre cei mai nevrednici boieri ce i-a avut țara, la caimacanul C. Cantacuzino².

Despre ideea unirii Rușii informaseră și pe G. Bibescu și pe B. Știrbeiu. Bibescu însuși i-a spus aceasta lui Eliade, înainte de izbucnirea revoluțiunii: Eră o făgăduială Românilor *partizani oi săi* regatul unit, independent. Din simplul fapt că Știrbeiu vorbea mai rezervat, — de la el Eliade auzi același zvon, însă numai prin alții — conchid că dulcea sforcică rusească treceă și prin alte guri, nu numai prin a lui C. Cantacuzino³.

Și, să nu se uite, îmbătrânitul în răutăți eră acum și mai influent. Alături cu gen. Dannenberg și d-na Duhamel, Mavros făcea mare politică antiturcească (Sept. 1849); el eră în curent cu toate ideile de la Petersburg, cu toate voințele și sentimentele țarului. Și, de mult ce ne iubeă, susținea consecvent că trupele rusești, din principate, nu pot părăsi țara, pentrucă Rusia trebuie să rămăie, prin acest mijloc, în centrul chestiunei orientale⁴.

Acest om fatal a fost unul din duhurile cele mai rele ale țării. Să nu-i mai permitem ca din groapa-i de strigoiu să mai calomnieze pe unul dintre Români cari au întemeiat România modernă!

Mavros a murit în 23 Martie 1868, în vârstă de 90 de ani⁵. El se născuse deci la anul 1778. *Trompeta Carpaților*, afirmă că el s'a născut și a crescut în țară⁶. D-na Mavros, o Suțu, soacra lui Ion Ghica, s'a născut la Constantinopol, eră Fanariotă. La 1821 familia ei fugi în Basarabia, unde țarul Alexandru I. îi dăruie o moșie. Mavros a cunoscut-o la Odessa, a luat-o de soție și a

¹ *Loc. cit.*, XVIII, p. 97—98.

² *Loc. cit.*, p. 129. Vezi și *Anul 1848 în principatele române*, vol. I, 573.

³ Eliad, *Scrisori din exil*, p. 378. Despre C. Cantacuzino și candidatura lui la domnie vezi și *Correspondența lui Știrbei*, publicată de N. Iorga, vol. II, p. 9.

⁴ *Loc. cit.*, XVIII, p. 279.

⁵ *Le Pays roumain*, 1868, nr. 17; și *Trompeta Carpaților*, 1868, p. 2469.

⁶ 1865, p. 150.

adus-o la București. La 1882 trăia încă, în vârstă de 82 de ani. Se născuse deci la 1800¹.

D-na I. Ghica eră soră cu mama d-nei D. A. Sturdza, care eră fiica d-lui I. A. Cantacuzino, fost ministru de justiție și cumnat cu Ion Ghica.

¹ *La Roumanie illustrée*, 1882, p. 94.

I. ELIADE RĂDULESCUL

BIOGRAFIE : 1802—1818.

(Lecție ținută la 23 Decembrie 1919).

*Dedicată universalului duh
care este N. Iorga, un ve-
suv sufletesc, ca și Eliade.*

I.

Încep astăzi cursul despre I. Eliade Rădulescul, căruia de mult toată lumea îi zice *părintele literaturii românești*. Cu mai multă dreptate decât în acest caz nimănui nu i s'a dat acest titlu, care însemnează: producție, călăuzire și tutelare reușită; producție și călăuzire, pentru care o vecinică recunoștință îi este asigurată. Totuși, el a fost contestat; Eliade a avut mulți prieteni buni, dar și dușmani mari¹: Cincizeci de ani el a fost mereu în mijlocul vieții națiunii sale; cincizeci de ani a dus-o pe căi bune și — uneori — rele; cincizeci de ani a răscolit mereu sufletele, care au reacționat și au vorbit și ele. Astfel I. Eliade Rădulescul este o parte bună din istoria țării sale, o parte fără de care evoluțiunea țării nici nu s'ar înțelege, o parte despre care trebuie să se vorbească cu respect, mai ales, și cu tot răgazul cuvenit. A trece repede peste o viață atât de deosebită și o operă atât de bogată ar fi o nepricepere, de care eu nu sânt capabil.

Să ne punem, deci, astăzi întâia întrebare: De unde apare miraculosul tânăr, și cum crește el până în momentul în care începe a influența, ca profesor public, sufletul tinerimei națiunii sale?

Zavistia meschină a încercat să facă din Eliade un Grec².

¹ Aceeași părere în D. Bolintineanu, *Cățătorii la Români din Macedonia*, 1863, p. 10—12.

² De ex. M. B.*** în *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques*. Paris, 1856, p. 85: „aussi Héliade, tourmenté par l'idée d'être le fils d'un brave et honnête épicier, Figariot, cherche à faire oublier son origine, en s'adonnant à l'étude des belles-lettres“ (!).

Noi, însă, vom crede totdeauna, cu preacinstitul D. Bolintineanu, că Eliade a fost: „Român din Târgoviște, dintr'o familie *veche*, redusă, ca toți boierii de neam, la modesta carieră a vieții câmpene“¹. Vom crede ca și Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, și publicistul sincer, care, confirmând pe D. Bolintineanu, spune că Eliade este „copil eșit dintr'un *sat*, cu sărăcia drept moștenire și cu muza sa drept viitor“. Om „ieșit din *popor*“ îl numește și Ștefan Golescu².

Satul copilăriei sale i-a lăsat lui Eliade impresii puternice. Târziu de tot, deși desgustat, Eliade, care în supărarea sa dorise odată să fie îngropat în — Asia, scria, totuși, bine despre satul românesc³: „Nu urăsc țara, nu urăsc locuitorii satelor; însă tot ce e de orașe îmi insuflă spaimă“.

Satul său a fost Gârbovenii sau Slujitorii din plasa Grindul Făgărașului, din județul Ialomița⁴. Timpul de viațuire acolo cu întreruperi: 1810 — 1814.

Gârbovenii Ialomiței au avut asupra dezvoltării *literare* a lui Eliade o influență care nu poate fi trecută cu vederea. Imprejurul satului moșiei se aflau stâne de păstori, cari știau ceti și scrisul și tiparul. La acești păstori Eliade a descoperit: *Alexandria*, pe *Arghir și Elena*, pe *Esop*, *Floarea darurilor*, *Poarta pocăinței*, a căror cetire copilul de doisprezece ani o ascultă cu interes. Mai mult decât scrierile citate îl impresionă, însă, *Pogorîrea Maicei Domnului la iad*, care-i aprindea fantazia: Acolo se pedepseau răii și se recompensau bunii; acolo se vedeau chinurile sgârșiților, *etc. etc.* Scrierile acestea îl impresionară pe Eliade atât de mult, încât, adeseori, povestindu-și șie cele auzite, părea că vorbește cu «dușii după lume», cum îi ziceau ai casei⁵. Impresiunile acestea se așterneau peste altele, mai vechi, tot religioase, și îndreptau energic fantazia

¹ *Albina Pindului*, vol. I, p. 193. O rudă din acest neam de boieri mici, modești, pare a fi fost slugerul Nicolae Rădulescul, de ale cărui vânzări îngrijește I. Eliad (*Curierul românesc*, 1836, p. 437). Unchiu, de pe mamă era Racotă, ai cărui fii (verii lui) au fost, în 1848, aderenți devotați ai lui Eliade. Moșia fraților Racotă era Ștorobâneasa din jud. Teleorman.

² C. D. Aricescu, *Correspondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, br. III, p. 48. Vezi și mărturisirea rudelor în *Le Journal de Bucarest*, 1873, no. 276, p. 3.

³ Scris la 26 Mai 1856.

⁴ *Diverse II*, (în *Pace și însoțire*), p. 219—226. Eliade și-aduce aminte de „primul schimb prin sate ce s'a făcut prin bani“, prin cărciumari.

⁵ Introducerea la *Infernul* lui Dante (1880), p. 235.

lui Eliade spre zări metafizice, mistice, la care el a și ajuns destul de timpuriu¹. Așa prin anul 1814.

Acesta eră, deci, satul lui; satul copilăriei lui despre care vorbi P. Ghica; însă, de născut, nu se născuse acolo, ci în Târgoviște; și anume: în 6 Ianuarie 1802².

Fericit loc Târgoviștea! Din ea, din jurul, din zarea ei apar spiritele cele mari ale regenerării limbistice, literare și, până la o limită, chiar politice: Văcărești, Eliade, Cârlova, Alexandrescu, Brătianu. Observarea s'a făcut de mult³.

Tatăl lui Eliade, *Ilie Rădulescu*, a fost numit căpitan de poteră la 1810. Va fi fost din seria de la Ianuarie, despre care scrie V. A. Ureche în istoria sa⁴.

Căpitanul de poteră eră dator a străjui poporul căpitaniei de oameni răi, de hoji, de tâlhari, de borfași, el trebuia să-i prinză, să-i aducă la ispravniciei de județ, care, la nevoie, îi trimitea la spătărie. De obicei, spătarii, polcovnicii, căpitanii își cumpărau posturile și se despăgubeau din dări aruncate asupra țaranilor. Tatăl lui Eliade va fi făcut excepție?

Pe atunci, fiind copil, Eliade însuși căzu odată în mâinile hoșilor, din care scapă, însă, teafăr⁵.

N. Russo (Locusteanu) ne servește despre tatăl lui Eliade încă o informațiune: Între 1806 și 1812 el ar fi comandat, în calitate de colonel de 6 districte, mai mult de cinci mii de dorobanți, la Călărași și Silistra. Se știe, că Rușii reclamară atunci ajutorul tuturor Românilor pricepuți la arme. În războiul rusesc din 1806—1812 a luptat și Tudor Vladimirescu. Domnul Ipsilante atunci căpătase de la Ruși dreptul de a da grade în armata pământească, de la porușnic până la general. Dar, anume, cine l-a numit pe Ilie Rădulescul, nu am putut afla.

Slujbele lui Ilie Rădulescul îi cereau multă inteligență. Neputul său, I. I. Heliade Rădulescu, ne informează, din tradiție fa-

¹ În amintirile din *Curier de ambe sexe* Eliade adaoge și scrierile 'Epistolia ce a căzut din cer, Vieața sfintului Alecsie, omul lui Dumnezeu' (un manuscris pe care-l învăță pe din afară), *Vieața părintelui Macarie Avestița fata Satanei*.

² Data exactă o dă fiul lui Eliade, în *Noul currier de ambe sexe*, 1894, p. 310. În acest sens este de corectat: Eliade însuși, care, afirmând, în 1851, Oct., că este de 50 de ani, ne face să conchidem la anul de naștere 1801 (*Scrisori din exil*, p. 143).

³ I. Ghica către V. Alexandri, *Scrisori* (1887), p. 671.

⁴ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800 II, p. 276.

⁵ *Souvenirs*, p. 21.

Din timpul ciumei lui Caragea (Iulie 1813—1814) Eliade povestește despre părinții săi un fapt care-i arată pe amândoi creștini buni și în fapte, nu numai în vorbe: „Eram copil; și părinții mei încă de mai nainte, din timpul resbelului Muscalilor, dideseră ospitalitate la una din familiile de Bulgari refugiate la noi de frica Turcilor. Copiii bulgari, născuți în casa noastră, crescând împreună cu mine, își făcea jocurile dinpreună cu mine. Și când, după ducerea Muscalilor, veni Caragea cu ciuma dinpreună, bietul Bulgar cu femeia lui, rămași în casa părinților mei, *trăgându-ne noi la țară*, muriră amândoi de ciumă; și din pietatea părintelui meu fură îngropați în grădina noastră, ca să nu-i dea pe mâna ciocliilor. Acolo, până astăzi, se repaosă oasele lor; și copiii lor fură crescuți și căpățuiți de părinții mei“¹.

Părinții lui Eliade au murit, amândoi, în același an: 1829, de molimă. Deodată cu ei au murit și doi frați².

Mama lui Eliade, moartă în vârstă de 32 de ani, se născuse, deci, la 1797. Dacă tatăl lui Eliade, a fost „colonel“ în 1806—1812, atunci acesta trebuie să fi fost mult mai bătrân decât mama.

Dacă trebuie să-l credem pe el — iar mărturisirile lui nu se contrazic, deci parcă *trebuie* să-l credem — Eliade era un copil viu, activ, îndrăzneț; un tip motoriu, ca tatăl său poate. Fantazia-i era sprintenă, memoria bună, chiar foarte bună: ce vedeă, ce auziă, ținea bine minte; ce-l interesa, el imită imediat, impulsiv, ca, de pildă, pe comediantii dulapului din Cișmigiu³. Declamațiunile lui, din copilărie, asemeni descoper fantazie și trebuința de mișcare, întrupând icoana fantaziei și producând gesticulațiunea vie, pe care Eliade o avea. La aceste însușiri se adauge și o sensibilitate pe care copilul nu o putea stăpâni; grație ei, scenele produse de el erau zgomotoase, alarmante. Eram rău, când plângeam, zice el odată; sculam vecinii în picioare.

Școala grecească începătoare era, pe atunci, o caricatură și un chin. De acest chin l-a scăpat pe Eliade caracterul său de vreme bine definit.

Un dascăl, Alexe, trebuia să-l învețe grecește, octoiul și psaltirea. Copilul care nu înțelegea însă nimic, fugi de la școală;

¹ *Equilibru*, p. 384.

² Hurmuzachi. *Documente*, XVII, p. 197.

³ *Curier de ambe sexe*, vol. II, p. 117.

iar rândușului care-l luă în spate, să-l ducă înapoi la Alexe, copilul iritabil îi trase ghionturi și picioare¹.

Intr'acest timp, într'o Duminecă, Eliade aude pe un fecior sau vizitiu cetînd, în poarta bisericii Crețulescului din București, *Alexandria*. Ascultă multă lume. Ascultă și Eliade până la sfârșit Venind acasă, copilul luă doi lei și își cumpără cartea cea plină de minuni. Un Oltean îi desluși slovele; iar el desluși înțelesul mai departe, supt dudul din via grădinii; în patru zile cetî toată *Alexandria*. Firește că în acele patru zile nu a mai dat de loc pe la școala dascălului Alexe.

Dacă-l credem pe el, Eliade eră, atunci, de 9 ani; în anul 1811, toamna, pe când se dărăcă inul.

Ducându-l iarăși la școală, cu de-a sila, moș Măinea încasă pumnii despre care am amintit. Dascălul Alexe îl bătî bine pe Eliade și îl puse iarăși la *Psaltire*. Plin de ură elevul continuă, totuși până la ciuma lui Caragea, când familia fugi din București, la țară.

La Slujitori cunoscî pe păstorii despre care am povestit și cărțile aduse din Ardeal, de unde erau ei². Ei veniau la cîrte; și copilul se ducea la ei, la stîna.

Aproape un an a fost atunci slobod, scrie Eliade. Adecă până în 1813, cum ar reieși din povestirea lui Eliade. Nu, căci fuga din București a trebuit să aibă loc după izbucnirea ciumei; ciuma a izbucnit, însă, la 10 Iulie 1813³; deci — până în 1814.

Intre Iulie 1813 și cel mult Iulie 1814 Eliade cunoscî acum și pe *Arghir*-ul lui Barac. Despre această carte îi dăm lui cuvîntul: „Cînd văzui înă pe *Arghir*, eram în ceruri de bucurie. În-vățaiu mai într'o săptămîna cîntarea întîia. Mă încurcă însă că nu știă nimeni să-mi spue ce este *muză*; într'un cuvînt eram de minune în casă, cînd mă auzeă fetele⁴ spuindu-le pe din afară în stihuri *Istoria frumosului Arghir și a prea frumoasei Elene*. Cînd ziceam: „*Hop! Hop! la a mea iubită*“, aveam și biciu în mîna; plesneam cu dînsul și săream în sus, dar mi-eră necaz de ce n'are și biciul meu puterea acea de farmec“.

¹ *Noul Curier*, p. 311.

² *Curier de ambe sexe*, II, ed. 2 p. 119.

³ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, tomul X, partea B. (1902) p. 43.

⁴ Surorile.

Pe Arghir, până la bătrânețe, Eliade îl cită oricând, din memorie, cu o fidelitate care surprindea pe amicii săi¹.

Ca să fie și mai aproape de popor, Eliade, care învățase acum multă slovă cirilică, ținea, de-atunci, de copil, și „cetirea în biserică satului”.

Mi-l închipuii băiat frumușel, energic, un tânăr apostol de 13—14 ani. Astfel direcția religioasă a spiritului său, direcția mamei sale, se *consolidă*.

După încetarea ciumei, familia lui Eliade se întoarse în București. Dascălul Alexe murise. Iar fama desemnă ca bun dascăl pe un călugăr de la Sfântul Niculae, Părintele Naum.

Eliade dă despre el aceste știri: Eră Român; știă elenică; îi puse în mâni cartea lui Papazoe ori Polizoe: *Istoria sfântă*; iar dascălul îi traducea din grecește în românește și din românește în grecește. „Din ziua aceea nu-mi mai fu urită cartea”. La Naum el învătă: *Istoria sfântă*, gramatică, *Xrisosora*, *Esop*².

Principiul de-a învăța prin versiuni și retroversiuni eră al lui Naum Râmnicianu. Până pe la 1814—1818 Naum își scrisese introducerea sa în gramatică. Pe Papa Zoe îl întrebuiță acest Naum. Călugăr eră; eră și sărac; trebuia să dea lecții. Așa ni-l descrie pe Naum Râmnicianu răposatul C. Erbiceanu în monografia sa din Analele Academiei Române. Nicolae Iorga a avut, deci, drept să conchidă, că I. Eliade a fost elevul lui Naum Râmnicianu, care eră un dascăl bun și un dușman al Fanarioților. Erbiceanu a întâlnit, în manuscriptele lui Naum, chiar numele Iliade, dar nu precizează: care? când?

Cât timp a învățat cu Naum, nu se poate hotărî exact. Mult timp, în tot cazul, nu a învățat, deoarece încă în 1815 (toamna?) elevul a trecut la școala grecească de la Schitul Măgureanu, unde a rămas până la venirea lui G. Lazar, în 1818³.

¹ Vezi de ex. *Scrisori din exil*, p. 678. Arghir eră cartea tuturoră. Ion Ghica ne spune că el îl ascultă de logofătul Matache și că l-a citit de câteva ori. *Scrisori către Alexandri*, p. 266. Privitor la comerțul scrierilor din Ardeal vezi și V. A. Ureche, *Istoria școlurilor*, IV, p. 209 — cum veneau fără vamă; legătura librărească o făcu, la 1823, Tieri din Sibiiu, pe care C. Golescu l-a chemat să completeze „casinul literar” cu cărți de tot soiul.

² Toate acestea după povestirea din *Curierul de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 120. O notă rea i se dă Grecului Polizoi, chiar institutor la Curte, în Hurmuzachi, *Documente*, XV, p. 674.

³ După C. Erbiceanu, *Biserica ortodoxă*, în 1814 Naum a fost la Sfețagora (vol. XIII, p. 217), iar în 1816 a plecat la Neamțu, la Paisie (p. 26—32). Deci pentru Eliade ar rămânea numai anul 1815, iar vârsta ar fi 13 ani. — Naum Râmnicianu fusese elevul faimosului Lambru Fotiadi, pe care-l laudă mult. C. Erbiceanu, în *Biserica ortodoxă*, XII, p. 437, și XIII, p. 665, 668.

Pe când studiă la școala grecească a Schitului Măgureanu, Eliade avu un moment de înălțare națională, despre care biografiile lui nu pomenesc pentrucă știrea este prea bine ascunsă în *Curierul de ambe sexe*¹, în literile mici cu care este culeasă scrisoarea lui Eliade către Petrache Poenaru. Fiind amândoi „studenți“, cetiră acolo și pe Petru Maior, despre începutul Românilor în Dacia, istoria care îmbogățește pe Români cu știința originii lor și cu mândria viitorului lor. Efectul acestei cetiri a fost enorm; a fost atât de enorm, încât, mai târziu, Eliade începù să crează că atunci mâna Domnului s'a întins spre ei și i-a chemat pe calea mântuirii.

Mă întreb: De unde Petru Maior în mâinile lui Eliade și Poenaru? Văd două direcții. Una: Fostul profesor al lui Eliade, Naum, cunoștea pe Petru Maior, pe care l-a analizat în manuscrisurile sale², fără să-l admită în întregime. Eliade l-a putut vedea la Naum. Alta: P. Maior venea de la Buda. Îl aducea Carcalechi. Boierii cumpărau, iar unii, d. ex. Gr. Băleanu, împărțeau cărțile cumpărate. P. Maior, în mâna unor elevi, a putut fi un dar al unui binevoitor matur³.

Școalei grecești superioare Eliade i-a păstrat o recunoștință nedesmințită, deși batjocura că este — *vlah*, acolo i se aruncase⁴; deși „supt Caragea și A. Suțu, ca student, a suferit pe toată ziua, dinpreună cu conșcolarii sei, injuriile și batjocurile copiilor de fanarioți“, cum mărturisește el însuși⁵.

Cei trei ani de studii în școala grecească de la Măgureanu reprezintă, într'adevăr, o muncă serioasă de cetire în filosofii și poezii Greciei antice; acei ani au lăsat urme neșterse în conștiința psihică a lui Eliade.

Se pare că, dintre dascălii greci, idealul cel mai apropiat

¹ Vol. II, ed. 2. p. 238.

² C. Erbiceanu, în *Viața și activitatea literară a protosingelului N. R.*, 1900, p. 41—42. (Publicație academică).

³ Textul citat mai sus din Eliade este următorul:

„Ți-aduci aminte care eră adunările juneției noastre. Idealul nostru eră limba Românilor; traiul lui într'o viața potrivită cu viața națiilor civilisate adică într'o viață cu adevărat evanghelică. Ți-aduci aminte, când a eșit *Istoria pentru începutul Românilor* a fericitului Petru Maior, o citiam împreună și câte idei frumoase, deși copilărești, se frământă în capetele noastre? ce inchipuiri ne făceam a ne vedea aievea visările noastre. Au trecut acei timpî și nu doresc dintr' înșii decât acea nevinovăție a juneții și fericirea care mi-o mărgineam în foarte puține dobândiri.“ C. a. S. II, (2), 238.

⁴ *Cuvânt la înmormântarea lui I. Văcărescu*, 1863 p. 21.

⁵ În *Legalitatea* (1866), No. 7.

fusese Lambru Fotiade din Ianina, un naționalist, în sensul lui Rigas, sosit în București la 1795. Elevi ai lui au fost: succesorul lui, Neofit Duca, una dintre icoanele lui Eliade, un reprezentant al unui curent limbistic popular, Gr. Brâncoveanu, C. Câmpineanu, Nestor, distinsul țăran boierit¹. În același curent naționalist, ca și Lambru, trăia și lucra și Veniamin de la Mitilene, pe care, la școala din București, l-a adus Vodă Caragea.

Veniamin era director în anul în care Eliade se înscrie la școala de la Măgureanu. Acolo Eliade, Veniamin și Duca au trăit împreună până la 1818, când din cauza dușmăniei dintre Veniamin și Duca, acesta fu bătut de elevii lui Veniamin, iar Veniamin expulsat pe temeiul unui raport al lui Grigore Brâncoveanu².

Pe când Lazăr venea sau venise, un scandal mare compromitea, așadar, școala grecească. Elevii români fugiră „de la Veniamin la Lazăr“, cum se exprimă, într'un loc, Eliade.

Din școala grecească, către Lazăr, Eliade venea cu calități determinante. El cunoștea acum bine filosofia și poezia grecească; aceasta îi lăsase în inimă chiar ghimpele sângeros al pismei: De ce să nu avem și noi poezie, care să ne cânte credința și neamul? Deprinderile logice: fixarea noțiunilor și alegerea vorbelor, care le-acoper mai exact, îl înarmaseră cu o bună putere de distingere, cu un mod de cercetare, care, la el, este aproape o obsesiune: A porni totdeauna de la definiție³. Discușiunile limbistice aprige, dintre aderenții curentului grec arhaizator și curentul limbii populare îi dezvoltaseră, de sigur, și lui teoria limbii literare. Tot din școala greacă a luat Eliade contact cu filosofia franceză modernă; și anume cu Tracy și Condillac, pe care s'a simțit dator a-l citi și traduce ca pedagog și a-l imita, luându-l drept model pentru gramatica sa. Gramatica sa Eliade o începui la 1820; deci la doi ani după părăsirea școlii grecești: Ideile, de-acolo și de-aici, erau vecine, în timp și spațiu. De la Veniamin la G. Lazăr Eliade treci, cred eu, bine înarmat sufletește; atât de bine încât, uitând intrigile, certele și pedantismul lor, el le aduce laudă că, prin talentele lor, „din geniuri și talente scoteau bărbați de stat și creatori unei literatură“. Și făcând aluzie la sine, Eliade continuă⁴:

¹ *Equilibru*, p. 44.

² C. Litzica, în *Manuscriptele grecești*, Mem. Ac. Rom., Seria II, t. XXIII, p. 17.

³ Vezi d. e. *Scrisori*, p. 188; *Diverse*, vol. II, p. 41, 156; *Equilibru*, passim. etc. etc.

⁴ Prefața la Bălăcescu, p. 73-74.

„Acei creatori începură a cere și a-și pune toate puterile spre a formă o literatură română națională și a pune, în locul limbilor, științele în limba patriei prin școale“¹.

La bătrânețe Eliade se socotea încă tot dator acelei școale grecești: Intervenind, la 1869, pentru admiterea reprezentărilor unei trupe grecești, Eliade este influențat de aducerea-aminte a dascălilor săi greci².

De la Veniamin la Lazăr Eliade venea, însă, și ca dușman al fanariotismului. Conșcolarii lui, T. Paladi și I. Măinescul, erau și ei aceiași tinerești și promițători dușmani³. Fenomenul eră, se pare, general. La G. Lazăr ei veneau așadar după ce rupeau toate podurile din urmă, veneau ca la cea din urmă oprire, care eră, însă, începutul unui drum cu totul nou.

Eliade eră, atunci, de 16 ani: Ce tânăr și, totuși, ce bogat sufletește!

Împrejurul lui G. Lazăr se adunaseră: Cernovodeanu, Crâsnaru, G. Cristurian, Darvari, un oarecare Dănică (*Revista nouă*, I, p. 427), Drăghiceanu Mihail (Biografia lui, de Virgil N. Drăghiceanu, *Intemeierea școalelor din Romanași*, 1914, p. 7), *Eliade*, Gh. Ioanide, I. Măinescu, Melinescu, Merișescu, Nănescu, Orăscu, T. Paladi, I. Palama, I. Pandeli, Gr. Pleșoianu (*Bibl. românească*, 1829, fasc. IV, p. 35), Poenaru (de multe ori), Eufr. Poteca (mai rar), Sc. Rosetti, Ștefanopol, Tomescu, Tell Alecsandru, tatăl lui Cristian Tell, generalul, și alții. *Povășuitorul*, pretinsa operă a lui Lazăr, spune că afară de studenți respectabili, ca cei citați, mai ascultau, de sigur nu regulat, scriitorii din cancelării, câțiva negustori, ca Tell, și chiar prăvăliași. Despre toți tinerii aceștia Simion Marcovici spune⁴ că «deocamdată se mirară și ei că înțelegea mai bine în limba lor orice învățătură».

În sensul manifestului său⁵, școala lui G. Lazăr avea să fie: o școală primară, un gimnaziu fără limbi, deci un fel de școală civilă, după care urmă o bifurcație într'un fel de academie științifică și seminar; încoronarea învățăturilor o da filosofia.

¹ Școala clasicismului grec îl mulțămise și pe P. Poenar, care, mai târziu, vorbi despre vestitul Lambru, virtuosul Vardalah, venerabilul Duca. Discursul din Iulie 1843, în *Foaia pentru minte*, p. 244.

² *Trompeta Carpaților*, 1869, p. 3062.

³ *Biblicele*, p. 65.

⁴ În prefața la *Gil Blas*, p. VIII.

⁵ *Convorbiri literare*, vol. XXX, p. 1138.

Cu acest instrument, cam fraged, Lazăr voiă să deschidă o «epohie noao»; aceasta eră să fie «izvorul tămăduirii» aduse de el „neamului împărătesc”-roman, care trebuia să-și recâștige «treapta cea pierdută a cinstii strămoșești». Deși eră fraged instrumentul, G. Lazăr reuși.

G. Lazăr a propus matematici, inginerie și filosofie, practic, bine, cu entuziasm. „Catedra lui semănă cu un amvon. Vedeă cicinevă cum i se bate pieptul. Cu mâni pline în orice ocazie aruncă semințele românismului și naționalității”¹.

Românismul lui Lazăr eră chiar dacoromânism, ne asigură Eliade². Și dacă la el eră dacoromânism *limpezit*, la prietenii lui din Ardeal, nu va fi fost măcar o bănuială³?

Antifanariotismul de-atunci eră deci o curățire a drumului pe care națiunea trebuia să meargă — departe!

Opera științifică și politică a lui Lazăr și Eliade nu trebuie înțeleasă ca o dușmănie oarbă contra oricărui grecism. Din contră! Eliade ne-a informat că G. Lazăr nu înțelegeă să „exileze din țeară limba elenă și clasicitatea”; și că, prin urmare, el nu a căutat să izgonească din sufletele alergate la dânsul clasicismul agonisit în școala grecească⁴.

De altă parte tot atâta de sigur este că înclinările literare ale elevilor săi, G. Lazăr nu le-a favorizat. Cel puțin Eliade afirmă, la același loc, că el, Lazăr, „cunoștința naturii unui triumhiu nu o da pe toate poeziile din lume”. Din acest text trebuie să conchid că chestiunea: clacism sau realism? se discutase; că valorile științei și literaturii fuseseră cumpănite; și că G. Lazăr nu a încurajat pe Eliade în încercările literare la care tocmai se dedă. Conchid, deci, că în școala lui Lazăr, Eliade nu a putut să continue studiile literare, care rămâneau în grija sa proprie, ci numai cele matematice și filosofice, pentru a căror completare el și colegii săi părăsiseră veseli școala lui Veniamin.

„Când a venit George Lazăr, tot eră degenerație și amorțeală”, scrie Eliade la 1839⁵. Când a plecat, țara suferise revoluția lui Tudor Vladimirescu, se trezise și porneă acum spre bunul său viitor.

¹ Tell, în *Familia*, I, p. 121. Filosofia kantiană o confirmă și Virgil Drăghicean, *op. cit.*, p. 7.

² Despre ideea unirii: *Elle a été propagée en Valachie par Georges Lazăr*. În *Mémoires*, p. 241.

³ Aron, P. Maior, Dr. Molnar. Vezi *Familia*, I, 22.

⁴ Vezi prefața din 20 Aprilie 1860 la poeziile lui Bălăcescu, p. 74.

⁵ *Curierul românesc*, p. 256.

În lecția următoare vom vedea cum Eliade devine una din forțele mari ale pornirii spre bine.

POSTSCRIPT.

Mediul de educație al personalității fiind totdeauna interesant, adaug aici două citate din Eliade: întâiul despre satele sale, la 1810—1814; al doilea despre școala grecească.

I.

Satul lui Eliade.

„Când eram copil între anii 1810—1814, eram mai mult cu părinții miei în județul Ialomiței, în plasa Grindului Făgărașului, în satul Gârbovii sau Slujitorii.

„Acolo, ca în toate satele României, fiecare familie travaliă, laboră și producea cele necesare, grâne, legume etc. În casă avea omul și pâinea și mămliga, și vaca și găina și rămătorul și prin urmare și carnea și oul și laptele și untul și brânza; lâna o cum-pără pe produse; inul și cânepa le avea din câmp; în casă, acestea se prepară, se torcea, se țesea, se croia, se cosea și de la tată până la prunc și argat toți avea din casă, și cămașe, și ȋtari, și călțuni, și zăbun, și dimie, și zeghe, și ipingea și velință, până la cele mai frumoase scoarțe sau tapete, și ștergar, și mahramă, și ie, și fotă, și șorț etc. Adesea vedeam lume multă ducându-se din toate părțile și adunându-se spre biserică, unde era un umbrar. Toți se ducea acolo, pentru că din casă în casă și din gură în gură se da de știre, că a venit Grecul — și cu grec se înțelegea neguțătorul fără a fi grec de nație. Acolo neguțătorul ce venea cu o căruță cu trei cai și adesea și cu câte un car cu boi, acolo sub umbrar, întindea rogojine și velințe sau scoarțe și își întindea marfa. Malotele cu sângeap, tivilichii, scurteice, cojoace, brâne, zăbune, căciule, cisme, iminei, opince, pantofi, conduri, papuci; stofe, ca maniță, irbichir, ghermesit, șamalagea, cutnie, stambe, tistimele, bazmale, până la floranț, atlas, pelea-dracului și până la stofă belicoasă și până la stofe sarasir. Mai avea grecul sau neguțătorul mătase de tot felul până la mătasă turungie, fluturi pentru ie, ace de cusut sau cu gămălie, căror în partea locului le zicea spigle, flori cu șic, beteală, cordele, țopi, mărgele, colâne, paftale, brățare, cercei, oglinde în niște cutioare de tinichea cu care se putea duce la horă cu dânselle în buzunar sau în brâu și altele

mai mari pentru casă; mai aveă grecul de român până și niște minunate cosmetice, ca dres, suliman, rumeneală pe niște foițe de hârtie și câte minuni toate.

„Când lumea ajungeă acolo, începeă târgul.

— Ce ceri pe acele acestea?

— Atâtea ouă.

— Ce ceri pe floarea sau pe oglinda asta?

— O găină.

— Ce ceri pe stamba sau stofa asta?

— Câte o găină sau două sau trei . . . pe cot.

— Ce ceri pe jocul acesta?

— Un vițel.

— Ce ceri pe maloteaua asta?

— O vacă, etc. etc.

„Târgul sau schimbul se făcea pe orice, pe porcei, pe grău, porumb, mēiu, unt, pe orice puteă produce satul și aveă fiecare familie de prisos.

„Grecul pe produse își schimbă sau vindeă marfa și toate acele produse le încărcă în căruța deșertată de marfă și în carul alăturat și plecă din sat cu o scortă de vite mari și mici, ce urmă după cară, cu cușce pline de pasări de tot felul și veneă cu dănosele la București a le schimbă pe bani și banii pe altă marfă.

„Astfel satul prin travaliu produceă cele necesare în casă și prin produse își procură de la grec câte nu puteă produce satul, fără să aibă necesitate de samsarlăcul banilor. De bani nu aveă necesitate decât spre a-și plăti birul, a-i pune la gâtul fetelor și femeilor în salbe și a-i îngropă când aveă de prisos. Tot prin produse și bucate se plăteă și când se făcea vreo casă la meșterii zidari și dulgheri și ferari, prin mălaiu și porumb își potcoveă caii, își ferică carul, etc. Prin mălaiu și altele se plăteă lăutarii la nuntă și la horă“.

(Din *Diverse*, VI, p. 226—228).

II.

Școala grecească.

„Până la mișcarea lui Tudor Vladimirescul nația română se află într'o stare mai de inerție, de somnulență; impulsia o didese mai dinainte încă, de la 1816, Georgiu Lazăr, însă foarte debilă, ca de la un om particular și persecutat. După mișcarea lui Vladi-

mirescul, școalele hellenice, și din cauza unor cuvinte politice ce venea de la Constantinopole, și din ura ce însuflaseră Românilor Fanarioții, se desființază. Mai nainte, pe când există acele școale, *pe când limba hellenică făcea educația Românilor*, instrucția nu putea fi populară, pentru că nu putea străbate prin toate stările societății; stările neavute nu putea ajunge la clasele gimnasiali și din fiii celor cu mijloace spre a cultivă literale, *puțini rămânea care să reiasă până la ultima clasă cu spor*, încât să poată trece de erudit. Aceasta cuprindea într'ânsele modele mari: și de stil, și de idei sănătoase, și de morală, și de cristianism; și, prin urmare, elevii acestei școale, în loc de-a îndrepta lumea prin declamațiuni grotești ca ale celor necultivați, din contră, însuflă stimă și respect. Prin urmare, *până la 1832, până când erau în actualitate și vigoare elevii acelor școale*, putem zice că mai toată lumea la noi se află în starea primitivă și patriarhală, (de vom scoate lepra ciocoiască introdusă și lățită prin școala specială fanariotă). Elevii, ieșind din școalele clasice, cu intrarea lor în lume, câtă să intre spre a face *praxis*, cum se zicea, în școala fanariotă, căreia Români îi zicea: ciocoiască; și acesta eră singurul aluat de corupție în acea stare primitivă care provenea și din cauza metoadelor scolastice ale pedantismului vechiu din partea dascălilor, și din raritatea geniului, talentului sau aptitudinii în literatură din partea elevilor. Prin urmare multul rămânea neîmpărtășit de binefacerile culturai, rămânea ignorant; și *ignoranța* are aceeași rădăcină literară cu *inocența*. Partea cea mai mare a națiunii eră nevoită a se ocupa cu agricultura și cu puținele meserii necesare societății; iar micul număr ce termină studiile de pe atunci, însuși pentru că erau aceștia puțini, de aceea află și îndată loc în funcțiunile publice și înaintă repede. Aceștia, pe lângă raritatea lor, mai unea și niște calități ce li se altoiseră, ca să zicem așa, din studiul clasicității. Limbile hellenice și latina, sau școala clasică, erau, pot zice, *până la 1828 sau până la 1832*, în starea primitivă; însă aceasta nu este nici condiția, nici destinația omului sau a societății... Eram în adevăr, iar o mai zic, în starea primitivă; însă spinii și pălămida, buturugele groase ale Fanariotismului cam umpluseră câmpii morali și politici ai României. Cultura dar câtă a se începe mai întâiu de la a se curăți tot ce eră părăsit, pernicios sau împedicător culturai, încât mișcarea să opere *înainte*, nu înapoi.

Înainte s'a mers, după Eliade, de la 1816 până la 1828,

înainte în direcția realităţii și a științelor matematice, ingineresti, arhitecturale cu Lazăr; înainte cu Eliade, în aceeași direcție — scăzută însă — și în direcția limbii române, care, însușindu-se repede, lăsa timp pentru studiile serioase. Școala regulamentului organic a schimbat direcția; și cu direcția schimbată Eliade nu s'a împăcat niciodată¹.

BIOGRAFIE : 1818—1828.

(Lecția ținută în 29 Decembrie 1919):

II.

La 1858, examinându-și retrospectiv viața sa de luptător neobosit, Eliade și-o împarte însuși în *trei* epoce, pe care le putem lua ca bază a lecțiilor²:

1. *Luptă literară*, în care, zice el, n'avuiu de inimi decât despotismul de sus al pedanților . . . și anarhia ignoranților, care, neînvățând nimic, vreau să treacă de autori: Slavonismul se servea cu amândouă aceste extremități.

2. *Luptă politică*, în care începui cu: «Urăsc tirania, mi-e frică de anarhie»; și în care nu avuiu de inimic decât pe împilătorii de «nații și de individe» deoparte, și pe turburătorii de meserie, de alta.

3. *Lupta religioasă* va desemna tot asemenea: d'o parte despotismul teocapililor (precupeți de Dumnezeu) și al fariseilor; iar de alta pe sceptici, voltaire-iști și ateii.

Firește politică și misticism Eliade a făcut și în epoca sa precumpănitor literară; în epoca sa politică a continuat să se preocupe și de literatură și a devenit și teolog; iar în a treia epocă, cea mai regretabilă, a teologiei sale, nu a părăsit total nici literatura, nici politica.

Totuși, *grosso modo*, împărțirea lui reproduce realitatea.

Pe noi ne interesează mai ales epoca întâia: cea literară, pe care, însă, nu o putem despărți de activitatea lui Eliade în domeniul *pedagogiei*, din care, în parte, crește literatura sa; din care, întregă, reiese gramatica, marele, eroicul îndemn spre alcătuirea limbii literare moderne.

¹ Vezi marea notă adaosă în ediția a 2-a a *Curierului de ambe sexe*, vol. III, p. 317—322.

² Vezi *Biblicele*, Paris, 1858, p. 65—81. Aici citez p. 81.

Ca elev al lui G. Lazăr, pe Eliade nu trebuie să ni-l închipuim că pe un spirit fără originalitate, care primește a jură în cuvântul maestrului; Eliade eră un tânăr independent; de aceea ne spune el, de „multe ori“ l-a ascultat pe G. Lazăr „și cu acea *antipatie* ce există de la elevul nebunatic către maestrul său: Ne bu-niile elevilor de talent sânt, de obicei, actele lor de independență¹.

De-ar fi fost *numai* nebunatic, nu și un spirit promițător, G Lazăr nu l-ăr fi ales, în curând, colaborator al său.

Așadar, Eliade, fostul elev al lui Neofit Duca, Ghenadie și Vardalach², care-l învățaseră o grecească perfectă, veni la G. Lazăr să sfârșască, la el, *matematicile* și științele³. Studentul retoricei grecești și al poeziei grecești se scoborî acum pe pământ. El studiă și filosofie, de sigur puțină, de sigur Kantiană⁴. La școala grecească el studiase pe Condillac, despre care știm că a fost „studiu-l copilăriei“ sale: și pe Tracy, a cărui *Ideologie* i-o propusese, în aceeași școală, profesorul Iatropol⁵. La G. Lazăr Eliade avu acum prilej să compare filosofia franceză cu cea germană, de pe ur ma căreia G. Lazăr devenise un dușman al lui Condillac.

De la o vreme elevul deveni ajutorul profesorului său: Eliade propuse gramatică, aritmetică și geometrie. Mai târziu, rămânând el singur profesor la Sf. Sava, propuse și alte materii.

Ajutorul lui G. Lazăr, Eliade deveni de pe la 1820. Proba este necesară: Despre gramatica sa Eliade ne spune că a început-o în 1820⁶; aceasta însemnează că încă de la 1820 el a început să „scoată din mijlocul haosului glotic“ din acea epocă, elementele limbei, cum se exprimă el în *Biblice*⁷. Abia sosit la Lazăr, după abia doi ani, el propunea deci, ca ajutor al maestrului, după manuscris, gramatica limbei românești⁸. O confirmare, deși nu directă, a afirmărilor citate mai sus, privitoare la anul 1820, o văd și în altă vorbă a lui Eliade. În 1866 el a afirmat, adecă,

¹ Prefața la poeziile lui Bălăcescu, p. 76.

² *Biblicele*, p. 75.

³ *Mémoires*, p. V.

⁴ Vezi articolul meu, *Cantianii români*, în „*Semănătorul*“.

⁵ I. Eliade, *Biblioteca portativă*, Literatura. Critica. București, 1860, p. 12

⁶ *Biblioteca portativă*; *Critica*, p. 9, 27, 31.

⁷ Pag. 65.

⁸ Cursurile lui G. Lazăr fuseseră aprobate în 10 și 15 Dec. 1817. — Eforia școlară, alcătuită la 2 Martie 1818, se compunea din Grigore Ghica, ban; Iordache Golescul, log.; Alexandru Filipescu log.; Mitropolitul Nectarie; postelnicul Al. Mavrocordat și log. C. Bălăceanu.

într'un ziar¹, că la 1820 „întâia dată a pus mâna pe peană, ca să scrie patrie și naționalitate“. Vorba aș interpreta-o astfel: De la 1818 până la 1820 el a luptat contra Fanarioșilor; la 1820, trecând, ca bărbat conducător, în tabăra „patriei“, el a început a scrie despre limba care eră icoana ei cea mai aleasă.

G. Lazăr însuși căpătă, în 6 Martie 1818, ordin să propună: Aritmetica, Geometria teoretică și practică, Gheomesia practică, și Geografia istoricească, pe harte. Aprobându-i-se aceste materii în 24 Martie, G. Lazăr va fi început lecțiile în *Aprilie* 1818².

Cine va fi fost ajutorul sau ajutoarele lui G. Lazăr până la 1820, când admitem cu siguranță ca ajutor pe Eliade, nu se vede clar. Sigur este că *el* își alegea colegii, că *el* conducea. Pentru geografie își întovărășise pe Eufrosin Poteca³, deci înainte de 1820, când Poteca pleacă în streinătate. Pentru limba latină apropiase pe Erdeli, care — judecând după activitatea lui literară din 1818 — pare a fi fost *întâiul* colaborator al lui Lazăr⁴.

Familia lui Eliade l-ar fi voit altceva, numai dascăl nu. Dascălul, pe-atunci, nu „însemnă subject public“, scrie Eliade la 1840⁵; a fi fost dascăl într'o curte boierească tot mai însemnă ceva, dar și atunci eră tot „jupân dascăle“. El însă, tânărul independent, cum l-am cunoscut, nu putea să devie „omul cutăruia“; se făcu, deci, dascăl public; se aruncă de „bună voie“ în mijlocul „fostelor ruine din Sf. Sava“, în foame, în frig și în dispreț⁶; un copil sărac, un dascăl sărac, spulberat ca de un crivăț în ruine, în „mijlocul altor copii mai nevinovați decât dânsul, dar setoși de învățătură“, cum completează el aiurea⁷. Acesta eră apostolatul, care nu-i plăcea familiei, care, odată, mai bine l-ar fi văzut și încercase să-l facă — negustor!

Ca succesori al lui G. Lazăr, de la 1822 încoace, Eliade a propus: Gramatică (de sigur, în continuare), Geografie politică și astronomică, Aritmetică, Algebră, Geometrie, Trigonometrie (după Fran-

¹ *Legalitatea*, No. 4.

² Leafa, pe an, eră 3500 taleri. În *Convorbiri literare*, XII, p. 307, Eliade spune că aveă, pe lună, 50 lei.

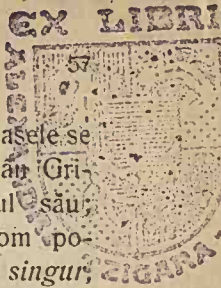
³ G. Dem. Teodorescu, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, vol. II, p. 1—28; Poteca în traducerea lui Ainechie, p. 363.

⁴ Erdelyi eră fiul unui negustor transilvănean, așezat în București.

⁵ *Foaie pentru minte*, 1841, p. 380: *Pentru opinie*.

⁶ *Curierul românesc*, 1840, p. 134.

⁷ *Curierul de ambe sexe*, ed. 2, II, p. 63.

coeur), Istorie, Botanică, Logică¹; Stilistică². Eră firesc: Clasele se înmulțeau din an în an; le înmulțea chiar noul Domn român Grigore Ghica, cum ne asigură Eliade însuși în panegiricul său; maestrul trebuia să ia asupra-și sarcinile pentru care alt om potrivit, destoinic nu se găsea. Iar într'un timp el a fost chiar *singur*, singurel în ruinele Sfântului Sava³!

După Eliade, la vreo doi ani abia, veni — tot după spusa lui Eliade — I. Popp, ca profesor de gramatică; iar Teodor Paladi, la clasele începătoare, ca dascăl după metoda lancasteriană.

Cei din urmă sosiră, din streinătate, Enfrosin Poteca, C. Moroiu D. Marcovici⁴.

Astfel, cu încetul, gruparea lui Lazăr fu înlocuită, în epoca de restaurare, care începe în vara anului 1822, cu *gruparea lui Eliade*, care nu i-a fost cu nimic mai pre jos. Din contră, gruparea aceasta avu norocul să-și vadă secerișul copt, pe când Lazăr, suprimat de revoluția de la 1821, a putut numai să presimțască ce va fi Canaanul românesc până la marginele căruia el condusesese pe Români pe drumul culturii, iar Tudor Vladimirescu pe drumul politicii sociale.

Ați observat că despre Eliade în anul 1821 nu am zis nimic. Trebuie să mă întorc deci înapoi.

În total, anul 1821 i-a lăsat lui Eliade impresia că el a început o criză lungă ce «va aduce sau întremarea sau moartea», zicea el, mai târziu, la 1869⁵. Între 1869 și 1821 se așezaseră, însă, decepțiile care îi colorau, retrospectiv impresiile.

Anul 1821 este un an obscur în viața lui Eliade. Despre acest an găsim, la el, numai aluzii, nu mărturisiri clare: Anul 1821 l-a găsit elev și tovarăș al lui G. Lazăr. Însă G. Lazăr eră adeptul lui Tudor Vladimirescu. Nici nu se putea să nu fie. Lazăr eră un bărbat, un naționalist, un entuziast; iar scena, în care la Sibiiu, într'o grădină, el împiedecă un discurs în cinstea monarhului său austriac, pentru ca apoi, să strige: *Trăiască Napoleon I!* ni-l descoperă și ca gânditor politic curajos. Curajos va fi fost și la 1821. De aceea Eliade scrie, că din cauza aderării la mișcarea lui Tudor a fost persecutat G. Lazăr⁶.

¹ El însuși, în *Mémoires*, p. V.

² *Biblicele*, p. 65; Biblioteca Portativă: *Critica*, 1860, p. 9.

³ V. A. Ureche, *Istoria școlilor* I, p. 189.

⁴ *Equilibru*, p. 77.

⁵ *Elemente de istorie*, p. 251.

⁶ *Curs întregu de poezie generală*, vol. III, p. 36. Lazăr fortificase, după cererea lui Tudor, Cotrocenii: „De atunci dată și persecuția asupra lui“.

La Tudor trecuse și dascălul P. Poenaru, amicul său, amic și al lui G. Lazăr; la Tudor trecuseră și elevii lui Lazăr; și — Eliade nu? De sigur și el! Pentrucă toți erau contra Fanarioților.

Eliade a fost sau nu silit să părăsească Bucureștii? Se pare că da. Căci, în același panegiric al lui Grigore Ghica, citat mai sus¹, Eliade amintește de acel timp în care „goniți și împrăștiați în pământ strein *mâncam* pâinea *noastră* înmuiată în lacrimi“. Că a fugit și el, reiese și din alte descrieri². Va fi fugit, deci deodată cu toată lumea, în Martie³, când bărbați, femei, copii fugeau în trist exod.

De altă parte, alte descrieri fac impresia că Eliade trebuie să se fi întors îndată ce a putut. La sosirea lui Gr. Ghica — boier încă — în București; în timpul plecării lui Gr. Ghica la Constantinopol, în vara anului 1822, Eliade a fost, așa se pare, în București⁴.

Un text dintr'un raport al consulului francez Hugo ne permite să conchidem și la cauza care l-a adus înapoi: Îl chemă misiunea sa de dascăl al redeşeptării. Din același text reiese că a trebuit să facă apel la streini, pentrucă cel puțin el să fie admis în colegiul pustiit. Anume consulul raportează despre devastarea Sf-lui Sava, pe care boierii voiau să-l stârpească și în care cu mare greu ei se înduplecară să admită un dascăl român, în 1823⁵. Cine putea să fie acest dascăl — odată singur-singurel la Sf. Sava — dacă nu Eliade, despre care izvoarele românești și el însuși afirmă că nu din 1823, ci din 1822 chiar a reînceput școala, la care avea să slujască încă șase ani⁶.

¹ Pag. 16.

² „De câte ori văz astfel de mode rococò, mi-aduc aminte de fuga de zaveră în Brașov, și returnarea de acolo. Fiecare venea cu câte o modă din Brașov, și prin urmare și fetele, pe lângă altele, veniseră și cu zuluți de borangic. Borangicul e mai ieftin decât părul, precum e mai ieftină ignoranța decât știința; și din abundență mare de zuluți ajunseseră bietele fete niște caricature. Puțin îmi păsa de altele, cât de cele ce îmi eră conșanși; le tot ziceam cu binele să nu se tot încarce atâta, până când și eu, în copilăria mea, le-am jumulit într'o zi de toți zuluții și le-am săturat de moda Brașovului“. (În *Biblioteca portativă: Critica*).

³ Hurmuzachi, *Documente*, XVI, p. 1036.

⁴ Vezi descrierile din *Culegere din Scrierile lui E.*, 1836. p. 17. În Septembrie 1822 eră cu siguranță în București.

⁵ — et ce n'est que sur les vives représentations d'un agent étranger, qu'on a promis de réserver, sur une si ample dotation, une chétive pitance de 3 à 400 piastres annuellement, pour payer un maître d'école Valaque. (Notă din 10 Mai 1823 a lui Hugo către Chateaubriand).

⁶ Eliade în *Convorbiri literare*, XII, 307.

Din April 1824 până în April 1825 leafa lui Eliade a fost de 1200 lei¹, ca și a colegului său Răducan Măinescu.

La 1825 colegiul stricat din timpul Grecilor și al revoluției, mai ales, s'a „prefăcut după trebuința claselor de învățatură și a profesorilor», cum ne informează I. Genilie². Eliade a prezidat această refacere, care-l va fi bucurat strajnic. Cu progresul extern, al zidirii, progresau și clasele; în Iunie 1825 veniră ca dascăli E. Poteca, Costache Moroiu, Ioan Popp³. Lefile se urcară³: Din April 1825 până în 1826 Eliade a avut leafa de 1500 lei, pe când E. Poteca, cel pregătit în streinătate, avea suma — îndoită!

Intercalez aici un moment critic, despre care nu știi ce să zici: Dacă se întâmplă *altfel*, eră să fie mai bine? În 1824 eră cât p'aci ca Eliade să fie trimis în streinătate. Bursierii statului îl cereau pe el, ori pe Petrache Poenaru, pe Ioniță Kinopsi ori pe Gheorghe al Ișlicăresei ori pe Dănică, nu însă pe Gheorgache al lui Tanase Boiangiu, care totuși a. mers la Paris în locul lui Pandeli, sinucisul⁴. Băiatul lui Tanase Boiangiu eră Grec. *El* plecă la Paris, de unde se întoarse însă ca om fără de folos pentru patria care-i dase o bursă scumpă. Acum își ziceă, la 1829, George Atanasiad; traducea în limba grecească *Contractul* lui Rousseau; și se pregătea să treacă în — Grecia⁵! Eliade s'ar fi întors în țara lui, și cum încă? Cine poate bănuî ce-ar fi făcut din el Parisul anilor 1825—1828? Cu ce ne-ar fi venit el de lângă tinerii Lamartine și Hugo? Inșă, în lipsa lui, cine ar fi scris gramatica românească? Să lăsăm vorba despre ce ar fi fost sau ar fi putut să fie; să fim mulțumiți că Eliade a rămas — profesor la Sf. Sava!

Ca profesor, Eliade pare a fi fost foarte vesel, glumeț. „In școală nu poți să fii cu Românul prea serios“⁶. „O glumă amestecată în observație făcea mai mult decât o regulă posacă și plină de o rece erudiție“⁷. În privința aceasta Eliade se socotea una cu neamul său, de a cărui „ironie naivă și foarte românească“ el vorbea totdeauna cu laudă⁸. Insușirea aceasta, a lui Eliade, străbate și în operele sale, în care, după o vorbă a lui Odobescu, și el Ro-

¹ V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, vol. I, p. 111.

² În *Almanahul Statului* pe anul 1837, p. 208.

³ V. A. Ureche, *l. c.* p. 113.

⁴ Ion Bianu, în *Revista nouă*, vol. I, p. 427.

⁵ *Curierul românesc*, 1829, p. 6.

⁶ *Equilibru*, p. 17.

⁷ *Curier de ambe sexe*, I, p. 239.

⁸ *Fabule*, a. p. 122.

mânu reprezentativ, „știe să se joace așa de vesel cu arma ironiei“¹.

Elementul școlăresc, asupra căruia Eliade și colegii săi trebuiau să întindă civilizația modernă, eră devotat; însă o parte eră de sigur incultă, barbară, ca și capitala. Revoluția sălbătăcise lumea. Ca probă se citează abuzul, anterior încă, cu Vifleimul. Copiii de școală se însoțeau cu oameni mari, cu arme, cu tobe cu surle și cu *cântece lumesti*, pentru a colindă orașul²; coindătorii se băteau, furau se omorau chiar! Stările acestea dănuiră mult. Eliade sfârșise de mult profesoratul său; și elevii erau încă aproape aceiași. Probă: In anul 1837 Ioan Maiorescu îi descrie pe elevi într'o revistă a lui Petrance Poenaru³: „Cea mai mare (cauză) ce împiedecă înaintarea în creșterea tinerimei fără nici o îndoială este grozava stricăciune a năravurilor în Patria noastră, care-și ia începutul în capitale, de aici trece, ba a trecut, la orașele cele mici, în urmă își înfige veninata sa limbă până și în țaran“⁴. In același an, în aceeași revistă, Petrance Poenaru afirmă, într'un discurs, că „cu cât părinții se află într'o poziție a societății mai înaltă, cu atât au mai multe slugi și cu atât — *mai rele* năravuri dobândesc copiii lor“⁵. De aceea, pentru școală, P. Poenaru cereă să se adauge numărul stipendiștilor care veneau din familii sărace⁶.

O explicare a stării acesteia se poate găsi și în lăuntru școlai. Vechia școală grecească, după care se orientă și școala veche românească, eră adeseori barbară: Injurăturile, bicele, țipele copiilor erau aspectul obicinuit⁶. Uneori ștregăriile elevilor erau călăuzite chiar de dascălii lor, cari ștregăreau împreună — în 1822⁷.

În acest mediu în care o parte de elevi erau, fără îndoială, și buni și inteligenți, Eliade aruncă așadar idealismul său, credința sa, patriotismul său: Liniște se făcerea treptat; din 1822 înainte în Sf. Sava răsună zilnic, mișcătoare, caldă, *Cântarea dimineții*⁸;

¹ *Revista română*, 1861. vol. I, p. 482.

² Vezi de exemplu, V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800, vol. V, p. 110 (Relativ la 1819). Pentru anul 1821, vezi scrierea lui Recordon, p. 108—114, care-i califică pe elevi ca nesupuși.

³ *Muzeu național*, p. 70.

⁴ Surprinzătoare este informația generalului Chr. Tell că la 1821 s'a tras cu pușca asupra lui Lazar și că atentatorul a fost chiar un elev al lui! Vezi comunicările lui A. Papiu-Ilarian, în *Familia*, anul I.

⁵ Pagina 40.

⁶ Descrierile lui Gr. Pleșoianu, lui Eliade etc.

⁷ Hurmuzachi, *Documente*, X, p. 514.

⁸ *Equilibru*, p. 233, în notă.

despre ale cărei puternice impresii, târziu, raportă N. Rucăreanu¹; și ale cărei idei elevii cei buni ai lui Eliade le duseră în toată țara. Dacă Eliade a cântat:

Din slava strămoșască
De am căzut, ne înalță;

elevul său, Gr. Pleșoianu, imitând pe maestrul său, traducând pe Fenelon, zicea c'o face pentru a contribui să „ne întoarcem odată în mărirea vestigiilor noștri strămoși din care am căzut”².

A trebuit să vie o generație de pseudopedagogi, pentruca idealismul *Cântării* să fie înlocuit cu copilărosul:

Rataplan, rataplan
Acuma ora sună
În clas de a intra³ etc.

Toată lupta culturală a lui Eliade nu ar fi fost cu puțință fără protecțiunea activă a Domnului și a boierilor, a câtorva boieri aleși.

Domn eră acum același Grigore Ghica, care fusese membru al Eforiei școlare care a admis ca G. Lazăr să devie dascăl românesc la Sf. Sava. Protejând pe Eliade, Domnul — sosit în București din 13/25 Septembrie 1822 — protejă opera la al cărei început bucuros colaborase. Protecția lui trebuie să fi fost de mare preț, deoarece Eliade își aduce mereu aminte de ea, de meritele Domnului și mereu îl laudă pe acesta: Gr. Ghica a pus, zice Eliade (în 1840), „piatra cea dintâi a temeliei școalelor în limba patriei”⁴; sub Gr. Ghica Eliade a putut să lucreze în libertate pentru cultura limbei și pentru deșteptare⁵; de la 1822 până la 1866 am avut o neîntreruptă epocă de progres⁶. Pe Eliade Grigore Ghica îl vedeă foarte bine, povestește elevul lui Eliade, N. Russo: îl vedeă așa de bine, încât *el*, Eliade, putea să-i recomande Domnului pe marele boier Constantin Golescu!

În fondul atitudinii prietenoase a Domnului licărește, — pentru mine cel puțin —, ca izvor al atitudinii, impresia călduroasă.

¹ În *Muzeu național*, p. 253 (Nr-ul din 23 Sept.).

² Prefața la Telemac, p. I—II

³ Prefața la Ed. Laboulaye, *Partitul liberal*, București, 1867, p. XX. Rataplanul lui V. A. Ureche se poate găsi în Colecțiunea de cântece a lui Cartu. *Cântarea dimineții* a fost cântată după muzica lui Esse, care tocmai trecuse prin București, cu soția sa, o cântăreață. V. A. Ureche *Istoria școalelor*, I, p. 186 și 221.

⁴ *Curierul românesc*, 1840, p. 132.

⁵ *Legalitatea* Nr-ul 7.

⁶ *L. c.*, Nr-ul 7. (Discursul de la 1 Maiu 1866).

pe care Eliade i-a făcut-o Domnului la înălțarea în scaun. Plin de „nădejde de un viitor mai fericit“, Eliade venise atunci înaintea lui, și în fața unei „numeroase și prea cinstitute adunări“ îl salutase ca restaurator al patriei¹. Va fi vorbit cuminte și fierbinte tânărul de douăzeci de ani, care, din fuga sa, se întorsese să-și reia locul de la Sf. Sava. Va fi mulțumit simplu și hotărât Gr. Ghica, care simplu vorbea și care, apoi, se ținu de cuvânt.

Față cu Gr. Ghica Eliade își permitea, câte odată, chiar și mici îndrăzneli. Continuând un obicei vechiu, după care un dascăl cu câțiva elevii mergea la Vodă să-i ureze de Sf. Vasile ori de Paști, să-i ție un *engcomion*, Eliade l-a ținut odată chiar în fața divanului și vorbi, în epoca aceea a chiverniselilor, despre *virtute*. „Văzû însă că eră o marfă ce nu se treceă“².

În astfel de împrejurări sumbre: în revoluție, în mijlocul streinilor cruzi și al molimilor posomorătoare, în nesiguranța zilei de mâne, Eliade lucra la făurirea unei viitoare falange de profesori și literați — pe care o și alcătui — la înălțarea prin ei a țării întregi și la întemeierea literaturii moderne.

În timpul celor șase ani de profesorat la Sf. Sava Eliade a lucrat gramatica limbii române, a tradus pe Lamartine și a pregătit „gramatica poeziei“, un manual de poetică.

Dar lucrările acestea Eliade le-a trimis în lume abia după ce amicii literari și, poate politici, le-au criticat și aprobat. Lucrările lui sânt deci expresia unei grupări intelectuale, care eră identică cu toată intelectualitatea bucureșteană, întrunită într'o *societate*, despre care trebuie să vorbim mai amănunțit.

Statutele Societății literare (pe față) și politice (în taină) întemeiate la 1827, de C. Golescu și I. Eliade Rădulescu, aveau un singur articol politic: reforma sau reînnoirea instituțiilor țării; restul programei vorbea numai despre școale, traduceri literare, teatru național, despre monopolul tipografiei și o viitoare gazetă românească (sau de mai multe?). Pentruca numai atâta să se poată face, trebuia să se lucreze, la 1827, pe tăcute, în taină!

C. Golescu fusese membru al societății-literare și mai mult politice-secrete de la Brașov, din a. 1821. Literatura de la Brașov chiar, nu este cunoscută. La Brașov boierii mai mult au petrecut,

¹ Panegiricul lui Gr. Ghica în *Culegere din scrierile lui I. Eliad*: București, 1836, p. 14.

² Eliad, *Biblioteca portativă, Critica*, 1860 p. 10.

decât au lucrat¹. Însă politică făcuseră. Date fiind numele comunicate de Eliade, nu încapе îndoială că politica lor aveа și o laturе naționalistă², fără a încetă să fie deplin conservatoare.

Întors din streinătate C. Goleșcu se întâlnește cu Eliade. Amândoi constată că au aceleași tendințe și se unesc, acum, în Societatea lor literară.

În sânul acestei societăți „se formă o opinie națională asupra celor necesare acestor popoli“ (Eliade): Societatea aceasta apăsă, astfel, asupra hotărîrii lui Gr. Ghica de a numi un comitet al reformei politice — un merit politic. Ea apăsă, de sigur, și asupra hotărîrii ca clasele și profesorii de la Sf. Sava să se sporească și ca Oltenia să fie atrasă în sfera culturii școlare românești — un merit cultural. Societatea ascultă gramatica lui Eliade, traducерile lui, le critică și decise ea în unele chestiuni, cum reiese limpede din dedicația gramaticеi — un merit literar³.

În toamna anului 1827 Eliade fuge, de frica ciumei, la Golești⁴. În primăvara anului 1828 el pleacă de aici, la Sibiiu, ca să-și tipărească gramatica. În timpul acesta Eliade îl învață pe Florian Aron, la Golești, metoda lancasterian, după care trebuiă să se propună în școala care se înființă la Golești. Ca să colaboreze în așa măsură la întemeierea unei școale, Eliade trebuie să fi stat mai mult timp la moșia amicului său. Eu cred că de-acolo Eliade a plecat direct la Sibiiu, având în pungă suma (boierească) necesară la tipărirea gramaticеi. Suma i-o dase „d-lui coconul Scarlat Roset“, elevul lui G. Lazăr.

Eliade eră încă în Sibiiu, când Muscalii intrară în țară, în Muntenia, în București. În București Muscalii ajunseră în 12 Mai 1828. Deci în luna Maiu Eliade se află în Sibiiu, unde, până la acea dată, stătuse așadar numai două-trei luni.

¹ Vezi descripția lui N. Soutzo (prințul!) în memoriile sale scrise în limba franceză.

² În societate erau: Nicolae Văcărescul, Grigore Băleanul, Constantin Cămpineanul (viitorul om de încredere al lui Grig. Ghica-Vodă), ep. Ilarion Argeș, Emanuil Băleanu, Emanuil Florescu, R. Voinescul, Constantin Goleșcul, Ioan Cămpineanul.

³ Societatea secretă mai crescū, în 1827, cu un singur membru, Stanciu Căpățineanul. Secretul nu a fost, deci *productiv*. Mai ales că C. Goleșcu murī curând, — în Oct. 1830. — De aceea nu înțelegem pentru ce Eliade face caz de „secretul“ acesta, care va fi fost, în realitate, o simplă înțelegere intimă între el și C. Goleșcu și care nu ar fi avut nevoie nici de jurământul teatral în fața altarului, al lui St. Căpățineanul, la Golești, unde triumvirii s'au întâlnit la 1827. (*Equilibru*, p. 78)!

⁴ *Equilibru*, p. 78.

De la Sibiu Eliade a trecut la Craiova — unde a văzut cum un țăran, torturat de zilele de beilic, ucideă, lângă biserica Obedeanului, pe cătana caimacăniei care voia să-l mai ție încă la muncă —; iar de la Craiova la Râmnicul-Vâlci¹; și apoi, prin Pitești-Golești, fără îndoială, direct la București.

GRAMATICA DE LA 1828.

(Lecție ținută în 29 și 30 Decembrie 1919).

Gramatica lui Eliade a fost o operă salvatoare². Concretizând cu succes multe, îndelungate tendințe de a da limbii românești o formă în stare să intre victorios în literatură, cu consimțământul tuturor literaților contemporani într'adevăr chemați, gramatica lui Eliade a fost un triumf al așteptărilor și o satisfacție a orgoliului național care-l așteptă. Sosind într'un timp în care spiritul național, trezit mai de mult, fusese împins înainte de impetuozitatea sinceră a lui G. Lazăr și de țărăneasca intransigență a lui Tudor Vladmirescu, gramatica încărcată de același duh național răsună departe, ca ecoul din vale în vale. Având curajul de a-și desvâli conștiința valorii sale fără falsa sau dreapta modestie, care de obicei caracterizează începuturile literare, ea se impuse cum un stăpân tare se impune casnicilor săi. Ajutând și nevoia învățaturii practice a rândurilor acelor de elevi, cari se aflau într'o școală românească și în curând în mai multe, gramatica birui repede în Muntenia, nu și în Moldova, unde abia o luptă deosebită o impuse provincialiștilor îndărătniciți în graiul lor, care avea însă, și el, frumusețile sale.

Se deschisese școala lui Lazăr. Dușmanii, greci și români, mișunau împrejurul ei: I se contestă puțința de-a funcționa *contestându-i-se limbii românești* puțința de-a exprima *idei* superioare. *Trebuie, deci, să se formeze o limbă capabilă să exprime conținutul culturii superioare contemporane, științifice și literare*: Aceasta eră soluția căutată.

1. Soluțiunea găsită de Eliade în *gramatica* sa eră căutată chiar de mult, de la Ienăchiță Văcărescu; în timpul lui Eliade o căutau paralel felurii scriitori. Norocul și talentul i-au rezervat-o lui.

¹ *Curier de ambe sexe*, vol. II, (ed. 2), p. 70.

² Titlul: *Gramatică românească de I. Eliad*. Dată la tipar cu chelucala d. coconului Scarlat Roset.

Să vă demonstrez, deci, mai întâiu *tendențele epocii*, ideile mediului literar.

A. Departe, în *Moldova*, Alexandru Beldimanu se plânde, chinuit, în prefața lui *Numa Pompilie* (1820): „Nenumăratele greutăți ce am întâmpinat, *glasul obștii că iaste cu neputință a scrie întru o limbă necanonisită, mă aduseră la deznădăjduire*“. Așa, despre partea *gramaticii*! Despre partea *dicționarului* dăm exemplul lui Daniil Scavinschi, pe care C. Negruzzi îl laudă, chiar în *Curierul de ambe sexe*, că a eliminat sistematic cuvintele streine, „lucru strein (=straniu!) și nou într'o epocă când eră de bun gust a împetrișă limba“¹. Iar cât despre *ortografie*, citez pe umilul Prale, care, pe la 1821, începuse a-și scrie *Psaltirea* simplificând ortografia pe care, în prefața psaltirei, Dr. V. Popp o găseă (1827) cu „mai puține litere și cu mai sigură pronunție“.

B. În *Muntenia* întâlnim aceleași opintiri: În cler, la boieri, la literați. Din cler: Kir Grigorie, episcop de Argeș, se plânde în prefața *Logicei* (1826) că-i este greu a scrie filosofie, pentru că „sărăcia zicerilor și a numirilor“ ne ține pe loc²; iar Chesarie al Buzeului încearcă, însă cu îndoieli, a împământenii (1825) vorbe ca: *orizont, monument, patrie*³. Dintre boieri: Grigore Băleanul și alții lucrau pe la 1821 la un dicționar român⁴; George Golescul făceă, tot pe-atunci aceeași lucrare, în timp ce lucră și la gramatica sa⁵. Cu greutățile limbei se luptă și Constantin Golescu, amicul lui Eliade, care — întâlnind, în drumurile sale, *statue* și *cascade* — chibzuiă mult cum să le numească pe românește; „ar fi trebuit să zăbovească ceasuri, socotindu-se de unde s'ar cuveni să le întrebuințeze“; și așa, neavând curaj, se simți silit a lăsa limba română și a scrie jurnalul călătoriei sale iarăși în grecește! Aceasta, înainte de 1828. Ideea de-a trece peste îndoielile lui C. Golăscu și a luă ce ne trebuie din limba latină, cum va cere Eliade, îi licări și lui Ianache Papazoglu care, folosind (1825) cuvântul *propriu*, crede că trebuie să-l motiveze: „nici crez a fi deocamdată alt cuvânt pă rumânie curat“. În sfârșit, literații: Mămuleanul (în *Caracteruri*, 1825) se plânde că nimeni nu a moștenit râvna lui Ienă-

¹ Vol. II, ed. 2, p. 50.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 115.

³ *Traian*, ziarul lui B. P. Hasdeu, p. 204.

⁴ Eliade, *Equilibru*, p. 75.

⁵ *Equilibru*, p. 77. Însă mai amănunțit în scrierea colegului Dr. N. Bănescu, *Iordache Golescul*, 1910.

chiță Văcărescu; repetă că am întârziat cu dezvoltarea limbei; și — privitor la terminii trebuincioși — cere să-i luăm din latinește, pentru că „vremea le va face cunoscute de obște în neam“; dar să luăm numai ce va fi de lipsă¹.

Conchid: Toate mințile luminate ale păturei culte cereau așadar reforma limbei, prin îmbogățirea ei cu vorbe trebuincioase noiei culturii care ne atingeă și prin „canonisirea“ gramaticală. Și anume nu în București numai, ci și aiurea.

Dintre toți acești buni Români ai timpului Eliade se înalță cu un cap, cu două mai sus, și după o muncă serioasă, îndemnată, de sigur zilnic, de acel dor al mediului său, de stăruința și visul acestui mediu, el întrupă gramatica sa. Fluturând-o de-asupra capetelor uimite, ar fi putut s'o declare steag al lor, prapor al lor, ar fi putut zice: *Heureka!*, și ar fi putut încheia: Acum părăsiți confesiunile și nesiguranțele, și veniți după mine!

2. Am spus undevă că Eliade o început să-și scrie gramatica sa la 1820. Deși aiurea² el spune că a început-o în 1818, eu nu-l cred, cum nu-l cred nici, când, altădată, iarăși, afirmă că a scris-o în 1823³.

În sprijinul anului 1820 aduc aici și expunerea sa de la 1847, din *Curierul românesc*⁴. El ar fi fost, zice el, de 19 ani, aceasta ar face: 1821, când însă școala nici *nu* a funcționat, deci în 1821 nici nu eră cu puțință s'o înceapă; elevii lui erau „de toată clasa și toată vârsta“: aceasta indică *începuturile* școalei; el eră un june neexperimentat: după 1821 nu s'ar fi putut zice aceasta despre Eliade, căruia în 1822 i se predă chiar direcția școalei; pe-atunci el dădea, firește, numai „o urzire, un ce neperfect, o nomenclatură dibuită, nesigură, efemeră“: aceasta m'ar face să cred că limpedele Condillac a intervenit abia la 1820, ca să-l clarifice pe tânărul autor român, care se supuse acum, cererilor „unei gramatice *universale*, unei gramatice filosofice“. Cuvintele: *universal* și *filosofic* îl indică pe Condillac, precum vom vedeă și mai la vale⁵.

Susținând deci, ca dată a începerii gramaticei anul 1820 și considerând tendințele arătate mai sus, putem acum afirma că

¹ Paginile 55—56; 58—59; 62.

² În *Biblice*, p. XII.

³ *Lyrice*, p. XLIII.

⁴ Pagina 151. La 1860 repețită, cu anul 1820, de trei ori, în *Critica*, p. 9, 27, 31.

⁵ La anul 1820 ne duce și *C. R.*, 1840, p. 133: „*Opt ani*“ etc.

Eliade a fost printre cei dintâi cari au simțit dorul epocii sale după o „canonisire“ a limbei românești.

Dar în același timp, 1820—1828, Eliade a lucrat și: aritmetica, algebra, geometria și trigonometria, după Francoeur; o geografie politică, una astronomică; și reguli de compoziție și stil: Mult, foarte mult pentru un singur om.

În contra acestei opere *întregi* se vociferă din cauza *ortografiei*, în care se îmbracă fraza nouă, terminul nou¹; dar Eliade tăcuse și făcuse, până când vorbi în prefața gramaticii, în care, însă, a putut vorbi de sus, ca un biruitor.

3. Planul gramaticii lui Eliade este următorul:

Grammatică românească.

Dedicație III—IV.

Prefață V—XXXIV.

Grammatică românească.

Ce este grammatic'a și în câte se împarte? (1—8).

Cap' I. Pentru Substantiv'. (9—18).

Cap' II. Pentru Pronume. (18—21).

Cap' III. Pentru Adjectiv'. (22—32).

Cap' IV. Pentru Articolu (32—37).

Cap' V. Pentru Verbă (37—67).

Cap' VI. Pentru Partiție (68).

Cap' VII. Pentru Prepoziții (68—70).

Cap' VIII. Pentru Adverbă (70—71).

Cap' IX. Pentru Conjugativ'. (71).

Cap' X. Pentru Interecție (72).

Partea a doua.

Syntacs'.

Cap' I. Syntacsul' Substantivului (73—74).

Cap' II. „ Pronumelui (75—77).

Cap' III. Concordența Adjectivelor cu Substantivele (78—82).

Cap' IV. Syntacsul Articolului (83—84).

Cap' V. „ Verbului (84—96).

Cap' VI. „ Partițiilor (97—99).

Cap' VII. „ Prepozițiilor (99—109).

¹ *Biblicele*, p. 65.

- Cap' VIII. Syntacsul Adverbului (110—111).
 Cap' IX. „ Conjugativului (112—115).
 Cap' X. Pentru Interecție sau Syntacsul ei (115).
 Cap' XI. Deprindere asupra Analysului grămmătesc (116—123).

Partea a treia.

1. Pentru Construcție (124—126).
2. Deprindere asupra Construcției (126—128).

Partea a patra.

1. Pentru Propoziții (129—140).
2. Deprindere asupra Analysului loghicesc (141—146).

Partea a cincea.

- Cap' I. Ce este Ortografi'a (147—149).
 Cap' II. Pentru Litere, Relați'a și Pronunți'a lor' (149—154).
 Cap' III. Intrebuintărea Literilor' celorū marī (154—155).
 Cap' IV. Pentru Syllabe (155—157).
 Cap' V. Pentru Semnele zicerilor' sau Prosodie (157—159).
 Cap' VI. Pentru Puntuajie (160—166).

Caracteristica generală a gramaticii s'a dat, mai în urmă, în monografia lui Lazăr Șăineanu, despre Eliade ca gramatic și filolog (1892)¹. Vă rog a ceți acolo ce eu nu voesc să repețesc aici.

Eu voi vorbi, dăci, numai despre influențele suferite de Eliade, despre izvoarele sale și despre efectul gramaticii.

4. Claritatea cugetării gramaticale eliadiste eu o deriv mai ales din studiul lui Condillac, din care două-trei capitole transparente în toate scrierile lui Eliade, nu numai în prefața gramaticii.

Eliade, adeseori, și-a numit gramatica sa gramatică filosofică. Și anume: din cauza influenței lui Condillac, a filosofului francez, de care el își da seamă că îl influențase serios.

Condillac venise la noi prin Grecia. Grecii studiau de mult la universitățile din Apus și aduceau de-ăcolo idei nouă. Grecii care se opreau în Italia aduceau, de curând, influența abatelui Francisc Soave, pe care, la 1804 ori 1806, Gr. Constanta îl și traduse în grecește. Soave eră moralist, metafizician și logician; dar în filosofia lui se află și o gramatică generală. Toată opera lui Soave se răzîmă însă pe Locke și pe Condillac. Traducerea

¹ Ioan Eliad Rădulescu ca gramatic și filolog. București 1892.

lui Constanta aveă patru volume. După ea a propus, în București, Vardalachos, logica¹!

Grecii care treceau dincolo de Italia, în Franța, se întâlneau cu filosofia lui Destutt de Tracy, ale cărui *Éléments d'idéologie* (Paris, 1817, ediția a 3-a!), cuprindeau, în a doua parte, și o gramatică și cu filosofia lui Condillac. Pe Condillac (*Logica*) îl traduse în grecește Daniil Filipide, încă din anul 1800.

Influența lui d'Alembert și Condillac o primii și Catargi, tot grec, care, din îndemnul lor, se hotărî să prețuiască limba populară, limba vorbită. Catargi găsi imitatori în Constanta, cel numit mai sus, în Filipide, Mesiodax, Christopol, Rigas². Firește, Grecii bătrâni erau furioși, că acești literați părăsesc scumpa lor gramatică veche. Spre supărarea lor cea mai mare, un apostol al curentului nou se încuibă chiar și în internatul de la Curu-Ceșme (Constantinopol) unde intrusul Proïos, elev al Italianilor, își atrase multă scârbă din partea bătrânilor conservatori. Dar elevii lui Proïos ceteau cu plăcere pe Christopol, pe Soave-Constanta și pe Filipide³.

Așadar Condillac ne veni în țară mai întâiu prin Greci; el ne venea ca un protector al limbii vorbite, al clarităților și înțelegerilor logice neîndoielnice.

Românii îl traduseră deci și ei pe Condillac. Astfel marele ban Grigore Băleanu „a făcut să se traducă“ pentru Români o carte *Cum trebuie să se folosească din istorie un stăpânitor*, pe care filosoful o scrisese pentru prințul de Parma. Cartea eră să fie o povață celor ce „se tărăsc după ideile părinților și strămoșilor“; eră să fie „darul cel mai mare care poate să facă un patriot nației sale“, zicea, de sigur, Eliade în *Curierul românesc*⁴. Eliade însuși ne spune că și el a tradus *Logica* lui Condillac⁵.

Adus de valul grecesc, Condillac a debarcat, deci, și la noi; și a devenit un autor cetit cu multă dragoste. Eliade îi cetii și gramatica, care cuprinde o analiză limpede a raportului între cugtare și limbă, o analiză deplin lămuritoare pentru Eliade.

De aici se derivă, așadar, numirea de gramatică filosofică, ce i-o dă mereu Eliade.

¹ Despre Soave-Constanta, vezi C. Iken, *Leukothea*, vol. II, p. 81—82

² *Leukothea*, II, 11 și 12.

³ *Loc. cit.*, I, p. 237—245.

⁴ 1829, 10/22 Mai, p. 37.

⁵ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. IV, p. 475. — I. Eliade în *Convorbiri literare*, XII, p. 307.

Titlul lucrării lui Condillac este: *Grammaire dans laquelle on considère le langage comme un instrument qui n'est pas moins nécessaire pour penser que pour communiquer nos pensées.*

Gramatica lui Condillac — căreia autorul i-a pus în față un rezumat de psihologie — începe, din capul locului, din *Avertissement*, cu accentuarea terminilor *tehnici*, o chestiune, care, la Eliade, revine mereu, mereu: terminii tehnici, în arte, nu sânt de folos decât dacă sânt absolut necesari¹. Ideea *simplificării* terminilor este, deci, dată și de Condillac.

Ca și Condillac, Eliade împarte graiul, adică arătarea ideilor, în pantomimă (Condillac: *gestes*), vorbire, scriere.

Condillac trece apoi la analiza formării limbilor — altă problemă, pe care Eliade o reia mereu. Pentru Condillac vorbele sânt semne *arbitrare* ale ideilor; colecțiunea vorbelor este limba². *Arbitrarul* acesta explică aproape toată opera lexică a lui Eliade. Discutând, adeseori, mai multe forme existente, ivite pentru aceeași idee, Eliade se pronunță pentru una sau pentru alta; aduce motive; dar uneori motivul este voința sa — așa simte *el*, așa vede *el!* — numai ea: Dacă arbitrarul este îngăduit, ca la Condillac, pentruce lumea n'ar primi ce le propune *el?*

Născute din trebuințe *ocasionale*, limbile s'au făcut treptat, s'au sistematizat; și în fiecare creier în creștere se sistematizează din nou. Paralel cu sistemul ideilor se desvoltă sistemul cuvintelor care le fixează³. Omul care câștigă cunoștințe, are nevoie și de „creșterea“ limbei sale⁴.

La ideea nouă cuvântul nou — deci *care* cuvânt nou? — aceasta fusese și întrebarea lui Iorgovici — cine știe dacă acesta nu l-a cunoscut pe Condillac, în Franța, unde Iorgovici se află în timpul revoluțiunei?! — aceasta a fost întrebarea de fiecare zi a lui Eliade.

Aceste simple principii domnesc în toate limbile; gramatica acestora este, așadar, o gramatică *generală*, care se poate aplica — și limbei românești. Gramatica *specială* privește numai particularitățile: 1) de vedere; 2) de exprimare. La particularități Eliade eră foarte atent; ele îndreptățeau hotărîrea lui de a alege, a *rumâni* etc.

¹ Ediția 1782, p. 4.

² Pagina 12—13.

³ „*c'est donc dans le système de nos idées, qu'il faut chercher le système des langues*“. Pagina 17.

⁴ — „*de même lorsque les hommes acquierent des connoissances, il leur faut une langue plus étendue*“. Pagina 18.

Privind la capitoul al II-lea al lui Condillac, putem zice că el cuprinde aproape toate ideile fundamentale pe care Eliade le-a aplicat apoi limbei românești, dându-le o dezvoltare bogată.

Felul cum Eliade descrie creațiunea limbei sale științifice și poetice, în scrisoarea de la 1836, către C. Negruzzi, este cea mai limpede aplicație la capitolul lui Condillac. Scrisoarea aceea este unicul izvor din care se vede cum a lucrat Eliade, ca un argintar închis în chilia sa, în fața unei ferestre care să-i dea razele solare, alegând, ciocănind, ciopind ce trebuia să încante lumea. Fereastra și lumina i-o dăruiseră Condillac și Iorgovici. Muncitorul foarte inteligent, inventiv, pasionat, conștient de mărimea faptei ce săvârșea, eră *el*, *el singur*.

De la Condillac i-a mai rămas lui Eliade încă un mijloc, de-a se lămuri și pe sine și pe alții, pe care țin să-l pomenesc anume: Este revenirea la natură, la creațiunea naturală, după care să se orienteze aceea a lumii vorbitoare, a scriitorului.

Eliade: „Filosofia a zis în totdeauna și mai vartos în zilele noastre, că tot lucrul să-și aibă numele său... Adevărat că filosofia cea adevărată o dobândim privind la *natură*, *logica* limbilor și a gramaticii, privind la *copil* când începe a vorbi“¹... Vorbind despre creațiunea naturală, Eliade admite — și el — ca prim izvor *imitația*, citând, dezvoltat chiar, exemplul lui Condillac: *tată*, *papă*, *apă*, care la Condillac este, însă, numai *papa*². Apoi, ca al doilea izvor, Eliade admite convenția, care la Condillac este graiul grupelor sociale, pe care-l primim cum l-au dezvoltat ele în meserii, în arte.

O cercetare mai amănunțită a lui Condillac și Eliade ar dovedi că și în cursul gramaticii însași se găsesc asemănări. De exemplu: la Eliade pronumele „sânt și ele un fel de substantive“; Condillac: „*Nous avons vu que je, tu, vous, nous sont des substantifs, consacrés à un usage particulier...*“ La Eliade articolele „sânt și ele un fel de adjective“; Condillac: *Les adjectifs... modifiant... Or l'article concourt à modifier. C'est donc un adjectif, et on peut le définir, un nom adjectif, qui etc.*

Afirmațiunea lui Eliade că, lucrând la gramatica sa, s'a sprijinit pe Condillac, este dovedită exactă.

5. Raportul său cu izvoarele românești ale gramaticii sale

¹ *Curier de ambe sexe*, I, 338.

² *Grammaire*, p. 37 și Prefața gramaticii lui Eliade.

Eliade l-a caracterizat, la 1847, vorbind artume despre verb astfel:
 „S'au scos timpii din *haosul cel vechiu* al unor *gramatice scrise din casă*, după *școale vechi*, și nepuse în lucrare“. Adecă nici timpurile conjugării nu mai sânt dictate de la birou, ci sânt ascultate din graiul „pus în lucrare“, real. Aceasta s'a făcut, însă, în tot cursul gramaticii. Acesta eră principiul său cel mai simțit. Înșă eu, aici, nu pot expune amănunțit deosebirile dintre Eliade și fiecare izvor al său. Eu nu fac istoria filologiei române, ci istorie literară. De-aceea pot fi iertat, să dau numai o caracteristică generală despre raportul lui Eliade cu izvoarele sale.

Izvoarele gramaticale rumânești, „știute“ de el, au fost următoarele²:

1. a lui Samuil Clain, care „a cunoscut și-a scris forte bine limba românească“ (Viena, 1780);
2. a marelui ban Ioan Văcărescul (Râmnic, 1787), care-i „cel dintâiu în țara românească ce a deschis drumul Rumânilor spre cultura limbii“³;
3. a lui Ioan Molnar, rumânește cu nemțește (Viena, 1788);
4. a lui Radu Tempian (Sibiu, 1797);
5. a lui George Șincai, cu litere latinești (Buda, 1805);
6. a lui Anton de Marchi, rumânește cu nemțește (Cernăuți, 1810);
7. a lui Mihail Boiagi, gramatica macedo-românească, cu litere latinești (Viena, 1813);
8. a lui Constantin Diaconovici Loga din Arad, (Buda, 1822);
9. a lui Andreas Klimens, rumânește cu nemțește (Buda, 1823) și
10. a lui Ioan Alecsi cu litere latinești (Viena, 1826).

Afară de aceste gramatici Eliade mai citează

1. pe Petru Maior, tratatul despre ortografia românească și dialogul pentru începutul limbii rumânești (vezi Dicșionerul de la Buda, 1825);
2. pe Paul Iorgovici, Observările tipărite la Buda;
3. pe Nicolae Maniu, Ortoepia latinească, românească, nemțească și unjurească o „carte folositoare“, care-a „stricat rândul slovelor“, scriind mai întâiu slovele mai lesne de scris, apoi cele mai grele și în sfârșit diftongii, și de-aceea a trebuit să sufere de-

¹ C. R., 1847, p. 158, 159. În *Critica* (1865) la p. 19.

² Prefața, p. XVIII, XXX și XXXI. Prefața a fost scrisă în Sibiu, după ce corpul gramaticii fusese tipărit.

³ „Tatăl gramaticii noastre“, îi zice *Curierul românesc* din a. 1839, p. 327.

„faimarea că-i „raționalist și ateu“, căci doară nu înzadar se zisese „Eu sânt *alfa* și *omega*“!¹

Izvoarele gramaticale românești ale lui Eliade au fost contestate de Lazăr Șăineanu², care afirmă: „El (Eliade) citează, în *treacă*t, și pe *gramaticii școlii ardeleni*, dar influența lor asupra lui Eliad cade într'o epocă *posterioră* publicării gramaticii sale“. Să fie adevărat? Ori, scriind astfel, L. Șăineanu se făcea numai ecoul unei sportive înclinări literare, pe-atunci destul de vii în București, că *nu* din Ardeal a venit cutare idee, că și înainte de G. Lazăr au fost școli românești (însă de ce fel?!), că Ardealul este greoiu *etc.*? Mi se pare că d. L. Schein-Șăineanu făcea chiar bucuros acel sport. Se însinuă, deci, ideea că, scriind prefața în Sibiu, Eliade, cunoscându-i de curând, i-a citat și pe Ardeleni, în *treacă*t!

D-lui Lazăr Schein-Șăineanu îi scăpase textul din care reiese, că încă din școala grecească, dinainte de 1818, Eliade cetea pe *Petru Maior*, de care se entuziasmă³. Ii scăpase și textul, că „de la 1822“, împreună cu *Țichindeal* strigă „până astăzi“ — adecă timp de 36 de ani: „Unit sau neunit, *una sântem noi toți Români*; aceeași origină, *aceeași limbă* și același Dumnezeu avem“⁴. Îi scăpase, poate, și regretul său cel mare că *P. Iorgovici* — pe care-l cunoscuse — este aproape necunoscut în principate⁵, indicând astfel mulțumirea sa, mândria sa că îl cunoaște. La 1839 Eliade arată chiar însuși ce părți din Iorgovici l-au influențat pe el mai ales⁶: „Metodul însă cum îl dă el a se *cultiva* limba și a se *îmbogă*ți, frumoasele și folositoarele observații asupra limbii sânt și vor fi totdeauna *vrednice* de cinste și de *urmat*“. El le urmase! Iar cât despre *G. Șincai*, *P. Maior* și *S. Clain*, în total, deci despre școala lor latinizatoare-ardelenească, nimeni nu s'a pronunțat mai cald decât Eliade. Să-i cinstim morți, zise el odată, pentruca prin cinstirea lor să învățăm a cinsti și pe cei vii — aluzie la

¹ Aceasta insultă i se aruncase și lui Eliade, 1822, când a tipărit tablele lincastrice cu ortografie simplificată.

² În *Ioan Eliad Rădulescu ca gramatic și filolog*, București, 1892, p. 11.

³ „Ți-aduci aminte“, scria Eliade lui P. Poenar, „când a ieșit *Istoria pentru începutul Românilor* a fericitului Petru Maior, cum o ceteam împreună, și câte idei frumoase deși copilărești, se frământau în capetele noastre?“ *Curier de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 238.

⁴ *Naționalul* din 1858, p. 381.

⁵ *Curier de ambe sexe*, v. II, ed. 2, p. 79.

⁶ *Curierul românesc*, 1839, p. 209.

sine, continuatorul¹; iar aiurea²: „Mai bine preferă a se rătăci ca Maiorii, Clainii și Șincai decât a se arăta nerecunoscător acestor bărbați“. Acest mare respect al lui Eliade izbucni odată, la 1868, într-o formă clasică. A. Papiu-Ilarian cetise, în Academie, biografia lui G. Șincai. Terminând, Eliade, președintele se ridică și zise: „Domnilor, astăzi e *ziua cea mare* în care se eterniză memoria lui Georgiu Șincai, unul dintre cei mai mari Români, martir al românismului. Să trăiască România!“ Inșă așa vorbește numai sufletul care a simțit adânc influența adoratului său — Șincai!

Nu este, deci, greșit și nedrept să se crează că acea lungă listă de Ardeleni, citați în prefața gramaticii, a fost tipărită din auz, nu de un *vechiu* cetitor atent, entusiast?

De la Ardeleni Eliade a primit orientarea energetică spre latinitate; de la ei a primit convingerea că numai limba latină și limbile romanice pot fi izvor de creștere a limbii românești; de la ei și-a întărit și curajul de-a simplifica ortografia.

La 1870 Eliade a publicat o lucrare ortografică³. În ea el invocă, predecesori pentru principiile sale, pe Clain, Șincai, Körösi, Budai, Maior. Este o întoarcere la cetiri din tinerețe. Înainte de 1828, înșă Eliade fusese ceva mai rezervat, mai critic. Deoarece, în prefață⁴, el zice: „Aici *îndrăsnesc* a vorbi pentru frații noștri din *Transilvania* și *Banat*, cari sânt *vrednici de toată lauda* pentru ostenele și silința ce pun pentru literatura rumânească. Pentru *ortografie* înșă, care voesc să o introducă scriind cu *litere latinești*, bine ar fi fost să urmeze duhului *italienesc*, adecă a scri după cum vorbim“; adecă nu după „derivație“, cum adaoge mai la vale. Eliade eră, la 1828, fonetist; nu ținea la etimologii; dar *cetise* pe etimologiști.

În raza foneticii îl țineau discuțiile filologice ale Grecilor, despre care am vorbit; îl ținea dragostea viului graiu cules din gura poporului cu care Eliade stase mult de vorbă; îl ținea literatura bisericească, de la Mateiu-Vodă încoace, pe care el o cetea acasă, înșă și în bibliotecile de la Cernica și Căldurășani, pe care le cercetă⁵; îl ținea acel neîntrecut bun simț pe care îl lămurise

¹ *Curier de ambe sexe*, vol I, ed 2., p. 399.

² *Loc. cit.*, vol IV. Vezi și îndemnul la cetirea lor în prefața ediției lui Țichindeal, p. XII.

³ *Principii de ortografie*.

⁴ Pagina XVI.

⁵ *Biblicele*, p. III—IV.

filosofia lui Condillac, îl ținea și autoritatea lui Ienăchiță¹; îl țineau amicii lui, cari se străduiau alături cu el, George Golescu și Iancu Văcărescu: gramatica-manuscript, a lui G. Golescu, Eliade o citează la pagina 66 a gramaticii sale, unde trimite la deslușirile lui despre verbe.

Privind la acest cald fel de a cunoaște tot ce s'a scris despre limba românească, toată literatura acestei limbi, mi se pare că am dreptate să afirm că Eliade era o putere mare de entuziasm și de muncă, că el se simțea un erou creator și că în amintirea acelor opintiri reușite, pe care numai el le făcea, trebuie căutată originea psihologică a mândriei sale de mai apoi, a repetatei afirmații că el ne-a făurit limba ce-o scriem.

Intre Ardeleni cel mai simpatic i-a fost, lui Eliade, P. Iorgovici, pe care, la 1839, l-a și reprodus în întregime². Trei ani mai înainte Eliade i se închinase lui Iorgovici, numindu-l „întâiul și vrednicul de vecinică pomenire literator român³“, căruia în cazul de față, îi contestă însă vorba *ziditor*, pe care Eliade ar fi înlocuit-o cu *creator* sau, mai bine, cu vreun derivat nedescoperit, încă, din „*facerea lumii*“. Dacă Eliade propune să ne împrumutăm de la maica noastră (latina) și de la surorile noastre, spre această hotărâre l-a purtat mai ales Iorgovici⁴. Cum limbile se adaog prin științe, prin terminii tehnici, Eliade discută mereu; discutase și Iorgovici, care citează doar alte științe: Logica, Fizica etc.

6. Ideea simplificării ortografiei și chiar încercările de simplificare sânt mai vechi decât gramatica lui Eliade.

Însă simplificările lui au făcut senzație; și de la 1822 ele apăruseră discuțiile capetelor strâmte ale bogoslovilor bucureșteni. Senzația o produsese întâia foaie a tabletelor lancasteriane tipărite de Eliade și de Daniil Tomescu, în tipografia de la Cișmeaua lui Mavrogheni⁵: In acele tablete apăruse ortografia „dracului“, ziceau ortodoxii, de a căror înopțare a minții și azi ne mirăm încă. De atunci deci, de la 1822, începuse lupta sa, pornită tot din Sf. Sava.

Societatea literară de la 1827 a pus mult temeiul pe aceleași

¹ Afirmația vechiului V. Gr. Pop, din *Conspectul* său, faimos odată, p. 72: că gramatica lui Eliade este o simplă *refacere* a lui Ienăchiță Văcărescu a fost o probă de ignoranță a lui Pop.

² *Curierul românesc*, p. 209—212. De la 10 Aprilie înainte.

³ *Gazeta teatrului național*, 1836, p. 104.

⁴ Eliade, p. XXVII; Iorgovici, p. 86.

⁵ *Biblicele*, p. 65.

trebuințe ale elevilor, de la care pornise și Eliade; s'au seos literele, „ca să nu facă greutate nevinovaților prunci“¹.

Sprrijinul societății Eliade îl citează cu recunoștință. Le-a „gonit o soșietate întregă“, notează el², adăogând imediat că „glasul soșietății este glasul norodului“.

Și el și societatea nu curățiseră, însă, tot ce merită să cadă. La a doua ediție Eliade eră hotărît, să mai curețe³. Inșă principiul se descoperise, se practicase.

Principiul îl citez exact⁴.

„Inlesnirea sau greutatea acestui meșteșug' stă în felurimile de sunete și literi ce o limbă are, și în felurimile de litere ce arăt' tot' un sunet': și asupra acestii pricinii după urmă, noi în Ortografi'a noastră, de mai avem' puțină greutate, trebuie să rămînem' îndatorati domnitoarei prejudecări și credinți deșarte, ce cu mare luptă și osteneală ne apără și ne păstrează acest preșuit', și vrednic de cinste lucru, o greutate zic', de foarte mare și nepovestit' folos', care ne poate face atît' de înțelepți și bine credincioși cu cît' ne am' putea deosebi de cei'lalți, cînd numai aceasta o vom ști.

„Să punem' că această prejudicată împrotivinduse tot' me-reu cu mare muncă, va osteni o dată și nu va mai putea răsufila; atunci fiește care literă la noi nu ar' avea de cît' numai unu și propriu al său sunet' sau glas'; și așa, ca să formăm' un Symbol', singur'a pronunție a limb'i noastre este care să ne învețe, ca să 'l scrim' de osebit', și ca săi păzim' oare care reguli ce etymologi'a lui le cere; aceasta o păstrează în sine, și în tăcere ne arată partea cea din tîiu“.

Principiul eră fonetic: un sunet, un semn: obscur rămânea adaosul „etimologic“.

De la 33 de cirilice Eliade porni spre cele 24 strămoșești; *i*, *o* și *u* nu se mai scriseră în câte două feluri; dar *y* rămase, ca în: sylabă, tyrannie; grecescul tita pieri ca strein cu totul Românilor; se scriseră *cs* și *ps*; în loc de *u* mut se puse un semn: ' ; etc.

Indemnul ortografic al gramaticii a fost răsturnător. Dar lumea rezistă energic. Totuși: La 21 August 1831 stăpânirea porunci ca slovele să fie românești, iar nu streine, scrise în rînd, ca

¹ Pagina 150.

² Pagina VI.

³ Pagina XIV.

⁴ Paginile 147—166: Pentru ortografie; principiul, la p. 148.

la tipar, nu aruncate în etaje¹. Eliade însuși revenea mereu la chestiune; de ex. în 1839, de câteva ori². În 1839—1840 Eliade constată, anume, că și în școale ortografia variază strajnic³. Lumea auzi cuvântul; și în 1844 (2 Martie) profesorii ieșeni hotărâră să-și unifice ortografia⁴. Dar tocmai acum Eliade, italianizatorul, încărcă iarăși buchile⁵. Indemnul fusese tare, însă, precum vedeți, timpul definitiv întârziă și din vina vechiului simplificator. Oscilările continuă. La 1856 (15 Martie) se introduc în școale literele latinești; dar — la ministerul de războiu, Al. Golescu aduce înapoi, în 1859, literele chirilice⁶.

Eliade însuși se va ocupa, din nou, cu ortografia în Academie, la 1867, cerând, *ca și la 1828*, să se fixeze întâiu gramatica, apoi ortografia (11/23 August). În timpul acesta Eliade nu mai conducea însă, nu mai putea să conducă, nici nu avea drept să mai conducă⁷.

Dacă Eliade ar fi stăruiț neabătut asupra principiului fonetic de la 1828, autoritatea lui l-ar fi impus și urmașilor mai repede, mai neclintit; și astăzi, răsfoind gazetele și revistele vechi nu am avea neplăcerea să trecem cu ochii peste tot felul de discuții ortografice fără nici o rațiune.

7. Gramatica lui Eliade și-a făcut loc pe două drumuri: prin școală și literatură.

Prin școală: Petrache Poenaru, directorul școalelor, a constatat — la 1832 — că gramatica lui Eliade învătă pe tineri „cu înlesnire a-și regula ideile și expresiile în limba părintească”⁸. Un pedagog bun, profesorul Ioan Popp, pe care însuși Eliade l-a apreciat, ca profesor la Sf. Sava, de pe la 1825, a dat o prescurtare a gramaticii lui Eliade, în 1835, pentru începători. Este: *Gramatică rumînească, tipărită cu cheltuiala din casa școalelor publice și priimită în clasurile de începători. București. În tipografie lui*

¹ *Revista română*, 1862, p. 462.

² *C. R.*, p. 85, 206, 286.

³ *Dacia literară*, 1840, p. 236, luă notă de constatare.

⁴ *Foaia pentru minte*, 1844, p. 156.

⁵ *C. R.*, 1847, p. 12.

⁶ *Dâmbovița*, anul I, p. 324.

⁷ Mângâierea lui în *Principii de ortografie*, p. 19, că ortografia lui (oricare) i-au adoptat-o I. D. Negulici, N. R. Locusteanul, I. Răureanu, N. Rucăreanu, C. Canella (Vocabular), Ștefănescu (o aritmetică de școală primară), C. Demetriade (Curs de declamație) etc., este o naivitate. Astfel de scriitori nu fixează ortografiile autoritare!

⁸ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 189.

Eliad. 1835¹. Ca manuscript, în Craiova și Slatina, pătrunsese dinainte de 1828.

Relativ la timpul când se va fi învățat gramatica lui Eliade, în Craiova; Gr. Pleșoianu indică, în prefața la *Aneta și Luben* (p. 28—30), că gramatica se predă în șase luni; după aceea începeau științele; apoi urmă limba grecească, italiană, franceză. Va fi fost tot așa, exact așa, în școala lui?

În *Ardeal* gramatica lui Eliade și prescurtarea lui I. Popp au pătruns mai puțin și mai târziu. De aceea G. Bariț se plângea² că „gramaticile cele mai nouă și mai bune a DD. Eliad și Pop din București abia ne sânt cunoscute din nume“, nouă Ardelenilor³. Aici ideile lui Eliade pătrunseră, deci, mai ales prin polemicele literare, pe care *Foaia pentru minte* le întrețineă cu atâta pasiune, încât, pe la 1838, și literați, și public îi cereau redacției să mai înceteze cu filologia și să facă o revistă mai populară⁴.

În țara *Bucovinei* prefața de la 1828 a fost reprodusă abia la 1850, în *Bucovina* fraților Hurmuzachi, care se ocupă foarte mult de problemele limbistice ale nației noastre⁵.

Aceasta a îndemnat și pe *Zimbrul* din Iași să-i dea atenție⁶ (gazeta din Iași imitase și în alte privințe pe cea din Cernăuți). De-altfel atenția *Zimbrului* venea târziu, după a lui C. Negruzzi și G. Săulescu, care discutaseră gramatica lui Eliade între 1836 și 1840 cu multă pasiune.

Prin *literatură*: Scriitorii români din București, cari aproape toți erau și membri, împreună cu eforii lor, ai Societății literare (1827—1828) luaseră personal parte la discuția gramaticii. Ei au susținut-o, în urmă, și în scrierile lor. Citez, în această privință, numai pe Simion Marcovici, care în prefața traducerei lui *Gil Blas* (1837) vorbește despre ideile gramaticii, numindu-le idei „foarte firești și foarte simple“.

Mai mult decât oricine le-a susținut Eliade însuși, începând

¹ Anonim! Însă pe I. Popp îl numesc, ca autor, catalogul Bibliotecii centrale; și al librarilor bucureșteni de pe la 1838.

² *Foaia literară*, 1838, p. 7.

³ Întâia amintire a gramaticii la noi, se găsește în Ștefan P. Niagoe, *Calendarul românesc pe Anu-l de la Cristos 1829*. În Buda, pagina 112. Niagoe este caligraful care a trecut apoi la București, unde a fost slujbaş la postelnicie, amic al lui Iancu Văcărescu etc.

⁴ *Curier de ambe sexe*, II, ed. 2, p. 67.

⁵ Pagina 105.

⁶ 1851, p. 363.

în 1836, în scrisorile către C. Negruzzi¹ în *Curierul românesc*; în *Curierul de ambe sexe*; în polemicile sale neobosite, în care-și apără creațiunea sa. Paralel cu scrisorile către C. Negruzzi mergeă corectura, în sensul său, a *Henriadei* traduse de V. Pogor moldovenește; mergeă reproducerea unei bucăți din *Albina românească* și adnotarea ei limbistică în *Curierul românesc*, la care răspunse aspru G. Săulescu².

În *Moldova* tendințele care nu-i luceau lui Alexandru Beldidiman le reluase, la 1829, *Albina*-lui Asachi, Asachi în întregime³. Dar monstruositățile *Albinei* par azi niște formațiuni fosiliare: șeselunia (=semestru) *corposurile, istorisire pentru morți* (=necrolog) etc. (1831). Doi ani mai târziu un anonim ia notă despre ideea Bucureștenilor — adecă a lui Eliade! — de a formă din toate „dialectele“ românești o limbă românească generală; dar *Albinei*, (Suplimentul la nr. din 7 Ianuarie 1833/1834) ideea i se pare „mai că neputincioasă“; admite însă limba bisericească ca model general, — exact ca Eliade; admite terminii tehnici pentru științe și meșteșuguri, — exact ca Eliade; deci admite — pe Eliade, în principiu, făcând rezerve numai în amănunte. În timpul acesta C. Negruzzi părăseă aproape toate rezervele, deveneă bucuros elevul lui Eliade pe care îl întrebă când de una, când de alta și se constituia, în *Moldova*, soldat al unității limbii literare, cerute destul de impetuos de amicii săi din Muntenia.

„Domnul meu“ — îi scrieă Eliade lui C. Negruzzi — „de voești a primi de baz a scrie cu litere limba română, iar nu moldovenească sau moldovenească . . . atunci trebuie a ne aduce aminte că nu sântem numai noi Români; trebuie a lepădă egoismul; trebuie a cercetă limba în general, a o aveă de dascăl și a fi tâlmăci ai cuvintelor și consecințelor ei; și nimic de la noi, decât o clasificare și o înregistrare a vorbelor, cum și un fel de expoziție asemene unui artist cunoscător de tablouri prețioase în amestec și

¹ Se pot găsi și în *Convorbiri literare*, 1878, p. 305, 375 și 417; 1879, p. 77, 363. Data lor a fost 27 Iulie și 15 Oct. 1836; 3 Martie, 1837; 28 Aprilie 1839.

² *Foaie pentru minte* din Ardeal reproduse toată polemica în 1839 (30 Iulie) p. 245; (15 Oct.) p. 329; (22 Oct.) p. 337 etc. — Alte indicațiuni, la N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*.

³ *Albina românească* (1829) vorbeă în *Instiințare* despre datoria de a aduce limba vorbită de mai mult de patru milioane de Români la gradul deplinței.

fără orânduială, ce așezându-le după regulă și după prețul lor, le arată amatorilor¹“.

Nimeni nu putea pricepe, pe-atunci, pe Eliade mai bine decât C. Negruzzi. În curând M. Kogălniceanu se va asocia la opera aceasta; în curând, după 1840, abia va mai fi de nevoie să se certe lumea pentru o idee biruitoare. Bătrânul Bălșucă putea să tot strige în adunare (1842) că se strică limba², *limba înaintă și în Moldova spre formele de astăzi*. Ea începù să intre și în administrație: În 1844 Anastasie Panul, președintele tribunalului din Iași, duce lupta cu vechii termeni „varvari“ judecătorești și publică chiar glosarul său, care voiă să ne scape de vorbe ca: *cinovnic, piser* etc.³. În 1847 prințul N. Suțu cereă, și el, o limbă românească bună în justiție⁴. Între cei doi ani citați, 1844 și 1847, Alecu Russo vorbește încă despre „moldovenie“, dar numai în fața abuzului lui Tr. Laurian; el însuși, în stilul său, nu mai este Moldovean curat.

Pe drumul către unitate, deschis de gramatica și polemicile lui Eliade, eram acum chiar departe.

În *Ardeal* efectele operei lui Eliade se desvoltau paralel, dar mai domol. Ardealului îi lipseă un Negruzzi! Însă principiile lui Eliade erau bine susținute. G. Bariț, însuși declară că consimte cu un anonim (T. Cipariu), care în *Foaia literară* făcuse lui Eliade parte de lauda că este cel mai aproape de adevăr⁵. Peste cinci ani, *Foaia*⁶ reveneă admitând metoda lui Eliade de-a „îmbogăți limba mai mult din sine, prin compuneri și derivații“, pentruca astfel să avem nevoie de cât mai puține cuvinte streine. În 1847 Eliade aveă chiar un succes deosebit: *Curierul de ambe sexe* fusese pentru *Organulu luminării* o încurajare ca să introducă cuvinte latinești și terminațiuni; lumea protestă; atunci *Organulu* se hotărî să lămurească de ce scrie așa; și — astfel începù o frumoasă cercetare *Principia de limba și scriptură*⁷. Indemnul latinist, primit de Eliade din Ardeal, se întorceă iar în Ardeal, ca să sprijinească chiar pe T. Cipariu!

¹ *Convorbiri literare*, vol. XV, p. 349.

² Th. Codrescu, în *Arhiva* de la Iași, vol. II, p. 343.

³ *Gazeta de Transilvania*, 1844, p. 347.

⁴ *Tot acolo*, 1847, p. 394.

⁵ *Foaia pentru minte*, 1838, 10 Dec.

⁶ 1843, p. 407.

⁷ *Organulu* eră redactat de T. Cipariu, I. I. Mány și A. Pumne. Pentru știrile date vezi p. 8 și 16.

În *Muntenia* sta de strajă însuși Eliade. Trei generații au scris ca el în gramatică, afirmă cu mândrie el, la 1859¹. Cele trei generații trăiseră. Însă, cu interes toate polemicele maestrului: și cea de la 1830, din *Repede aruncătură de ochi*, și cele de la 1835/36 din *Gazeta teatrului național* și din *Curier*, și cea de la 1839, cu *Pământeanul*², care — cu toată opunerea lui — admitea totuși, ca și Eliade, că fonetica trebuie să decidă mai mult decât etimologia.

Văzând șovăirile unui Petre Inlesnitoru și opunerile unor sciitori talentați, dar aderenți ai limbei slavonite — ai *slavei*, nu ai *gloriei*, cum se exprimă Eliade — acesta socoti la 1839, că o nouă ediție a gramaticii ar fi oportună, transcrisă în litere latinești, adecă „strămoșești“³. Publicația trebuie să continue îndemnurile vechi, spre bine, căci bine de tot încă nu eră, nici după Eliade⁴.

Perfectă-neperfectă, Eliade se mândreă, însă, cu ea. Momentul acesta este caracteristic. Nu pot să-l las nerelevat. Pe când italianismul fierbeă încă în el — acel *Paralelismu* care i-a devenit fatal, care aveă să-i răstoarne propria sa operă trecută — Eliade se lăudă cu trecutul. Aveă, ca Ianus, două fețe, două vederi; dar una nu știă de cealaltă. El mergeă spre absurdități, dar cu trecutul se lăudă⁵: „Această limbă, astfel cum se scrie astăzi, de cei cari o cunosc, este a mea; din cărțile acestea, din care se încheie mica literatură a acestui principat trei părți sânt ale mele, scrise de mine sau tipărite cu averea mea, cu averea copiilor“... Pe-atunci Eliade începū a vorbi și despre geniul limbistic, care vine din veac în veac⁶; de-atunci ideea aceasta nici nu-l mai părăsi: despre geniu el va vorbi iarăși, la 1868, în *Curs intregu de poezie*⁷; că el ne-a dat limba, ne-o va spune și în prefața la traducerea lui Dante⁸.

Vorbind, la 1854, despre opera această mare limbistică, literară, despre toate opintirile lui Eliade de-a ne curăți limba de elemente streine, de-a o românișă popular și bisericește, D. Bolintineanu, care deschise ochii săi critici și estetici la 1840—1842, ne spune că

¹ *Biblicele*, p. 66.

² *Iulie*, 31, No. 9. Articolul lui Petre Inlesnitoru.

³ *Curierul românesc*, 1839, p. 206.

⁴ *Curierul de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 247, 252.

⁵ *Curierul românesc*, 1840, p. 133.

⁶ *Curierul de ambe sexe*, vol. II, p. 284—285.

⁷ Paginile XXVIII—XXXII.

⁸ Pagina 239.

opera aceasta îi câştigase lui Eliade o popularitate imensă; şi că polemicile ce-au urmat au contribuit cu deplin succes la *răsturnarea slavismului din limbă*¹.

Veni însă exagerarea; veni *Paralelismu* cu limba italiană; Eliade devia. Totuşi vechea direcţie eliadistă persistă în lumea ce-o îmbrăţişase cald. Din acest punct de vedere foarte interesant este un act oficial de la 1847, al epitropiei învăţăturilor publice, care susţinea energic limba bisericească şi admitea neologismul „numai la lipsă de cuvinte”².

Pentru dezvoltarea ulterioară a limbii lui Eliade şi a filologiei sale se va ceti *Paralelismu* din 1842 şi *Critica de la 1847*, în care el însuşi îşi critică gramatica sa, în *Curierul românesc*, reprodusă în volumul de la 1860 al Bibliotecii portative.

Dar acum V. Alecsandri umpluse de versuri şi proză *Propăşirea*, Gr. Alexandrescu era la ediţia sa din 1847, D. Bolintineanu era un adorator al lui Alecsandri. Peste Eliade *cel de-acum* se trecuse înainte, păstrându-se, însă, tot drumul lui *cel de la 1828!*

8. O lature frumoasă a gramaticii lui Eliade a fost patriotismul ei cald, încrezător.

Din antagonismul faţă de Fanarioţi, din îndemnurile mânioase, răzvrătite ale lui G. Lazăr, Eliade îşi alcătuisese un patriotism foarte viu. El devenise un apostol. Apostolatul îl practică şi prin gramatică. Inchipuieţi-vă o frază ca aceea citată mai jos scrisă pe o tablă neagră şi explicată întâiu ca înţeles, înainte de-a se explica sintaxa sau formele gramaticale. Va fi fost frig în ruinele Sf. Sava; în astfel de lecţii, în inimi, se făcea de sigur căldură.

Iată exemplul:

*Strămoşi noştri ne au lăsat' destule şi ne imitate ecsemplur', cărora nenorociţi noi căci nu le urmăm*³.

Patriotismul învălui toată opera.

„O dreptate Sfântă şi vecinică, Tu fiică a cerului şi maică a fericirii, însoţeşte pretutindenea voile şi faptele Rumînilor, ca

¹ *Les principautés roumaines*, p. 51.

² Actul are Nr-ul 182; el se găseşte în *Buletin oficial*, 1847, No. 40; relativ la tipărirea cărţilor şcolastice. „Fiindcă în limba română altă literatură până acum nu este mai statornicită, de obşteşte primită, decât cea bisericească, se vor întrebuiţă în tălmăcire tot acele cuvinte, care se află în cărţile bisericeşti, iar neologismul nu este iertat a se întrebuiţă decât numai la lipsă de cuvinte ştiinţifice sau tehnice, care nu pot fi îndeplinite cu cărţile bisericeşti”. Vezi şi *Gazeta de Transilvania*, 1847, p. 179.

³ Pagina 133.

*fericindu'î să simță și ei o dată că fără tine nici cel a tot'-puternic' nu ar putea să cîrmuiască lumea*¹“.

Patriotismul acesta al lui Eliade nu era un patriotism naiv, precum se crede. Eliade știa, ca și noi, astăzi, că între limbă și nație și — rassa chiar, este o legătură minunată.

A înălța limba înseamnă a înălța neamul. A îngriji de caracterul cugetării naționale, înseamnă a înălța rassa. De la 1822 Eliade căută, deci, în limbă „characterul cugetării naționale“; și spunea²: „Limba a fiește căruia norod este în oareșicare chip arătarea și oglinda vieții sale celii înțelegătoare“. Eliade privea chiar mai adânc; rassa, care se manifestă și în limbă, era, pentru el, produsul cliimei, cum reiese din p. XII. a prefeței.

Cred că aceste păreri au fost influențate de Montesquieu, care era foarte popular în cercul literar de la Sf. Sava³.

9. Pentru a caracteriza, scurt și drastic, timpul în care gramatica lui Eliade se arătă lumii, ca un soare, voiu cită numai două fapte.

Intâiul: Neamul a cărui limbă Eliade o ridică în cinste era economiceste atât de oropsit, încât un consul francez scria despre el, *chiar în 1828*, că dacă granițele nu ar fi închise, el și-ar părăsi țara lăsând între ele numai boieri și Greci⁴.

Al doilea: Grecii mureau de ciudă, că poporul crește în cinste, că progresul școlar crește. Unul (cel puțin) chiar muri: Era la Iași, *la 1 Ianuarie 1828*, la deschiderea școalelor. Un egumen grec intră în sală, văzû și începû a blestemă. Turburat ieși din sala în care încolțea viitorul dărâmător de streini, mai bolborosi ceva și căzû lovit de apoplexie, la pământ⁵.

În astfel de țară, între astfel de oameni, se ivea gramatica lui Eliade!

Când vorba este de merite trecute, timpului de față înclinat să crează că și în trecut va fi fost bine — ca acum — trebuie să i se aducă aminte, că meritul din trecut trebuie măsurat în raport cu stările lui.

Așa l-am măsurat — și în acest capitol — pe Eliade.

¹ Pagina 2 și 7.

² În *Curterul românesc*, 1829, p. 226.

³ Gramatica lui Eliade se vindea în Ardeal cu 1 fl. 36 cruceri, spune *Biblioteca românească* a lui Carcalechi (Buda) vol. II, p. 56.

⁴ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 79.

⁵ *Calendarul pentru Români* (Iași), 1861, p. 138.

POSTSCRIPT.

I.

EXCURS DESPRE „FILOLOGIA“ LUI I. ELIADE RĂDULESCU
DE LA 1828 PÂNĂ LA 1840.

Dintre lucrările filologice ale lui Eliade, după gramatica de la 1828, una a atras mai cu seamă atenția lumii și opoziția literaților: *Paralelismu între dialectele romanu și italianu sau forma ori gramatica aqwestoru doê dialecte. Bucuresci 1841*. Este scrierea marcantă între două epoce literare ale poetului, dintre care întâia fusese românească, iar a doua începea a-și înstreina limba, adică: a și-o italianiza.

Idéa italiană este veche în literatura românească. Veacul al XVIII-lea o cunoaște. Eliade o moștenește. Și o duce până la exagerarea care o ucide definitiv: Un serviciu negativ se făcù limbei române.

La 1828 Eliade vorbea despre *paralelismul limbilor romanice*, în prefața gramaticii¹. Pe Italiani îi lăudă pentru ortografie², care eră fonetică. Către 1839 Eliade nu mai gândea ca la 1828: Fonetismul nu-i mai convenea fără rezerve, deoarece în cazul fonetismului extrem, am avea atâtea limbi câte sate³. Încă un pas scurt și *Paralelismu între limba română și italiană* apărù în periodul al III-lea al *Curierului de ambe sexe*, nr-ul 1 și urm.

Efectul a fost ciudat. Lumea a protestat. Versul: *Când va resbumbà ultima trombă*, se cită, în București, cu zimbete miloase. Eliade, însă, persistă. Mai târziu el susținu că, persistând, avù și un scop *politic*, pe care „nu-l putea exprimă atunci“. Scopul eră anti-slav. Pușini îl urmară, ca de ex. N. Rucăreanu⁴; pușini îl apărară, ca de ex. *Gazeta Transilvaniei*, care scria, la 1845⁵; „Mulți oarbecă cetind după *ortografia italo-română*, dar să ne aducem aminte, că pe când am învățat a ceti cu oricare slove, am bâlbăit cu toții mai întâiu, apoi cu încetul ne-am dedat“. Ni se cerea, să ne dedăm și cu paralelismul!

Fondul operei sânt: câteva dicționare de cuvinte, grupate pe

¹ Pagina XXXII.

² Paginile IX, XIV, XVI.

³ C. R., 1839, p. 110—112, 283.

⁴ În *24 ore ale unei femei simțibile sau o mare lecție*, 1843, prefață p. VI.

⁵ Pagina 8.

umități de materii (de ex. obiecte de hrană, gradele de înrudire etc.) sau categorii gramaticale (verbi, adverbi etc.), pe care Eliade le comentează în note extinse.

În notele sale nu rămâne, însă, filolog, ci după obicei, se întinde, în dreapta și în stânga, la felurite chestiuni dintre care voiu deosebi una: influența franceză, pe care o combate cu energie.

Influența aceasta se simțea în viața politică, în complotul de la 1840, în literatură. Conservatorul Eliade se opunea liberalismului francez în fond; dar și instrumentului cu care acesta ne venea: limbei franceze. „Limba franțozească ne-a stricat *limba, capetele, obiceiurile, religia*, pentrucă puțini din câți o învață își bat capul cu autorii clasici; și romanțele cele mai nerușinoase se văd în mâinile tinerilor. Aceasta o știu de la mine, pentrucă la vârsta de 19 ani mă învață franțozește cavalerul de Faublas, și poate aceasta va fi pricina de nici n'am prea învățat așa bine franțozește”¹ — „Să ferească Dumnezeu lumea de creștinul sau de ovreiu turcit! cum să ferească Dumnezeu și pe biata țara noastră, de a se înmulți într'însa României franțozii!, căci atunci nu vom avea revoluții, ci rebelii, tâlhării, înjungheri, biserici resturnate”².

Întorcând Franței spatele, Eliade trebuia să întoarcă cuiva fața: Italia! Căci fără o limbă romanică, școalele nu puteau să rămâie. Și de școale eră vorba. Eliade a și cerut introducerea limbei italiene în școalele secundare.

După ce Eliade s'a adâncit tot mai mult în convingerea că italianismul său este drumul cel drept spre „*vera*” literatură românească, s'a apucat, ca din senin, să-și refacă vechea poezie, s'o strice și să o publice chiar paralel cu cea nouă! Niciodată un autor nu s'a criticat pe sine mai aspru decât Eliade, care se compară cu — sine însuși³.

In questea se aventă din gotica turrană
Religiosul sunet în aerul desert.
Ș'arrestă călătorul, și rustica campană
Cu-al dillei uet face un mysticu, sânt concert.
(Pag: 5).

In față, ca la 1826:

Religiosul sunet, curmând astă tăcere,
In aer se revarsă din turnul goticesc,
Pe călător ôprește; și tuciul câmpenesc
Ne 'nsuflă 'n locul zilei o sântă mângâiere.

¹ *Paralelismu*, p. 44.

² Pag. 45.

³ In *Curs integru de poesie generale*. București, 1868, t. I.

Al doilea citat ar fi de prisos.

Eliade credeă că și în dosul acestor inspirațiuni ale sale este ceva superior: geniul rassei. Sfârșind opera, convins că a făcut o operă cu care să se poată mândri, iarăși salvatoare, el o încheie cu un text într'adevăr avântat despre „geniul cel vechiu al Romei strămutat din generație în generație și, ca un înger tutelar, nepărăsind pe Român nici în cele mai de pe urmă zile ale întunecimei lui, nici atunci, când el, orb de tot, par'c'ar voi din sine să părăsească tot ce a fost strămoșesc și să se arunce în abizul uitării, spre a se stinge cu totul din registrul națiilor. E destul, Române, deschide ochii, caută împrejurul tău, întreabă-ți inima, cercetează costumele tale, auzi limba ta, întreabă-te ce ești, și geniul pe care până acum n'ai vrut să-l mai cunoști și l-ai împins, geniul acesta ce a fost nedeslipit în limba ta... acest geniu îți va spune că sufletul, inima, sângele tău sânt romane, îți va arată că ești nepot și al Bruților, al Catonilor, și al Marcilor Aurelii, al lui Pavel apostolulul și al Traianilor și te va învăța a jertfi tot pentru interesul și binele public, a fi virtuos, blând și filosof, a cunoaște pe Dumnezeu și a împinge din hotarele patriei tale pe tot vrășmașul ce va cugetă a-ți lua cele strămoșești și a te face strein la căminul tău”...

Paralelismul lui Eliade eră, așadar, gândit ca un fel de mijloc de-a desvoltă spiritul *roman* în Român, de-a latiniză țara. Soartea nu l-a ajutat; căci tocmai atunci națiunea produceă, în Moldova, literatura care trebuia să învingă cu ușurință „filologia“ tendențioasă a lui Eliade.

Socotesc inutil a discuta amănuntele Paralelismului: După roadele lui să-l judecați!

II.

PSIHOLOGIA GRAMATICALĂ ȘI LITERARĂ.

Modul cum Eliade a lucrat la alcătuirea limbii sale literare este psihologicește atât de interesant, încât țin să-l arăt cu propriile sale mărturisiri.

Textul fundamental, ce-l reproduc, s'a publicat în *Convorbiri literare*, anul XII, 1 Decembrie 1878. Din el reiese că principiile conducătoare ale lui Eliade nu erau numai logice sau naționale, ci și estetice.

¹ Pag. 156—157.

„Până a nu intra a-mi da și eu părerea la câte cu dreptate mă întrebi, voiu să arăt că o limbă cu cât se lucrează cu atâta se cultivă, se regulează și se desăvârșește, legiuindu-se fiecare *termin* și fiecare *fras* cum să se zică și cum să se scrie.

„Prin urmare, limba noastră, când am început să o scriu, mai întâi *mi-am croit o sistemă*, potrivită, după a mea părere, pe *natura și însușirile ei*.

„Mai întâiu am scris foarte urît, ca fiecare *începător fără model*, fără ajutor, fără tovarăș carele să-mi sprijine a mea părere în părerea lumii. *Singur* a trebuit să mă lupt cu prejudecățile și obiceiurile care de multe ori trebuie să le respecte cineva, pentru că și de sânt mai totdeauna nedrepte, dar sânt bătrâne, sânt înrădăcinate și sânt puternice! Pretutindene la început poate să mă vază cineva un scriitor care începe, care nu are încă experiență și prin a căruia pană abia a trecut încă câteva verbe și câteva fraze ale limbei întregi. M'am silit însă totdeauna a nu ieși din sistema mea. De multe ori iară un scriitor încercat poate să mă vază că, scriind, am vrut să fiu înțeles și prin urmare *am respectat verbele și frazele cele vechi* și obicinuite sub forma în care se află, care deși vicioase, da însă să înțeleagă cetitorului ceea ce s'a gândit scriitorul.

„Sistema mea a fost ca să poată cineva aduce limba în stare pe cât se poate *a exprima tot* ce se gândește fie în materie fizică, fie morală, fie politică, fie religioasă. Pe drumul acesta am vrut să *am de povăță*, de se va putea, *dreptul cuvânt, armonia și energia*; și sau pe *câte trele* să le întrebuințez *deodată*, sau, după întâmplări, să aleg pe cea mai preferabilă și mai potrivită cu împrejurarea.

„*Dreptul cuvânt* mă povățuia ca toate zicerile cele nouă, să mă silesc a le *rumâni* după cum le-a grezit, latinit, italianit... Grecii, Romanii, Italienii.

„*Armonia* (pe cât a putut să fie primitoare urechea mea de armonie, sau, după a mea crezare, m'a făcut să mă deprind mai mult sau puțin cu sonori mai blânzi și mai aspre), armonia, zic, cerea că, în această prăvilă de a rumâni zicerile, să nu uit și drepturile ei ce în toate veacurile și în toate locurile le-au avut, de a i se face adecă totdeauna scutire din prăvilă când a ei ureche delicată este rănită de asprimea întâlnișului celui urît.

„*Energia* eară, având de cea d'întâi împuternicire dreptul cuvânt, își perde toată puterea, când e silită a se târî zăbovinduse de lungimea zicerilor, ca să ajungă la a sa țintă. Atunci e măreață,

e sublimă, când, purtând adevărul pe brațele sale cele nervoase, se răpede ca fulgerul din gura oratorului și merge de tună în urechile ascultătorilor. O limbă polisilabă mă socoteam că nu poate să aibă acea destoinicie și putere ca una ale căreia ziceri sânt scurte, lesne de pronunțat și cu îmbelșugare în fiecare rând. Limba noastră, după cea grecească, este cea mai polisilabă din câte cunosc și totdeauna m'am silit întru aceea ce s'au putut a o scăpa de acea întindere leneșă și de acele terminații, care ni le-au dat streinii ce învățau rău și urit limba noastră. Și la *zicerile cele nouă* ce le-am întrebuițat am fost stăpân a le da ori nu orice formă voiu voi (stăpân zic pe mine, iar nu în opinia lumii).

„Cu această sistemă, croită după a mea părere, fără să silesc pe nimeni, ca s'o primească, am urmat drumul meu.

„Mai întâiu am vrut să-mi fac *terminii* ce îmi trebuiau și nu am întreprins un dicționar, căci scopul meu nu eră ca să vin, nechemat de nimeni și să mă fac legiuitor după al meu capris, al unei limbi pe care nu o cunoșteam decât, în general, de la părinții miei, care o învățaseră și m'au învățat și pe mine mecanicește.

„Mai întâiu am vrut să-mi fac și să-mi hotărâsc mie o limbă prin care să-mi exprim și să-mi înțeleg aceea ce gândeam; am vrut să-mi fac vocabularul terminilor tehnici, și ca să pot să dau peste dâșii *m'am apucat a traduce din științe*; am început *întâiu de la gramatică* și nu, iară, ca să mă fac legiuitorul limbei, ci ca să am prilej a trece prin tipii limbei, și ca să-mi puiu pe vocabularul meu *terminii cei noi gramaticali* și să-mi formeze limba gramatică. Pe urmă am făcut sau am cules o geografie politică și matematică, am tradus cursul de matematică al lui Francoeur, logica lui Condillac, câteva lecții de literatură sau de *poetică* și retorică și celelalte. Prin urmare, eu am trebuit vrând și nevrând a trece prin toți terminii trebuincioși în acele științe sau arte, a-i boteza într'un fel bine sau rău și a-mi îmbogăți vocabularul¹.

Mărturisirea sună grandios!

¹ In 1836 Eliade spunea că ar putea să înceapă scrierea *dicționarului Conv. II.*, v. XII, p. 313.

CURIERUL ROMÂNESC ȘI CURIERUL DE AMBE SEXE.

(Lecție ținută în 9 Februarie 1920).

Domnului Ion Bianu.

I.

Despre originea *Curierului românesc* a vorbit Eliade în 1829, înștiințând publicul la 8/20 April; apoi în 1839¹; și aiurea, alte dăți.

Înainte de-a apare, glumeții se întrebau, dacă „va cuprinde în sine înștiințări din lumea cealaltă”². Glumeții erau pesimiștii vremii. Dușmanii pe față ai gazetăriei, însă, „au stat ca o stavilă, ca să-l oprească și poate că tot mai stau fiind *pricina de s'au întârziat până acum*”³. Despre infamia aceasta a dușmanilor publicisticeii Eliade nu vorbea bucuros, „să nu mai știe și alții”⁴. Dar, în sfârșit. *Curierul* ieși. în 8/20 Aprilie 1829, fiind censurat de Minciaky⁵.

Întăiele numere ale *Curierului* s'au tipărit la Sf. Mitropolie; dar mitropolia s'a închis din cauza molimei; gazeta și-a tras teascul de-acolo și s'a mutat, în Maiu 1829.

Abonamentele se primiseră la tipografie, unde redactorii I. Eliade și Costache Moroiu se aflau în fiecare Joi și Duminecă, de la 12 ceasuri până la 7°. Abonenții erau cam răi de plată⁷. Erau și puțini.

Începutul nu promitea multe mulțămiri; totuși, Eliade nu desperă; dar Moroiu se retrase curând din afacere.

Cui ar crede că la 1829, sub Ruși, nu se putea lucra și pentru libertate, îi putem afirma că se înșală. Minciaky însuși censură *Curierul*; totuși, în ziar se putea vorbi din capul locului despre: „sentimentul sfânt”, care este iubirea de patrie; S. Marcovici putea să tipărească o descriere amănunțită a unui ideal politic al monarhiei constituționale; se putea pomeni și recomanda traducerea — grecească — a Contractului social de Rousseau; și — mai presus de toate — se putea raporta amănunțit despre alcătuirea Greciei moderne, se puteau tipări (traduse!) cuvântările oratorilor greci din adunarea de la Argos; se puteau tipări cuvântări

¹ C. R., p. 657. Vezi și *Dacia tilerară*, (1840) p. 1—3.

² C. R., 1829, p. 3.

³ C. R., 1829, p. 13.

⁴ C. R., 1829, p. 26 (relație despre *Albina românească*).

⁵ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 186.

⁶ C. R., 1829, p. 8.

⁷ Tot acolo, p. 32.

(scurte) ținute în țară, de boieri patrioți; se putea lăuda vitejia pandurilor oltenesti. Din *totalitatea aceasta* de știri, fapte și idei se alcătuiă un *current*, care eră al propășirii și al demnității. Tinerimea; puțină pe atunci, de la Paris felicită pe Eliade; și aveă motive bune, să-l felicite.

Și când te gândești că acest ideal, exprimat sfios, îl mijloceau țării vânzători soiși, ca băcanii; ori profesori tot atâta de sfioși și puțini, la cari se abonă *Curierul*; ori căraușii prahoveni, care duceau gazeta la Brașov, s'o cetească și Ardelenii¹! Despre efectul obținut în Blaj, între 1833 și 1836, s'a vorbit de ex. în *Familia*².

Generalul Kiselef întrebuiță *Curierul* și pentru moralizarea țării. Slujbașii scoși din funcțiuni apăreau cu numele: Medelnicerul Mănescu, ispravnicii Petrache Obedeianul, serdarul, și Alecu Popescu, slugerul; comisul Scarlat Bărcănescu, slugerul Dincă Cuțarida, hoț de proviant la 1831, sau Iordache Corlătescu; și Costache Păltineanu, pungașul de la Buzău, din anul 1836³, etc. *Curierul* mătură, astfel, administrația de abuzuri și incapacitate și făceă loc — îndreptării sociale!

Când C. Aristia scrisse imnul său la Grecia, *Curierul* îl puse în vânzare, la redacție (1820). Când *Albina românească* exclamă: „Câte *caracteruri* frumoase n'au scos la lumină învierea Greciei!“, *Curierul* reproduceă, iar lumea înțelegeă.

Se indicau drumuri nouă, fețe politice nouă.

Eră, pe-atunci, prin Martie 1830.

În Martie 1830 *Curierul* a publicat, însă, *Ruinurile Târgoviștii* de V. Cârlova. În poezia aceasta izbucneă original sufletul generațiunei tinere, care se concentră pe lângă idealul național și — Eliade.

Alte vremuri, alte cântece! Sufletul națiunei prindeă aripi; zbură spre viitorul ei.

Literații se bucurară îndată de tot sprijinul *Curierului*: Acesta nu le tipăreă numai cărțile, ci le mijloceă și abonamentele⁴!

În 1831, când *Curierul* publică *Imnu pentru holeră*⁵, cu ru-

¹ Despre aceste G. Bariț, în *Observatorul*, 1879, No. 48. (Articolul despre A. Mureșan).

² *Familia*, 1876, p. 61.

³ Vezi de ex. pentru Cuțarida, *Curierul* din 1831, p. 374; iar pentru Păltineanu, fiul pitarului Ioan P., anul 1836, p. 144.

⁴ 1830, p. 346.

⁵ 2 Iulie, p. 173.

găciunile lui Eliade, *Curierul* însuși, înainte de a se vinde, se a-fumă, el întâiu, „ca să lipsească orice bănuială“. Banii primiți la teigheaua tipografiei treceau printr'un vas cu oțet.

Prin Decembrie 1832, însă, obosise și Eliade. Și se gândea serios să dispară și poate să apară mai târziu, sub alt nume¹.

Ca să aveți și o idee, — necompletă, firește — despre izvoarele de informație ale *Curierului* începător, vă citez (traduse) câteva titluri de ziare întrebuițate în 1833: Observatorul austriac, Jurnalul de Frankfurt, Monitorul otoman, Gazeta universală a Bavariei, Jurnalul de Sf. Petersburg, Albina rusească, Nuvelistul, Jurnalul cunoștințelor folositoare. Știrile veneau, așadar, din Nord, din Vest, din Est, din toate părțile: *Curierul* era, de sigur, bine informat.

În anul 1833 *Curierul* deveni mult mai literar. Schimbarea aceasta coincide cu întemeierea *Societății filarmonice*, care a dat un mare îndemn lucrărilor literare, dintre care unele s'au publicat în *Curier*².

Cu toate acestea diplomatului Bois le Comte i se spuse și el raportă, în 1834, în celebrul său raport general despre țările românești, că *Curierul* politic are numai 200 de abonați, iar adaosul literar — 50! Națiunea noastră simpatiză încă mult cu ignoranța. Astfel se întâmplă ca în 1833 *Curierul* să înceteze vreo două luni³; și ca în 1835 să-și întrerupă iarăși apariția.

În acest an, văzându-se greul, o „societate“ îi sare *Curierului* în ajutor și face un apel cerând publicului cel puțin 300 de prenumeranți⁴. Societatea aceasta o alcătuiau câțiva amici vechi ai lui Eliade, foștii lui colegi: P. Poenarul, S. Marcovici, Fl. Aron și, firește, Eliade⁵. Acum, în sfârșit, gazeta avea și un secretar de redacție: Al. Maximovici, profesor la Sf. Sava⁶.

La *Curier* se adaoase și *Muzeu național*, de care îngrijea Fl. Aron, care se abonă deodată cu *Curierul* și care se trimetea gratis abonaților *Curierului*⁷.

¹ *Albina românească*, 1832, p. 405.

² Abonamentul costă, acum, în București 4 împărătești și 6 lei; în provincie 4 imp. și 12 lei. *C. R.*, 1833, p. 4.

³ V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, I, p. 248. După *Curier* chiar (1833, p. 129) gazeta nu a apărut, fiindcă Eliade a fost la băi de la 9 Iulie până la 10 August; n'a apărut „din lipsa unui om, care să poată a-i împlini locul“.

⁴ *C. R.*, 1836, p. 1.

⁵ *Gazeta teatrului național*, p. 109. La *Muzeu* au colaborat și I. Genilie și Alexe Marin.

⁶ *C. R.*, 1836, p. 229.

⁷ *C. R.*, 1837, p. 100. Se abonă la profesorii școalelor naționale în districte; și la Sf. Sava.

În 1837 „societatea“ se destrămă; *Cantorul de avis*, care se tipărea la Eliade, se mută în tipografia proprie; iar Walbaum începî *România* (1838), pe care o redactă Fl. Aron și G. Hill. *Muzeu național* dispărî; locul i-l luă *Buletinul oficial*¹.

Schimbările acestea nu slăbesc, însă, puterea de rezistență a lui Eliade, pe care, în 1838, i-o recunoaște chiar *Cantorul de avis*, care-l părăsise².

Privind înapoi la acest timp, Eliade se plîngea sau, mai exact, constată, în 1840, că, pentru *Curier*, vreme de 11 ani nu a primit nici un ajutor³. Publicul eră tot rece, deși, poate, nu chiar atît cît afirmă, către Bariț, Fl. Aron într'o scrisoare⁴.

Apariția *Daciei literare* (1840) a fost pentru Eliade un stimulent nou. *Curierul*, ca să poată fi la nivel, devine iarăși mai literar. Literatura lui se desfășură și în el, și în *Curierul de ambe sexe*, deodată.

După destituirea lui Al. Ghica, deci sub G. Bibescu-Vodă — căruia și Eliade îi închină un vers, ca aproape toți ceilalți poeți din București — Eliade primi (1844), deodată cu toți colegii săi gazetari din capitală, un ajutor. Dar pe G. Bibescu *Curierul* l-a servit mai puțin decît pe Al. Ghica. De aceea cînd, în ajunul revoluțiunii de la 1848, *Curierul* fu suprimat, s'a și zis că a fost „ucis de comisarul țarului cu mîna Bibescului“⁵.

Curierul a fost suprimat tocmai cînd Eliade se pregătea pentru o operă mare: *Biblioteca universală*. El fusese în streinătate, ca să aducă, de la Lipsa, cele trebuincioase pentru începutul bibliotecii; din cauza aceasta *Curierul* nu a putut să apară cîteva luni, astfel că anul 1847 începî abia la 25 Iunie.

Ironie el anunță că nu se va ocupa de politică, „nu că doară este oprit de cineva, ci, fiindcă este Român, își spune singur păcatul“. Revoluțiunea eră la orizont; venea și fără amestecul lui în politică.

Mie-mi este drag Eliade, care duce cu pagubă o gazetă, *de la care nici un scriitor al vremii nu a lipsit*, prin care s'au re-

¹ C. R., 1837, p. 200. Afară de tip. Walbaum eră și un Teodor Walbaum, turnător de litere, mort în 1836 (*Muzeu*, p. 128).

² *Cantor de avis*, 1838, p. 147.

³ C. R., 1840, p. 134.

⁴ Corespondența lui Bariț, la Academia, I, p. 144.

⁵ Despre ajutorul dat de G. Bibescu a scris *Gazeta Transilvaniei* din Maiu, 1845.

vărsat în poporul românesc o mulțime de cunoștințe și de îndemnuri, care trebuia, totuși, să se umilească câteodată, pentruca, după aceea, să poată face aceleași bune servicii.

După douăzeci de ani de muncă el se stinse cu un strigăt la care vom reveni — contra tiraniei și contra anarhiei. Cine bagă bine de seamă, simte că din primul an, din 1829, tânărul Eliade lucrase astfel ca cele două cuvinte să poată fi programul lui la maturitate¹.

Despre *Curierul românesc* mai am de făcut o observare, care nu privește politica, sociologia sau tehnica lui, ci limba. Dacă ne-aducem aminte de golul culturii noastre literare la 1829, de precumpănirea vechei ignoranțe, ne putem închipui ce va fi însemnat fiecare număr din această gazetă, în acel timp. Dar nu-i nevoie a ne închipui; avem martori, cari vorbesc mai deslușit decât închipuirea. *Curierul românesc* însemnă o revoluțiune stilistică, care se repețeă mereu, cu fiecare număr. Ne-o spune aceasta N. Rucăreanu într'o scriere de la 1843². Citez fără comentariu: „Când s'au ivit la noi *cele dintâi foi* ale *Curierului românesc*, într'o limbă mai bună, ceva mai *curățită* de mulțimea streinismilor și barbarismelor cu care eră înțesată, *o Doamne!*, *îmi aduc aminte, ce șiroaie de dispreț și de blasfeme curgea peste acele foi cu limbă-le cu tot, din gurile noastre!*, însă mulțumită cerului, ele au curs, s'au prăvălit în abizul ignoranței și al vanității, și limba și-a urmat drumul ei. *Încet, încet* am început și noi, chiar *ăștia* cari strigam împotriva ei, a ne obicinui cu dânsa; *am început a o vorbi, a o scrie și încă* ceva mai mult...“ Limba *Curierului* schimbă limba societății, pe care o trăgea după sine spre o epocă de *puritate* stilistică. Căzând des picătura de apă găurea piatra ignoranței și a streinismului³.

¹ Pe Eliade, până la 1842, *Curierul românesc* l-ar fi costat an de an câte 200 până la 300 de galbeni (*Curierul*, an. 1842, p. 369—370). La 1848 însă, pentru închiderea tiparului, i s'au dat despăgubiri (în 15 Iulie), 600 de galbeni ori, după C. D. Aricescu, *Correspondențe* etc. I, p. 84: 18900 lei. Despre desființarea de la 1859 compară ziarul *Dâmbovița*, 1860, p. 69 și 71.

² În 24 de ore ale unei femei simțibile sau o mare lecție, de Constance de S. (Traducere) 1843. În prefață, p. IV.

³ *Curierul românesc* revenea din când în când la făgăduielile sale limbice. De ex. în 1842, p. 11, când afirmă, că „nici o vorbă din câte se cuprind în cunoștințele veacului nostru nu va rămâne nedeslușită“.

II

Problema gramaticală și stilistică, care se lămurea și se rezolva treptat prin *Curierul românesc*, a fost discutată, în el, și teoretic, din când în când. Uneori chiar viu. Dar mai cumpănit problema a fost tratată în *Curierul de ambe sexe*, care se întemeie cu un bun gând: al unei lecturi ușoare pentru femei, și se termină cu altul: cu lecturi grele pentru bărbați serioși. Printre aceste lecturi număr și discuțiunile despre limbă.

Voiu vorbi, deci, întâiu despre acestea; apoi voiu da și un scurt istoric al *Curierului de ambe sexe*.

Chestiunile de limbă, în acest Curier, Eliade le-a tratat în scrisori către C. Negruzzi, G. Barițiu și alții. Forma epistolei îi convenea lui Eliade, fiindcă ea lăsa deplină libertate mișcării voinței și a cugetărei sale. Dar le-a tratat și în câteva articole, precum și în marea disertație *Paralelismu*.

Din capul locului Eliade a susținut alcătuirea unei *limbi românești generale*¹. De aceea el urmărea cu atențiune vorba scrisă și vorbită a *tuturor țărilor românești*, și, la prilejuri, discută *deosebiri*, pentru ca să aleagă, pentru limba literară, pe cele mai corespunzătoare firei limbii. Eliade știa cum vorbește nația, cum zice cărțile populare, ce spun cele bisericești; cum scriu cancelariile. Materialul discuțiunilor lui era, deci, bogat.

Un exemplu: Răfuindu-se cu un pseudonim — care era, așa cred, Gr. Alecsandrescu — Eliade refuză, în primul volum, formele: *au făcut* în loc de *a făcut* și *făcătoriu* în loc de *făcător*.

Argumentarea lui era: „Noi Muntenii sau Românii din Țara Românească totdeauna în vorbă, din moși din strămoși am zis: *a mers*, *a venit*, *a vorbit*, și acest *a* întâiași dată a figurat, în scris, în gramatica ce am publicat-o la anul 1828. D-l Urziceanu zice că Transilvanii, Ungurenii, Bănățenii vorbesc: *au mers*, *au venit*, *au vorbit*, când persoana este de număr singular. Dar mi se pare că se amăgește, pentrucă nici un Român simplu, din norod nu vorbește cu *au*, ci sau cu *a*, sau cu *o*; noi zicem: *a mers* și cei de peste Carpați și Moldovenii: *o mers*. În cărțile bisericești însă pretutindeni și pentru amândouă numerele se vede *au*; și de aci, toți câți au învățat carte, adecă: țârcovnicii, popii, logofeții de cei cu călimările la brâu au început a imita și în vorbă și a rosti lătăreți: *au mers*, *au venit*, în loc de: *a mers*, *a venit* sau *o mers*, *o venit*“.

¹ Vol. I, ed. 2, p. 355, 336, etc.

Eliade nu prea ştia cum au pronunţat Romanii¹ limba latinească; el însuşi o spune; fonetica lui nu era istorică, ci practică, a uzului, a bunului simţ. De aceea argumentările lui nu trec peste limitele cunoştinţelor practice şi literare. La Latini, el nici nu căută gramatică: aceasta se află în poporul nostru; la Latini, la nevoie, căută numai dicţionar². În tot cazul, el despot, care să poruncească altuia sistemul său, nu era.

Culegând, deci, din graiul tuturor Românilor, cari au fost, între ei, într'o vecinică şi vie comunicaţie şi din limba cărţilor bisericeşti, formele bune, frumoase, sonore, regulate, norocite, Eliade alcătuiă limba generală care *exista*, căci el nu recunoaşte dialecte³; dialect era, pentru el, numai limba macedoneană şi istrieană, care încă i se păreau foarte apropiate. El era aşadar un luptător pentru unitatea limbei.

Unitatea limbei de azi! Anume: Contemplând împărţirea stiliştilor români în trei partide: *regalişti* (= ruginiţi arhaizatori), *radicali* (= purişti) şi *juste-milieu*, care scriu ca să înţeleagă cetitorul modern, Eliade⁴ se pronunţă pentru aceştia. Aceştia se scutură de trecut şi ţintesc treptat spre purismul viitorului, la care, însă, nu sântem încă ajunşi, spre care nu trebuie să împingem forţat.

Dar pe când scria acestea, el intrase în epoca sa de italianizare. Era consecvent? De sigur, nu.

Oricum, *Curierul de ambe sexe* a ţinut la suprafaţă discuţia despre limbă şi a provocat discuţii în toate provinciile româneşti. Centrul discuţiei fiind ideea de unitate a limbei literare; discuţiile au servit bine procesului de unificare literară. Acest merit nu se poate elimina din viaţa *Curierului de ambe sexe* între 1836 şi 1846.

Trec acum la istoricul *Curierului de ambe sexe*.

Originea *Curierului de ambe sexe* este aceasta: *Curierul românesc* trebuia să se concentreze în „noutăţi“ cerute de lume; iar *Gazeta teatrului naţional*, revista anterioară a lui Eliade, dispărură cu nr-ul 13. În locul acesteia apărură *Curierul de ambe sexe*, la început hotărît să publice foi pe seama bărbaţilor şi foi pe seama femeilor, şi pentru ei şi pentru ele, câte odată pe lună. Noua revistă, fără să aibă mulţi abonaţi, dar având destui cetitori,

¹ *C. d. a. s.*, II (ed. 2.) p. 33.

² Loc. cit.

³ Loc. cit., p. 339.

⁴ În vol. IV, ed. 2, p. 316.

dură de la 1836 până la 1847. Când Eliade părăsi țara, la 1848, Cazacii intrară, ca niște sălbatici, și în localul tipografiei, unde găsiră mai multe sute de exemplare¹.

Așadar timp de un deceniu *Curierul de ambe sexe* fu o lectură de valoare².

Nr-ul întâiu din *periodul I* trebuie să fi ieșit târziu în 1836, deoarece nr-ul al doilea *Curierul românesc* îl anunță tocmai în 22 Iulie 1837³. Numărul cel din urmă al periodului s'a publicat la sfârșitul anului 1838. Până la mijlocul lui Ianuarie redacția putea să ofere volumul I legat într'un tom, fără figuri de modă (ilustrații pentru cocoanele cetitoare), care nu mai trebuiau și cu prețul de 20 de Lei⁴.

În cursul anului 1838 revista a încetat odată din pricina lipsei de tipografi. De aceea nr-ul 14 și 15 s'a publicat deodată cu numărul din 15 April al *Curierului românesc*⁵.

Făgăduiala că revista va fi o continuare a *Gazetei teatrului național* nu s'a ținut, deoarece despre teatru se vorbește foarte puțin. În schimb se discută pe larg chestiunea femeii și a culturii feminine, dându-se povește de tot felul, dovedindu-se că Eliade împrumută puncte de vedere de la G. Sand, oferind femeilor povestiri despre femei, de vreo două ori chiar foarte serioase (Sand, *Scrisori la Marcia*). Pe lângă femei apare chestiunea creșterii copiilor și chestiunea familiei. Se dau însă și articole de literatură superioară: I. Eliade, apoi C. Negruzzi, G. Crupenschi; cu cei doi scriitori venea la el Moldova cea mai bună. Însă în 1840 eră să apară *Dacia literară* de la Iași; C. Negruzzi eră să fie unul din colaboratorii principali ai *Daciei*; revista lui Eliade perdeă, deși nu eră încă părăsită.

La sfârșitul lui Ianuarie 1839 se trimisese abonaților numărul 1 din *periodul al doilea*⁶. În 8 Februarie se trimisese numărul 27, care cuprindeă *Potopul* lui C. Negruzzi. În 30 April *Foaea pentru minte* putea să reproducă scrisoarea lui Eliade către Negruzzi din

¹ Prefața la ediția a II-a, 1862.

² În 1836 abonamentele din provincie le-au făcut ocârmuitorii județelor.

³ *C. R.*, p. 100. Din nr-ul 1 *Foaea pentru minte* reproduce abia în 1838 (August) *Logodnica brasiliană*; apoi *Șalul negru* etc.

⁴ *C. R.*, 1839, p. 32 și 56.

⁵ *C. R.*, 15 April 1838.

⁶ *C. R.*, 1839, p. 56.

⁷ *C. R.*, p. 80.

numărul 3 al *Curierului de ambe sexe*¹. Revista ieșeă, deci, destul de regulat. Totuși, periodul al doilea se sfârși abia în Martie 1840 (înainte de 21 ale lunii)². Cauza unei întreruperi scurte fusese lipsa de lucrători și litere; trebuind să tipărească *Almanahul* pe 1839, o cărtică elegantă-prețioasă, *Curierul de ambe sexe* făcù o pauză între nr-ul 1 și 2³. Abonații *Curierului de ambe sexe* nu s'au supărat, firește, deoarece lor acel *Almanahu literar* li s'a împărțit gratuit⁴.

Anul al doilea al revistei avù aceleași preocupări și aceiași colaboratori. Eliade și-aduse de astă dată aminte de N. Văcărescu și de propria copilărie; și se ocupă mult cu filologia românească, având, ca centru de preocupare pe Iorgovici.

Până în anul al treilea cetitorii se sporiseră. Redacția însași constată că revista trebuie să devină și mai serioasă. Figurile de modă fură eliminate; iar prețul scăzù. Se publicară acum și articole de filosofie, morală, politică (traduceri).

Periodul al patrulea începe în anul 1842; la sfârșitul lui Decembrie; și publică îndată o lucrare filologică de Gr. Papodopol, profesorul Dorei d'Istria, contra căruia I. Maiorescu se ridică în *Foaea pentru minte*⁵. Deși colaborează D. Bolintineanu, Donici, Alecsandri (reprodus), revista pleacă, cu Eliade, spre italianizarea proclamată de-acum doi ani. La 7 Ianuarie 1843 eșise nr-ul 13 al periodului. La 1 Maiu 1844 periodul al patrulea eră terminat⁶.

În sfârșit *periodul al cincilea* întinde interesul cetitorului până la un curs de istoria literaturii grecești, tradus din vreo opt scriitori francezi; un capitol despre Tasso, originalul imitat în *Mihaida*, este tipărit aici. În 4 Ianuarie 1845 eră apărut numărul cu vieța lui Eliad⁷. La 2 Martie 1845 nr-ul 3 încă nu ieșise⁸. În 25 Martie 1846 eră apărut nr-ul 8. Periodul V s'a terminat la 1 Octombrie 1846, când *Curierul românesc* invită la abonament pentru alt period⁹. În periodul V Eliade populariză, ca mijloc de sinteză a va-

¹ *Foaea*, p. 140 și urm.

² *C. R.*, 1840, p. 98.

³ *Foaea*, reproduse pe *Daniil Scavinschi*, de Negruzzi. Ia 24 Martie.

⁴ Vânzându-se separat, neabonaților, *Almanahul* costă patru lei. *Curierul românesc*, 1839, p. 56. Tot în *C. R.*, 1839, p. 209 Eliade ne-spune că alții erau cetitorii *C. R.*, și alții ai *C. de ambe sexe*.

⁵ La 1843, 15 Martie și urm.

⁶ *C. R.*, 1844, p. 136.

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, 1845, p. 8.

⁸ *Curierul românesc*, 1845, p. 65.

⁹ Pagina 304.

riatelor cunoștințe date în cei zece ani trecuți, *Istoria civilizațiunei* de Guizot.

Curierul de ambe sexe avusese și o tendință ortografică: Curierul trebuia să treacă treptat de la literele chirilice la cele latinești. Din 17 Mai 1844 Eliade anunțase pe C. Negruzzi, că — după ce simplificase literile — va trece la litere exclusiv latinești¹. Pentru aceasta, Eliade aduse literă nouă și curată. Din Noemvrie 1844 schimbarea se făcu². *Vestitorul românesc* din București se supără; însă *Gazeta Transilvaniei*³ luă apărarea literei latinești. Schimbările treptate deprinseseră pe cetitori cu litera latinească, atât de bine încât chiar abonații cerură ca periodul al V-lea să se publice numai cu aceste litere. Astfel *Curierul de ambe sexe* a contribuit mult și la răsturnarea chirilicizmului de care multă lume încă nu se rușină de loc — probă: tipăriturile unor scriitori ca Gr. Alexandrescu (ediția din 1847), V. Alecsandri (1853) etc., etc. Trecerea la literele latine mai avu și alt efect bun: La periodul al V-lea se abonară chiar și din «părțile cele mai depărtate ale Europei», care urmăreau chestiunea originii noastre și se interesă de aspectele ce le luă la noi. În total abonații la textul cu litere latine erau peste 600, dintre care numai în București 367⁴.

Încă o observare. Deoarece Félix Colson înregistră, în 1839, poate cu multă satisfacțiune, faptul că ziarul și revista lui Eliade au puțini cetitori⁵, însemn aici că, cel puțin la urmă, *Curierul de ambe sexe* mai avea: în *Transilvania* 38, Craiova 32, Târgu-Jiului 30, Brăila 27, Iași 21, Câmpulung și Pitești câte 15, Giurgiu 11, T.-Severin 9, Rușii de Vede 6, Ploești și Călărași câte 5, Focșani, Buzău, Râmnicul-Vâlci câte 4, Telegra 2, Oltenița și Caraca câte 1. Națiunea noastră nu a fost niciodată prea avidă după lecturi. De-aceia Eliade avea dreptate să se întrebe, în anul al doilea al *Curierului de ambe sexe* p. 381: „Când a mâncat cineva, vreodată, pâine cu autorlâcul, unde se vorbește limba românească, afară numai dacă nu va fi hotărît a se face și cerșător?”.

Dacă apreciem *Curierul de ambe sexe* din punct de vedere literar superior, el nu poate fi așezat printre publicațiile de întâia mână. Câteva poezii de: Eliade, de Negruzzi, de Bolintineanu se

¹ *Arhiva* (Iași) vol. VII, p. 100—101.

² *Curierul românesc*, p. 340.

³ 1845, p. 92.

⁴ *Curierul românesc*, 1845, p. 65.

⁵ În *De l'état* etc. În anul I—IV: 150—200 spunea și Eliade.

vor ceti totdeauna; o parte din proza lui Negruzzi și fragmente din a lui Eliade asemeni. Incolo, numai istoricul va trece cu evlavie peste paginile care însemnau supremul bine, până ce *Dacia literară* și *Propășirea* demonstră că literatura a trecut, la 1840 și 1844, peste Eliade, mai sus de Eliade.

POSTSCRIPT.

EXCURS BIBLIOGRAFIC

Socotesc folositor să dau aici bibliografia *Curierului de ambe sexe*, care nu se găsește oriunde. Firește dau numai titlurile bucăților mai de seamă.

Periodul I (1836—1839) cuprinde de Eliade:

1. **Versuri:** Pruncul și bătrânul (Imitație).
Imn la dragoste (1838 Ianuarie 11, după cutremur).
La un poet exilat.
Epitafe (Prințului Nicolae Gr. Ghica, † 1837). (Pe ușa spitalului brâncovenesc).
Rugăciunea pruncului (Imitație din Lamartine). X
  2. **Proză Literară:** Vieața Mumuleanului.
Critica literară asupra fabulei *Vulpea, calul și lupul*, (de Gr. Alexandrescu).
Scrisori către C. Negruzzi (filologice).
  3. **Teatru:** Sărbătoare câmpenească (pentru 30 August 1838).
  4. **Traduceri din:** G. Sand, Eckermann (Conversații cu Goethe), St. Marc-Girardin (J. J. Rousseau), Bulwer (Eug. Aram).
- Colaboratori:** 1. *C. Negruzzi:* Șalul negru; Dervișul; Aprodul Purice; Cum am învățat românește; Zoe.
2. *G. Crupenski:* Crucea, de Lamartine; Bolnavul, de Chenier; X
Femeia frumușică.
3. *S. Marcovici:* Despre istoria patriei.

Periodul II (1838—1840), de Eliade:

1. **Versuri:** Ingratul.
Cântarea Dracilor în ajunul potopului.
  2. **Proză:** Dispozițiile și încercările mele de poezie.
Nicolae Văcărescu.
Câteva cugetări asupra educației publice.
D. Sarsailă autorul, morala autorilor.
Scrisori către C. Negruzzi (filologice), către *Focea p. minte* (despre Urziceanu), către P. Poenaru.
Reprezentarea tragediei *Saul* (de Aristia).
Pseudonimele.
- Colaboratori.** *C. Negruzzi:* Potopul; La Maria; Daniil Scavinschi.

Periodul III (1840—1842), de Eliade:

1. **Versuri:** Visul (fragment).
Căderea Dracilor.
  2. **Proză:** Paralelismu între dialectul român și italian.
  3. **Traduceri din:** E. Legouvé, Al. Dumas, Cervantes.
- Colaboratori.** *C. Negruzzi:* Alexandru Lapușneanu; Scene contemporane (reproduse din *Dacia literară*).

Periodul IV: (1842—1844), de Eliade:

1. **Versuri:** La Rodolfo.
Balada Sburătorul.
20 Decembrie 1843.
  2. **Proză:** Literații romani (Stilistică literară).
  3. **Traduceri din:** Balzac (Fiziologia căsătoriei), Chateaubriand (Martirii), Bulwer (Rienzi), Dante (Profețiile).
- Colaboratori:** *Gr. Papadopol:* Disertație pregătitoare la dicționarul românesc, latinesc, elinesc.
D. Bolintineanu: O fată tânără pe patul morții.
V. Alecsandri, Baba Cloanța etc, A. Donici, C. Negri (Reproduceri).

Periodul V de Eliade:

1. **Poezie:** Fragment epic (cântul I și cântul II).
2. **Traduceri din:** Byron, Sappho, Tasso, A. Dumas; Psalmi, Solomon.

*LITERATURA RUSOFILĂ ȘI ANTIRUSEASCĂ.**(1829—1830).**(Lecție ținută în 10 Februarie 1920).*

Ocupațiunea și administrația rusească a țărilor românești a ținut din vara anului 1828 până în vara anului 1834, când s'au numit noii domni români. În timpul acesta nu se putea lucra liber. Totuși se putea gândi, se putea scrie.

Din punct de vedere *biografic*: rețin câteva știri mai însemnate.

Eliade era acum tipograf. Profesoratul îl lăsase amicilor și elevilor săi. Tipografia îi aducea, de sigur, venituri; dar el le și cheltuia tipărind literatura sa și a tinerilor.

Deoarece și despre Eliade ca tipograf s'au spus lucruri neexacte, să ne oprim puțin la chestiunea tipografiei, care a fost, până la 1848, baza existenței sale materiale și morale.

Cumpărarea unei tipografii, pe-atunci, a fost un fapt enorm. A fost o fericire că a cumpărat-o — Eliade. Arta tipografiei românești era într'o stare tristă. Se chemau, d. ex., la Iași, în 1804, lucrători streini; se duceau, de la 1807 la 1817, în streinătațe, cărțile de-a căror tipărire urgentă era nevoie¹. Pentru a înlesni tiparul, Dr. C. Caracș, stolnicul Răducan Clinceanu și slugerul Dumitru Topliceanu cerură învoire să facă tipografie, cu monopol pe 20 de ani, alături având numai tipografia Mitropoliei și a episcopiei din Râmnic². D. Topliceanu era un fost judecător³. Tipogra-

¹ V. A. Ureche, *Istoria școlilor*, IV, 138, 207—208.

² *Loc. cit.*, 208.

³ *Loc. cit.*, II, 120 și 273.

grafia se află *afară* de bariera călii Mogoșoaiei¹, la Cișmeaua de astăzi, lângă Muzeul etnografic.

Curierul românesc a închiegat munca tipografiei, care luă, din ce în ce, tot mai multă consistență. Literatura o întări și mai mult. Lucrătorii nu-i mai lipseau. Într'un timp lucrară, ca zețari, chiar un Florian Aron și Dionisie, episcopul Buzeului².

Eliade nu a cerut și nu a obținut nici o prelungire a monopolului; de aceea, la 1834, Bois le Comte constată, în București, numai două tipografii: una a Mitropoliei și alta a lui Eliade, — din cauza monopolului — *un témoignage et une cause de l'état arriérée du pays* — al cărei monopol va expira abia în 1837³.

C. A. Rosetti — el însuși tipograf, împreună cu Winterhalder — au criticat și tipografia lui Eliade. Incassă, poate, mai puțin decât acesta? C. A. Rosetti afirmă că Eliade, având monopolul, luă prețuri mari; că subț Kiseleff a tipărit *Buletinul* și toate hârtiile Statului; că, subț Bibescu, bibliotecile mănăstirești erau silită să-i cumpere traducerile — o silă, pe care, într'o țară care nu cetea, dacă a fost, eu o aprob din toată inima — și că, prin urmare Eliade nu a *putut* păgubi ca tipograf⁴. Toate obiecțiile pățimașului C. A. Rosetti sânt unilaterale sau neserioase.

Monopolul sau privilegiul lui Eliade eră expirat în 1838. Atunci, este drept, se înființară, una după alta, șase tipografii, dintre care una la Brăila, alta în Craiova, iar celelalte în București, unde mai existau și două litografii (Walbaum, din 1827; și contele Scarlat Rosetti, din 1840)⁵. Toate tipografiile acestea tipăreau pe an cam 3700 de coale în câte 500—1000 de exemplare, după calculul consulului Neigebauer.

Faptele erau cunoscute întregii lumi. Eliade îi spunea clar că, la 1829, se tipărea mai ieftin în streinăătate, deși se adăogeau cheltueli de drum și întreținere⁶. Că publicațiile guvernului îi dau prea mult de lucru, spunea el însuși⁷; dar tocmai aceasta îl silea

¹ *Equilibru*, p. 78.

² *Esarcu*, în cuvântul funebru la moartea lui Eliade.

³ Actul de fundare și privilegiul de la 1817 l-a publicat V. A. Ureche, *Isioria Românilor. Ultimii Domni fanarioși*. București 1908, p. 102—105.

⁴ *Scrieri din junețe*, II, 35—36.

⁵ J. G. Neigebauer, *Beschreibung der Fürstentümer Moldau und Wallachei*, 1848 p. 272.

⁶ *Curier românesc*, 1829, p. 75.

⁷ *L. c.*, 1830, p. 270.

pe Eliade să desvoalte tipografia, ca să satisfacă și literatura Astfel se făcu că în 1834 Eliade să aibă și litografie; și ca în 1836 să ocupe în tipografie 6 zețari și 8 tipăritori, având 4 teascuri de tipărit¹; din aceeași cauză înainte de 1836, în 1835, se comandaseră lui Teodor Walbaum din Lipsca litere de tipar, stempî; martițe pentru *Muzeul național*, revistă menită științelor naturale, agriculturii, meșteșugurilor²; de aceea, la 1846, Eliade întreprinde călătoria la Lipsca, ca să aducă 5 teascuri de fier și câteva măji de litere, pentru ca să poată tipări *Biblioteca universală*³. Eliade eră acum arhivar al Statului.

În munca aceasta profesională să nu fie decăt — interes?

Așadar din știrile de mai sus reiese: Eliade aveà un *privilegiu*, care-i asigură un venit suficient pentru un traiu bun. Dar C. A. Rosetti nu trebuiă să uite că pentru acest venit el muncea greu; că acest venit i-a lăsat timpul *liber* să scrie mereu, să tipărească acea multă literatură care *nu* se vindeà cum se vând astăzi scrierile românești. Nu putem cere: să fi renunțat *el* la un privilegiu obținut de alții și cumpărat de el împreună cu tipografia, adecă să-i cerem și munca ce-a săvârșit-o, și sărăcia sau martiriul cultural! Însă cruzimea fanarioticească a lui C. A. Rosetti nu cunoștea margini.

Să ne întoarcem la vieța lui Eliade.

Eliade tipograf, literat și gazetar atrăgeà atenția în alt chip, decăt ca simplu profesor. Cei dintâi cari îl salutară mai sincer au fost tinerii de la Paris, nouă la număr⁴. Salutul lor, fără să știe ei, eră o lovitură dată dușmanilor din țară, pe care Eliade îi viză din întâiul său articol, pe care-i denunță și mai târziu că-i tălmăceau rău articolele⁵. I se trimiteau și scrisori anonime, amenințătoare! Scrisorile și amenințările veneau, de sigur, de la cei izbiți de sentința de la pagina 50, unde se ziceà:

„Atâta numai zic, că *până când nu va fi dărâmată cu totul sistema politică în care ne aflăm și în care slujbă se numește chiverniseală și până când nu vom înalță stâlpîi cei dintâi ai societății asupra temelîilor celor tari pe care și-au întemeiat Europa întregă fericirea sa*: până atunci și jurămintele vor fi zadarnice,

¹ *Almanahul Statului*, 1836, p. 155.

² *Muzeul național*, p. 128.

³ *Foaia pentru minte*, 1847, p. 8.

⁴ *Curierul românesc*, 4 Oct. 1829.

⁵ *C. R.*, 1829, p. 88—89.

căci tot omul ce vei întâlni, nu va fi decât un înșelător vânzător și călcător de jurământ. Aceasta o știu mulți din pățire“.

Cu Parisul Eliade eră în corespondență. Eu nu mă îndoiesc că scrisese și bursierilor acum întorși: E. Poteca, C. Moroiu etc., dar acum, în 1829, îi scria lui P. Poenaru, fostul coleg din școala grecească, din revoluție¹.

Munca la *Curier*, împreună cu C. Moroiu, îi va fi fost plăcută; dar Moroiul se retrase în Aprilie 1829², lăsându-i lui Eliade singur o povară destul de grea. În Iulie îi muriră părinții și doi frați³; lovitura-l zguduî de sigur.

Curând după aceea Eliade se îmbolnăvi: Înainte de 4/16 Aprilie, deci în Martie, 1830 fusese bolnav trei săptămâni⁴; iar în 16 Nov. 1830 el se plângea, în *Curier*⁵, că și-a pierdut sănătatea. Putem bănuî că vreo șapte-opt luni Eliade a fost, în 1830, bolnăvicios. Și totuși, își făcû datoria către familie, gazetă, literatură, țară!

Relațiile aduse de afacerile sale tipografice îl puseseră (1830 — 1832) în contact cu Sibiiul, unde-și trimitea gazeta, cu Pesta, unde corespondenții săi erau Carcalechi și Durmuzi, cu Brașovul, unde corespondenți erau frații Pană⁶.

Din Dec. 1833 Eliade primi să editeze și *Buletinul oficial* al țării, pe care-l duse până la 1847, când Buletinul trecû la fostul său corespondent: Carcalechi⁷! Un client sigur, mai mult. Ca redactor al *Buletinului* el eră însă împiegat al Postelniciei!

Epoca își schimbă pasul. Rușii erau pe plecate: Din 25 Fevruarie 1833 *Curierul* lui Eliade aflase că se vor numi *domni români*⁸!

Bucuria lui ne-o putem închipui!

Și acum să cercetăm literatura scrisă de Eliade în acest timp. Toată, nu; căci nu toată are valoare; dar aceea care a mișcat pe contemporani sau a avut influență asupra dezvoltării literare a României. Este destulă și aceasta! Și o voiu cercetă amănunțit, căci am intenția să *lămuresc, din vieța lui Eliade, definitiv* împrejurări lăsate prea mult timp nelămurite.

¹ C. R., 1829, 13 Nov.

² C. R., p. 122.

³ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 197.

⁴ N. Iorga, în *Analele Academiei*, Secț. lit., S. II, vol. XXVIII, p. 263.

⁵ Pag. 279.

⁶ N. Iorga, *loc. cit.*

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, 1847, p. 19.

⁸ C. R., 1833, p. 338 (Nr. 83).

I.

VERSURI.

Intâia chestiune mare a fost, în tot cursul vieții lui Eliade, oda la campania rusească, oda *rusofilă*.

Din *Oda* la campania rusească, mult timp, lui Eliade i s'a făcut o grea vină despre care adversarii politici strigară mereu că în vecii vecilor nu este de iertat.

Fapta a fost politică, aceasta este sigur. Cele 11 strofe ale lui Eliade i s'au oferit generalului Dibici, care le-a primit cu plăcere¹. De ce lui Dibici? Câteva zile înainte de a i se oferi, după o slujbă de Sf. Mihail, generalul vorbise cu boierimea și-i spusese acesteia că Țarul nu va băgă sabia în teacă, până ce nu va liberă pe toți coreligionarii săi! Vorbele generalului produsese *mare entuziasm printre boierii tineri*, observă exact consulul francez², care trimite, la Paris, chiar traducerea odei.

Printre tineri eră și Eliade, om de 26—27 de ani, un „începător în poezie“ — cum își zice el în *Equilibru*³, — vorbind, relativ la „început“, exact: Lui Eliade încă nu-i răsărise sensul poeziei mari; el eră încă dincoace de linia înălțării poetice a vieții însași, a vrednicilor vieții.

Eliade se scuză exact și bine: Pe-atunci „tot Românul numea pe Muscali frați“; și oameni, pe cari „îi stimă în junetele sale erau cu totul devotați Muscalilor“; „impulsia“ rusofilă eră generală⁴. Generalizarea impulsiei se explică ușor. Din Aprilie 1828 gen. Wittgenstein, intrând în țară, făgăduise că va aduce țării dreptăți nouă și fericire; din Maiu Țarul, liniștitor, comunicase lui Kiseleff că *nu* va uni țările române cu Rusia⁵. Iar lumea noastră credea și se încredea orbiș. Pentru Adunarea obștească Kiseleff rămânea deci numai „părinte și regenerator“ al patriei; el nu pregatea nici o subjugare.

Versurile lui Eliade *erau deci versurile țării*; lui Dibici, care se află la Burgas — de unde, mulțumind, răspunse în 25 Decembrie 1829 — oda i se trimisese ca un „semn de recunoștință din partea tuturor Românilor“⁶:

¹ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 232.

² Hurmuzachi, XVII, 122.

³ Pag. 69.

⁴ *Equilibru*, p. 69.

⁵ Al. Papadopol Calimah, în *Analele Academiei*, S. II., t. IX, p. 72.

⁶ *Albina românească*, 1830, p. 13.

Crucea iarăși luminează
 Pe vechiul său drag pământ;
 Semiluna se'nfrunțează
 Aproape d'al său mormânt.
 Creștinul iarăși trăește
 În locul cel părintesc;
 Ismail fricos grabește
 În pustiul arăbesc.
 Triste noroade și umilite
 A voastre drepturi de ani răpite
 Acuma iarăși le dobândiți!¹

A tuturor eră oda!

G. Asachi din Moldova eră rusofil: rețetiți d. ex. versurile lui la anul 1830! Mitropolitul Veniamin eră rusofil în așa grad, încât dărui lui Wittgenstein — „erou“ rusec, căci toți generalii rusești erau eroi — chiar ceasornicul lui Ștefan cel Mare, cel lucrat de Petru Hiler din Nürnberg². Întâiul scriitor laic și 'ntâiul scriitor religios al Moldovei erau, deci, mari rusofili.

În Muntenia, un Ciocârdia cântă *Recunoștința Valahiei*³. S'ar zice, un necunoscut. Însă Eufrosin Poteca, vorbind la „blagoslovenia oastei pământești“, eră convins că Nicolae I adusese „la desăvârșire“ (!) și țara românească⁴; idee, pe care o repetază, în 1832, în *Enhiridion*. Însă Iordache Golescu, văzându-se acum (1831) în veacul de fier, este sigur că acest veac va aduce pe cel de aur, pe care-l deschide generalul Kiseleff⁵. Însă I. Văcărescu, poetul, este solul țării către Dibici, care vine să treacă Dunărea⁶. Literații Munteniei, bisericеști și mireni sânt deci, și ei, toți rusofili.

Rusofil eră și literatul și bărbatul politic cu care Eliade avea legături mai intime: Constantin Golescu. C. Golescu a ținut la o aniversare a înfrângerii lui Napoleon la Moscova un discurs cum altul mai rusofil nici că se poate închipui⁷. Generalului-erou Geismar C. Golescu îi prezentă o sabie scumpă, la 1 Faur 1830. C. Golescu aveă, însă, mare autoritate. Și de aceea *trebuie* să-l credem pe Eliade, când el pe C. Golescu ni-l arată ca inspirator al odei⁸: „O sânt dator tatălui *Goleștilor*, în copilăria mea, oda

¹ *Meditații poetice*, 1830, p. 103.

² *Calendarul pentru anul 1855*. Buciumul român, 1855, p. 12—13.

³ *C. R.*, 1829, p. 263—266.

⁴ *C. R.*, 1831, 22 Nov. în suplement.

⁵ Discurs, în *Albina românească*, 1832, p. 2.

⁶ *C. R.*, 1829, p. 21.

⁷ *C. R.*, 1829, 25 Dec.; p. 315—316.

⁸ *Scrisori*, p. 386.

dintr'o epocă când tații lor (Goleștilor) jură pentru *nași-bratu* (știți pe Dinicu Golescu!) și când Magherul și Tell se băteau d'alături a Muscalilor în contra Turcilor“.

Pătimașul C. A. Rosetti a învinuit mai aspru decât oricine pe Eliade pentru oda sa, deși Rosetti știa că fusese a țării și oarecum dictată de Dinicu Golescu.

„Astăzi nu-mi pare rău că am făcut acea odă la 1828“, afirmă Eliade în *Equilibrul*¹. Astăzi — el eră la capătul unei lupte îndelungate contra Rusiei; toată vieța lui — desmintise oda.

Dar încă de-atunci Eliade simțise echivocul în care el nu intrase chiar cu toată inima. Îndemnat de aceiași amici, el scrisese încă o odă, asupra păcii de la Adrianopol².

Oda aceasta este demnă. Félix Colson, dușmanul lui Eliade, a așezat-o alături cu *O noapte pe ruinele Târgoviștei* și cu *Visul*³, I. A. Vaillant i-a admirat-o⁴.

Titlul este: *Odă asupra aniversării de 2 Septembrie 1829*. În această odă poetul își rezervă demnitatea sa, acum bănuitoare:

Vezi c'ale mele cânturi în veci nu lingusec.

Simțind tot mai clar intențiile Rusiei, Eliade se desmetici; să vorbească limpede nu putea, nu avea curajul; deci, după obiceiul vremii, își luă refugiul la fabulă și scrisese, după La Fontaine, *Corbul și vulpea*, în care cântărețul semnifică România, al cărei simbol eră atunci corbul: *Acesta păți jocul*⁵.

Decât, un atac în fabulă eră să-l doară pe Kiseleff?!

Văzând, treptat că bănuielile sale se adevăresc, Eliade începui, chiar *îndată după odele sale*, lupta contra Slavilor în general, contra Rusiei în special, prin scrierea sa *Răpede aruncătură de ochi asupra originii și limbii Românilor*, care a fost o *sensație* a epocii.

Eliade în raport cu Rușii, în 1829 și 1830, simbolizează deci: întâiu un moment de generală amăgire; apoi altul de reculegere individuală, care este și rămâne determinantă pentru antirusismul din viitor⁶.

¹ Pagina 69.

² *Culegere din scrierile lui I. Eliad*, 1836, p. 67.

³ În *De l'état etc.*, 1839, p. 180.

⁴ *La Romanie*, vol. III, p. 164.

⁵ *Biblioteca portativă*, LXV, 1860, p. 163—169.

⁶ Singurul dușman constant și fanatic al Rușilor fusese Mitropolitul Grigorie. Vezi *Analele parlamentare*, 1831—32, II p. 269; și Hurmuzachi, *Documente*, Supl. 1, t. IV, p. 340.

II.

PROZĂ.

Pomind de la latinismul vechiu și latinitatea modernă, ca izvoare de îmbogățire a limbei, Eliade își crescù mereu dragostea pentru latinitate.

Când, la 1829—1830, Rușii încercau să ne înfățișeze lumii ca Slavi, Eliade sări ca mușcat de șarpe și scrise acea *Răpede aruncătură de ochiu asupra limbei și începutului Românilor*, în care — se întoarce iarăși la ideea că limba latină este izvorul de renaștere a limbii române.

Răpede aruncătură etc. începe cu argumentarea că Românii nu sânt Slavi, ci Romani¹.

Dacă mamele ar fi fost Slavone, ele nu i-ar fi învățat pe copii să zică: pâine (*panis*), foc (*focus*), bou (*bos*), etc. ci altfel. „Puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura Românilor, nici țesătura limbei lui, al căreia mehanism este tot acela cu al suzorilor ei: italiana, franceza șcl.: formarea cazurilor, verburile auxiliare, conjugarea verburilor, timpii compuși, infinitivele, partițiipiile trecute, toate dovedesc aceeași *urzeală* cu a limbilor de sus“². Vorbele streine, împrumutate, nu dovedesc nimic. Este drept: „A fost odată o vreme, când limba românească, desbrăcată de toată podoba ei, goală, sfâșiată, a rămas ca un scheletru. De aici a început iară a se hrăni, a prinde putere, a împrumută câte o haină streină și a veni în starea în care se află astăzi, când nu mai așteaptă decât îndemânatici și învățați meșteri, ca să o împodobască“³.

Repedea privire peste limbă așeză, deci, energie contrastul *slav-latin*. Însă, dată fiind sărăcirea prin veacuri a limbei, Eliade se întreabă, apoi, dacă limba noastră „poate arată toate ideile ce sânt astăzi cunoscute în lumea cea civilizată“. Firește, nu. Deci, de aici înainte, „cu cât se vor înmulți cunoștințele noastre, cu atâta și limba se va îmbogăți“. Dar, din ce izvoare?

Din limba de obște, ce-o avem, să „cârmim“ vorbele și să botozăm lucrurile? Aceasta nu se poate totdeauna. Căci, dacă în

¹ Citez după *Culegere din scrierile lui I. Eliad*, 1836.

² Pagina 35—36.

³ Pagina 36. Ca argument pentru latinitatea noastră Eliade aduce și numele zilelor săptămânii; serbarea Jolilor din luna sămănăturilor după Paști; ghicirurile și jocurile din seara către anul nou; jocul călușarilor; numărarea; semnele de pe răboj: I, II etc.

loc de *persoană* ar rămâne să se zică *obraz*, atunci pronumele *personal* ar fi pronume *obraznic* și *personalitatea* ar deveni *obraznicie*! *Logica* ar fi *Cuvintelnică*, etc. Ar fi și de răs¹. Dacă se scoate ceva din formele vechi, paralel, analogic, de ce nu? Ca de ex. în cuvintele, pe-atunci *nouă*: *localitate*, *local*, *înaintare*, *înapoiere*, *răsare*, *concetățean*, *compatriot*, *compățimire*, *opac*.

„Pentru aceasta“ — adecă pentru derivarea din primitive și reîntoarcerea la primitive când avem încă derivatele — „*cu cinste recomand scrierea răposatului Iorgovici*, tipărită în veacul trecut între 1790 și 1800“, adage Eliade confirmând încă odată influența școlii ardelenesti asupra sa².

În sfârșit Eliade discută mijlocul împrumutării. În această privință Eliade susține, ca și în gramatică, rumânirea vorbelor streine zicând: *patriotism*, nu *patriotismos*; *zil* sau *zel*, nu *zilos*; tot astfel: *calitate*, *ocazie*, *recomandație*, *formalitate*; *punct*, *centru* etc. Tot vorbe vechi, curente azi, dar atunci, la 1830, proaspete, tinere.

În sensul latinist și românizator arătat, discuția cuprinde și verbele, substantivele feminine, adjectivele (se propune: *politic* în loc de *politicesc*; apoi *diplomatic*, *organic*, *moral* etc.).

Fără să stăruie sau să explice, Eliade atrage atenția și asupra sunetelor (el zice: litere!) de preferit și asupra esteticii cuvântului scurt: *morminte*, nu *mormânturi*; *jurăminte*, *așezăminte*, *regulamente*.

Repedea aruncătură de ochiu eră așadar o scriere care — păstrând principiile gramaticii — împingea înainte spre eliminarea din limbă a streinismelor lexice și morfologice, spre *creșterea conștiinței romanității noastre*.

Firește, bogoslovii slavofili și rusofili se simțeau loviți și protestau. Eliade se îndărătnicea însă foarte ușor. Atacul totdeauna îl îndârjea. Și bine a fost că a fost atacat și silit, astfel, să revie la idei a căror imprimare și al căror triumf aveă încă nevoie de repetări multe și energice.

Din tot ce Eliade a scris mai târziu despre *Repede aruncătură* reiese că la scrierea ei autorul se află într'o stare de revoltă contra unei perfide încercări de-a ne falsifica originea, de-a ne înfățișa ca Slavi buni de adus jertfă Rusiei. Totdeauna Eliade s'a arătat mulțumit de efectul scrierei, pe care am putea-o numi *manifestul antislav al lui Eliade*.

¹ Antislavismul evident al exemplelor este satiric, înveselitor.

² Pagina 43.

Câteva observări încă sânt menite să arate legătura *Repedei priviri* cu mișcarea literară a vremii.

Lucrarea aceasta Eliade și-o anunțase din 1829: „— într-o deosebită disertație voi arăta ce este limba“.

Până la 1829 lupta lui Eliade se purtase aiurea, la Buda și Viena și Halle, ca urmare a luptei lui Petru Maior. Sava Tekeli scrisese la 1824 contra Românilor, D. Bojinca răspunsese la 1825 și 1827; iar D. Bojinca eră și redactorul *Bibliotecii românești* din Buda, care se cetea în București, al cărei abonat eră Eliade. Eliade se asocia acestei mișcări, fără să spună. Dar dacă nu a spus-o el, a spus-o elevul său N. Rucăreanu¹. Rucăreanu amintește anume disputele de la Buda, dintre Români și Slavi (Serbi, Croați, Dalmați, zice el); disputele li se păreau întărite Bucureștenilor; atunci Eliade „fără a se preocupă d'acèle dispute sau a face cea mai mică aluziune la ele, scrie și publică o mică broșură intitulată *O răpede etc.*“. Deci cu *Răpedea privire* Eliade se asocia la lupta generală a Românilor contra Slavilor².

Eliade își da perfect seamă de fapta sa. El tăinuî cenzorului textul, sau nu i-l arată complet; din cauza aceasta eră să fie surghiunit³. Cum a scăpat de surghiunul acela, nu știm.

Eu cred în primejdia surghiunului, deoarece gen. Kiseleff însuși aprobase propaganda contra căreia Eliade se ridicase și, chiar din jurul lui, se porunceau scrieri care să susțină „slavismul“ nostru. Poruncile acestea Eliade le-a cunoscut întâmplător, după moartea lui Dinicu Golescu, zice el, deci după 5 Oct. 1830, printr'un căpitan M...y însărcinat să scrie în acel sens. În istoria regenerațiunii Eliade spune că Kiseleff a fost furios pe broșura sa; și că B. Știrbeiu cunoștea ordinul de exil. Amănunțele sânt prea pozitive; ele nu lasă îndoieli⁴.

III.

ADAOSUL LITERAL.

Astăzi de odele la Ruși și la Greci și de *Răpedea privire* asupra limbei nimeni nu mai știe. Însă de traduceri din Lamartine — știe! Traducerile au apărut cu întâiul număr al revistei *Adaosul literal*. Ce eră acest Adaos?

¹ În *Statua lui Heliade*, p. 49.

² *Albina* din Iași a reproduș pe Eliade în Mai 1832.

³ *Equilibru*, 69.

⁴ Vezi p. IX—XI. din *Mémoires*.

Abia începuse bine *Curierul*, și Eliade se convinsese că bucăți mai întinse, în *Curier*, nu poate publica. El simți că o revistă literară este necesară, o numi *Adaos literal* la *Curier*¹, și-i trase, ca de obicei, un program larg — programele lui Eliade nu au fost niciodată altfel.

Pentru ca „să însuflă gustul cetirii prin deosebite povestiri morale“ el promitea: povestea tatălui bun, mamei bune, bărbatului bun, femeii bune; o alegere din nopțile lui lung; orientări despre educație; știință popularizată; note despre agricultură și meșteșuguri; și — literatură românească, „multe bucăți și poezii ce vor sluji de pildă spre desăvârșirea stilului și a gustului“; istoria patriei pe scurt. Eră să fie, așadar, o revistă *enciclopedică*.

Eliade adauge² că *Adaosul* se adresează tuturor Românilor: Transilvănenilor, Bucovinenilor, Basarabenilor, Moldovenilor, deoarece el va împărtăși „ideile și cugetările tuturor Românilor“.

Firește, toată programa nu a fost realizată. Dar cât a realizat, a fost o înaintare, o punere de probleme, care interesau publicul sau la care el trebuia să fie interesat.

Adaosul literal sosește ca un berbec roman înaintea unui mur al unei cetăți dușmane: să spargă indiferența față de literatura românească. Intr'adevăr literatura se izbea — cum voi arăta odată, amănunțit, aiurea — de o lipsă de pricepere desnădăjduitoare; se izbea și de încăpățănarea ruginiților cărturari vechi cari înțelegeau să li se dea literatură logofețească sau cel mult grecească. De aceea, reluând tonul polemic al prefeței la Gramatică (1828, Eliade arde satiric nesimțirea și încăpățănarea publicului de-atunci. Cum? Iată³:

„Mai știu un fel de oameni!.. Ei când le intră din nenorocire în mână vreo carte de astea de ale *pricopsiților din ziua de astăzi*, numai de cât se supără și necazul, poate că credeți, că le este pentru că nu știu acea știință și meșteșug, sau cum ar face ca să le învețe? Nu, ci scriitorul este de vină, el trebuie să fie sau vr' un Nemțoiu sau Ungurean de nu scrie românește (adecă de nu se gândește tot pentru lucrurile ce se gândește mulțimea). *Logofătu* nostru știe toate. Și cum s'ar putea să nu știe și ce este în acea carte când n'ar fi scrisă... Cum să fie scrisă? Știu și eu cum, iacă *cum au scris până acum tata și moșu* și au trăit.

¹ 1830, la început.

² *Curier*, 1830, p. 224.

³ Din prefața la *Regu'le sau Gramatica poeziei*, 1831, p. IV—VI.

„Să îndrăznească cineva a îi zice că nu știe limba gramaticeii sau a poeziei sau altceva, în acel minut vrednic de privesc, când trăneste cartea din mână cu desprețuire, începe a face volte prin casă, scoate batista cea afânată din sân și cu un braț îngânat și arcuit își șterge fruntea, umflă mustățile și suflă pe nas și pe urmă scoate mătânjiile ca să-și arate mărimea; atunci să-i atingă cineva iubirea de sine, că nu știe toate, când el este *omul cutăruia și al trebii scl., scl...* Apoi atunci să vezi ce cununi se găsesc nenorociților acelora ce asudează întru a talmăci și a tipări cărți din însuși neaverea lor! Atunci răsplătire plină de mulțumire și mângâere a neobositelor lor osteneli!

„Foarte lesne de deslegat este acum ghicitura *pentruce nu se înmulțesc cărțile în limba românească și pentruce prin urmare literatura și moralul nu sânt vorbe românești*; pentruce râvna spre bine este amorțită și acolo unde se înfierbântă iarăși înghiață; pentruce *cărțile care s'au tipărit stau neîmpărțite* și acelea care s'au împărțit în loc de mângâiere au pricinuit amărăciune scriitorilor săi.

„Cine este Rumân adevărat și iubește luminarea și îndreptarea neamului, crez că nu se va mâniă de acest portret ce am vrut să zugrăvesc, ci va căută adevărul, va cercetă chipul și de i se va părea că îi mai lipsesc câteva fețe ca să semene cu originalul, va mai adăoga și îl va îndreptă“.

Când își porneă *Adaosul*, Eliade declară că 200 de abonați îi sânt deajuns. Se pare, însă, că nici pe aceștia nu i-a avut!

Dar înainte — a mers!

Partea I-a ieșise la 14 Decembrie 1830, când *Curierul românesc* o anunță². Erau meditațiile lui Lamartine.

Partea a II-a a fost regulele sau gramatica poeziei (1831)³.

Partea a III-a au fost nopțile lui Jung.

Partea a IV-a Bărbatul cel bun și femeia cea bună, povestiri.

Lunar cetitorul își primeă *adaosul* său, pentru care plăteă pe an 50 Lei, dacă eră abonat și la *Curier*; altfel 60 de Lei⁴. Sau: trei sorocoveți pe lună.

Adaosul literar mijloci Românilor poezia lui Lamartine și poetica lui Boileau.

¹ *Loc. cit.*, p. VII.

² Pagina 303.

³ De la Fevruarie, 1831, înainte. *Curierul* din 5 Fevruarie, p. 37.

⁴ Vezi și *Equilibrul*, p. 79.

Cu aceste lucrări ne vom ocupa în altă lecție; cercetarea lor face un capitol de literatură comparată; dar cercetarea luminează mult anii literari 1830—1832.

BOILEAU ȘI LAMARTINE.

(Lecție ținută în 24 Februarie 1920).

I.

D-ului Dr. Jacobovici, rector în 1923.

BOILEAU SAU GRAMATICA POEZIEI.

Un om pornit la drum ca Eliade nu se mai oprește: Idealul îl duce înainte, în sus. Triumful cel mai mare îl așteaptă în anul 1828, în care el avea să publice gramatica sa. Literatul, poetul, se dezvoltau alături.

Întâiu, despre poet.

Versuri scrise Eliade încă din anul 1818, la deschiderea școlii lui G. Lazăr. Versurile acelea n'au fost mai reușite decât cele scrise, mai apoi, la moartea mamei sale.

Liricile lui Atanasie Hristopol, logofătul român și poetul neogrec al grației amoroase, îl făcuseră să simtă inferioritatea puterii sale de invenție și îi „tăiară tot cheful de a mai face versuri de capul său“, cum zice el însuși în amintirile sale. Întors, astfel, la conștiința modestiei, Eliade se hotărî să învețe pe alți poeți pe de rost și să-i traducă. Într'o vară traduse pe A. Hristopol. Însă din *Liricile* traduse ni s'a păstrat numai una, destul de stângace. Eră în 1819, atunci¹. La 1820 Brașoveanul Carcalechi, care trecuse prin București, luă cu sine traducerea, ca să o tipărească la Buda. Eliade însuși este însă mulțumit că nu s'a tipărit: „Din mila lui Dumnezeu s'au pierdut acele traducții“.

Anii 1821 și 1822 nu erau ani de versuit. Dar în 1823 muza lui Eliade se reîntoarce în sărăcicioasa-i odaie, să-l lumineze pe frunte. El cântă iarăși.

Din Franța cursese în țară, încă din veacul al XVIII-lea, o literatură cuceritoare. Dacă țara de-atunci ne-o putem închipui ca o monotonă pânză cenușie, locurile rari, în care acea literatură se cetea și influență, răsar din pânză, ca niște rari colori vii, care

¹ *Errata*: în *Curier de ambe sexe*, vol. II, p. 122—123.

încălzesc privirea. Intunerecul fusese altfel rărit, când ici, când colo, de spiritul francez. Eliade adună curentul și-l condensează în traduceri sale, în imitările sale, în tot avântul ce-l dă, el, în curând poeziei române.

Înainte de-a călca, însă, mai departe, socotesc că este locul să rectific o părere greșită relativă la cunoștința limbei franceze, din care Eliade traducea.

Pe la 1829 un document diplomatic spunea despre Eliade că nu știa francezește¹. Aceasta nu poate fi adevărat. La 1820, când Eliade a început să-și scrie gramatica sa, el știa destulă francezească, ca să poată întrebuiți izvoare franceze. La 1821, ne spune tot el, învătă încă francezește cetind, acum, pe — Cavalerul de Faublas². Iar doi ani mai târziu el începă traduceri din Lamartine, pe care, de la 1823, le cetea societății literare, căreia-i cetea, în același timp, și gramatica sa, așa cum o propunea la Sf. Sava, așa cum o gândea cu ajutorul lui Condillac, care pe-a sa, călăuză lui Eliade, și-o tipărise la 1782³. Așadar nu va fi vorbit *fluent* Eliade, la 1829, când îl descria consulul francez, dar francezește Eliade *știa*.

Alături de traduceri din Lamartine și de sfioasele sale imitațiuni, Eliade da publicului român, literaturii române și *lămuriri critice*.

Despre acestea voiu vorbi mai întâiu.

Orientările critice ale lui Eliade, pe la 1823, erau clasice. „De pe la 1822“ el traducea *Arta poetică* a lui Boileau⁴, căreia, însă, aiurea îi înseamnă data 1823⁵. Va fi început-o în 1822, va fi terminat-o în 1823.

Arta poetică nu este, însă, completă. Eliade a eliminat din ea mai mult decât s'ar fi cuvenit lui Boileau: Eliade a tradus numai cântecul întâiu și nici acela întreg, ci prescurtat.

Se pare că Eliade s'a simțit dator să fie seamă de puțină cultură literară a publicului său. De ce i-ar fi pomenit, deci, acestui public despre Malherbe?; el zice simplu: *Unul* (vers 17); de

¹ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 221.

² *Curier de ambe sexe*, vol. III., p. 44.

³ *Cours d'étude pour l'instruction du Prince de Parme*. Tome Premier. *La Grammaire*. Aux deux-ponts 1782.

⁴ *Equilibru*, p. 154.

⁵ *Lyrice*, p. LXXXV.

ce despre Racan?; îi zice: *Altul* (v. 18); și Tabarin, Marot, Brébeuf (v. 79—100) erau cuvinte goale pentru boieri; Eliade a eliminat din balastul erudit, păstrând, uneori în rezumat, ideile.

Vreo 10—12 versuri, le-a tradus din cântecul al III-lea, v. 47 și urm., pe care, ca să dau și o probă, le tanscriu în forma ce-o au la 1830 în *Gramatica poeziei*¹:

Lucruri ce nu se pot crede n'arătați la privitori;
Căci și cele-adevărate nu se cred de multe ori,
O minune ce-i absurdă nu mă poate mulțami.
Duhul din câte nu crede nimic nu poate simți.
Povestirea să ne-arate ce nu-i vrednic de văzut:
Ochii, văzându-l în faptă, mai mult l-ar fi priceput.
Dar sânt lucruri ce se cade de vedere-a depăria.
Auzului meșteșugul se cuvine-a le păstră.
Încurcarea tot'dauna, din scenă 'n scenă crescând,
Desfacă-se cu 'nlesnire la sfârșitu-i 'ajungând.
Niciodată nu se simte duhul așa viu împuns,
Decât numai la vr'un lucru în intrigă 'n tain' ascuns,
Când d'odată schimbă toate adevărul cunoscut,
Dă la toate altă față, chip altu neprevăzut.

Gramatica poeziei este tratată aproape în același fel tot pentru cei ce „nu înțeleg nimic“ și totuși trebuiau aduși să înțeleagă ceva.

— Dar când citești chinezește, Domnule, sau altă limbă care n'ai învățat, înțelegi?

— Acum să mai fac o întrebare²? Invățat-ai sau știi Domnia ta limba Poeziei.

Ba nu.

Apoi iată, Domnule, pricina pentru ce nu înțelegi.

Iată pentruce eră nevoie de mica Gramatică. Pentru a izgoni ignoranța literară, pentru a arăta lumii că există o poezie superioară versurilor „logofeșilor“, pe care Eliade îi batjocorește adeseori; pentru a înzestră chiar țara mai cultă cu criterii literare care lipseau cu desăvârșire³.

¹ Titlul complet: *Regulile sau gramatica poeziei. Traduse în rumânește de I. Eliade. 1831. București.*

² Eliade puneă semnul întrebării la începutul propoziției întrebătoare.

³ Relativ la lipsa de criterii, Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*. A Paris, 1824, p. 117, scriă: „Lorsque quelques boïars peuvent parler couramment, quoique imparfaitement, d'un ou de deux auteurs anciens ou célèbres, ou faire un petit nombre de mauvais vers rimant tant bien que mal, ils prennent le titre de littérateurs et de poètes, et leurs concitoyens étonnés les considèrent comme des hommes capables ou des génies supérieurs. Un goût décidé et précoce pour le savoir et la littérature n'y reçoit point d'encouragement“ — Ca probă de lipsa criteriilor literare, chiar mai târziu, citez numai pe vornicul Iordache Golescul, care, în *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești* (București, 1840), recomandă Gramatica poeziei de Eliade ca ultim cuvânt al științei literare!

Am totuși impresia că, pentru timpul său, această lucrare tot a rămas încărcată cu prea multă erudiție.

Scurta analiză ce urmează ne va încredința despre aceasta.

Introducere (p. 1—7) se ocupă, ca și Marmontel, cu noțiunile: *Duh, geniu, gust și talent*, un capitol de estetică.

Capitolul *Pentru poezie* (p. 8—18) începe, cu ideea, veche în țară, că poezia este cel mai vechiu din meșteșugurile duhului; apoi eliminând câteva pagini, Eliade traduce din Marmontel, capitolul *Poëte*¹, adăogând câte ceva de la sine, ca de ex. ideea despre logofeții români cari fac versuri proaste și „se văd în multe cărți tipărite“ (p. 13).

Poezia epică (p. 19—28) i-o furnizează Voltaire², cu eliminarea, însă, a câtorva nume și idei care nu i-ar privi pe Români: Lusiadele, Calderon, Congreve, Aracana!; cu mici adăogiri de colorit național, ca: *ielele, ursitorile*; dacă Voltaire lasă Henriada să vorbească singură pentru sine, Eliade nu o lasă, ci-și tipărește, despre ea, părerea sa — nefavorabilă.

Eliade scrie:

„Pentru Henriada vom zice numai două vorbe. Această poemă s'a tradus în toate limbile, s'a tipărit de 50 ori până acum în Franța; poezia ei este bogată și armonioasă, sujetul nobil și bine ales, simțimenturile vrednice de mirare, descrierile pompoase și stilul model de perfecție; dar cu toate acestea, nu poate cineva să o cetească d'a rândul și de la un căpătâiu până la altul; fapta e rece și fără interes, și autorul și-a făcut singur judecata, zicând: o poemă, oricât de desăvârșită va fi, dacă nu atinge, este neplăcută în toată vremea și în tot locul“³. Însă Ienăchița Văcărescu, în băgările sale de seamă gramaticeste, scrisese: „Nu se poate uita lesne de cătră cei ce au cetit nici dulceața Enriadii, ce a alcătuit în limba galicească filozoful Voltaire“. De la Ienăchița până la Eliade epopeea filozofului scăzuse în preț și la Români⁴.

În *Poezia dramatică* (p. 29—34) Eliade combate pe criticii lui Boileau, care a regulat:

¹ Eu citez Tomul III, p. 189—195 din ediția de la 1857: *Eléments de littérature par Marmontel*, Paris. Didot frères.

² *Essai sur la poésie épique*.

³ În capitolul I al esai-ului: „— et un poëme parfait d'ailleurs, s'il ne touchait point, serait insipide en tout temps et en tout pays“.

⁴ Pe Voltaire, Eliade îl iscălește numai *Vr. Altfel*, îl compromitea pe Eliade?!

Într'un loc ș'o zi o faptă singură până 'n sfârșit,
În teatru să se joace și să-l fie împlinit,

întrebuințând pe Voltaire, numit „Domnul Vr” (p. 30), prefața la Edip.

Poezia didactică (p. 35—38) are ca izvor tot pe Marmontel¹, cu o împărțire care nu se află în Marmontel, poate a lui Eliade, poate din alt izvor.

Și *Poezia descriptivă* (p. 39—43) este din Marmontel².

Poezia lirică (p. 44—51) este capitolul care, pentru Eliade, personal, are cea mai intimă însemnătate. O descripție din Italia, dă pilda extazierii poetice, la care Eliade eră înclinat și despre care Marmontel³ nu vorbește. Restul prescurtează însă pe Marmontel.

Eliade scrie despre lirism așa:

„Când aude cineva, în Italia, un improvizator gătindu-se asupra clavisenului, mai întâiu să se lase a *i se aprinde toate vinele* prin săltările cele armonioase ale instrumentului; și după ce *toate organele simțimentului și ale cugetării sânt în mișcare*, să cânte versuri care el inprovede asupra unui sujet dat, *să se însuflețeze cântând*, însuși să iuțească mișcarea arii asupra căria compune și să producă atunci idei, îndrăzniri, simțimenturi, încă și câte odată și semne de poezie și de elocvenție îndestul de lungă, *care într'un lucru mai cu gândire nu e destoinic a le naște*; să cază în sfârșit într'o neputință asemenea cu aceea a Pitonisii, *atunci cunoaște cineva însuflețirea și entuziasmul poezilor* celor vechi și de odată se cuprinde de mirare și de milă: de mirare, căci vede acest (fermic) delir poetic în față, în vreme ce il socotea nevrednic de crezut și fabulos: și de milă, văzând că această *mare putere a naturii* este întrebuințată la un joc de nimic...”

Undevă, în *Equilibru*, Eliade mărturisește că unul dintre oracolele literare ale *Societății Filarmonice* eră Laharpe⁴. Vorbind la 1860 despre satiră, tot în *Equilibru*, Eliade trimite încă tot la Laharpe⁵. Laharpe îl satisfăcuse din 1830, când îl extrase

¹ Vol. I, p. 464—465.

² Vol. III, p. 441—442.

³ Vol. II, p. 336—338.

⁴ Pag. 86.

⁵ Pagina 189.

în *Poezie satirică*, p. 49—51, în gramatica poeziei. Textul original se află în *Lycée*¹; Eliade și-a permis câteva eliziuni neînsemnate și adaosul că părerea lui Laharpe despre Luciliu se poate aplica oricărui poet satiric.

Din capitolul despre *Poezie pastorală* (p. 52—56), luat din Marmontel² transcriu o drăguță traducere, care merită să fie scoasă din cărticica-i de mult dată uitării:

Câinele meu, pe verdeață,
Eri, veni pe lângă tine;
Tu, cu toiăgul lovindu'l,
Știuși a 'l goni prea bine.
Dar pe câinele lui, crudo,
Când pe urmă'ți îl zărești,
Te întorci, îl chemi pe nume.
Nu, tu nu mă mai iubești!

Originalul:

L'autre jour sur l'herbette
Mon chien vient te flatter;
D'un coup de ta houlette
Tu sus bien l'écarter.
Mais quand le sien, cruelle,
Par hasard suit tes pas,
Par son nom tu l'appelle.
Non, tu ne m'aimes pas.

Capitolele: *Fabula sau așologul* (p. 57—59), după Marmontel și *Poezii fugitive* (p. 60—62), între care se numără: elegia, epigrama, epitaful, încheie cărticica, *întâiul manual de poetică* în limba românească.

În capitolele arătate se găsește o bogăție de fapte și idei, care erau, cu siguranță, de-asupra nivelului publicului cetitor. Puțini erau, deci, interesați la această activitate critică: boieri, profesori, studenți. Dar ea a fost necesară; a folosit mult; nu numai lui lordache Golescu.

Paralel cu aceste studii de critică a veacului XVIII, Eliade, al cărui suflet poetic și religios eră croit din material asemănător cu al lui Lamartine, îl traducea pe acest poet începător al altui veac poetic, și fără să-și pună nici-o întrebare despre puțința ca estetica veacului XVIII și a lui Lamartine să meargă alături.

Câiva timp Eliade a mai întrebuițat încă estetica lui Boileau. Apărând, de ex., traducerea lui *Saul*, de C. Aristia, din

¹ *Lycée ou cours de littérature ancienne et moderne*; par I. F. Laharpe. A Paris. An. VII. Tome second, p. 132—134.

² Vol. II, p. 7—16.

Alfieri, Eliade citează pe Boileau, în *Curier de ambe sexe*¹, ce-i drept, numai cu vorba: *Un sot* etc. Părăsindu-l treptat — îl izgonea Lamartine — la 1868, Eliade chiar îl combate pe Boileau².

Despre gramatica poeziei *Curierul* lui Eliade a vorbit în 15 Februarie 1831, prevăzând că va fi «în oarecare chip neînțeleasă». La 22 Februarie apăruse. Prefața se anexă și la *Curier*, ca supliment și ca indemn comercial!

II.

TRADUCERILE DIN LAMARTINE.

Lamartine este un capitol enorm în literatura românească: Tot veacul XIX este plin de el; însă, *inceputul* l-a făcut I. Eliade Rădulescul. Îl voiu expune amănunțit.

Repetez. De la începutul anului 1827 și până la sfârșitul anului 1828 a funcționat în București așa zisa *Societate literară*, despre al cărei rost cultural Eliade a vorbit complet în *Equilibrul*³. În aceasta societate se aflau, ca membri, mai toți boierii din capitală, printre ei toți frații Domnului Gr. Ghica: Mihaiu, Alexandru și Constantin. Adunările se țineau în casa lui Constantin Golescu, acolo unde astăzi este palatul regal. În casa aceea, acelor boieri, li-se cetiră întâiele traduceri din Lamartine; și anume: *Desnădăjduirea, Provedința la om, Lacul, Rugă de seară*, în mai multe ședințe, de-arândul. „Câți trăesc din acei membri și își aduc aminte de acele serate, pot spune *mulțumirea generală* ce produceau acele poezii, ce pentru *prima oară* învederă Românilor de cât ar fi capabilă limba română, condamnată până atunci d'a fi limba celor ziși *vlahi* sau *mojici*“⁴.

Noua suflare literară de *acoio* se porni. Firește, cei dintâi cari auziră bine și sosiră îndată, ca să-l însoțească pe Eliade pe drumul cel nou, fură poeții. Din cei legați bine cu trecutul — și cu lipsa de talent — veni Barbu Paris Mămuleanu, care luă cunoștința de *Meditații și Armonii*; ne spune chiar Eliade⁵. Din

¹ Vol. II, ed. 2, p. 283.

² *Curs întreg de poezie generale* v. II, p. 7, 32, 35.

³ Pagina 77.

⁴ Loc. cit., p. 78.

⁵ *Curier de ambe sexe*, I, p. 90.

cei ce însiși căutau drumuri nouă veni Iancu Văcărescu cu Casa de țară a lui Delamartin¹, nu cred că și cu alte traduceri cum informă, la 1839, un Francez, care făcea probabil confuzie între Văcărescu și Eliade². Sprinten de tot veni V. Cârlova, a cărei Inserare îndată a fost recunoscută ca un ecou din Lamartine³. Când s'a crezut că Ioan Maiorescu ar combate toată literatura franceză, N. Rucăreanu îl întrebă de sus, dacă nu vrea cumva ca țara să rămâie la Arghiriță, Leonat și Risipirea Ierusalimului, și să fugă de Homer, Alfieri, Byron și — Lamartine?! Eră la 1838, acum. De pe la 1831—32 tineretul începuse a se adună împrejurul colonelului I. Cămpineanu, către care avea să vie și Gr. Alexandrescu, alt lamartineist, și în cercul lui Cămpineanu se cetea: Béranger, Lamartine, Hugo⁴. Astfel, repede, se lățeă lamartineismul căruia cele mai distinse spirite i se închinaseră, după Eliade, cu acesta alătorea.

Pe Eliade îl captivase, înainte de toate, țineretea melancolică a poeziei lui Lamartine; spirit religios, adânc religios, cum eră, Eliade se încântă și de Armonii, ca și de Meditații; il numi pe Lamartine David al creștinătății și se grăbi să traducă, slobod și nici de cum robește, Imnul nopții⁵.

¹ În Colecție etc., 1848, la p. 163.

² Raoul Perrin, Coup d'oeil sur la Valachie, Paris, 1839 p. 6.

³ Curierul românesc, 1830, p. 127.

⁴ Ion Ghica în Scrisori către Alexandri, 1887, p. 661. Vezi și p. 710.

⁵ Curierul românesc din 19 Martie 1831. Pentru a caracteriza pe Eliade, reproduc în nota, darea de seamă din acest număr al Curierului (p. 63): „Nu sânt necunoscute Românilor meditațiile poetice de d. A. de la Martin Adaosul literar al Curierului românesc au făcut pe mulți să guste dulceața acestor poeme pline de tinerețe și melanholie mângâitoare; prinținsele poetul și-a câștigat cununa nemuritoare și numele său va fi cu drag recomandat tuturor veacurilor; însă nu mai puțin efet (ispravă) au făcut și Armoniile sale poetice și religioase, ce de curând s'au publicat. Gazetele nemeritat vorbesc de dănele și se întrec a infrumuseța coloanele sale cu aceste poeme cântate în lira creștinească. Prin ele poetul întocmai ca vulturul își ia zborul cu îndrăzneală până la soareșca înălțime a tot puterniciei Dumnezeuști. Acolo el își imoaie aripile sale în jărăticul slav al mucenicilor și ținându-și drumul său prin strălucita cărare a laptelui creștinătății, se coboară prin scara lui Iacov și vine să stropescă și să încălzească pământul cel amorțit în înghețul patimilor. Vulturul după aceasta numai decât se schimbă în pelecă, carele în zborul său își descrie niște cercuri pe d'asupra lacului cel de lacrimi al durerii, ale cărora line și undoase legănături ating țărnițele cele veștice și pe urmă se analiseșc în niște tonuri plângeroase de îngropare. Templurile lui Israel au răsunit de mare cuviință și de sârbătorie prin psalmii proorocului și împăratului. Aceste armonii religioase răsună într'un templu mult mai mare, în care poetul cântă și în care el își face rugăciunea de seară în meditațiile sale. Ascultătorii din aromirea lor cea dulce se deșteaptă pătrunși de focul pocăinții și nu întârzie cu o inimă de a numi pe cântărețul lor David al creștinătății”.

Pe Eliade îl mai captivase realismul sentimental al lui Lamartine. Se simțea, zicea Eliade, că poetul a „cunoscut pe oameni”, pe care îi descria ca om, care se cunoștea și îi cunoștea. Din acest punct de vedere Eliade rămăsese uimit de *Desnădăjduire*, unde s'au descris lucruri văzute și simțite de el însuși; nu și de *Provedința la om*, în care Lamartine descria „inchipuiri”, simțiri de fantazie¹.

Este firesc, să credem că încă de la începutul cetirilor din *Societatea literară* Eliade a propagat convingerile citate, pe care le-a scris cu atâta scurțime a vorbei; și că a făcut curent.

Acum aș dori să pot arată precis când a fost tradus Lamartine. Preciziunea nu-i perfectă, însă.

În *Curs întreg de poezie generale*² Eliade indică următoarea cronologie:

	Tradusă:	Prefăcută:
1. <i>Singurătatea</i> :	1826	1847
2. <i>Suvenirul</i> :	1826	1847 (sau 1848?)
3. <i>Sera</i> :	1828	1847 (sau 1848?)
4. <i>Desnădăjduirea</i> :	(1827 sau 1828?).....	
5. <i>Provedința la om</i> :	1827 (sau 1828?)	1847
6. <i>Lacul</i> :	1829 (sau 1827?)	1847
7. <i>Rugăciunea de seară</i>	1828, Martie 12	1849, Sept. 21.
	Sub Carpați (sau 1827)	Sub Carpați (sau Sept. 17)
8. <i>Toamna</i> :	1830. Martie 25	1849, Sept. 25.
9. <i>Resboiul</i> :	1829	1860
10. <i>Pruncul și bătrânul</i> :	1836	—
11. <i>Ruga Pruncului</i> :	1836	—

¹ Textul se află în *Gazeta teatrului național*, 1835/36, p. 39: „De Lamartine scriind *Desnădăjduirea*, vede cineva întreagă natura și pe omul desnădăjduit în toată turbarea și cărtirea împotriva soartei și a Dumnezeirei însăși, pentrucă și de nu va fi venit și el însuși de multe ori în acea stare de desnădăjduit; dar i-a fost lesne unui geniu ca dânsul să descrie pe omenire și patimile ei, pentrucă a fost însuși om și pentrucă a cunoscut pe oameni. Scriind însă *Provedința la om*, vede cineva toată înălțimea condeiului și silințele bietului om până unde se poate a arată atotputernicia și îngrijirea Creatorului, și a imita pe cât se poate o limbă prin care s'ar exprimă Dumnezeirea. Nimeni însă nu vede jocul, vioiciunea și natura ce poate vedea în desnădăjduire și prin urmare nu simte același interes, care îl încearcă în cea dintâiu cântare. Trebuie să fie cineva cu totul credincios și cu întreagă supunere religioasă întru necercetare, ca să poată a se mângâia iar nu a se induplecă.

² 1868.

12. *Hymn la durere*: 1837 —
 13. *Poetul murind*: 1831 1866 (?)

Cronologia traducerilor lui Eliade nu este sigură? El însuși a comunicat date deosebite. Din tabloul de mai sus, datele din parenteze sânt luate din ziarul *Legalitatea*, în care le-a reprodus Eliade însuși. Având, însă, în vedere că la ziare se corectează mai superficial, aș preferi datele din *Cursul* pe care, la tipar, l-a supravegheat însuși Eliade, mai deaproape probabil.

Cele nouă poezii: *Lacul — Războiul* s'au tipărit, la 1830, în: *Meditații poetice dintr'ale lui A. de la Martin. Traduse și alăturate cu alte bucăți originale prin D. I. Eliaa. 1830*. Paginile 3—78. Gata de tipar acest volum eră încă din 1829 Iulie 22 (3 August), când *Curierul românesc* (p. 130) îl anunță ca bun de tipar. Ca probă de reclamă *Curierul* a publicat *Suvenirul*¹.

În Transilvania Lamartine a pătruns cu volumul din 1830, dar puțin; mai mult a pătruns prin *Foaia literară* (1838, No. 5, 29 Ianuarie), p. 33 (*Suvenirul*), p. 41, No. 6 (Pruncul și bătrânul); la 26 Oct. (Singurătatea); și prin continuarea ei *Foae pentru minte* (1838). În *Foae literară* se daseră informațiuni și despre *Societatea literară* din București.

Privitor la limba traducerilor din Lamartine, avem de spus următoarele: Eliade însuși eră mândru de succesul său. Vorbind despre arta sa, anume despre traducerea *Imnului nopții*, el scria, la 1831², că „Românii se pot fâli cu mlădierea și armonia limbei lor celii sonore, care poate că până acum nu le-au fost cunoscută”. Limba noastră da, prin el, „destulă dovadă a putinții și destoiniciei limbei, care, dimpreună cu renașterea nații se desvoltă și ea, și cu îndrăzneală își arată a cui fiică este și ce surori are”. Amicii literari ai lui Eliade, scriitorii vremii, erau de aceeași părere. De pildă: Simeon S. Marcovici³. După S. Marcovici, în *Seara* a „înviat într'u noi lira lui Apolon”; *Lacul* este tradus cu „toată iscusința geniului său”; în *Singurătatea* eră admirabilă

¹ O litografie a manuscriptului *Suvenirului* se află în suplimentul *Curierului*, 19 (31) Iulie 1829. I se dau, deci, toate onorurile cuvenite! *Războiul* s'a publicat la 25 Oct. 1829, p. 243—246.

La 22 Iulie 1829 (p. 130) Eliad anunță un volum, în care să intre Lamartine, Boileau și Gramatica poeziei — și elogiile sale, costând zece lei. La 25 Oct. 1829 vorbește numai despre poezii, păstrând prețul de zece lei. Volumul, Nr.-ul 1 din *Adaos literar*, a apărut prin Oct. 1830.

² În *Curierul românesc*, p. 64.

³ În *Curs de retorică* București, 1834, p. 54, 64, 143, 199.

„armonia“; iar *Suvenirul* este „poezia cea mai patetică cu care limba românească se poate fâli“. Cetind astfel de păreri, credem că *entusiasmul provocat de traducerea lui Eliade trebuie să fi fost nemărginit*.

Acest entusiasm se răcește târziu de tot. La 1860 încă, Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, vorbește bine despre Eliade¹, care este o inteligență vastă, fertilă, cu concepții mari, caracter original, bizar, imposibil, dar are, în Lamartine, un stil „curgător și facil, limbă pură, elegantă“. Ba G. Bengescu, mult mai încoace², se arată convins că Eliade a reușit să „treacă în limba noastră toată dulceața și toată melancolia poetică a originalului“.

În prelungirea sa, către noi, admirația a scăzut, firește, total. La stilul lui Eliade, astăzi nu se mai întoarce nimeni din cei ce au trecut pe la Eminescu și Coșbuc.

Poezia lui Lamartine a avut o influență serioasă asupra lui Eliade, înțeleg: asupra poeziei lui Eliade. A spus-o el însuși, la 1836, în *Gazeta teatrului național*. Aici a explicat Eliade cum în *Serafimul și cheruvimul și în Visul* a introdus realitatea vieții sale, după pilda lui Lamartine. Despre *Vis* Eliade mărturisește: „În sfârșit am luat hotărîrea a o săvârși într'un chip potrivit cu religia noastră și literatura Europei“. Literatura Europei pentru noi eră, însă, atunci Lamartine.

Afară de *Serafim* și *Vis*, supt influența lui Lamartine mai stătură elegiile sale originale apărute deodată cu *Meditațiile poetice de la 1830: Trecutul și Dragele mele umbre*, pe care le-am citat în lecția întâia despre Eliade.

Înainte de-a vorbi despre acele poezii ale lui Eliade, care au fost scrise după studiul și traducerea lui Lamartine, vreau să înregistrez, însă, încă o constatare privitoare la efectul traducerilor lui Eliade și a direcției indicate prin ele.

Lamartineismul lui Eliade a impresionat, așadar, adânc pe Români.

Impresiunea a caracterizat-o Dimitrie Bolintineanu, care începe a scrie la câțiva ani după săvârșirea operei eliadiste. „Aceste cântece — traduse! — încânt pe Români“³. Spiritul religios, care inspirase pe marele poet francez avu răsunset în

¹ În romanul *Un boem român*, publicat în *Naționalul*, la p. 290.

² *Convorbiri literare*, t. XXI, p. 955.

³ Vezi *Albina Pindului*, I, p. 90.

societatea de-atunci, adăoge D. Bolintineanu, care mai știe că această școală a născut pe Alexandrescu, un grațios imitator al lui Lamartine. Eră o schimbare enormă de vâz, de simț poetic.

Cu ajutorul lui Lamartine se hotări, astfel, și moartea unei școale vechi, care stăruia încă inertă asupra țării: a celei grecești. Tot D. Bolintineanu scrie: „*Poezia clasică greacă fuse uitată; și se adoptă poezia plângândă după malurile Senei*”.

Cu ajutorul lui Lamartine Eliade răsturnă, așadar, încă un rest din cultura fanariotismului pentru ca, în curând, și el să fie răsturnat de poeții cari, pornind tot de la Lamartine și apucând pe drumul lui Căilova și Alexandrescu, deveniră *naționali și originali* cu desăvârșire.

POSTSCRIPT.

EXCURS DESPRE LIMBA TRADUCERILOR DIN LAMARTINE.

Precum și-a alcătuit limba sa științifică, așa își formă Eliade și limba sa poetică; și remarcabilă este, la el, plecarea de la ideea că și pentru epopee, și pentru odă, și pentru elegie, Biblia poate oferi stilul necesar; biblicismul este un fel de celulă poetică.

Limba poetică Eliade a încercat-o și-a alcătuit-o tot prin traduceri; și s'a convins că limba noastră poate fi indicată la înălțimea ideilor lamartiniane și bironiane; deci, că ea poate deveni instrument al unei literaturi moderne. El scrisese:

„După ce dară mi-am format limba științelor sau a duhului, am vrut pe urmă să pășesc și la limba inimei sau a simțământului. Fără să ies din sistema ce mi-am propus, din tipii ce mi-i orânduiam în gramatică, fără să mă abat din drumul literaturii cei sfinte sau bisericești, în care se exprimă așa de frumos și așa de înțeles, prin cele mai multe tonuri, simțimintele cele mai înalte și mai tinere, entuziasmul cel mai viu și patimile cele mai dureroase ale cântărilor lui Moisi, ale psalmilor, ale elegiilor lui Irimia și ale prorocilor tuturor, și în care poate cineva afla limba epopeei, a odei și a elegiei; fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuită odată de moșii noștri, ci numai după drumul și metoda lor să îndeplinim lipsele ce ei n'au avut vreme a îndeplini, adecă întru aceea ce atinge de limba științelor, a literaturii cei nouă și a ideilor ce lumea a dobândit de atunci incoace; mi-am pus înainte a traduce ceva

din autorii cei mai vestiți noi; mi-am ales, după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron; am vrut să văz pe cât se mlădiu limba și cât este destoinică să exprime acèle idei așa de frumoase, înalte și pline de patimă. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost învățătorul și ea singură m'a povățuit cum trebuie să o mâiu; și cine o va ascultă, cine nu va ieși din regulele prescrise ale naturei ei, va ajunge în scurtă vreme de parte, căci fără a se rătăci merge deadreptul, făr' să se abată niciodată. Destoinicia ei am văzut-o; am văzut-o mai destoinică decât pe cea franțuzească, că este croită de la începutul ei să fie limba, dacă nu a cugetării și a simțimintului, încai a cuvântului și a înțelegerii. Vorbele-i lipsesc și frazele; urzirea sau scheletul ei este mare, e elegant, e nobil. Energia nu-i lipsește, armonia se simte pretutindeni și când va să fi zugrav, vezi însăși natura“.

Totuși s'au făcut și rezerve. Scriitorul ardelean I. V. Rusu d. ex. credeă că carminele lui în multe locuri vor fi mai plăcute ca *Singurătatea* d. Eliad, despre care afirmă că nu se prea poate înțelege¹. Intr'adevăr *Singurătatea* are multe greutateți stilistice, multe accente greșite. *Suvenirul* este incomparabil mai neted, clar, înțeles; și metrul este mai corect. Clară este și *Seara*; mai greoaie sânt *Lacul* și *Desnădăjduirea*.

Dacă Eliade triumfă, de ex., în versul.

Și șerpuind se pierde în depărtat ascuns
(*Il serpente et s'enfonce en un lointain obscur*),

el se supune limbei franceze în:

Nu e nimic d'amestic între pământ și mine
(*Il n'est rien de commun entre le terre et moi*);

sau și în:

Ce? tu voiești legii-mi să faci compărire
Cu legea ta.

Terminii cari nu au rămas în limbă, pe de-a'ntregul sau în forma lui Eliade sânt mulți. Voiu cită numai câțiva: *fruntos*, *seninos*, *întristăcios*, *grozăvos*, *undos*, *vâjios* (trosnetul), *plăgeros* (glasul), *grozăvos*, adjective în *os*, derivație propusă în gramatică; *umedat* (pământul); *fulgerul cel scânteind*; *murmurit* (câmpul); unda ce *flufuește*; etc.

Vorbe ca acestea compun uneori câte-un vers deplin indigest, ca de ex:

¹ Corespondența lui Bariț, la Academie, vol. IX, p. 328.

Aste apăsătoare și muginde rele
 Întru virtuți toate se vor *întralta*.

Înălțarea limbii literare spre frumusețile cu care sântem deprinși astăzi, a dus pe un drum pietros, de care cercetătorii adeseori se miră, pătrunzându-se de respect pentru ceice au netezit calea.

BIOGRAFIE: 1834—1842.

(Lecția ținută în 28 Februarie 1920).

Alexandru Ghica a domnit de la 1834 Iulie 18 (30) până la 14 (26) Octomvrie 1842, adică opt ani și câteva luni. În domnia aceasta țara a cules roadele păcei de la Adrianopol, de pe urma căreia avere a națională crescă și făcū posibilă o desvoltare îmbucurătoare, și economică și culturală. Când Al. Ghica a plecat din țară, visteria conțineă o mare rezervă de bani, vreo 8,000 000 lei pe care i-a consumat G. Bibescu, succesorul. Pentru cultură se lucră foarte mult; dar cu deosebire pentru țărănime de ale cărei școale primare Al. Ghica se îngriji cu mult succes. Școalele acestea, multe, multe, au fost închise la 1848, pentru ca să se deschidă iarăși, mult mai puține, abia la 1857! Eliade simțeă progresul și sprijineă guvernul care-l înaintă.

În politica mare a țării, supt Al. Ghica, Eliade se amestecă numai din când în când. Amestecul lui a fost zgomotos, cu urmări. De aceea înainte de a trece mai departe cu povestirea desvoltării lui literare, voiu stărui asupra *momentelor politice mari*, la care Eliade se asociē sau în care a fost complicat.

Al. Ghica atărnă politicește de Rusia. Altul ar fi atărnat ca și el: dar petron, acum, *el* eră; deci el atărnă; deci contra lui trebuiau să se îndrepteze atacurile *antirusești* ale opoziției naționale, în ale cărei rânduri se găseau, de sigur, Românii cei mai inteligenți și cei mai demni din acel timp.

Opoziția o conduceau câțiva boieri cari, pentru a strânge mai bine rândurile, întemeiară a *Societate filarmonică* — ca loc de întâlniri fățișe, — culturală, literară; și o loje.

În fondul *Societății filarmonice* eră loja masonică.

Tradiția masonică, în București, trece dincolo de 1800, în secolul XVIII¹. Relativ la anul 1811 vezi *Analele Academiei Ro-*

¹ Vezi broșura lui I. Chendi, Despre începutul ziaristiceii românești și izvoarele citate acolo.

*mâne*¹. După tradiția familiei Eliade, G. Lazăr eră mason; și Lazăr l-a introdus pe Eliade în tainele masoneriei. Această mișcare veche ar explica și secretul societăților de la 1821 și 1827. De altă parte se zice, însă, că pe Eliade, în 1833—1835, l-ar fi introdus în loje Dr. Alcibiad Tavernier. Despre loja de la 1835 a scris „soțul“ C. Boliac — de sigur el — în *Buciumul*². Șefii erau în acest timp I. Câmpineanu, marele maestru, Grigore Cantacuzino (tatăl „Nababului“) și Iancu Roset³. Lămuriri prețioase despre Iancu Roset („Mirabeau“!) a dat tot C. Boliac⁴.

Izvoarele citate sânt suficiente, ca să ne întemeieze convingerea că *Societatea filarmonică* acoperea numai, cu o distinsă suprafață culturală, o acțiune, în fond, politică și națională. De aceea, în izvoare se și face adeseori confuzie între loje și filarmonică; unele știri se ncurcă; dar, la urma urmelor, ele tot una sânt, tot *acelorași* oameni li se atribue și meritul luptei politice, și meritul luptei literare⁵.

Loja elaborase o constituție, pe care șefii o subscriseră în fruntea celorlalți membri. Constituția cerea: Unirea țărilor; domn ereditar; cameră; magistratură inamovibilă; egalitatea tuturor Românilor înaintea legilor; emanciparea Țiganilor; contribuțiune generală; învățământ gratuit; serviciu militar general; minister responsabil, judecat la nevoie de tribunale; și vot universal⁶; și, cândvă — unirea tuturor Românilor⁷!

Vorbind despre *Filarmonică* Felix Colson, secretarul intim al lui I. Câmpineanu, ca și I. Ghica, nepotul acestuia, îl scot pe Câmpineanu factor principal al întemeierii societății culturale⁸.

¹ Seria II, t. XXXII, p. 146.

² 1857, No. 4, p. 13, col. 3.

³ Vezi Felix Colson, *De l'état etc.*, 1839, p. 91.

⁴ În *Trompeta Carpaților*, de la 19 Iulie 1866.

⁵ Numele membrilor în Eliade, *Equilibru*, p. 79. Vezi și I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, 1887, p. 660.

⁶ F. Colson, *loc. cit.*, p. 122—125; 117.

⁷ Dacă G. Chișu are dreptate, când la 1868, 21 Dec. datează *Filarmonica* de acum 36 de ani, atunci începutul ei este din 1832 (Chișu, *Discursuri*, vol. I, p. 143). La anul 1832 ne duce și I. Eliade, cu amintirea din *Equilibru*, p. 64 (1848—16=1832!) unde el se numește „începătorul și fondatorul ei“. Aceasta ar explica și afirmația lui F. Colson (*De l'état*, p. 51) că opoziția din adunarea obștească, contra abuzurilor, a început prin 1833, ceea ce presupune existența unor înțelegeri anterioare, organizate. Dacă anul 1832 rămâne, data aceasta probează că opoziția contra Rusiei a început *îndată* după alcătuirea *Regulamentului organic*.

⁸ Scrisori, p. 632.

După Ghica, lui îi datoresc Românii cunoștința cu Racine, Corneille, Molière, Alfieri! Colson, mai puțin parțial, vorbește cel puțin de *ajutorul* lui Eliade și Aristia¹. Să fim, deci, îngăduiți a da crezământ altor martori, care nu ating mărimea politică a lui I. Câmpineanu — ea rămâne necontestată — dar care atribue lui Eliade fapta culturală, care trebuie să i se păstreze. În dedicația lui *Saul* (1836), încă trăind Câmpineanu ca șef al lojei și al *Filarmoniceii*, C. Aristia scrie lui Eliade! „Tu, *fondator* al societății filarmonice, fondator al teatrului național“! — Iar într-o carte *dedicată chiar lui Câmpineanu*, C. Bolliac scrie: „Fondatorii aceștii Societăți sânt cunoscuți: *pe cel mai aproape îngrijitor și ostenitor* nu este de trebuință să vi'l spui; numele lui este înscris în zidurile din Sftul Sava, în fiește ce vorbă a limbii românești... în *Curierul românesc*... în teatru acesta național, în care a deschis un deosebit drum literaturii românești“².

Celce duceă *Filarmonica* eră deci — I. Eliade!

Pentru Eliade *Filarmonica* trebuia să realizeze art. VI și VII din statutele de la 1827³. Apelul la înscriere apărură în *Curier*. Lumea cea mai bună veni și jertfi⁴. Eliade fu și cassier și director. Numai decât se deschise o școală de declamație, ale cărei cursuri începură în 15 Ianuarie 1834, în casele pitarului Dincă Boerescu, în dosul Sf. Sava, peste drum de I. Câmpineanu; și continuară la Sf. Sava, de unde se mutară iarăși în case închiriate⁵. Despre deschiderea școalei de muzică, declamație și literatură Eforia a fost anunțată de Câmpineanu și Eliade, în 19 Ianuarie 1834⁶. Peste câțva timp Eliade puteă să-și țină acel brav *Cuvânt la eczamenul școlii filarmonice*, care expunea întâiele rezultate ale ostenelilor sale, ale lui C. Aristia, ale membrilor autori, ale elevilor și elevelor plini și pline de entusiasm⁷. În 27 Oct. 1835 se decise clădirea unui teatru național⁸; în același an se cumpără, ca loc al clădirei, hanul Câmpineanului⁹; vreo

¹ *De l'état*, p. 178.

² *Operile*, p. 11.

³ *Equilibru*, p. 79; vezi și *Curierul românesc*, 1835, No. 77.

⁴ Până la 1 Sept. 1834 Eliade a dat 894 lei; până la 1 April 1835 alți 661 1/2 lei.

⁵ T. T. Burada în *Convorbiri literare*, t. XXIV, p. 11—12.

⁶ Vezi programul din *Curierul românesc*, 1834, 7 Ianuarie, nr.-ul 71. (De Eliade).

⁷ Vezi cuvântul în *Culegere* etc. (1836), p. 5—13.

⁸ *Equilibru*, p. 83.

⁹ *Gazeta teatrului național*, (1836) p. 30.

cățiva boieri se însărcinară să privegheze înălțarea clădirei. Traducerile pieselor de reprezentat răsăreau ca din pământ. I. Eliade le corectă adeseori¹; dar mai ales când erau din Molière. Scurt. Faptele înaintării culturale păreau o avalanșe literară și artistică. Vă puteți închipui ce efect puternic trebuie să fi produs ele în București și în țară; la Iași; și chiar și dincoace de munți în Ardeal!²

Efectul l-a descris, la 1836, C. Bolliac, într'o scrisoare către C. Negruzzi, căruia poetul bucureștean îi spune că societatea a făcut în doi ani, fapte „gigandioase”; că vreo 90 de piese s'au scris și tradus; că în trei ani, grație Filarmoniceii, țara a progresat cât în douăzeci de ani. Scrisoarea lui Bolliac este un imn în cinstea societății filarmonice³.

I. Eliade se putea mândri cu opera sa⁴.

Politică și literatura nu merg bine împreună: Motivele deosebiriilor de vederi se înmulțesc; și sfada-i gata; sfada nu rămâne politică, ci sare și în domeniul literaturii. Ion Ghica i-a spus așadar lui A. D. Xenopol⁵ că după ce lucrase cu Câmpineanul, Eliade a scris asupra-lui satire, pentru care „fu făcut de Alecsandru Ghica poet al Curții”. Expresia „poet al Curții” este o ironie, deoarece o slujbă de poet al Curții, ca în Anglia, nu există. Poet ce-a trecut și pe la Curte, *da*, Eliade a fost. Ne-o spune el însuși, în *Equilibrul*, în *Scrisori*, aiurea, de multe ori. Dar la Curte îl duseră mișcările politice, despre care vom vorbi îndată. Înainte de-a vorbi despre ele, vreau să însemn, însă, că satira lui Eliade aparține timpului în care I. Câmpineanul începuse să aspire la domnie. Însă pentru aspirațiile la domnie îl satirizase și Ioan Văcărescu într'o piesă⁶. Aspirațiile lui Câmpineanu le sprijini chiar loja, opoziția națională care crescuse din sânul lojei. Însă Eliade era un amic al lui Al. Ghica, și satira se explică, deci, foarte ușor. Iar satira puse între loje și Eliade răceală, ironii reciproce și chiar dispreț.

¹ *Biblicele*, p. 66.

² Despre ecoul ardelenesc al Filarmoniceii vezi revista *Transilvania* din anul 1870, p. 142.

³ S'a publicat în *Convorbiri literare*, vol. XII.

⁴ Alte amănunte să se caute în Istoria teatrului român de D. Ollănescu-Ascanio și în a lui T. T. Burada.

⁵ *Arhiva din Iași*, II, 560. Vezi și C. A. Rosetti, *Scriseri din junețe*, II, p. 30.

⁶ I. Periețeanu Buzeu, *Traian*, în 1869, p. 151.

În timpul acesta Eliade a fost invinovăţit că s'a prefăcut în om al Curţii, în curtean linguşitor.

Mă opresc un moment şi la vorba aceasta, pentru a trece apoi la întâmplări mai serioase.

Vieaţa „de Curte“ a lui Eliade, pe lângă Vodă Al. Ghica, ar fi durat, zice el, vreo nouă luni¹. În timpul luptei politice 1836—1838, până la desnodământul fatal, da, vreo nouă; însă apropierea sânt mai vechi.

Încă din 30 August 1835 Eliade scrisese un *Prolog la serbarea numelui prea înălţatului nostru Domn Alecsandru D. Ghica*, în care se laudă fără gust pilda romană, strămoşească, ce trebuie urmată şi „facerile de bine ale aşezământurilor“ regulamentare (deci şi fără deplină sinceritate). În 1838, în 4 Februarie Eliade reveni cu motive mai bune şi preamări în *Imn la dragoste* acţiunea de salvare a Domnului, după cutremurul de la 11 Februarie². Ținând seamă de situaţia sa politică, poetul rezervă însă independenţa omului politic:

Nu mi-am plecat genunchii înveci spre linguşire
O ştii însu'ţi aceasta şi Dumnezeu! mieu.
Mi-a fost urâtă Curtea cu a ei înnebuşire
Dar Curtea este cerul când este Dumnezeu.
Eu dragostea o laud³.

Caut cât pot mai adânc; aş voi să pot să dau dreptate naţionaliştilor din acel timp; să-i găsesc lui Eliade vina: nu i-o găsesc! Spirit cumpătat, Eliade vedeă că practic *momentului* nu-i poate sluji cu opoziţia exagerată şi nu făcû o astfel de opoziţie. Este drept că de educaţiunea oţelitoare, pentru evenimentele viitoare, el nu se îngrijeă: În această privinţă eră un miop; tinerii din jurul Câmpineanului vedeau mai departe!

Totuşi, când Rusia îndrăzni prea mult, şi Eliade şi Domnul au fost cu tinerii, cu Câmpineanul, cu ţara. Îndrăzneala constă în încercarea de a anula, printr'o revizuire a regulamentului organic, autonomia ţării

Despre acel moment greu din istoria ţării conduse de Al. Ghica şi despre Eliade, în legătură cu faptele zilei, iată ce se poate spune obiectiv.

¹ *Equilibru*, p. 98.

² În *Curierul românesc*; imnul s'a publicat şi în traducere franceză.

³ Un liceist de la Sf. Sava, Donescu, mai târziu scriitorul unui manual de epistolografie, răspunse în *Cantor de avis*, p. 125.

Creațiunea regulamentului organic (19 Iunie 1829—1830 April 4) nu a fost niciodată învăluită în tainele ce uneori i se atribuie. *Curierul românesc* chiar putea să anunțe de exemplu că art. 26 al cap. I, despre alegerea Domnului, stârnise protestări¹; și că prezidentul Kisselef ceruse un avis special de la Petersburg. Întru cât aici ne interesează, în deosebi, familia viitorului Domn Al. Ghica, și acesta însuși, ea și el erau, de sigur, în curent cu toate discuțiunile, pentru că boierii moldoveni din comisia regulamentului erau găzduiți la fratele viitorului Domn, la Mihail Ghica². Deci puțința de a fi zilnic în curent cu tot o aveau. Afară de aceasta se știe că în 1830 frații Mihail și Alexandru Ghica erau membri ai Divanului Munteniei, deci oameni în curent cu toate afacerile Munteniei.

Ce a fost, în sine și ca efecte, regulamentul, se poate afla astăzi exact dintr'o carte bună, scrisă de d. I. C. Filitti și premiată de Academia Română³. Eu nu mă voiu opri, deci, prea mult la el. Pe mine mă interesează, aici, numai părerile lui Eliade despre regulament și mișcările lui în cadrul acelei legiuri.

Regulamentul avea, după Eliade, „multe lucruri bune, ca să vie — la câteva articole ce ne răpesc toate drepturile“⁴. El răsturnase despotismul legislativ, executiv și judiciar, concentrate într'o singură mână; el așezase pe țaran într'o poziție mai sigură, decât înainte, deși nu bună; el deschisese, de sigur, puțințe de progres repede. De aceea, *comparându-l cu trecutul*, N. Soutzo afirmă că regulamentul organic fusese o *revoluțiune în sens liberal*, desăvârșită fără violență și fără cutremur. Părțile bune le-a recunoscut și Nicolae Bălcescu, chiar în revoluționara *România viitoare* (Paris, 1850). Totuși, — regulamentul organiza „statul ciocoiesc“, cum foarte exact scrise N. Bălcescu. *Acest stat*, bine asigurat în lăuntru, renunță, firește, la independența externă, care nu i-ar fi îngăduit mult timp viața ciocoiască, internă, ci i-ar fi răsturnat-o repede.

Continuând și dezvoltând tradiția de la 1821, se formă deci îndată un partid *național*, care împingea spre reforme și care,

¹ C. R. 1831 din 27 Martie.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 205.

³ *Domniile române sub regulamentul organic 1834—1848*. București, 1915.

⁴ *Scrisori*, p. 16.

din capul locului, de la 1830, se gândea la viitoarea *independență*, iar privitor la viața internă luă o atitudine critică. Eliade nu eră activ în acest partid; el își vedeă deocamdată de drum, ca cetățean liniștit.

Însă *tipograful* Eliade eră de nevoie partidului boieresc, rusofil. Regulamentul trebuia tipărit. „Cu slobozenia stăpânirii, încată după încheierea sa, este a se pune în tipar“, anunță gazeta lui Eliade, care deschideă abonament la tipăritura aceasta interesantă și folositoare¹. În April regulamentul, terminat, se copia; se copia și pentru tipar. Atunci l-a văzut deci și Eliade, care a *comparat* copia sa cu originalul².

Mai târziu Eliade a spus că, *încă de-atunci*, el a înțeles și a văzut că în regulament există un paragraf periculos³: „*Când spuneam, la 1831, că Muscalii ne-au smuls autonomia cu un articol din regulament, nici cei mai patrioți nu mă credeă, până la 1836*“; eră vorba de acel paragraf adițional care, la 1836, a provocat furtuna din Adunarea obștească a țării. Cățiva ani Eliade a purtat cu sine un secret, pe care-l spuneă — unor necredincioși.

B. Știrbei fusese „iscoditorul și alcătuitorul regulamentului“, cum i se ziceă spre placul său, până și în dedicații literare⁴. Știrbei fusese, deci, complicele sau tănuitorul plastografului, care, după încheierea lucrărilor, introdusese, în original, articolul fatal. Eliade așa credeă și așa îi și scrise chiar lui Știrbei, într'o scrisoare din 1851⁵.

A fost sau nu tocmai așa, cine mai poate controlă acum exact? În tot cazul așa se credeă atunci, așa credeă Eliade. Puțin mai altfel arată lucrurile d. I. C. Filitti⁶, care atribue articolul adițional singurei voințe a Rusiei. Articolul hotără ca orice modificări s'ar aduce regulamentului organic, ele să nu se poată înființă decât după o într'adins deslegare din partea Porții și cu primirea Rusiei; adecă el desființă orice hotărâre autonomă a Adunării obștești a țării, care s'ar fi cărmuit astfel din Petersburg și Constantinopol.

¹ *Curierul românesc* din 26 April 1831, p. 108.

² *Equilibrul*, p. 90.

³ *Scrisori*, p. 426.

⁴ De ex. Teodor Orășanu în dedicația la *Incunjurarea Colhesterii*, București, 1843.

⁵ *Scrisori*, p. 114.

⁶ *Loc. cit.* p. 38 și urm., p. 53.

Aflându-se în Constantinopol, pentru investitură, Alexandru Ghica — Domn din 14 Oct. 1834 — primise propunerea Ruşilor de a completa regulamentul cu introducerea în el a legilor votate de la 1830 până la 1834¹. Deşi Domnul dorea sincer să se emancipeze de Ruşi², învoiala aceea nu o putea lăsa neimplinită. Deşi el vorbea tot sincer, despre dorinţa de emancipare, boierii nu-l credeau; boierii credeau că schimbările din regulament Al. Ghica, în interesul său, le cerea chiar mai stăruitor decât Mihail Sturza din Moldova³. Aşa ne informează cel puţin consulul francez, care îl vedea şi pe el, şi pe şefii opoziţiei şi-i cunoştea bine pe toţi. Din astfel de neîncrederi reciproce conflictele politice răsar uşor.

În Iulie 1836 Adunarea alege o comisiune, care să cerceteze modificările a căror aprobare şi încorporare în reg. org. se cerea. După I. C. Filitti membrii comisiunii erau: St. Bălăceanu, M. Băleanu, I. Cămpineanu, Iancu Roset şi Al. Ghica. După Eliade boierul Al. Ghica lipseă; iar membri mai erau şi: I. Otetelişanul, Grigore Cantacuzino şi I. Filipescu. Erau, se pare şi sftnici binevoitori, dar importanţi. La *întâia* lor şedinţă Eliade, ştiind despre ce va fi vorba, se înfăţişă şi le expuse cazul acelui articol observat de el de mult. Cu fapta aceasta Eliade *aprinde* opoziţia naţională, care şi fără el eră destul de aprinsă. Protestul trebuia să fie, după Eliade, general: Şi Domnul trebuia să fie aliatul boierimei în luptă⁴. Boierimea trimise pe Eliade la Vodă, să i propună o procedare hotărîtă în comun. Deşi de mult nu-l mai văzuse pe Vodă, primi să meargă la el. Prin Eliade se puse la cale o întâlnire nocturnă în faimoasa grădină a lui Scufa. Deşi Eliade tănuise lui Vodă că eră un simplu trimis al boierilor, Vodă primi să vie. Vodă le ceru ca în Adunare să discute tot, fără a pomeni de acel articol, până ce cercetând vor da şi de el. Şi taina lui Eliade, şi condiţia aceasta îmi par greşeli de memorie; nelogice sânt în tot cazul, deoarece Vodă ştia, chiar şi după Eliade, că „de câteva zile vorba relativă la articolul în chestiune se căm întinsese în capitală“. Când articolul

¹ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 487.

² *Loc. cit.*, p. 491.

³ *Loc. cit.*, p. 700. Părerile lui Al. Ghica despre reg. org., la paginile 611—616: Memoriul către ministerul rusesc.

⁴ *Equilibru*, p. 93.

⁵ *Equilibru*, p. 94.

ajunse în discuție, lupta începù; s'ar fi făcut deci pe voia lui Vodă, așteptându-se momentul atacului. Că așa a fost, pe când scria *Equilibru*, ar fi putut s'o constate încă doi martori cari mai trăiau: B. Știrbei și C. Cantacuzino¹. Văzând aprinderea opoziției, consulul rusesc, Rucman, cerù închiderea Adunărei. Acum interveni iarăși Eliade: Eliade ar fi trebuit să comunice boierilor și să obție de la ei o soluție placidă, care ar fi constat în părăsirea Adunării, în descompletare; aceasta ar fi închis-o „de sine-le“; formal nu s'ar fi compromis nimeni²: „Precum *ni s'a zis*, așa am făcut“. Dar în locul adresei propuse de Eliade — și, de sigur prealabil aprobate de Vodă — boierii scriseră altai protestând energic, direct, contra Rusiei. Nici la 1860 Eliade nu înțelegea de ce Adunarea nu a ascultat sfaturile Domnitorului³.

La capătul unei acțiuni comune luptătorii se desfăcură așa-dar în două: într'o parte Domnul și opoziția într'alta. Urmarea fu că cele două partide se precizară: opoziția eră *națională*, guvernamentalii erau *rusofili*, zice Colson, exagerând, ca aproape totdeauna.

Eliade nu servise pe nimeni *deplin*; toți se supărară pe el: Rusia, fiindcă-l simți dușman mai activ decât îl bănuia; familia Ghica, fiindcă îi compromisese șeful; amicii lui din opoziție — afară de I. Roset. Pe lângă aceste dureri se adaoase cea mai mare: admiterea din poruncă suverană a tuturor modificărilor, contra cărora și Eliade luptase, admitere impusă în ziua de 9/21 Maiu 1838⁴. Despre amarul rămas în sufletul lui Eliade avem probe scrise de el însuși.

Amărăciunile politice îl înneacă tocmai când poetul ar fi putut înrăuri mai energic dezvoltarea literaturii românești.

Anume: În anii 1836 și 1837 relațiunile lui Eliade cu literaturii români se înmulțiseră. G. Bariț și T. Cipariu îl cunoscuseră, la 1836, în București⁵, unde veni și I. Maiorescu din Oltenia. Pe Moldoveni îi cercetă Eliade în Iași, în 1837, unde înainte de 9 Mai, petrecù câteva zile împreună cu amicul său C. Aristia⁶.

¹ *Equilibru*, p. 96.

² *Equilibru*, p. 97.

³ Așățarea la împotrivire Domnul Al. Ghica o transmisese și prin Năsturel-Herescu, afirmă I. Ghica, în *Arhiva de la Iași*, II. p. 561.

⁴ I. C. Filitti, *loc. cit.*, p. 58.

⁵ Bariț în revista *Transilvania*, vol. V, p. 117.

⁶ *Albina românească* din 9 Maiu 1837, p. 157.

În timpul acesta *Foaia Duminecei* din Braşov se prefăcu în *Foaie literară* în care se simţi efectul vizitei de la Bucureşti din 1836, (de la 1 Ianuarie 1838), şi în curând în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*; în timpul acesta se sporise şi corespondenţa cu C. Negruzzi şi discuţiile cu literaţii moldoveni. În anii 1836—1837 Eliade eră deci la apogeu ca *putere literară*.

Dacă Eliade s'ar fi dedicat atunci numai literaturii, el ar fi putut domina literatura mai mult timp decât a dominat-o în realitate; el şi-ar fi putut executa cu putere încă tinerească *marele plan literar* făcut la 1836, şi acest plan eră o nădejde bună. Soarta îl duse pe alte drumuri. El se amestecă în politică şi suferi loviturile pe care viaţa politică le dă fără cruşare. Decepţia lui Eliade a fost mare.

La capătul luptei politice, în care se amestecă, el se simţea atât de obosit ori scârbit, încât, cam la un an de la umilirea politică a României, în 28 Aprilie 1839, el îi scriă lui C. Negruzzi, că în Bucureşti nu mai intrase de patru luni, că stă retras la casa sa, în Târgul-de-afară¹. Numai cu Aristia şi cu P. Poenarul se vedeă, când veneau ei la el. Iar în 29 August în 1839 el scriă: „În zilele aceste numai poet nu sânt...“². Şi regretă chiar că este Român; ar fi preferit să fie Ţigan!

Oricâtă nervoasă simţire i-am presupune lui Eliade, vorbele lui ne silesc să bănuim drept cauză şi o luptă politică necruşătoare, ca de obicei cele din Bucureşti. Aceasta l-a amarit.

Deodată cu dezastrul personal al lui Eliade, se prăpădi şi *Societatea filarmonică*, reprezentanţa colectivă a literaturii.

Centrul activ al lojei şi al filarmoniceii îl formau: I. Câmpineanul, I. Eliade, Gr. Cantacuzino, I. Voinescu II şi patru membri pe care Eliade se ţinu odată obligat de taina lojei să nu-i numească³. Bănuielile luptei se reflectară până în acest adânc al îndemnurilor politice şi literare. Neînţelegerile pătrunseră şi acolo. Câţiva streini şi un fanatic român adaosară motivele de vrajbă tocmai în timpul în care „guvernul căută pretexte de a acuză societatea“⁴, deci *după* începerea opoziţiei naţionale.

¹ *Convorbiri literare*, XIII, p. 366.

² *Convorbiri literare*, XIV, p. 155.

³ *Equilibru*, p. 85. Cei patru erau: I. Văcărescu, I. Filipescu, I. Roset şi Bălăceanu (După d. Filitti).

⁴ *Equilibru*, p. 86

Un scandal, în care un oarecare Dr. A. Tavernier avu un rol însemnat, trădă decăderea definitivă a *Filarmonicei*.

Acestea fapte se întâmplau pe la începutul anului 1839.

Deși întreruperile nu sânt plăcute, aici totuși trebuie să întrerup expunerea faptelor politice, ca să descriu un incident privitor la censura de atunci, în fond tot chestie politică, însă complicată cu personalități.

În timpul acesta — la 1839 — Eliade a avut o ceartă mare cu censorul N. Picolo.

Dacă censor *este*, el e dator să supravegheze, ziceă Eliade; el trebuie să aibă principii și instrucții; să fie drept, adecă, censura fiind o nedreptate: egal de nedrept cu toți; censorul nu are voie să favorizeze. Picolo favoriză. El ciunteă de ex. nevinovaia *Melanholie* a lui C. Negruzzi, din *Almanah pe 1839*; dar lăsă să apară „o fabulă a lupului (de sigur: *Vulpea, calul și lupul* din Martie 1838!) și alta a *Puilor corbului* (de sigur *Lebăda și puii corbului*), de Alexandrescu. De ce Negruzzi *nu?* și pentru ce Alexandrescu *da?* De ce, mai ales, să se mai îngădue atacuri personale? Furios Eliade îi spuse lui Picolo vorbe foarte severe: „Mai șezi acum în capul censurei, mai ia o mie de lei pe lună în zădar, cere satisfacție, trântește-te de pământ și cere răzbunare, că eu iar îți dau palme. Să nu gândești că vei putea izbuti ceva; sânt hotărît cu orice preț a te pălmui la orice mișcare vei face asupra-mi“. Acestea erau vorbe de bărbat! Erau vorbe care, precum a zis Kogălniceanu (1855), „în veci se vor păstră în istoria presei noastre“¹.

În zadar Gr. Alexandrescu se plânge, în scrisoarea către I. Voinescu II, de articolul lui Eliade², care l-ar fi tâlmăcind rău: Eliade tâlmăceă exact; în fundul inimii sale Alexandrescu nici nu va fi fost supărat serios că i se tâlmăcesc exact fabulele; Eliade doreă însă măsuri egale și își fixă libertatea sa după cea acordată altuia.

Palmele promise censorului au prefăcut afacerea într'o chestie de stat: S'au ocupat cu ea miniștrii și Vodă, care cereă

¹ Din scrisoarea lui Eliade de la 21 Dec. 1839 către C. Negruzzi (*Convorbiri literare*, XIX, p. 156—157), reiese că după *Apologia* sa, pe care statul administrativ ar fi lăsat-o baltă, Măria Sa Ghica-Vodă a cerut destituirea lui Picolo.

² Apărut în *Curierul românesc*, 1839. No. 165.

destituirea lui N. Pico. Sfârșitul a fost că Pico a plecat cu palmele rămase pe obrazul său de Grec obraznic, voluntar, hatârgiu.

Trecură câțiva ani în liniște. Ai fi crezut că Eliade nu se va mai întoarce la politică. La 1840, la 1842, Eliade apărură iarăși. Și de ambele dați el apărură ca apărător al Ghiculeștilor, la 1840 cu un pretext cultural-școlar, dar cu intenții politice, la 1842 cu intenții politice mărturisite.

Vom discuta întâiu anul 1840, o lucrare din acest an, la care Eliade a revenit des și cu mulțămire; apoi anul 1842, care-i sfârșitul domniei lui Al. Ghica.

Complotul de la 1840 și 1842 au fost studiate bine de d. I. C. Filitti¹.

Scopul complotului de la 1840 a fost o revoluție care să răstoarne pe Domnul țării și guvernul. Dintre vinovați (13 inși), literați erau numai trei: N. Bălcescu, Eftimie Murgu și I. A. Vaillant, suspecți au fost C. Boliac, Gr. Alexandrescu. Ceilalți erau: 2 scriitori la departamentul visteriei, un fost praporgic, etc. Eră o încercare de a realiza prin revoluție ideile lojei; se vorbea chiar de întronarea lui I. Câmpineanu. Complotul a fost descoperit ușor și suprimat sever.

De-atunci Al. Ghica avea motive să se teamă de orice umbră de complot. Complotul de la Brăila, în a cărui limpezire interveni și Eliade, a fost însă mai serios.

Complotul de la Brăila (1842) eră bulgăresc și urmărea liberarea Bulgariei (!). Eliade s'a amestecat, sau mai exact a *încercat* să se amestece, afirmând lui Dr. A. Tavernier: 1. că Bulgarii ar trebui ajutați; 2. că atunci și în țară s'ar creă stări care ar repara nedreptățile². La interogatoriu, Eliade a *negat* denunțul lui Tavernier. Eu cred că Eliade a vorbit așa, dar cu *alt* scop, nu cu cel crezut de Tavernier. Ajutor Bulgarilor, ca să treacă în Turcia vreo 1000, nu putea să dea Eliade, ci altcineva, un puternic de pe urma ajutorului căruia s'ar fi putut schimba mult în țară, dar în ce sens, nu se putea prevedea. Din faptul că Vodă Al. Ghica, înștiințat de denunțul lui Tavernier, acopere fapta lui Eliade,

¹ I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în Țara-Românească între anii 1840—1843*, în *Analele Academiei române*, Seria II, tomul XXXIV (1912), p. 201 și urm.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 850.

reiese că Vodă a știut de ea, că *lui* trebuia să-i servească Eliade iscodind pe Tavernier. Consulul frances bănuște că, date fiind greutățile cu care Al. Ghica tocmai luptă, el va fi căutat o diversiune la perplexitățile sale¹, voind să ocupe pe Ruși și Turci cu alte fapte mai grave decât răsturnarea domniei sale, la care se lucră.

Eliade, acuzat, a lămurit, într'adevăr, în *Curier*, la 11 Mai: că o societate secretă a lui nu există, deci revoluții el nu are cu cine să facă; și că el cinștește pe Domn ca Român, nu ca protector. Eliade mai bănuște, ori se face că bănuște, și originea calomniei lui Tavernier: pentru scrierea sa *Opinia* trebuia să fie „calomniat”. Articolul lui Eliade corespunde situației; și este, ori cum, o ieșire destul de iscusită din impas.

Aiurea Eliade afirmă că Al. Ghica a bănuit că în Brăila lucră Rusia, și că acesta voia să descopere „machinațiunile moscovite”². În acest caz, Eliade ar fi avut rolul unui cercetaș domnesc, care pipăe, dacă nu se simte cumvă și în capitală o mișcare analoagă, periculoasă Domniei. Că într'adevăr un consul rus, Dașcov, a lucrat în culisele complotului de la Brăila, cu scopul de-a răsturnă pe Al. Ghica, ne arată N. Iorga³. Eliade a spus același lucru⁴: La 1842 se plănuseră două revoluții, una în Brăila, alta în București; dar, atunci, așa ceva nu se putea mișcă — fără ca Rusia să nu știe!

Al. Ghica, om cu bune intenții, dar cu slabă voință, eră încunjurat de oameni ai Rusiei: diplomații Aristarchi, Mavros; militarii Odobescu, Garbaski, Banow; marele spion Ioanides; jidanul Gramont, adjutant și doctorul Meyer. Dincolo de linia aceasta încunjurătoare, Al. Ghica va fi căutat, prin Eliade, o informație sinceră.

În orice caz: Este sigur că la 1842 Eliade a lucrat că Ghicaist; dar, ca de obicei, în astfel de lucruri, cam nătâng.

Al. Ghica nu s'a salvat. B. Știrbei și G. Bibescu inter-veniră energic în evenimente; Poarta nu mai întârziă și destitui pe Domn.

¹ *Loc. cit.*, p. 865.

² *Scrisori*, p. 115.

³ *Memoriile Academiei*, Seria II, t. XXIX, p. 254; și *Studii și documente*, XI, p. 248.

⁴ În *Le protectorat du czar*, p. 26.

Când Al. Ghica a plecat din țară, Eliade, conștient poate, că prin nătângia sa a grăbit momentul căderii lui, i-a sărutat mâna; și Ghica „i-a dat-o ca la un câne”¹. Și la 1855, în București, Ghica l-a primit tot rău. Ghica era nedrept de astădată; vina fusese a lui; el nu trebuia să-î presupună pe Eliade mai iscusit decât era².

Pentru a termina lecția, revin, pe scurt, la o scriere a lui Eliade din acest timp.

Pe la 1840 spiritul liberal și național se infiltrase perfect în tinerime. Sf. Sava avea elevi-liberali, și chiar agitatori!³ Efectele franțuzismului cultural ieșeau, acum, la iveală, într'un mod neplăcut Rusiei, deci și Curții, deci și Eforiei școlare, în care, din Maiu 1838, prim-eter era alături cu Al. Filipescu și cu B. Știrbei chiar fratele. Domnului, Mihail Ghica, Director al Eforiei era Petrache Poenaru, iar colaborator paharnicul I. Eliade, care funcționa ca un fel de inspector general al școalelor.

Eliade luă cuvântul și scrisse — în 23 Aprilie 1840 — despre instrucția publică, în *Focea pentru minte*⁴. Scrisse sever, înfățișând ca rătăcită direcția dată școalelor în ultimul deceniu, socotind ca o confuzie limba care, ca și sistema didactică, nu prezentă nici o unitate. Privitor la limbile streine, Eliade se arată indignat, că limba latină avea o singură catedră, iar limba italiană niciuna, deși această limbă este mai ușoară decât limba franceză, care se predă în opt clase. Eliade propunea chiar o gramatică comparativă a celor trei limbi: română, franceză și italiană. La aceste limbi se adăogeau: Filosofia, matematicile, fizica, chimia, drepturile, literatura înaltă (sau: critica autorilor),

¹ *Scrisori*, p. 565.

² Dr. Alcibiad Tavernier apare în România pe la 1830, modest, grotesc: *Curierul* lui Eliade anunță că are de vânzare (Oct. 1830) o „cărăță bine tapisarisită” (p. 244). La 1831 *Curierul* dă notițe despre el (p. 162), ca autor, acum, al unei broșuri despre holeră: Ceice se trataseră după metoda lui, se vindecaseră (p. 200 și 204). Reclama cea mai istețată! (Broșura costă 3 sfaști). Reclama i-o sporeă notița (p. 162) că el fusese prin Egipt, Indii și Tataria, și că deci, se pricepea la holere. Curând după aceasta Dr. Tavernier se sfădi cu Eliade, cu care abia peste șase ani vorbi iarăși (Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 855). Sfada aceea trebuie să se fi întâmplat în 1832. Deci în loja masonică Tavernier nu era un amic al lui Eliade; dar, probabil, nici inimic. În tot cazul martorul nu pare serios.

³ Consulul francez în Hurmuzachi, *Documente*, Supl. 1, t. IV, p. 502. Vezi și vol. XVII, p. 1053, relativ la aceeași elevi în anul 1845.

⁴ 1840, nr-ii 22, 23 și 24.

epntruca, în sfârșit, seriozitatea să se scoboare în capetele „clătinate“ ale tinerimei de la Sf. Sava.

Repețind, la 1860, scrierea de la 1840¹, Eliade confirmă tendința sa antiliberală de la 1840 prin citațiuni tot atât de anti-liberale, culese din *Paralelismu*. Acum, la 1860, Eliade spune că până la 1840 școalele daseră numai: declamatori, pretendenți la chivernisele, perturbatori; semidocti, infumurați, mincinoși etc.²

Îndreptându-o contra spiritului liberal, Eliade pune scrierea sa în serviciul politic al Domnului țării. Firește, tema fiind vastă, lucrarea se ocupă și cu alte idei, care nu erau politice, ci exclusiv pedagogice sau didactice.

Despre această calitate bună a lucrării voi da o singură probă: Critica funcționarismului eră o notă a timpului. Până la regulament, dar și după el, funcționarul storcea poporul. Eră dulce a fi funcționar hoț! „Vrem fieștecare a fi nobil, cinstind numai rangurile și dregătoriile și nesocotind meșteșugurile și lucrarea pământului“, se plângea Mămuleanu, la 1825 I G. Gorjan, elevul lui Eliade, cerea la 1832 să se practice „mai mult negoțul, decât slujba cea politicească“. Penescu, profesorul Brăilei, om activ, interesant, cerea (1840) același lucru; iar *Dacia literară* a lui Mihail Kogălniceanu îl reproducea³ „Ocărmuirea trebuie să gândească serios la această problemă, care roade înima viitorului nostru, adevărată a junimei noastre“. Eliade însuși se plângea de aceasta *cel puțin* de pe la 1836⁴. Eră o boală a vremii acel funcționarism pe care Eliade îl critică aspru la 1840.

În scrierea lui Eliade respiră, deci, și o tendință *realistă* a vremii, nu numai cea politică conservatoare.

La 1848, apreciind toată epoca, ale cărei momente principale le-am analizat, Eliade repeți vechea și dreapta convingere că amiciția pentru Al. Ghica și familia lui îi atrase multe îndușmăniri⁵. În deosebi îl dușmăneă, ca politician, Félix Colson, de care Eliade se plângea că de când cu revoluțiunea contra lui Al. Ghica, l-a „stășiat“ totdeauna⁶. F. Colson eră un scriitor

¹ *Diverse*, II, p. 244.

² *Loc. cit.*, p. 246.

³ Ed. I-a p. 447.

⁴ *Gazeta teatrului național* 1836, p. 4.

⁵ În *Mémoires*, p. XV. Vezi și *Scrisori*, p. 395

⁶ *Scrisori*, p. 449.

temut; scrierile lui se ceteau bine; și trebuie să fi fost și exagerate, deoarece contra lor s'a protestat și după răsturnarea lui Al. Ghica¹.

Pentru a înțelege desăvârșit pe Eliade dintre anii 1836—1850 expunerea — cam lungă — a tentațiunilor sale politice supt Al. Ghica și a spiritului ce-l călăuzea pe el a fost necesară și meritată, căci atâta oboseală merită acel părinte al literaturii, pe care mulți îl laudă, dar puțini îl citesc.

PLANUL POETIC DE LA ANUL 1836.
BIBLICELE, EVANGELICELE, OMUL INDIVIDUAL.

(Lecție ținută în 1 Martie 1920).

Dr-ului Iuliu Hațieganu,
medicului, cu recunoștință.

Supt influența lui Lamartine și — mult mai puțin — a lui Byron, Eliade găsi drumul spre adevărata poezie: spre poezia cuprinsului psihic *real*, care nu se împotrivesc potențării prin *realități* observate și în alte suflete; și culese în înțelesul tipisării idealizatoare.

Influența s'a simțit imediat. Cântându-și părinții, în *Dragele mele umbre*, la care nu mai revin, și soția, în *Trecutul*, de la 1830 încă, Eliade a simțit că poezia propriilor sentimente adânci este adevărata poezie lirică, nu plăcutele jucării anacreontice ale lui Hristopol, cărora, cu câțiva ani mai înainte, le închinase munca unei traduceri de puțin folos. De la 1830 încoace Eliade are *valoare* poetică. O voiu arăta întregă, *nu pentru a o reînvia întregă, ci pentru a arăta ce bogăție de fermenți literari* a semănat el în viața României.

Pentru a fixa bine punctul de pornire, arunc o privire *Trecutului*.

Trecutul cântă pe soția poetului², căreia-i spune cât de mult a iubit-o:

Un foc prin vine'mi curge, se varsă cu fiori.

Vremea nu va putea să stingă acest amor, care mereu își aduce aminte de sine însuși, de timpul când el naște și se mărturisea. Limba devine, este drept, cam ciudată, dar realitatea este caldă:

¹ Notița statistică din *Almanahul Statului*, pe anul 1844, p. 48.

² *Meditații*, p. 81—88.

Și ochi noștri se-rătăcesc
 Aprinși de flacări, se 'ntunecează,
 Se las, s'ardică, se luminează,
 Tot e tăcere, toate vorbesc.

Eră tată, acum; ea eră mamă; aveau doi copii; erau fericiți. Dar toate vor trece, căci toate trec; să ne înlesnim nevoia; să ne gătim de ceasul sosirii!

„Ceasul sosirii“ indică orizontul religios de care poezia lui nu se va despărți niciodată și pe care Lamartine i l-a eterizat, împuținându-i ortodoxia cu care-l înzestraseră viața sa.

Noua sa estetică trebuie să-l fi stimulat pe Eliade foarte puternic, deoarece ea deveni cauza și originea unui mare plan poetic despre care vom vorbi acum. Ca să rodească, estetica lui lamartinezată avu nevoie de vreo patru ani de meditații și încercări.

Despre planul său Eliade a vorbit imediat, în *Gazeta teatrului național*, zicând: „— m'aș fiinea fericit să urmez și să desăvârșesc poemile ce mi-am propus și care își au o legătură între sine, ca să facă un tot“. Planul eră gata; poemele, unele concepute, altele așteptate, încă nescrise (1835/36).

Tot-ul poetic al lui Eliade eră să fie o colecțiune de patru volume de poezii².

1. *Volumul întâiu: Biblice*, din care Eliade citează *Căderea Dracilor*.

2. *Volumul al doilea: Evangelice*, dintre care numește *Cutremurul*.

3. *Volumul al treilea: Patria sau Omul social*, dintre care dă ca pilde: *Ruinele Târgoviștei*, *Mircea*, *Duelul Buzeștilor cu hanul Tătarilor*, *Sburătorul*, *Mihaida*.

4. *Volumul al patrulea: Omul individual*, din care citează *Seraphimul și Heruvimul*; *Visul*.

Volumul al patrulea al lui Eliade ar fi cuprins poezia lirică în strictă legătură cu viața sa personală, mărturisirea lirică a vieții sale; al treilea, poezia națională; întâiul și al doilea, poezia religioasă, către care inima îl atrăgea poate mai puternic decât către toate celelalte. În vederea ei, nu a acestora, el se așternu *din nou* pe studiul limbii din cele două testamente, care de mult îl stăpâneau.

¹ Pagina 43.

² *Biblicele*, 1858, p. 73.

Articolul de căpetenie prin care Eliade și-a mărturisit crezul său estetic s'a publicat în *Gazeta teatrului național* din Mai 1836 (No. 4, p. 38 și urm.)¹.

Lumea interpretă de la o vreme greșit poemele sale; Eliade hotărî să se explice, probabil mai ales fiindcă interpretările greșite îl atingeau personal și dureros.

A ști numai să scrii, nu-i lucru mare, credea el; lucru mare este a scrie așa ca „*sujetul să se poată aplica la tot omul, în tot locul și în tot veacul*“, ca și cel bun și cel rău să se regăsească, fie și parțial, în subiect. Înălăturând o interpretare tendențioasă — scoasă, de sigur, din evenimente recente — el afirmă că *Serafimul* etc. nu poate fi atins de acea interpretare, deoarece a fost publicat doar' la — 1833! Cât despre a doua poemă: *Visul sau viața*, ea a fost interpretată și mai rău. Firește, în operele oricărui artist sau scriitor trebuie să se vadă și oarecare asemănare cu viața sa; o afinitate cu faptele, întâmplările și patimile sale; și pe urmă? „Ce poate cineva să descrie sau să zugrăvească mai bine decât aceea ce cunoaște mai bine? Și iară ce poate să cunoască atât de bine ca *viața sa și faptele oamenilor* ce i-a cunoscut mai deaproape?“ Probă: Lamartine în *Desnădăjuirea*, nu și în *Provedința la om!* De aceea *Desnădăjuirea* este viaie, firească și interesează.

Eliade scria deci conștient, era un verist, care generaliză și complică cu ce lumea îi oferise ca observare și spre alegere.

Scriind *Visul*, Eliade afirmă că a scris „*viața omului în general*; și din a tuturor oamenilor am cunoscut mai bine pe a mea“; am ales — continuă el — situații interesante și „*mai potrivite cu întâmplările mele*; și nu e de mirare a vedea cineva pe unde și oarecare asemănări cu *viața mea*“.

Deci: *Serafimul* este idealul său, este concentrarea frumuseții ce-a întâlnit în toată viața; iar în *Heruvim* se află mustrarea care l-a oprit de la fapta rea, care i-a venit sau i-ar fi putut veni de la părinți, învățători, soție, prieteni; dar toate sânt „*iluzii*“ ce și le făcu și le descrie.

Eliade este chiar încântat de modul cum a descris judecata bătrânului păcătos: „*acea iasmă este arătată cu cea mai mare vioiciune*; dar vina nu este a mea: este că mai mult am băut amarul

¹ Supt titlul: *Serafimul și Heruvimul și Visul*.

decât dulcele vieții, este că mai mulți spioni, vânzători și *ingrași* am văzut în viață decât oameni cinstiți, este că celor ce le-am făcut bine mi-au plătit cu cele mai negre și infame fapte“. Aceștia sânt ca toată lumea de azi: rea, plină de păcate, vrednică de ură.

Folosind și el un cuvânt des întrebuițat în filosofia pesimismului, Eliade îi zice vieții *vis*, dar *vis* urât, pe care rămâne hotărît să-l descrie încă, cum și-a propus, într'un *tot* de poezii. Pe acest drum „se va ținea de *adevăr* pe cât l-a cunoscut“, sfârșește Eliade accentuând încă odată verismul său.

Cui i-ar părea că Eliade nu eră *deplin* conștient de însemnătatea estetică a sale, trebuie să-i atragem atenția asupra completării ce, involuntar, o dădea contemporanilor săi în alte scrieri. D. ex. în *Reprezentarea tragediei Saul*¹, unde el vorbește clar, frumos, avântat despre poetul genial. Poetul genial nu e geniu „de florile mărilor“, el zboară pe aripele-i de foc, își „culege ideile *din regile cerești, din adâncurile infernale*“², etc., își dă „poemele sale afară, încântă, îmbărbătează, întinerește, desmiardă, subjugă pe compatrioții săi și pare că le zice: Acesta e metrul vostru, astfel de caracter și-a luat poezia noastră, pentru că este poezia mea; și eu sânt al vostru, *am ieșit dintre voi*, și pentru că eu sânt geniu“.

În timpul acesta Eliade găsește și expresiile cele mai clare despre misiunea sa în general, ca scriitor, ca scriitor conducător de nații.

„Limba noastră și nația are trebuință de scrieri; și atunci va înainta și una și alta, când fiecare scriitor, după ce își va dobândi cunoștințele trebuincioase la materia sa, *își va simți întru adevăr solia ce a primit de sus sau care și-a dat-o singur*. O creștere mai întâi pregătitoare spre o asemenea însărcinare nobilă, cunoștința limbei în care este să scrie cineva, *un chip de vedere a lucrurilor mai pre sus de al gloatei*, simțirea cu întregime a soliei sale, dorința îndeobște a binelui și de stârpirea răului: Aceste sânt câte se cer de la un *scriitor care voește a contribui spre regenerația unui popol* al căruia el ambiționează a se face autor“³.

Din tot ce v'am cetit din Eliade, despre estetica sa, pe la anul 1835/36, reiese clar că, în acest timp, el avea o conștiență

¹ *Curier de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 277. Vezi și p. 281.

² Parcă vorbește despre *Serafim și Heruvim!*

³ *Curier de ambe sexe*, vol. II (ed. 2) p. 367: *Despre autori*.

înalță despre misiunea sa ca poet al națiunii, despre ce *poate* și o deplină mulțumire cu *direcția* ce și-o găsisse.

I.

BIBLICELE.

În *Biblice* respiră o dezvoltare religioasă massivă: Familia sa, mai ales mama; citirea cărților sfinte: David eră poetul său de predilecție în prima tinerețe; citirea continuă a literaturii religioase, pentru scopuri filologice¹; toate au făcut, ca scrierile lui Eliade să fie întipărite de multe idei biblice și evanghelice. Paralel cu cetirile, dar și cu viața sa, în sufletul poetului înflori un misticism energic. Rezultatele vieții sale îi întăreau tot mai mult credința în Dumnezeu, care deveneă identic cu evoluția, cu *progresul*, care cu scop puse și răul în lume². „Și dacă Dumnezeu, din vârstă în vârstă, descopere omului, prin *pățire*, adevărul și cunoștința, crede: că *omul* ce va învăța binele este un *organ al Provedinții*, al lui Dumnezeu însuși, care te-a făcut și al căruia ochi te priveghează și te judecă“. Textul acesta este contemporan cu concepția *Biblicelor*³.

Din aceste adâncuri de speculațiune și fantazare religioasă se ivi *Cântarea dracilor în ajunul potopului*⁴, despre care, însă, nu se poate spune nimic deosebit.

Mult mai importantă este *Căderea dracilor*.

Căderea dracilor a fost terminată la 7 Aprilie 1838⁵.

„Într'însa cânt triumful *Cuvântului*“ explică Eliade în dedicație; Cuvântul este născut din Duhul Adevărului; iar Duhul trebuie adorat deodată, ca și toată Treimea!

La locul Nemuririi stă Tatăl Vecinicul; la el se adună smeriți îngerii; Domnul, însoțit de ei, colindă țaria; toată zarea se umple de slavă, de laudă. Un singur prinț — Arhanghelul — rămâne nemișcat, stă mut, mușcă din buze; capul îi crapă și din el se naște Păcătuirea:

¹ *Biblicele*, p. 73.

² *Curier de ambe sexe*, a. II (ed. 2), p. 239.

³ Se află în a. I al *Curierului de ambe sexe*.

⁴ *Curierul românesc*, 1839, 11 Iulie, p. 383.

⁵ S'a publicat însă abia în 6 Noem. 1840. — Vezi și *Curierul românesc* din 11 Noem., p. 380, care anunță publicarea.

La toți ea râde; ascuns fior
 Pe toți petrece. Ea tot zâmbește
 Pe toți salută, la toți se 'ntinde,
 Cu toți e blândă; ochi-'i vorbesc
 Și cap și inimi la toți aprinde:
 Ard de plăcere, tremur, râvnesc.

Ispita îi prinde. Toți vreau să-și puie „reședința mai sus de tronul vecinic“; toți strigă: *Libertate!* Dar se scoală Impăratul și-i pedepsește. Ei cad mereu, nouă zile tot cad în iadul lor! De aici ei trimit în lume răul:

Ori-care biciu al lumii aicea se alege,
 Resboaiele civile aicea se dospesc.
 D'aicea screme iadul și prinții făr-de-lege,
 Noroadele rebele aci se zămîslesc.

Căderea dracilor a fost, de sigur, o plăcere a fantaziei și, simțirii eliadiste; dar în ea s'a furișat și o tendință politică, conservatoare, anti-liberală, pe care, în chip cu totul nesimpatic astăzi, poetul a motivat-o teologicește.

Tendința antiliberală a lui Eliade eră, în acest timp, așa de precumpănitoare încât nici în scrieri filologice nu și-o ținea în frâu. În *Paralelismu* de ex. el este sigur că franțozii noștri sânt periculoși și că, înmulțindu-se ne vor aduce „*rebelii*, tâlhării, înjungheri, *biserici* resturnate“¹. Abiă au trecut zece ani de când tinerii au făcut cunoștință cu abiă „a treia parte“ din dicționarul francez și, adaoge el, „toți nu mai vorbesc decât de *libertate*, pe care, *neînțelegându-o bine*, o mărginesc într'un desfrâu și nesupunere la legi și la așezăminte“². Idei identice desvoltă, paralel, *Curierul românesc*, după care religia „domolise popoarele“, religia propagă supunerea către cei mari și *așteptarea* unei vieți fericite — firește, până se va îndură boierul! — căci aceasta eră „adevărata civilizație“ a religiei, care mai înfrățeă „națiile“. *Curierul* eră un reacționar religios³.

Căderea Dracilor eră o poezie în care se revărsă setea de adorație a Tatălui-Dzeu; dar, ca de obicei, Eliade, prindeă și câte un scop secundar, dacă-i cădeă bine în drum⁴.

Căderea Dracilor fusese numai o parte din poema „originală“ *Anatolida*, a căreia programă eră „trasă încă din anul 1836“;

¹ Pagina 45.

² Pagina 46.

³ Vezi anul 1839, p. 185—187.

⁴ La 1861, G. Sion spunea în *Revista contemporană* a. II, p. 339 că poemul lui Eliade este o „alegorie, care astăzi nu se mai înțelege“. Sion nu înțelegea; dar alții, da.

publicarea *Căderei*, care eră cântului I din *Anatolidă*, a fost o „încercare“, asupra căreia — nu se vede din ce motive — nu a insistat.

Ce-ar fi fost întreaga operă s'a văzut abia la 1868, căci abia după trezeci de ani s'a întors Eliade la planul de la 1836¹; adecă tocmai când lumea se interesă foarte puțin de poezia religioasă.

Vă dau, totuși o idee despre ea.

Urmă, deci, ca al doilea cântec, un imn al creațiunei: lumina, firmamentul, apele, stelele, paserile, peștii, omul cântă Domnului imnul lor îndată după crearea lor. Din când în când vin grupe de versuri care atrag atenția asupra talentului poetic acoperit de lecturi și de meditațiuni prea sfinte; talentul transpare mai energic, când poetul se regăsește în domeniul *umanității* sale.

Iată, ca mângâiere, câteva grupe.

Zice *Lumina*:

— E plin, plin este Cerul
De gloria-ți eternă; și peste tot splendoarea-ți
Prin mine se revarsă, suavă, lină, blândă.

Zice *Firmamentul*:

Mai sus decât Zenitul, mai jos decât Nadirul
Sub talpele-ți divine ai zis să fii tărie
Și solidar cu toate. Chiematu-m'ai pe nume
Și Firmament mi-ai zis².

Cântecul al treilea este *Viața sau androginul*.

Motivul *Androginului* a apărut, la Eliade, întâia și cea din urmă dată în literatura română. Cel puțin eu nu-mi aduc aminte de a doua îndrăzneală de a-l închipui poeticește.

Basmul este vechiu. În *Ospățul* lui Plato l-a povestit Aristophanes, care știa că la începutul lumii erau trei sexe: masculin, feminin, androgin (sau hermafrodit)³. Plato i-a prelungit basmului viața. De la el l-au luat gnosticii, pentru care, în general, misterul eră un deliciu de cercetare, căci multe taine lăsase Dumnezeu în lume, după gnostici; și multe explicări naive trebuia să găsească mitosofia lor. De la Plato și gnostici și de la I. Böhme, filosoficul ciobotar de la Görlitz, care împreună știința naturală cu metafizica

¹ *Curs întreg de poezie generale*, 1870, vol. II, p. 64.

² *Imnul creațiunei* (Lumina, Firmamentul etc.) Eliade l-a socotit vrednic să fie cetit la deschiderea *Societății academice* române, în 1/13 August 1869! T. Cipariu, în *Archiv*, p. 581 și 600.

³ În capitolele 14, 15 și 16.

religioasă (sec. XVI), l-au primit unele spirite romantice moderne, ca de pildă Fr. Baader, germanul: Baader eră sigur că, înainte de facerea Evei, Adam eră — androgin! Baader motivă științificește teoria androgismului, care, după el, este „forma cea mai frumoasă și cea mai perfectă, în care omul se poate înfățișa”. Teoria androginului, în școala romantică germană, eră, evident, o parte din teoria perfecțiunii umane, care, după Fr. Schlegel, nu putea să fie nici pur-masculină, nici pur-femenină¹.

Eliade l-a cunoscut, de sigur, din Plato și din gnostici — să nu se uite că Eliade eră un mare cunoscător al cărților sfinților părinți cari au combătut pe gnostici și că această mare cunoștință i-o recunoaște, odată, chiar Cesar Bolliac, care eră asemeni foarte învățat. Despre Fr. Baader și romanticii germani nu am găsit nici o urmă în Eliade. În tot cazul, faptul rămâne: Eliade trată în Androginul său o temă romantică.

Spre norocul său; deoarece în toată opera numai tema aceasta i-a procurat prilejuri de-a deveni într'adevăr poetic.

Așadar, androginul, întâiul om fu așezat în paradis.

Ca un strein și singur, uimit, fără să știe
Nici cum, nici unde s'afle, nici d'unde-aci venise;
Sta jos pe flori, pe iarbă și răsufând parfumul
În dulce reverie.
Se uită, vede lumea pe cât vederea-ajunge
Și 'n toate câte vede, nu știe să distingă
Departele de-aproape, distanța 'ntre obiecte;
Se pipăie și simte senzațiune dublă;
De pune la ochi mâna, el simte tot'odată.
Cu mâna și cu ochii. De își atinge fruntea,
Șimțirea-i îndoită: și 'n degete, și 'n frunte.
De-și pipăie genunchii, asemenea simțire;
Asemenea cu pieptul, cu membrele lui toate.
De-atinge 'mprejur iarba, de ia în mână floarea,
Nu simte tot asemeni ca 'n prima pipăire:
Prin degete pricepe, nu însă și prin floare.
Ardică la cer capul; și soarele îi pare
Că 'n ochii săi străluce, și 'ntinde iară brațul,
Să ia soarele 'n mână. Ci sare în picioare,
Că soarele-i departe.
Asemenea cu munții, asemeni cu dumbrave,
Cu pomi, cu flori, cu fructe; voește să le-atingă,
Cum s'a atins pe sine, cum cele din pregiuru-i.
Se mișcă și cu pasul se 'ncearcă să le-ajungă,
Să măsure distanța cu-a tactului simțire.

¹ Alte amănunte se pot căuta în Ricarda Huch, *Blüthezeit der Romantik* (1899), p. 207—209; și *Ausbreitung und Verfall der Romantik* (1902), p. 58, 93; și în articolul lui O. F. Walzel, *Romantik, Neoromantik und Frauenfrage* în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*. Vol. CVII, p. 253—276.

Ca ochii la lumină, așa i se deschide
 La minte cugetarea; și 'ncepe a distinge
 Intre *aci* și-*acolo*, între *subiect* și *obiecte*,
 Pe *sinele* său propriu din tot ce nu e *sine*.
 La început crezuse că toate erau într'insul.

El este om și n'are „oamă“, ca leul leoaică, ca turturelul soție.

Cu toate - acestea simte
 O voce interioară, misterioasă voce
 Și tânără ce-i spune că *nu e, nu e* singur,
 Că poartă un alt sine în sinele său propriu,
 Că 'n sânul său viază, la inimă îi bate,
 Cum simte mama 'n sânu-și, când saltă embrionul.

De unde-avea să știe ce saltă și s'agită
 În sânu-i, l'a sa coastă, de inimă aproape?!
 Nu știe, ci resimte că nu se află singur;
 Și 'n neastâmpăr straniu dorințe-l infioară;
 Se 'mbrățișază singur; și amă cu ardoare
 Și nu știe ce amă¹.

Creatorul îi deschide pieptul și desprinde din el pe Eva.
 Plaga a fost profundă.

Sub mâna creatoare
 Se 'nchide 'ndată plaga, cum vine la loc apa,
 Când mâna se afundă sa ia din r'insa parte.

Și Eva este vieața.

Deschide la cer ochii,
 Se uită impregiuru-și; nu știe unde s'află,
 Nu știe d'unde vine. Se scoală în picioare,
 Se pipăe, tresare l'al degetelor carmen,
 Și 'n răpedea mișcare, în gestele-i naive
 I se respiră părul; și părul atingând-o,
 O dulce 'nfiorare d'alungul o cuprinde.
 Din toate câte vede, pe flori își pune ochii
 Și 'ncepe a culege, și pasa înainte
 Săltând din floare în floare.

Bătrânul poet par'că întinerea cu subiectul său. Cu liniște
 de creator, cu căldura vorbei care iubește și respectă umanul, el
 construia o psihologie a întâiului bărbat, a întâiei femei și ră-
 mâneă poet, deși moralicește avea o rezervă, făcută aiurea: De
 ce a trebuit ca *ea* din *el* să iasă și neamul omenesc din feții lor,
 cari erau frați — incestuoși?

Cântecul al IV-lea, *Arborele științei*, este plin de abstracțiuni
 și banalități, care ne lasă uimiți.

La 1838 opera ar fi fost încă cetită. Eliade eră încă în stare
 să ducă lumea după sine, pe orice căi. La 1868 acel paradis ab

¹ Amă = iubește!

influenței sale eră pierdut — de mult. La 1838, în floarea vârstei, am fi căpătat de sigur mai multe daruri ca cele citate; la 1868 mărăcinișul înneacă florile. La 1838 am fi avut și altă limbă. În tot cazul, însă, completarea de la 1868 ne arată, ca și *Căderea*, că Eliade gândea eroid, opere mari, opere ale căror margini poetice se 'ncolăceau cu marginile filosofiei.

II.

EVANGELICELE.

Evangelicele erau menite să preamărească fapta bună, oricine ar fi făcut-o. Cu atât mai bine, dacă fapta o săvârșeau bărbații aleși ai țării.

Cutremurul cântat de Eliade a început seara, la 8 ore și 50 minute, în 23 Ianuarie 1838. Domnul și boierii se aflau în teatru, la o reprezentație franceză. O spaimă mută-i cuprinse pe toți. Femeile înlemniseră până într'atât, încât nici nu puteau să strige. Teatrul, construit în lemn, froznea lugubru. Lojile se goliră, dar în parterre mai rămaseră câțiva spectatori, înaintea cărora trupa continuă jocul. Afară eră frig: 11 grade supt zero. A doua zi Bucureștii erau o jale; mai ales în regiunea Sfântului Gheorghe, al cărui han se prefăcuse într'o mare grămadă de ruine¹. *Cutremurul* acesta semănă, în efecte, cu cel de la 1802; cel de la 1802 prăpădisese aproape tot Bucureștii².

Eliade se impresionă adânc. În *cutremur* el simți pe Domnul din ceriu pedepsind creatura sa neascultătoare; *cutremurul* deveni, deci, un prilej de predică socială energică: Pământul este greu, îl apasă nelegiurile, care trebuiesc vindecate, zicea el³. Censorul deveni atent; și — tăie din versuri. Ca să fie evident ce nu putea suferi o slugă guvernamentală, ca censorul de-atunci, citez așezând în parenteze [...], modul cum poezia a fost completată, din memorie, în 1868.

Și Ienea se'mbuibează și *muncitorul* geme,
Că ghiara nedreptății pe el a năpădit,
Din carnea lui s'ășie, stăpână p'a lui vreme,
Stăpână p'a lui pâine, pe viața'i mai cumptt.

¹ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 688.

² Th. Thornton, *État actuel de la Turquie*, Paris, 1812, v. II, p. 455.

³ *Cutremul* a apărut în *Almanach literar pe 1839*, p. 93-96. În *Curs întregu de poezie generale* (1868), I, p. 229.

Biserica căzută, e surdă, ș'apoi tace.
 Săracu 'nzadar strigă: „o maică! ajutor!“
 [E vitrigă-a lui mater¹; pământul n'ere pace]
 Sberatul vinde oaia, când lupul e păstor

Biserica:

— Odată mângâia
 Pe tot cel care plânge ș'o turmă d'oi aleasă
 La lumea credincioasă și un păstor vestea.

S'au dus acèle veacuri! [și *Antichrist domnește*
 Despot pe lumea 'ntreagă cu vearga sa de fer,
 Altarele distruge, corumpe și sdrobește]
 Și țipete de sânge se 'nalță pân' le cer.

Cerul se va redeschide și va face judecată:

Cuvântul va alege pe caprele din oi —

Iar oaia e *săracul* [ce laptele își smulge
 Și 'și dă și a sa carne Cesarului spurcat]
 Și capra [e 'ngânfatul satrap care o smulge
 Și sângele i'l sugă] când laptele-a secat.

Veți fi, săraci², d'a dreapta când va domni cuvântul;
 Răbdați că 'ntr'insul numai săracii vor trăi,
 Ș'a voastră moștenire va fi atunci pământul
 Răbdați, *n'ardicați brațul*, că Pacea va domni.

Munciți, despicați brazda, hrăniți lenea ce zace;
 Dați pâinea voi și vinul, le dați la căți le cer;
 Că munca-vă sfințită îndată se preface
 În sângele și trupul al Domnului din cer.

Fariseii se vor duce:

S'au dus zilele noastre, zile de tânguire,
 Zile de nedreptate, de vină, viclinii,
 De vrajbă, de răsboaie, de sânziuri, de murire;
 Și va domni viața și morții vor fi vii.

În *Cutremurul* colcăie o sfântă mânie, care nu-i numai religioasă, ci și socială, și etică. *Conștient* socială: De vre-o șase ani Eliade studiasă pe Fourier³; și atât ajunge ca să înțelegi exact ce este proletarul. Nici poezia socială streină nu-i eră streină lui Eliade. Un poet tânăr, care tocmai își făcea drum, C. Boliac, care este, la noi, întâiul reprezentant energic al poeziei sociale, rămase încântat de *Cutremurul*, în care unele strofe i se părură *sublime*⁴. Sublim este, într'adevăr, curajul de-a arunca în fața unei lumi organizate pe temelia nedreptății vina și rușinea și nemernicia ei:

¹ *Mater* n'ar fi fost posibil în 1838.

² La 1868: Veți fi, d'a dreapta, popoli.

³ *Foaia pentru minte*, 1844, p. 315.

⁴ *Equilibru*, p. 157, 346. Vezi și *Scrisori*, p. 166, 239—242.

pământul n'are pace,
Să tacă biata oaie, când lupul e păstor.

Poetul ca acuzator al veacului său *românesc*; are tărie, are elan. Dar, altfel, versul se întoarce iarăși la banalitatea îndemnului spre — pace: „Răbdați, n'ardicați brațul, că pacea va domni“; va reveni cuvântul, cu glorie, cu tărie, gonind răutatea! Poetul vede și blastămă ca profeții; dar mângâierea lui devine teorie rece.

În *Evangelice* ar fi avut loc și *Imn la dragoste*, scris după *Cutremur*: imnul preamărește pe Vodă Al. Ghica, care a avut, atunci, o atitudine deosebit de creștinească cu locuitorii Bucureștilor¹:

Eu dragostea o laud, la dânsa cu mirare
Creștina mea trufie îmi plec și o măresc;
Cântând dragostea astăzi, e imn a mea cântare;
Și imnul meu e glasul Românilor obștesc.

Tot *Evangelicelor* le-aș atribui dedicația către C. Negruzzi: *La un poet ecsilat*. Cele patru strofe inițiale nu lasă nici o îndoială că ea eră gândită evangelicește. Poezia a fost scrisă deodată cu *Imn la dragoste*, alături de care s'a tipărit în același număr al *Curierului de ambe sexe*. Citez și de-aici începutul:

Aceasta este soarta celui ce pâșaste,
La templul nemurirei cu pas nemlădios;
El merge înainte și 'n urma lui se naște
Și prinde aripi slava în drum vijătos.

Ți-e viforoasă calea! O mare de talazuri:
Și 'ntr'ânsa ai să 'ntimpini ispite, piedeci mil:
Dar ai de călăuză pe Domnul în năcazur,
Ce morții înviază și judecă pe vii.

N'ai cugetat viclene în pieptu-ți de Credință,
Nici ai vândut Cuvântul ce lume-a mântuit.
Ai spus ce e Românul, i-ai dat și lui ființă:
Dar cine ești, poete, tu nu te-ai socotit.

Tu nu ai văzut soarta ce pe ast neam gonește;
A ei mână prea lungă tu nu ai sărutat,
Nici ai zărit rânjirea ce zice că-i zimbește.
Fatalul, grozav zimbet de tot te-a înșălat.

III.

OMUL INDIVIDUAL.

Secția aceasta — care eră să fie al patrulea volum — este secția în care estetica nouă a lui Eliade trebuiă să se simță mai energic.

¹ S'a publicat în *Curierul de ambe sexe*, v. I, p. 221—224.

Serafimul și heruvimul sau mângâierea conștiinței și muștrarea cugetului are două părți.

În partea întâia, imnul, un portret fizic și moral, poate lăuda astfel și o femeie, nu numai un heruvim; iar descrierea omniprezenței ei este, de bună samă, de origine umană, apropiată: Eu cred că este soția lui. Ea este pretutindeni:

Și 'n somn-mi și aievea ființa-ți mă 'nsoțește;
Chipu-ți mi-e fa' oriunde, în preajma mea el zboară:
Din soare se repede, din lună strălucește.
După pământ se 'naltă, din ceruri se coboară.

Pe la fântâni m'asteaptă, cu unda se răsfrânge,
Cu frunza îmi șoptește, cu zefirul suspină,
Cu valea îmi răspunde, cu patima mea plânge,
Cu dealul se înaltă, cu câmpul se alină.
Cu floarea se dă 'n leagăn, cu iarba undoiază;
Livada îl arată, dumbrava 'l subțascunde;
În ziua și în noapte, la umbră și în rază
Nu e năluca, 'mi spune, mă mângâe ori unde.

Mai depărtată de umanități este partea a doua, heruvimul, în care se găsește și versul fără gust

Mulții tăi ochi priveghează.

Exaltarea poetică este, însă, aceeași:

Ca tunetul 'ți e glasul, ca fulgerul 'ți e fața!
Fulger în mine trece, când ochi'mi te 'ntâlnesc!

Serafimul și heruvimul s'a publicat, întâia oară, în 12 Noiembrie 1833¹; deci concepția și scrierea cade între 1830, data întâiei broșuri de traduceri din Lamartine și 1833. Este, se pare întâiul rod al noiei estetice.

Visul este, fără îndoială, o creațiune interesantă. *Visul* este întâia poemă românească, în care filosofia și poezia încearcă împreună să înfățișeze *vieța omului* în totalitatea ei *simbolică*. Până la *Visul* lui Eliade nici un poet român nu a conceput o filosofie emoțională a vieții. *Visul* are, însă, un defect: Nu se depărtează de-ajuns de amănuntele vieții poetului; din cauza aceasta valoarea simbolică i s'a redus în opinia publică contemporană.

Visul se compune din 19 sonete; e întâiul ciclu de sonete românești. Sonetele au la bază o idee din copilărie; povestirea unui vis din literatura arabă, spus de mult, în familie, de un

¹ *Curierul românesc*, p. 230—231.

prieten al familiei. Eliade i-a dat, firește, alt sens, sensul său: Omul visează până ce se deșteaptă la marginea groapei.

Cel mai frumos sonet, unicul vrednic să trăiască în viitor, este I și XX, căci se repețește: Omul este ajuns la groapă și vede, prea târziu, că a pierdut timpul, că nu și-a pus, la vreme, problemele care lămuresc și sfințesc viața¹:

O altă auroră în sufletu-mi apare,
Rază necunoscută de alte lumi ziori²;
Deschisu-mi-s'au ochii și 'n ochii miei răsare
Ziua zilelor noastre, timpii netrecători.

Și secolii și viața-mi ca nopți se strecurară,
Și'ncovoiat pe groapă-mi o vază că s'a deschis,
Și-mi face loc printr'însa să trec peste hotară:
E poarta eternității; și mă deștept din vis!

Fruntea-mi albită toată către pământ se lasă,
Brațele-mi rezemate toiașul meu apasă.
Iar sufletu-mi se 'ntoarnă și cată înapoi:

O zile!... sau ce nume vouă vi se cuvine? —
Dar... ați trecut; ce trece, mai mult el nu mai vine:
Eră mai dinainte să vă întreb pe voi!

În cadrul sonetului care începe și încheie poemul, se desfășură povestirea vieții: Vieța fericită la părinți; vieța ca orfan supus nevoilor nevisate; fericirea unei căsătorii prin iubirea unei femei, trăind în belșug; drama unei gelozii stărnite de șovăirile femeii; drama o împacă moartea unui copil, care frânge și inima mamei; dar pacea veche nu mai revine; din toate a rămas în suflet o mizantropie bănuitoare:

Urăsem omenirea în câți îi cunoscusem
Și mi-eră drag tot omul pe care nu-l văzusem.

Cele două versuri sânt ale sonetului XV. Cu acest sonet cuprinsul poemei începe a se înălța. Se simte influența lui *Falkland* de Bulwer, care dezvoltase, în prefață, aceeași estetică a povestirii sentimentelor provocate de peripețiile romanului, nu a tuturor peripețiilor analizate amănunțit. Despre influența lui *Falkland* a vorbit Eliade însuși. Deci sentimentele bine spuse sânt mai ales intenția sonetelor influențate de Bulwer:

Nădejdea mă urăse, încât nici m'amăgea!

Vream să desfac cu lumea oricare legătură,
Să fiu slobod în toate, să fiu numai al meu;

¹ În *Culegere din scrierile lui Eliad* (1836), p. 73—90.

² Cetește: Zi-ori!

Dar mă țineă într'insa o singură făptură.
Ce-mi răsfrângeă în lume pe însuși Dumnezeu.

Taina aceasta, vecinic, la om nu va fi zisă;
În inima-mi zdrobită în flăcări este scrisă,
Ce¹ și a ei țărănă în veci o va 'ncălzi.

E scrisă într'o limbă, aci necunoscută,
Pe inima-mi ce geme și în vecie mută;
Și singur numai mie mi-e dat a o cei!

Pesimismul *Visului* este covârșitor. Ca Timon al lui Lucian sau mai bine al lui Shakespeare, poetul român „în toate eră rece“; ș-ar fi putut fi rău, dacă nu i-ar fi fost silă să fie rău.

O lumină „sfântă“ i-aduce, în sfârșit, tălmăcirea, el vede adevărul, dar adevărul este o vicleană spaimă, „care din iad ieșise atât a-l amăgi“, și care-i când heruvimul, când serafimul dulce.

Desnădăjduirea lui Eliade a pricinuit-o, de sigur, amorul soției sale cu Gr. Alexandrescu. Nenorocirea a fost un prilej ca el să-și examineze toată existența, dacă ea mai are sau nu vreun înțeles. Răspunsul poetic din *Visul*, care a cules și simțiri văzute în alte suflete, s'a ridicat, firește, mult de-asupra întâmplării, pe care *Ingratul* n'a ascuns-o de loc: În *Visul* Eliade faceă o judecată poetică a *sa*, a *ei*, a *lui*, a omenirii din care cei trei erau o parte aleasă și de-aceea, în cădere, doborâtoare groaznică a credinței în bine. Cu *Visul* lui Eliade pesimismul apare *întâia oară* într'o formă românească demnă de literatură.

Ingratul despre care am pomenit merită o explicare mai amănunțită. El ne dă prilej a vorbi și despre soția lui Eliade.

Despre soția lui Eliade s'a spus că eră de origine greacă. Eu nu pot controla².

Eră femeie frumoasă. Eliade a iubit-o nebun; și nu a meritat ca „Greaca“ să slăbească în credința cătră el. Eliade eră și foarte gelos. Dacă eră loc să fie! La 1839, în April 28, scriind lui Costache Negruzzi, el își mărturisește gelozia chinuitoare³. Dar „a trecut de mult,“ adaoge el. De mult? De pe la 1832—1834, de pe vremea când o ispitise pe ea Alecsandrescu. Vorba „de mult“ s'ar potrivi.

Din descrierile lui Eliade, din *Scrisori* (anul 1853) reiese că turburări în casnicia lor au fost și altele.

¹ Taina!

² *Transilvania*, an. V, 117.

³ *Convorbiri literare*, an. XIII, p. 364.

Maria E. Rădulescu a murit în luna Maiu 1870.¹ A fost îngropată la 21 Maiu, la mănăstirea Samurcășești.²

Dacă *Trompeta Carpaților* are dreptate, ea eră, la 1870, de 66 de ani; s'ar fi născut, deci, la 1814 și ar fi fost cu 12 ani mai tânără decât Eliade, căruia îi născu un băiat și patru fete.

Maria Eliade eră o femeie fără multă cultură, dar foarte inteligentă. O probă de modul cum — bine — scrie și ea se poate găsi în *Foaea pentru minte* din 2 August 1848³, unde ea descrie o manifestație ce i-au făcut-o Românii ardeleni, când trecea, în 16 Iulie, 1848, spre Vâlcele (Előpatak).

Maria Eliade eră, în timpul acesta, severă. Eliade, rămas singur, la Paris, se ademeni să facă curte — și se pare, cu succes — unei contese, căreia, mai înainte, îi făcuse curte — cu același succes — poetul moldovean M. A. Corradini. Printre emigrați s'au găsit binevoitori cari înștiințară despre aceasta pe Maria Eliade, care se află în insula Chio, internată și pensionară a Turcilor. Femeia aveă tot dreptul să se supere. Când Eliade sosi în Chio, ea se răzbună chinându-l cu înfruntările, care uneori îl făceau să părăsească casa și să-și aline amarul plimbându-se și meditând subiecte mai liniștite, istorice, filosofice, printre ruinele din Chio.

În tinerețele lor, însă, Eliade își iubise femeia la nebunie. Fusesse și Maria Eliade geloasă? Nu am nici-o știre; dar, se pare.

Puțin cochetă; cu urechea ascuțită, ca orice femeie, pentru câte-o șoaptă măgulitoare; poate chiar mai mult decât trebuie, a fost și ea: Dacă nu ar fi fost, Eliade n'ar fi socotit gelozia ca o tortură, care, din principiu, să împiedece pe bărbat de a se însură.

Tinăra femeie eră și fragedă — de sigur și la minte — când de ea se apropiă poetul Grigorie Alexandrescu prin ani-1833—1836. Când anume, nu se poate preciza. Gr. Alexandrescu locuia la ei; scăpără de spirit; știă să exprime poetic sentii mentele sale. Va fi ascultat, va fi glumit, până ce Eliade simți sau văzù și sări ca mușcat de șerpe.

¹ *Românul*, 1870, p. 437.

² *Trompeta Carpaților*, 1870, Nr-ul 825.

³ Pag. 243—244.

Multe ar fi iertat creștinescul Eliade, dar încercarea unei seduceri a tinerei sale femei, n'o putea ierta: Gonindu-l pe Gr. Alexandrescu din casa sa, îi trimse, din urmă imprecățiunea *Ingratul*.

Dacă la baza *Ingratului* n'ar fi răscoala unui sentiment așa de vrednic de respect, imprecățiunea ar părea crudă; exagerată este, dar exagerarea are rădăcini etice și esteticește rămâne în limite tolerabile. Este una din cele mai puternice expresiuni de ură și scârbă din câte cuprinde literatura românească.

PLANUL POETIC DE LA 1836.

POEZIA NAȚIONALĂ.

(Lecție ținută în 2 Martie 1920).

Partea națională a marelui plan poetic de la 1836 ar fi putut să aibă o influență serioasă, dacă ar fi apărut la timp. Dar întreg planul eră numai în mintea lui Eliade; pe hârtie trecea din când în când, cu bucată. Se pare că așa îl și plănuse Eliade: să aștepte inspirațiile, să le scrie nesilit și la timp să le colecțeze în volumul dedicat patriei. Urmarea a fost că poetul a scris puțin, dar bine. Ne vom ocupa, deci, astăzi numai cu două poezii: *O noapte pe ruinele Târgoviștei* și *Sburătorul*¹.

Poezia ruinelor s'a dezvoltat, la noi, supt influența scrierii lui C. Fr. Chasseboeuf-Volney (1757—1820); cartea sa, care a fost cetită de Români cu sete, pentru liberalismul ce-l propagă: *Les ruines ou méditations sur les révolutions des empires*, o carte de filosofie a istoriei, publicată la 1791, a fost chiar tradusă și în Moldova, și în Muntenia. În Moldova a tradus-o poetul Ion Tăutul; manuscriptul acestui poet și politician talentat îl știă Mihail Kogălniceanu, la 1838, încă la loc sigur². În Muntenia l-a tradus, înainte de 1830, Stanciu Căpățineanu, elevul lui Eliade. Eliade îl cunoaște, de sigur, pe Volney.

Cel dintâiu poet care s'a simțit îndemnat să vadă lucrurile în felul lui Volney a fost V. Cârlova; în 30 Martie 1830, în primăvara literară a *Curierului românesc*, acesta ne aduse rodul acelei influențe: *Ruinurile Târgoviștei*.

Respectul lui Cârlova de ruinele

¹ Ora fiind scurtă și materia multă, la curs *Sburătorul* s'a analizat mai amănunțit.

² *Alăuta* din 1 Sept 1838.

Unde *tiranul* încă un pas n'a cutezat,
Căci la vederea voastră se simte spăimântat,

fusese exprimat de Volney cu aceleași cuvinte (în *Invocation*):
„*Vous épouvantez les tyrans; vous empoisonnez d'une terreur
secrète leurs jouissances impies*“.

Vorba *tiran* d. Eug. Lovinescu a socotit-o suficientă, ca să admită că, vorbind și el — în *Adio la Târgoviște* — despre tirani:

Și pe țărân'aceea de care-odinioară
Se spăimântau tiranii de frică tremurând,

Gr. Alexandrescu ar fi primit de la Cârlova ideea și că, deci, poezia lui Alexandrescu este posterioară poeziei lui Cârlova!¹ Nici vorbă! Gr. Alexandrescu îl cunoștea tot atât de bine pe Volney, care *lui* i-a lăsat chiar mai multe urme decât lui Cârlova. De ex. Volney la Palmira, pe ruinele ei, își desvoaltă filosofia sa; *numai* la Alexandrescu se vorbește despre Palmira!

Figura păstorului trecător pe ruinele odată grandioase, o au amândoi poeții români; Cârlova într'o comparație:

Și 'n tocmai cum păstorul ce umblă pre câmpii
La adăpost aleargă, când vede vijălii,
Așa și eu acuma în viscol de dureri
La voi, spre ușurință, cu triste viu păreri;

Alexandrescu, mai aproape de sensul lui Volney și fără privire la sine, scrie:

Pe monumente trece păstorul șuerând.

Volney scrisese: *les pâtres avaient retiré leurs chameaux* (Cap. I.) și *Les palais des rois sont devenus le repaire des fauves; les troupeaux parquent au seuil des temples...* (Cap. II).

Ideea că, fugind de palate, poeții fug de stricăciune și că ruinele vechi dau glas înțelepciunii bătrâne, că pentru mângâiere la ele trebuie să te retragi, o are și Volney (Cap. IV.).

Din Volney a trecut deci *multă atmosferă* și în Cârlova, și în Alexandrescu.

La Alexandrescu, Volney, cu toată atmosfera sa, se simte și în *Miezul nopții*, a cărui situație inițială este chiar situația inițială a lui Volney, la Palmira, noaptea, pe lună, după liniștirea lumii, cu înălțarea inimei spre gândiri mari; este situația

¹E. Lovinescu, *Viața și opera lui Grigore Alexandrescu*, 1910, p. 73—74.

din capitolul întâiu al lui Volney. Alexandrescu a publicat *Miezul nopții* la 6 Martie 1832 ¹.

Volney domnește, deci, la noi prin anii 1830—1832.

O noapte pe ruinele Târgoviștei, 'de Eliade, s'a publicat la 1830. *En beaux vers*, în versuri frumoase, opină D. Bolintineanu, încă la 1854 ²; frumoase, zicea dușmanul politic al lui Eliade, Felix Colson, care le traduse în limba franceză, în cartea sa de la 1839 ³.

La Eliade nici vorbă nu mai poate fi de Volney. Eliade începe lamartinește, cu un pastel bogat: fie care vers este o figură, un tablou:

Soarele peste dealuri mai strălucește încă,

Razele-i rubinoase vestesc al lui apus

Și seara, pânditoare subt fie care stâncă,

Cu 'ncet și 'ntinde umbra cutezătoare 'n sus.

Creștetul muntelui și apusul se salută; adie vântul; se varsă roua; râul șoptește; cu o amintire crudă, repede, vechea cetățuie de pe deal îl mișcă dureros: o noapte sângeroasă s'a petrecut cândvă în vechea cetățuie. Apoi pastelul își reia frumosul, linul mers: noaptea cade; vântul rece șueră prin muschiul pietrelor; o mută infiorare curge în deșert. Cu cât tăcere crește, cu atât mai mult învie tot împrejurul: frunza șoptește, iarba vorbește cu mușchiul; zidul se lățește la spatele poetului, turnul se înalță mai sus.

Muntele al său creștet și 'nalță și privește
Linul cobor al zilei, tainicul ei sfințit;
Și raza cea din urmă pe fruntea lui izbește
Ce mândră ține față cu cerul cel roșit.

Vântul de seară suflă și frunza 'nfiorează;
Roa seninul varsă, verdeața renviind;
Dealurile 'ncunună, câmpia 'ncorunează;
Și râul p'a lui cale șoptește șărpuind.

P'a dealului sprânceană, pe fruntea-i cea răpoasă,
O cetățuie veche, lăcaș religios,
Păstrează suvenirea d'o noapte sângeroasă,
Ce mult s'asemânează cu sânu-mi cel nopțos.

¹ *Curierul românesc*, No. 12.

² *Les principautés roumaines*, p. 51.

³ *De l'état*, etc., p. 33—35.

Asfel într'al meu suflet se'nalț'a mea credință,
P'a patimilor râpă ca monument s'a pus,
Și-mi ține șovăinda, clătita mea ființă
L'a vieții-mi viforoase prea liniștit apus.

Soarele-acum sfințește și noaptea naintează,
Cu'nțetu'și cărmuește carul cel aburos;
Mii de lumini în preajmă-i, pe frunte-i schinteaiază,
Ș'acuma își întinde valul de abanos.

Ochii-mi în mărmurire se uită la vecie;
Din stea în stea se plimbă, în orice stea cetesc;
Sufletu-mi s'aripează și zboară în țarie.
Se scaldă în lumina eterului ceresc.

D'acolo se întoarce ș'în sânu-mi se așază —
Tăcere, întunerec în preajma mea domnesc!
Natura toată doarme, ființa-mi priveghează
D'asupra pe ruine, mormântul strămoșesc.

Un rece vânt se simte c'a morții răsufolare;
Pe piatra cea 'nverzită șueră trecător;
Ca viața se răvârsă o mută 'nfiorare;
Pustiul se însuflă d'un duh încântător.

Tot este viu în preajmă-mi: frunza pe zid șoptește;
Iarbă pe mușchiu întreabă: Aici cine m'a pus?
Zidul ca o fantomă d'asupra-mi se lățește;
Ca uriaș la spate-mi turnul se 'nalță 'n sus.

La locul lor stau toate, ca moartea, neclintite.
Gata să năvălească, umbrele mă 'ncongior,
Trec și retrec, se plimbă asupra-mi pironite;
Pasări de noapte, cobe fâlfâe în prejur.

Spöru' mereu crescut al vieții, al intrării afective în viața
ruinelor, este introdus magistral; acum el este la culme: C'un
salt poetul salută umbrele care i s'au arătat. Și cu ce smerenie
religioasă, cu ce delicateță!

Eu n'am venit, o umbre, să turbur pacea voastră:
Ființa-mi rătăcită aleargă între voi;
Este ș'a mea odihnă sălășluirea voastră:
Eu sânt insumi o umbră împinsă de nevoi.

El e din sângele lor; dar el nu vine cu arma, ci cu muza
care se 'nchină; el cântă; el aprinde inimile înainte. Pe rând se ivesc
eroii țării. Cronica este subiect greu; dar Eliade reușește să-i
smulgă scurte momente caracteristice; este o galerie desfășurată
de fantazia lui, pe care aici am fi dorit-o mai rapsodică, cu mai
puțin respect pentru succesiunea evenimentelor, mai învolburată;
dar toate momentele istorice, cronicărești, se concentrează iarăși
într'o sinteză sentimentală:

O ziduri rămășiță din slava strămoșască!
 O turn, de unde ochiul de mii de ori văzu
 Biruința să zboare p'ostirrea românească,
 În muta voastră șoptă câte-mi vorbiți acu!

Un cântec de cucuvaie-i pare glasul prezentului. Strofa se mișcă acum îngrijită: „Ce-mi spui d'a noastră soartă?..“ Visez cu vulturi; dar corbul de azi nu-i vultur? Mânios, poetul strigă cobei:

Plângi numai pentru tine; nu plânge pentru noi!

Siguranța viitorului nu i-o pot zguduî cucuvaiele.

Și mângaios, chiar acum, dând curaj se aude clopotul bisericesc chemând la rugă; pastelul dimineții scurt, bogat, încheie realistic meditația.

Turme, cai, debitoare la apă se coboară;
 Clopote bat, se scutur' cu-al dimineții zvon:
 La văjiitul morii undele se'nfașoară...
 Deschis e ochiul zilei acum pe orizon.

Între două pasteluri frumoase, productive, Eliade a închis intimitatea sa cu vieța de azi și cu vieța deodată a ruinelor sfinte; a închis-o așa de concentrată, încât atinge pe toți și toți pleacă pe urma sentimentelor lui, lunecând ușor, prin toate cotiturile lor¹.

II.

Tema Zburătorului a trecut la noi din V. Hugo.

V. Hugo citează, ca motto, pe Anacreon: câteva versuri din cântecul în care Amor, cu aripele umede, cere noaptea adăpost și apoi rănește sufletul care l-a adăpostit. Este cântecul imitat la noi de I. Văcărescu, în *Primăvara amorului*. Așa cere intrare și *sylphe*-ul lui V. Hugo.

Pe Victor Hugo l-a prefăcut în limba română Constantin Stamati. Primitivitatea stilistică, rustică și energetică a lui C. Stamati și delicateța ideilor lui V. Hugo s'au împreunat producând o baladă românească delicioasă:

¹ *Habent sua fata!* Poezia lui Eliade a fost prefăcută în proză și iscălită — Eliade (!) în A. Vasiliu, *Colecții literare sau ceasuri de odihnă*, Iași, 1853, p. 198. După el, ruinele Târgoviștei le-a mai cântat G. Baronzi, în *Nopturne*, p. 85; nepotul lui Cârlova Const. Cârlova, în *Albina Pindului*, 1869, p. 13. *Ruinele cetății lui Tepeș*, le cântă D. Bolintineanu; un obscur ruinele Neamțului, temă ce trecu, la 1843, și în *Foaia pentru minte*, p. 385. Despre Suceava vorbi C. Stamati. Poezia ruinelor îmbrățișase toate ruinele celebre.

Mi-i frig, căci sânt gingaș, umbra mă inghiață,
Iar ție nu-ți pasă de rugile mele;
Deci deschide-mi ușa, ca să-ți dau mărgele;
Și tu mă 'ncălzește în a tale brață.

Așa zburătorul plângând se tot roagă
Și la săhniș ușa s'au deschis, imi pare;
Căci s'aude șopot și vorbă de șagă. —
Deci ghiciți, fecioara cui au deschis oare?

Un *Zburătorul* original a scris Cesar Boliacu¹. El îl datează din 3 Aprilie 1836. *Zburătorul* acesta este un dialog sprinten: Vecina crede că-i zburător călătorul care i-a pârlit fetiței buzele și i-a învinețit petele pe piept. Fetița răspunde:

Așa e, vecinică,
Așa gândesc și eu.
Un june, oh!, mi-e frică!
Il văz în somnul meu.

M'apucă, mă trudește,
Și eu cu el mă joc;
Mă strânge, mă ciupește,
Mă mușcă plin de foc.

Pe pieptul meu s'apasă
Și eu de gât l-apuc,
Dar, zioa când să iasă,
El pere ca năluc.

Poezia lui Boliac se oprește la suprafața epică a întâmplării; nici un sentiment nu năvălește în ea.

Cel mai apropiat *Zburător*, posterior lui Eliade, este al lui V. Alecsandri. Al lui Alecsandri nu este un dornic, șiret, seducător și poet fin ca al lui V. Hugo, ci un flăcău vesel; adecă sânt doi flăcăi, ei așteaptă în luncă două fete, care — vorbesc numai de zburător, vesele și ele, glumind în fața norocului spre care par'că știu că merg.

Zburătorul lui Alecsandri a fost — se simte — o improvizație de salon. El a scris-o în București, la 1846, unde mersese la nunta amicului său I. Em. Florescu, mai târziu general și ministrul de războiu. Florescu luă pe o fată a Domnului țării, G. Bibescu, pe Caterina. Dar Caterina avea și o soră, pe Elisa, care făcea zimbre. Domnul țării, ca să o scape de o pasiune care începuse a o stăpâni, o mărită și pe ea după un fiu al boierului Al. Filipescu e Vulpe². Poetul

¹ *Poezii noue*, București 1847, p. 187—189.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 1035—1040.

care părăsise Moldova, ca să vadă pe amicul său mire al unei Domnițe, putea să nu scrie versuri la așa rar prilej? Și scriindu-le, putea să ignoreze norocul Elisei? Astfel Alecsandri derivă din doi tineri fercheși, doi zburători veseli!

Între Boliac și Alecsandri apare *Zburătorul* lui Eliade, în iarna anului 1843, în *Curierul de ambe sexe*¹.

Eliade adânci mult problema.

Zburătorul este, pentru el, o boală morală, care topește trupul; este o nenorocire; și când fata naivă, fără voință acum, vrea și nu știe de ce vrea, — este o tragedie. Așa a conceput Eliade *Zburătorul* său, a cărui originalitate *aceasta* este: *Fatalitatea* adică, în această baladă, crudă și nimicitoare, din primele versuri rostite de mult tulburata fecioară:

Vezi, mamă, ce mă doare! și pieptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sân mi se ivesc;
Un foc s'aprinde 'n mine, răcori mă iau la spate.
Imi ard buzele, mamă, obraji-mi se pâlesc.

„Ah! inima-mi svâcnește!.. și zboară de la mine!
Imi cere... nu-ș' ce-mi cere... și nu știu ce i-aș da:
Și cald și rece, uite, că-mi furnică prin vine;
În brațe n'am nimica și par'că am ceva.

Că uite, mă vezi, mamă! așa se 'ncruciașază,
Și nici nu prinz de veste, când singură mă strâng
Și tremur de nesațiu, și ochi-mi vâpăiază,
Pornesc dintr'inșii lacrimi și plâng măicuță, plâng.

„Ori ce-o să fie asta?“ Zburătorul? Nu se poate ca babele, ca vrăjitorul!, ca moș-popa să o deslege de el? Vieța țărănească începe a curge în baladă; întâiu superstiția, magia, credința; apoi vieța pajiștei păscute de văcuța casei:

De cum se face zio și scoț mânăz' afară,
S'o mâiu pe potecuța, la iarbă, colea 'n crâng,
Vezi, cătu-i ziușița și zi acum de vară,
Un dor nespus m'apucă; și plâng, măicuță, plâng.

Brândușa paște iarbă, la umbră, lângă mine;
La râuleț s'adapă pe maluri pribegind;
Zău, nu știu când se duce, că mă trezesc când vine;
Și simt că mișcă tufa, auz crângul troznind.

Atunci inima-mi bate și saiu ca din visare
Și par' c'aștept... pe cine?... și pare c'a sosit.
Acest fel toată vieța-mi e lungă așteptare
Și nu sosește nimeni!... Ce chin nesuferit.

¹ Despre originea lui vezi cele scrise de mine în articolul *Anicușa Manu* din *Sămănătorul*, 16 Martie 1906.

Supranaturalul, misterios, amenințător, absența sufletească îndicată printr'un mijloc așa de simplu, nelămurirea dorului halucinat fac, în versurile citate, un complex de maestru inspirat.

Mă speriu, dar îmi place. Prin vine, un fior
Îmi fulgeră —

Așa se adaugă, acum, motivarea cea mai adâncă: a suferinței dulci, a suferinței dorite, care primește fatalitatea, par'că ar fi o moiră grecească, antica.

Ca și în cântecul ruinelor târgoviștene, Eliade introduce, și în *Zburătorul*, pastelul românesc: liniștea serii. întorsul cirezii, țipetul cumpenilor de la fântâni; mulsul vacilor; stelele și luna care se ivesc; noaptea; dar, cine nu cunoaște faimosul pastel, sporind mereu liniștea, până la:

Tăcere este totul; și nemișcare plină
În cântec sau descântec pe lume s'a lăsat:
Nici frunza nu se mișcă, nici vântul nu suspină,
Și apele dorm duse, și morile au stat.

Al doilea dialog — între două vecine — zugrăvește sosirea zburătorului, care din văzduh cade în casă, la Florica, ca un fulger: El e tras ca prin inel, are părul bălăiu, dar slabele-i vine n'au nici un pic de sânge și — pentruca nota realistă a țărancei batjocuritoare să nu lipsească — are „un nas ca vai de el“. Critica anunță mila cu care femeile iau parte la nenorocirea a cărei înlăturare neputincioasa lor minte o încrede lui Dumnezeu, singurul scut împotriva zburătorului.

Vorba Floricai nu putea, și — esteticeste — nu trebuia să descopere pe chinătorul ei delicios: Cel menit pieirii tragice, trebuie să piară fără a cunoaște *toată* primejdia ce-l paște. Cu cel mai sigur instinct, Eliade a rămas, în această baladă, aici, ca și aiurea, pe drumul cel mai bun, pe unicul drum, ce-l putea apucă dezvoltarea subiectului său.

Pe când scria *Zburătorul*, Eliade pregătea materia periodului al V-lea din *Curierul de ambe sexe*. Printre traduceri ce aveau să apară în acel period se aflau și două-trei poezii de Sappho. Astfel se întâmplă, ca descripția fizică-psihologică a iubirei din *Zburătorul* lui Eliade să se orienteze după același mod de exteriorizare al Sapphei. De aceasta ne convingem îndată ce comparăm descrierea Sapphei, pe care o citez chiar în traducerea lui Eliade:

Ca un columb se bate în piept irima mea
 Și vocea mi se stinge, rămâiu extaziată
 Pe loc cât te-oiu vedea.

Se leagă a mea limbă și repede, subțire
 Un foc prin vine-mi curge, se varsă că flori;
 Mi-e negură vederea, auzul văjiire
 Și reci mă trec sudori.

Ca vearga toată tremur, îmi simț a mea peire,
 Sânt palidă ca spicul, când cade la pământ;
 Rămâiu fără suflare, rămâiu fără simțire
 Și moartă toată sânt:

Sugerată, lui V. Hugo, de un motiv analog al poetului grecesc antic Anacreon, tema zburătorului cade, la noi, supt influența celei mai mari poetese a antichității și, supt această influență ia o formă de tărie și de importanță indelebilă.

PLANUL POETIC DELA ANUL 1836.

MIHAIDA.

(Lecțiune ținută la Universitatea din Cluj, în 6 Martie 1920).

Eroicului coleg Marin Ștefănescu.

Repețind planul ce Eliade și-l făcuse, pe la 1836, de-a publică poeziile sale în patru volume: 1. *Biblice* (d. ex. *Căderea dracilor*, din 1838), 2. *Evangelice* (d. ex. *Cutremurul*), 3. *Patria* sau *Omul social* cu: *Ruinele Târgoviștei*, *Zburătorul*, *Duelul Buzzeștilor cu hanul Tătarilor*, *Mircea* (dramă) și *Mihaida*, și 4. *Omul individual* (d. ex. *Serafimul și heruvimul*, *Visul*)², vă rog azi, să însemnați întâiu ce importanță atribuiți Eliade epopeii sale despre Mihaiu Viteazul: *Mihaida* trebuie să contribuie la cultul patriei; epopea trebuie să aibă o legătură strânsă cu dezvoltarea politică și socială a țării. Eu cred, că dacă Eliade și-ar fi terminat *Mihaida*, și-ar fi împlinit bine scopul.

De curând figura lui Mihaiu începuse a preocupă pe toți Români ca simbol al viitoareii lor mișcări. Între 1830 și 1845 se iviseră tablourile pictorilor C. Lecca (*Intrarea în Alba-Iulia*) și Wallenstein (*Visul lui Mihai*; *Jurământul lui Mihai* (1839); isto-

¹ *Curs întreg de poezie generale*, București, 1868, p. CXXXVII.

² I. Eliade-R., *Biblice*, p. 73.

ricul Florian Aron povestise pe larg vieța eroului¹; tânărul Nicolae Bălcescu aruncă, în *Magazinul istoric*, ideea că acolo unde a strălucit sabia lui Mihaiu, ea ne-a asigurat un drept istoric²; iar D. Bolintineanu se pregătește să cânte pe *Mihaiu scâpând stindardul*³. Toată lumea se aprindea, pe atunci, de figura eroului călăuzitor al aspirațiilor naționale. Se putea ca I. Eliade-Rădulescu să lipsească din acest curent?

Eliade fusese — înainte de 1848 — pe câmpul Turzii, pe urmele marelui Domn⁴; și eu cred că pe-acolo a fost cu prilejul unei călătorii care l-a dus mai departe decât în Ardeal. Începând *Curierul de ambe sexe* (1836) Eliade propuse îndată un *Monument lui Mihaiu Viteazul*, un mauzoleu supt care să odihnească capul de la mănăstirea Dealului — atunci ascuns supt o lespegioară — ca să fie ținta unui sfânt pelerinaj. Figura eroului îl mișcase puternic pe poet. El cântă, deci, din toată inima.

Când a început să-l cânte, nu știu exact. În tot cazul, sigur este că la 1837 Mihail Kogălniceanu avea știre că Eliade se ocupă cu o „epopee națională mare“, al cărui erou este Mihaiu⁵. La 1844 (1 Mai), *Curierul românesc* anunță că în curând câteva cânturi vor apare în *Curierul de ambe sexe*, deodată cu alte câteva cânturi din traducerea Ierusalimului liberat de Tasso. În același an, 1844, 20 Noemvrie, și *Foaia pentru minte*⁶ dădea știri despre *Mihaida*, spunând că poetul o „lucra în versuri albe“. Așadar toată Românimea aștepta opera, despre care se informă neconținut. Dacă Eliade ar fi publicat-o atunci întreagă, ar fi avut, de sigur, efectul social și politic, despre care pomeneam adineori.

Mihaida s'a publicat abia în volumul al V-lea al *Curierului de ambe sexe* (p. 59—75)⁷; și în *Equilibrul între antithesi* (1859—69), p. 125—130 (Cântecul al doilea).

Poetul începe — având model pe Tasso:

Cânt armele române și căpitanul mare
Ce mpinseră păgânii și liberară țara.

¹ În *Idee repede de istoria prințipatului țării românești*. București, 1835, vol. II, p. 114: (Mihaiu) „hotărăște soarta nației pentru veacuri întregi“; el deschise „drumul acela al slavei pentru o soartă mai bună“ pentru Români.

² În vol. IV (1847) p. 3.

³ Ediția din 1847, p. 113.

⁴ *Curierul românesc*, 1847, p. 18.

⁵ Articolul din *Magazin für die Literatur des In- und Auslandes*; tr. în *Arhiva* (Iasi), V, p. 252.

⁶ Pag. 368.

⁷ No. 2 din anul 1845.

Resburătoare spaime luciră peste Istru;
 Peste Carpați trecură de glorie încinse;
Și toți Românii 'ntr'una uniră supt un sceptru,
O aquilă, o lege, cum are ca să fie.

După acest început daco-romanice basmul se desfășură simplu: Prin arhanghelul Gabriel Dumnezeu trimite lui Mihaiu hotărârea ca să înceapă lupta contra Turcilor. Arhanghelul se lasă din cer pe Caraiman; de pe Caraiman el zboară la București, unde Mihaiu tocmai doarme; Gabriel îi strecoară în vis ideea misiunii sale: *Vorbește, spune multe în Domnul ce visează.* Când se deșteaptă, Domnul află că Eftimie, chiriarchul de la Târgoviște, a sosit la Curte; el sosise chiar la timp.

Cântecul al doilea povestește complotul urzit în casele Banului Manta. Banul Udrea, Mihalcea, vornicul Dumitru, Mirică logofătul și alți boieri și chiriarchul Eftimie sânt de față.

În case eră 'ntunec. În sus în capul scării,
 O surdă licărire, din îngânată lampă,
 Isi revărsă lumina în lunga intrătură
 Și arătă vederii, bătrâni, gălbui, păreșii.
 La ușa de intrare a salei de oște
 Sta un fecior din casă cu mâna sa pe cheie.
 În fund, în fundul salei, un pat cât ținea latul;
 O scoarță purpurie în late vergi florante,
 Tesută de Băneasa, sta 'ntinsă în tot lungul,
 Și atârnă la valé stufoși și mândri ciucuri;
 Și laviți prelungite în dreapta și în stânga,
 Roșeă într'o dimie întinsă 'n ținte albe,
 Tesută iar în casă.

Descrierea continuă tot atât de plastic.

Din cuvântările boierilor, care sânt scrise cu limpede și reușită tendință de-a caracteriza pe oratori, de a-i individualiza, citez:

Rău se 'ncuibă păgânul în țară, badeo Udreo!,
 Suspină vechiul Manta; mult s'au stricat boierii.
 Ce moliciune mare în dumneavoastrăi tineri!

Încetul cu încetul se 'ntinde mereu Turcul
 Și noi astăzi de voie și mâine de nevoie
 Și mai târziu de frică, să-i dăm, ca de la sine,
 Știi, una câte una, până s'or face toate

Se bucură bătrânii
 La vorbele frumoase ce deșteptă curajul
 În inimele june. — Cât el de 'nalt, se scoală
 Buzescul cel mai mare, ce nu prea vorbea multe
 Și-și spune al său cuget: „Ce ordin, ce neordin?!
 Vedem cum merge lucrul. De ici se îndreptează
 Și colo-i ajutorul”. Și sună țepăn pala,
 Nălțând la ceruri brațul, ferbând de resburare.

- Sânt semne bune, bravo!, strigă Banul Mihalcea.
- Și binecuvântate să-ți fie ale vorbe,
Adăogi Păstorul ștergând lacrimi calde.

Boierii hotărâsc războiul. Chiriarchul le vorbește însă, acum abia, că ei mai au un soț, pe care trebuie să-l vază îndată. O corțină se trage și apare, teatral, Mihaiu. Cu steagul în mână, cu sabia trasă Domnul ia jurământul boierilor:

Păstorul ia în mână făclia arzătoare
Și 'ntr'însul intră spirtul cel dătător de viață
Popoarelor căzute.

Versuri ca acestea înalță spiritul național și îl oțolesc: Aceasta eră tendința principală, tendința națională a epopeei.

Firește ea trebuie să nască celelalte tendințe care i s'au atribuit *Michaidei* și care sânt, în realitate, tendințele autorului.

Tendința anti-*rusească* o relevă de ex. N. B. Locusteanu, un aderent înfocat al lui Eliade¹:

E rău a fi cu Turcul; ci iasmă e creștinul
Ce îți declamă legea, ca să te tragă 'n cursă:
Cordele de mătase, ușor încolăcite,
Ce te sugrumă 'ndată, cât vrei să scapi de ele.
Ești prins și te înghite.

Vorbele acestea clare și drepte le rostește Eftimie. Decât cu astfel de creștini, mai bine cu Turcul!

Totuși, *Michaida* este și o operă anti-*turcească*. Descripțiile pustiirilor făcute de Turci în țară sânt drastice și ațâțătoare.

Dar în *Michaida* este și o tendință anti-*creștină*, anume anti-*catolică*:

Iar dacă mergi cu mintea
La Neamț, la Leah, sau Ungur, să cerem ajutoare,
La astfel de 'mprumute, e camăta prea mare.
Nu vă 'ncurcați cu șoangheri și cu puteri de aste,
Că unii ca aceștia or să ne puie capul
În numele *credinței*.

Toată tendințele acestea erau ale națiunii întregi: Epopeea ar fi avut, în această direcție, un răsunet complet, dacă ar fi fost sfârșită și toată publicată.

Mai puțin unitar ar fi fost ecoul trezit de tendința politică, nu națională în înțelesul de mai sus. Anume: I. Eliade trăise cu boierii; ei fuseseră icoanele la care se închinase în tinerețe; printre ei erau încă destui, cari meritau desăvârșit respectul pe

¹ *În Heliade și detractorii săi*. Craiova, 1898, p. 21—22.

care poetul li-l închină. *Michaida* deveni, astfel, și o protestare contra dușmanilor boierilor: „Nația își adoară eroii săi, ce se numeă boieri; nația conservă suvenirea lor, cântă dimpreună cu mine faptele lor; recheamă acei timpi de glorie. Nația dorește astăzi, nu de a stânge boierismul, ci de a face, de ar fi cu putință, din tot Românul un boier, pentru că boieribil a fost în totdeauna”¹.

„Boierismul” lui Eliade nu înseamnă însă despotism, apăsare, sclăvie. Eliade ținea și cu țăranul — și cât încă! Dragostea lui pentru popor a fost cauza că *Michaida* a rămas neterminată. Anume: Pe când focul sacru îl făcu să cânte întâiele cântece, Eliade nu cunoștea acel faimos document al lui Mihaiu, prin care marele domn legă de pământ, de glie, pe țărani. Liberi până la Mihaiu — așa credeă Eliade — țărani deveniră sclavi prin decretul rumâniei și sclavi rămăseră până la 1720². Luând cunoștința de acel decret Eliade înmărmuri; cântarea-i îngheță; *Michaida* rămase nesfârșită: „De nu m’ar fi arrestat decretul prin care acest erou mă convinseu că supuse pe Români la servitutea feodală”, el sfârșea, scrisă Eliade în *Naționalul* din 1859 (p. 269). Iar în *Equilibru* (p. 69) Eliade adauge: Mihaiu a fost boierul boierilor, însă în acel decret „vedem cu durere că a fost el, același Mihaiu, ciocoiul ciocoiilor”. Democraticul Eliade nu putea să nu fie aspru nici chiar cu Mihaiu Viteazul.

Tendențele arătate îi câștigă *Michaidei* multe simpatii. Eliade însuși vorbește despre ele. Eliade își exageră adeseori importanța; credința lui eră că el este un apostol, că prin el vorbește Domnul — nu zimbiți, el se credea într’adevăr un instrument al duhului dumnezeesc, — credința aceasta îl îndemna să și exagereze faptele. Totuși, trebuie să cred că nu este chiar fără temei ce Eliade povestește despre efectul cântecului său³: „Abia s’a împărțit prin manuscrise acest cânt; și junii ofițeri, junimea întreagă din toate stările societății, de la Severin până la Focșani, clerul întreg, de la preotul de țară până la mitropolit, fiecare oștean simțea în sine pe Buzești și Calomfirești;

¹ *Equilibru*, p. 125.

² *Biblicele*, p. II și IV; p. 73.

³ *Curs integru de poezie generale*, vol. III. p. 41.

fiecare preot, până la cel mai debil de sănătate, metropolitul, Neophit, simțea în sine pe Eftimie zelosul“.

Acum, un cuvânt despre influențele streine.

În timpul în care Eliade scria *Michaida* el se ocupă mult cu poezia apuseană. Bardismul celtic îi făcuse mare impresie. Bardul celtic zugrăvea eroi, ideale, tipuri modere pentru regi și eroi viitori¹. Un astfel de bard voia să fie și el în *Michaida*. De pe fondul celtic al influenței streine trebuie explicată fraza cu care Eliade își dedică, în *Equilibru*, cântecul al II-lea al *Michaidei*, când scrie²: „Oșteni, ofițeri toți Români, fraților soldați, vouă vă dedic cântările mele. Intre spiritul Domnului, ce s'a pus peste mine și mă devoară, între în inimele voastre! Ca un bard bătrân voi cânta în mijlocul vostru faptele eroilor noștri, faptele voastre însuși“. Puse în lumina acestei concepții, tendințele descrise mai sus și bărbații întrupărilor lor primesc o aureolă, pe care puterea de expresie verbală — insuficientă — o scade mult supt clasicismul ce i l-am fi dorit.

A doua influență nu este numai ideală, sentimentală-stenică; ci este chiar materială. Observăm mai sus că publicarea *Michaidei* a fost anunțată deodată cu publicarea traducerei din *Gerusalemme liberata*, de Tasso. Cu Tasso, până la Eliade, nu se ocupase, la noi nimeni. După Eliade reveni la Tasso un oarecare A. N. Păcleanu³. Apoi Români îl uitară iarăși. Lui Eliade îi rămâne, deci, întreg meritul de a fi introdus pe Tasso în literatura noastră, ca traducere și ca influență⁴.

Influența se simte bine în *Michaida*; deoarece *Michaida* a împrumutat, de la Tasso, câteva idei fundamentale.

Cânt armele române și căpitanu mare
Ce 'mpinseră păgânii și liberară țara

sânt versuri după italieneștile:

Canto l'armi pietose e'l capitano.
Che'l gran Sepolcro liberò di Cristo.

— Ca și la Eliade, la Tasso tot Părintele etern — il Padre eterno — trimite eroului creștin, lui Goffredo, ideea de-a se bate

¹ Vezi de ex. *Curs integru*, etc. III, p. 18.

² *Equilibru*, p. 175.

³ În *Gazeta de Moldavia* (1852, p. 100; 1853, p. 145, 161; 1854, p. 72).

⁴ Întăilele patru cântece Eliade le tradusese înainte de 8 Martie 1837. *Convorbiri literare*, XIII, p. 76.

bine pentru recucerirea țării sfinte din mâinile păgânilor. Ca interpret fidel al Domnului, Tasso trimite tot pe arhanghelul Gabriel, care se scoboară însă, firește, pe muntele Libanon și vorbește lui Goffredo¹. Prezența lui Petru Eremitul, în opera lui Tasso, a fost pricină ca Eliade să plăsmuiască o figură paralelă: pe Eftimie Chiriarhul.

Până unde ar fi mers atârănarea lui Eliade de Tasso, dacă poetul român ar fi terminat opera sa, nu se poate ști, nu se poate nici bănuî.

Michaida a fost *întâia* încercare de mare epopee națională. Lui Eliade nu i-ar fi lipsit nici fantazia producătoare, nici priceperea de-a o încălzi cu idei și simțiri luate din vieța modernă a națiunii; i-ar fi lipsit, însă, de sigur — ca totdeauna — stăruința de a-și rotunzi tablourile, de-a le exprima în limba literară pură, la a căreia creare el avusese partea cea mai mare; ar fi fost, totuși, interesant.

Cu toate acestea, criticii tineri nu au fost mulțumiți.

Este probabil că acești tineri liberali nu-i iertau lui Eliade cuvintele energice, anti-revoluționare, care se repeteau cam des, care nu se găsesc d. ex. numai în *Căderea dracilor* (1838, 7 April)², ci chiar și în *Paralelismul între dialectele romanu și italianu* (1841)³.

Este, apoi, sigur că Eliade se certase cu unii dintre literații tineri, fie pentru operele lor, fie pentru cauze personale, care pe noi, acum, nu ne interesează, dar care, atunci, înfierbântau atmosfera literară.

Și în sfârșit, a treia cauză: Insuși Eliade apucase de câțva timp pe un drum literar, pe care veritabilul talent românesc nu-l putea urma, pe drumul italianizării nemotivate, capricioase, autodidactice a limbii sale.

Tinerii îl atacaseră de mult, de pe la 1838.

La 1839 Félix Colson, scriind cunoscuta sa carte despre Muntenia și Moldova, îl numea pe Eliade chiar „transfug salariat“, care din cauza slujbei, a devenit „mai tăcut“ și care publică jurnale și pamflete ostile regenerării patriei⁴. Și nu era chiar așa!

¹ A se compara din Tasso, cântecul I, strofele 1, 7, 8, 12, 14, 15.

² Ediția 1840, p. 12 și 19 (contră revoluției).

³ Pagina 46.

⁴ *De l'état etc.*, p. 180.

Eliade era șef al arhivei principatului cu rang de păharnic. Colson era omul lui I. Câmpineanu, care era unchiul tânărului I. Ghica.

Literații tineri îl combăteau prin *Foala pentru minte* (Bolliac, Alexandrescu), prin *Pământeanul* (de sigur tot Bolliac, dar anonim¹). Ion Ghică făcea o propagandă mare contra lui Eliade, pe care, într-o conversație la masa domnitorului A. D. Ghița — acum, după destituire, locuitor în Viena — îl numea simplu „numărător de slove și litere“ ce, iarăși, eră sever și nedrept². Așa se explică și de ce, în 1845, Eliade nu apare printre literații *Asociației literare*, ai cărei membri mai influenți erau viitorii revoluționari, — acum conjurați încă nemărturisiți³.

Din punct de vedere pur literar pe Eliade îl atacă M. A. Corradini în cunoscuta sa critică, *Hai la vorbă*, tipărită în Calendarul lui M. Kogălniceanu pe anul 1845.

Criticii îl atacară și în limbi streine! Și anume în *Bukures-ter Deutsche Zeitung*, din 23 Aprilie 1845 (No. 33)⁴. Criticul german eră Winterhalder: Criticul eră însă un bun și intim prieten al lui C. A. Rosetti, unul dintre revoluționarii fanatici, una dintre „gloriile“ francmasoneriei bucureștene. Critica lui Winterhalder concedeă că problema lui Eliade fusese grea din cauză că istoria românească nu eră cunoscută. Dar încolo: versurile erau monotone; metrul eră greșit; rima eliminată; unele părți neînțelese (?). De altfel toată critica lui Winterhalder este învăluită într-o *courtoisie* de om șiret.

Înastfel de împrejurări descurajătoare eră firesc ca irascibilul Eliade să se desguste de opera sa. Găsind, în arhivă, și fatalul document, avu ideea că Mihaiu a fost — chiar el! — un asupritor al țărănilor; descoperirea îi adaoase desgustul. Și *Michaida*, bine concepută, bine începută, rămase fragmentul care-l cunoaștem și pe care l-am fi voit întregit⁵.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, 1858, p. 68. Părerea lui I. Ghică despre Michaida, în a sa *Dernlere occupation etc.*, p. 75.

² Vezi răspunsul lui Eliade în *Curierul românesc*, 1839, 22 August p. 465.

³ Anti-Eliadismul Asociației este constatat și de N. Iorga, *Ist. lit. în veacul XIX* vol. II, p. 158. A se consideră aici și publicația din *Vestitorul românesc*, 1845, nr.ii 39 și 41.

⁴ Pag. 129—131.

⁵ Adaugăm câteva știri privitoare la dusemăniile literare de-atunci. Eliade fusese foarte crud cu colegii săi de literatură. Porecla *Sarsailă* de-venise pentru el un colectiv dureros, pe care, de pe la 1840 (*Curierul românesc*, p. 21 și *Curier de ambe sexe*, vol. II, p. 382) Eliade îl întrebuintă

TEATRU. — FABULA.

D-lui Dr. IOAN GOIA cu prietinie.

I.

TEATRUL.

(Lección ținută în 8 Martie 1920).

Despre începuturile teatrului românesc în Muntenia vă puteți informa din Dimitrie C. Ollănescu, *Teatrul la Români* (1897); și din publicațiunile lui Eliade, dintre care mai ales *Gazeta Teatrului național* este absolut necesară.

Indemnul cel mai apropiat au fost, și de astă dată, Grecii. Grecii duceau o luptă ageră pentru desrobirea spiritelor, după care în mod firesc trebuia să urmeze desrobirea politică. În teatrele lor, la Odesa și București, se petrecea; dar se făcea și propagandă politică. Patrioții români priveau, dar nu puteau privi fără să se cugete la aceleași nevoi, pe care le simțeau — este drept, în mult mai puține inimi — egal de puternic.

Întâii cari se oferiră propagandei prin teatru au fost dascălii și elevii de la Sf. Sava: A. Nănescu traduse *Hecuba* lui Euripid; I. Eliade jucă, în 1818, rolul Hecubei; Actorul era un băiat de 16 ani¹. *Hecuba* răzbunând pe fiul său Polidor era un rol energetic, dar și greu pentru un diletant.

La teatru, întrerupt 12 ani, Eliade se întoarse abia după 1830, acum însă ca scriitor cu reputația pe care i-o făcuseră gramatica de la 1828 și traducerea din Lamartine. De acest teatru îngrijea mai ales el și C. Aristia și I. Câmpineanu, cari mai târziu erau să fie și sufletul *Societății filarmonice*.

Autorii popularizați la început, de Eliade, au fost Voltaire (*Mahomet*) și Molière (*Amphitryon*).

cam des. De altă parte nici Eliade nu putea să sufere critica tinerilor. Și le-o spusese, cu prilejul cersei sale cu Gr. Alexandrescu, în *Curier de ambe sexe*, vol. I, p. 238. Cu toate acestea Eliade avea încă aderenți respectuoși. D. Bolintineanu îi dedică (în *Colecție din poesile domnului D. B.*, 1847, p. 67) *Ferentarul*; în 1846 G. Crețeanu îl numea încă „marele” Eliade (în C. D. Aricescu, *Uă preâmbulare pe munți*, p. 93), iar dacă-l credem pe Aricescu (Tot acolo, p. 96), chiar de pe la 1846 junimea se adună iarăși pe lângă Eliade. Târziu, contra lui C. Boliac, îl apăra pe Eliade nobilul G. Riureanu (*Naționalul*, 1859, p. 430). Iar între aceste date, între 1848 și 1860 Eliade a avut și prietini buni, statornici.

Despre Michaida să se consulte și *Orientalul latin* (al lui Aron Denșușianu și I. A. Lăpădat) anul I, p. 16.

¹ Ollănescu, partea II, p. 11. Vezi și N. Filimon, *Cicoii vechi și noi*, cap. XX.

1. *Mahomet* sau, cum mai des îi ziceau ai noștri: *Fanatismul*, a fost întâiul manifest al lui Voltaire contra fanatismului Eliade, religiosul, dar și tolerantul, a căruia toleranță mergea până la propagarea consecventă a cosmopolitismului, îl aprobă, de sigur, din toată inima. Traducerea lui Eliade se grăbi, deci, să apară în 1831.

În 1832 un școlăr sărac, care, ca să poată trăi ziua, își câștigă pâinea ca păzitor de noapte, deșteaptă într-o dimineață pe Eliade și-i povestește necazurile sale. Eliade, familia, prietenii rămân uimiți; și se hotărăsc să-l ajute: Toți decid ca „de două ori pe lună să se urce pe scenă și să dea, în limba românească, câte o reprezentație pentru poporul român. Acum¹ se gătește o tragedie în versuri *foarte cunoscută* și intitulată *Fanatismul*“. Se caută însă o persoană pentru Seïd. Eliade oferă 300 de lei celui ce va juca pe Seïd².

Când s'a dat anume atunci, *Fanatismul*, în ce zi? nu știm; De atunci, s'a repetat de mai multe ori: în 22 Oct. 1834 (actul I) în 9 Dec. 1834; între 1 Sept. 1834 și 1 April 1835; între 1 April și 20 Mai 1835³;

Se pare că pentru Seïd s'a oferit, la început, Teodor Diamant⁴.

Însă, cei de sus, trabanții consulilor ruși, cari ne cârmuiau atunci, priveau uimiți la efectele neașteptate ce le nășteau reprezentațiile *Fanatismului*: Mahomet a fost, deci, interzis, nu atât pentru principiile din el, ci mai mult pentru că eră o piesă scrisă în limba română, crede Félix Colson, care greșea, poate⁵. Cei de sus se temeau mai mult de principiile piesei: limba românească nu mai eră, acum, exclusă de nicăiri. *Mahomet* fusese combătut în Franța, supt o monarhie purtoată; la noi puternicii zilei îl vor fi combătut cu aceleași argumente.

Pentru Eliade fanatismul de combătut nu eră numai cel religios, ci și cel național. Părerea aceea a lui este mai veche decât traducerea lui *Mahomet*; dar după traducere părerea apare

¹ Ianuarie ori Februarie?

² *Albina românească*, 1832, p. 45. Ollănescu, p. 20.

³ După broșura: *Lucrările societății filarmonice de la 1 Dec. 1833 până la 1 April 1835*.

⁴ Ollănescu, I. c., II, p. 44, facsimile!

⁵ Colson, *De l'état etc.*, p. 178.

mai des în scrierile lui¹. La rândul ei traducerea îl întărise în credința sa veche, pe care acum, în 1835, o exprimă în *Gazeta teatrului național*², așa:

„Creștinul cel adevărat este cetățean a toată lumea, și în tot omul află pe fratele său. Cu cât se deosebește egoistul ce își caută numai interesul său cel împarte, de patriot, care în interesele de obște ale națiiei își află interesele sale, atâta se deosebește și patriotul ce se gândește numai la interesele nației sale, de *cosmopolit* sau de *creștinul cel după Evanghelie*. Departe de tot *fanatismul*, patria acestuia este pământul întreg“. — Originea cosmopolismului său eră, așadar evangelia a cărei rea înțelegere și Voltaire o rectifică prin propaganda sa.

Când Goethe, traducătorul lui Mahomet, se întâlnește cu împăratul Napoleon I, acesta-i zise poetului german: „*Mahomet*, nu este o piesă bună“; și îi dovedi amănunțit ce necuviincios este ca un cuceritor al lumii să facă despre sine o descriere așa de nefavorabilă. Lui Eliade i se părură, din contră, că monologul de mărturisire a păcatelor nu eră destul de tare și compuse, el, alt monolog³, care eră, după Rucăreanu, „mult mai expresiv și mai conform cu ce voia să arate originalul“. Monologul lui Eliade a făcut furori; și a fost admirat.

Dușmanii lui Eliade — la 1845 — își aduceau aminte de acel monolog și ziceau cu răutăți tinerești, masonice (la Paris): „E foarte bine! este sublim!, dar ca să scrie cineva astfel, trebuie să simțā astfel, trebuie să fie el însuși acela pe care voește a-l descrie!“⁴ Judecata aceasta se condamnă singură⁵.

2. Cu Molière Eliade și cercul său literar se ocupau de mult. Încă de la 1825 Molière fu invocat contra fanarioșilor: C. Aristia prefăcuse pe Georges Dandin după „gesturile și datinile ciocoiști“, descrise în coconul Crăcănescul și cocoana Crăcăneasca⁶.

¹ Locuri secundare: *Curierul românesc* 1833, p. 64, col. 1; 1839, p. 284; 1840, p. 145; *Culegere din scrierile etc.*, 1836, p. 9; prefața la traducerea lui St. Stoica p. XI; *Curier de ambe sexe*, II, ed. 2, p. 244—246; și I, în *Sărbătoare câmpenească*, p. 100. Etc.

² Pag. 3.

³ N. Rucăreanu, *Statua lui Eliade*, p. 93—94.

⁴ Rucăreanu, *loc. cit.*

⁵ *Fanatismul și Amfitrion* se vindeau cu câte 6 lei și 30 parale exemplarul.

⁶ *Equilibru*, p. 54.

În *Societatea filarmonică*, care se ocupă cu critica socială Molière eră autorul de predilecție: Eliad traduse pe *Amfitrion*; plecând în streinătate, la 1835, I. Ghica îi lasă lui I. Câmpineanul manuscriptul *Prețioaselor*; căpitanul Voinescu prefăcù pe *Bădăranul boierit*; *Scapin* fu tradus de C. Rasti; *Sgârcitul* de Iancu Roset; acestea numai până în 1 Aprilie, 1836. Pe-atunci erau în așteptarea tiparului: *Doctorul fără voie*, *Georges Dandin* de maiorul Voinescu, *Silita căsătorie* de Aristia, *Amorul doctor* de M. Florescul, *Crispeu sau rivalul stăpânirei*, *Turcaret* de Șt. Burchi; *Amanții magnifici* de C. Rasti; *Bolnavul închipuit* de Gr. Grădișteanu (fiul). Crezul societății române în Molière se mărturisea, însă, nu numai prin faptele literare arătate, ci și teorefic. „Cine poate număra facerile de bine ale lui Molière?“, se întrebă *Gazeta teatrului național*¹. În comparație cu el, după aceiași gazetă, Scribe cu „pașa și ursul lui și alte asemenea nimicuri“, trebuia dat la o parte!

În acest curent al molièreismului Eliade intră așadar cu *Amphytrion* în care spiritul și grația gallică, drăgălășenia și delicateta lasă departe în urmă pe Plautus, izvorul piesei. Satira din *Amfitrionul* românesc izbea, de sigur, și în stări românești: Altfel, sânt sigur, Eliade nu s'ar fi oprit chiar la acest subiect.

Comedia s'a jucat la 1835; și s'a tipărit repede; s'a jucat și la 1836, în carnaval, precum se și cuveneă unei astfel de piese de carnaval.

Ion Ghica, scriind târziu, și-aduceă aminte² că *Amfitrion* „a avut un mare succes pe scenă“.

3. *Zaira* este, poate, singura piesă deplin simpatică a lui Voltaire. Conflictul dintre amor și religie este atingător.

Și Românii i-au arătat o deosebită simpatie. Pe la 1837 ori 1838 o traduse, în Moldova, Manolache Manu, cornetu, și comunică, prin *Albina* lui G. Asachi, o probă. În 1844 publică G. Sion traducerea sa, în *Ceasurile de mulțămire*.

Eliade, premergătorul acelora, o traduse înainte de April, 1836, când *Gazeta teatrului național*³ o anunță.

4. *Brutus* eră, ca și Mahomet, foarte bine cunoscut în București. Grecii îl traduseseră încă din 1790; iar la 1820, în gre-

¹ Pag. 47.

² *Scrisori*, 1887, p. 661.

³ Pag. 32.

ceasca *Colecțiune de deosebite tragedii câte s'au reprezentat în teatrul capitali*, se află tipărit și *Brutus*¹. Și în Moldova piesa era populară; acolo a încercat o traducere D. Scavinschi².

Traducerea lui Eliade, publicată la 1878, abia se mai poate ceti astăzi. Dar la 1870 fusese, încă, vorba ca *Brutus* să se reprezinte de diletanți, în costume romane³.

5. La 1870 Eliade — acum în cursul publicării poeziei generale — anunță că, invitând persoane din societate și cameră, la sine acasă, va ține o serie de conferințe. Printre ele una despre Eshil, *Prometeu desmotul*; alta despre *Brut*; a treia despre *Mahomet*; a patra despre *Hernani*⁴. Se pare că acele conferințe s'au și ținut.

Hernani, de V. Hugo, s'a și reprezentat, în 6 Februarie 1873, în București, la teatrul național⁵.

Piese originale lipsiseră din teatrul *Filarmonicei*. Eliade însuși se gândise la un *Vlad V*, dar nu scrisese din el, nimic. Se gândise și la un *Mircea*, chiar la 1834, dar nici pe *Mircea* nu-l avem⁶.

6. Despre *Mircea*, Eliade a dat, târziu, câteva lămuriri în *Curs întregu de poesie generale*⁷. *Mircea*, Lazăr, cneazul Serbiei și cumnat al lui *Mircea*, spătarul Dan ce s'a fost turcit, Amurat, Baiazet, Despa, soră lui Lazăr și captivă la Amurat, sânt persoanele principale și reale, care figurau în această dramă; Craida, care ucide pe Amurat în tinda lui, este un personaj fictiv. Scenele piesei s'ar fi petrecut în ambele câmpuri: româno-sârb, musulman.

Eliade comunică și o scenă: Sultanul trimite pe renegatul Dan să propună pace creștinilor; *Mircea* se sfătuește cu cumnatul său Lazar, dacă se cuvine să primească condițiunile, ce le va propune Dan. După sfatul cu Lazar ar fi urmat sfatul cu toți boierii. Altceva nu cunoaștem afară de indicațiunea că, înainte de 1848, drama se găsea încă întreagă și că după 1848 „nu s'a putut” conserva.

Din fragmentul păstrat citez numai versul cel mai frumos și mai furios, al lui Lazar:

¹ C. Erbiceanu, în *Memorile Academiei*, Seria II, t. XXVII, p. 178.

² Manuscriptul academic, nr-ul 534.

³ *Informațiile* din 21 Ianuarie 1870.

⁴ *Informațiile* din 21 și 25 Ianuarie 1870.

⁵ *Trompeta Carpaților*, nr-ul 1043.

⁶ *Curs întregu de poesie generale*, v. III, p. 42.

⁷ Vol. III, p. 42.

Voiu să zbor cu moartea 'n mână prin mijlocul celor morți,
Să văz tabăra-i aprinsă d'ale răzbunării torți.

După distrugerea Filarmoniceii Eliade s'a depărtat de teatru. La 1844 el a fost rugat să prezinte iarăși un proiect de Societate de artă, care eră să fie un fel de reînviere a Filarmoniceii¹; apoi iarăși nu mai auzim nimic, până târziu de tot, când îl aflăm, odată, membru al comitetului teatral din București.

II.

FABULA.

Intre 1829 și 1848 Eliade a scris o fabulă celebră prin faptul că a fost o refacere a unei fabule de Gr. Alexandrescu: *Calul, vulpea și lupul* (1838). Despre această fabulă vom vorbi când vom discuta pe Gr. Alexandrescu. De-atunci (1838) este și *Cioara privighitoare*, la adresa lui Alexandrescu, care se numise, tot într'o fabulă, *privighitoare (Privighitoarea și măgarul)*.

Orologiul lui Carol V, publicat în 1839, 21 Iunie, a fost o traducere².

La 1840 apăruse, în Iași, *Dacia literară*, având colaborator pe A. Donici, care în același an și-a strâns fabulele într'un volum. *Dacia literară* a fost pentru Eliade un stimulent, ca și *Curierul* să producă mai mult. A fost și în privința fabulei.

Din *Dacia*, *Curierul românesc* a reprodus, fără a face rezerve, notița cu care M. Kogălniceanu a însoțit fabulele lui Donici: *Gâștele, Vulpea și bursucul, Bărbatul cu trei femei*³. „Cetitorii noștri vor putea judeca care sânt fabulele cele mai nimerite: a foaei noastre sau a celorlalte jurnale!“, scrisese M. Kogălniceanu. Simțitorul Eliade se va fi socotit atins și el; pentru că, în 14 Iunie, peste o săptămână, el se grăbi să publice niște fabule „răutăcioase și pline de duh“, cetite la Paris, în ședința anuală a Academiei. Erau fabulele lui J. P. G. Viennet: *Foile și cărbunele; Coada mișelor*⁴.

Foile lui Viennet se potriveau perfect cu atitudinea politică a lui Eliade în acel an: *Cărbunele*, îndemnat de foi, aprinde o gră-

¹ Ollanescu, p. 113—114.

² *Curierul românesc*, p. 344.

³ *Curierul românesc*, din 8 Iunie, p. 197.

⁴ *Curierul românesc*, 14 Iunie, 1840; p. 204—205. Viennet a fost membru al Academiei franceze. Cartea sa de *Fables* s'a publicat în 1842.

madă de aşchii şi lemne, dar piere şi el, pier şi foile în foc; de unde reiese sfatul:

Fie-vă de pildă şi daţi ascultare
Voi, cari suflaţi vrajbele *civile*;
Foi să nu mai fiţi;
Şi voi, june inimi, unelte docile,
Care drept cărbune la procleşi slujiţi.

Eră în anul complotului tineresc al lui M. Filipescu, N. Bălcescu etc.!

Coadă momiţelor batjocurea arivismul, boală veche la noi:

Momiţele cu coada şi omul cu sistema
Îşi cată biet s'apuce un minister, un post.
Ferice de stăpânul care le dă de rost.

Peste alte patru zile¹ Eliade publică *Vulturul şi buha*. Fabula este literară. Cele două paseri făc pace; vulturul va cruţa puii, pe care buha şi-i descriesese bine de tot:

Copiii cei mai sluji e prea firesc să-i crează
De cei mai dragălaşi părinţii iubitori,
De când lumea se ştie şi se adeverează,
Dar mai cu seamă 'n cărţi şi între autori.

Criticele literare, întâiele polemice literare româneşti, din 1838—1839 au fost, de sigur, situaţia la care Eliade s'a gândit prefăcând acea fabulă — poate tot din Viennet²?

Fabula senzaţională a lui Eliade a fost fabula *politică*: *Măceşul şi grădinarul*³.

Încă din anul 1832 Kiseleff se gândea la o exploatare economică a Carpaţilor⁴. În 1844 Ruşii, ocrotiţi de Vodă Bibescu, reuşiră, în sfârşit, să obţină un contract favorabil⁵. Pe temeiul acesta Ruşii ar fi putut introduce în ţară colonii ruseşti, aşezate pe moşii mânăstireşti: un fel de armată de colonizare! Patrioţii cei buni se îngroziră; şi, când Adunarea obştească începù discuţia legii în 1 Fevruarie 1844, ei se opuseră strajnic proiectului rusesc, care speriaşe şi Moldova⁶. Lupta a ţinut toată luna lui Fevruarie. În cursul

¹ *Curierul românesc*, 18 Iunie 1840, p. 209.

² În tot Clujul nu se află un Viennet, ca să pot controla. Două fabule *Foile*, *Coadă*, se retipăriră în *Curierul românesc*, 1842, 16 Fevr. în suplement.

³ D. A. Sturza, *Cestiunea Trandafilof* în *Revista nouă* a. I. p. 241—259.

⁴ Hurmuzachi, *Documente*, v. XVII, p. 279.

⁵ *Loc. cit.*, p. 994 şi urm.

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 1844, p. 83. Costăchiţă Filipescu, unul din luptătorii contra lui Trandafilof, mergând apoi la Iaşi, a fost primit cald de tinerime. V. Alecsandri, *Proză*, p. 565.

Suptei dușmanii Rușilor se înmulțiră mereu. În acest moment Eliade publică *Măceșul*, în care *grădinarul* este Vodă Bibescu, *florile* sânt Românii, *pirul* sânt Rușii, iar *măceșul*, aruncat de vânt între flori, este Trandafilof.

Fabula *Măceșului* chiar și Ion Ghica o găsește plină de spirit¹; iar D. Bolintineanu, care a cunoscut-o din prima tipărire, ziceă, despre fabulă, mai târziu: „Nimeni nu reuși ca Eliade în satirele politice de circumstanță. *Măceșul* va rămâne un cap d'operă²“.

Supt prima tipărire înțeleg cele dintâiu 3000 de exemplare răspândite, ca foi volante, în capitală. Foile volante făcură opinie publică; și opinia întări opoziția din Adunarea obștească³. Bibescu își răzbină reziliind contractele ce Statul le avea cu Eliade-tipo-graful⁴!

Măceșul și *florile* a fost multă vreme o fabulă de predilecție a Românilor de pretutindeni⁵. Fabula ajutase la un mare succes politic al națiunii; predilecțiunea se întemeiă și pe recunoașterea acelui succes mântuitor, care se obținuse în 24 Februarie, cu 22 voturi ale opoziției contra celor 18 ale guvernului⁶.

Măceșul are un singur defect: Este o fabulă prea lungă.

Despre Românul cumințit a vorbit fabula *Corbul și vulpea la 1860*. De-astădată corbul își mănâncă cașul până la sfârșit, face chef nespus și nu mai cântă pe placul vulpei, care-i chiar vulpoiul *năciunal*, adică: național-liberal. Fabula s'a inspirat din politica *Equilibrului*.

În *Areopagul bestielor* (1842; 1856)⁷ se judecă lupii „cilibii“ (boierii vechi) cu vulpile „năciunale“ (național-liberalii); areopagul îi respinge și pe aceștia, și pe aceia. Fabula politică este de pe la începutul *Equilibrului*.

Deosebit de vie, și bine scrisă, este fabula *Muscele și albinele*. Albinele sânt țara reală, țara muncitoare, care-și vede de lucru:

¹ *Scrisori*, 1887, p. 697.

² În *Albina Pindului*, a. I, p. 91.

³ *Mémoires*, p. XV.

⁴ Fabula s'a tradus îndată în limba franceză în *Reuve de l'Orient* (Paris) a. III. (1844), p. 342.

⁵ A reproduș-o G. Bariț în *Calendarul pentru poporul român*, 1861.

Vezi despre ea și *Observatorul* lui G. Bariț, a. V, nr-ul 64 și urm.

⁶ Ediția din *Biblioteca portativă*, LXV, *Poezii inedite*, p. 53. O explicație s'a dat și în *Binele public*, 1879, No. din 22 Dec.

⁷ 1842 în *Bibl. portativă*, LXV, p. 179; 1856 în *Ruge* (1894, ed. 2)

Și ziceau laborioase: Noi de ceară să cătăm,
 Templele să luminăm,
 Și a miere ce producem bărbătește s'apărăm.
 Dacă muștele codarde vor să dea pe dinapoi
 Sbârniind,
 Calomniind,
 Binele parodiind
 Tot la coadă, prea firește, cață să ne-aruncăm și noi.

Despre muște fabula vorbește fără cruțare:

Și când muștele se pun,
 Ele, știți, cu iertăciune,
 Că ce fac nu se mai spune.
 S'apoi s'un Muscoiu isteț
 Și din toți mai precupeț,
 Ca un mare mierolog,
 Strigă tot din terfelog:
 La legi noi
 Lingareții noi!
 Si lingareții cei noi
 Se aflară ai Muscoi;
 Și zbură, și zbârnea,
 Se 'ndesă, se repezea,
 Unul p'altul se 'njură,
 Și la luptă când eră
 Piept la piept nu cuteză,
 Ci tot da pe dinapoi
 După legile mai noi.
 Și în mierea ce fură —
 Acolo — se și 'necă!

Muscoiul din terfelog eră (1860¹) C. A. Rosetti din *Românul*; lingareții erau național-liberalii: fabula luptă alături de *Equilibru*.

Deși câteva lovituri fabulistiche i-au reușit, nu putem zice că Eliade eră un fabulist: Fabula eră pentru el o armă isteată, întrebuințată rar, nu o stăruință culturală ca la Alexandrescu. Este drept totuși că nici Eliade nu va lipsi din istoria fabulei românești; dar la locul la care istețimea sa satirică l-ar fi putut ridică, el nu va figură.

Despre fabula lui Eliade a scris, mai pe urmă, specialistul Th. D. Speranția². Recunoscând pe Lafontaine în *Corbul și vulpea* (1829); d. Th. D. Speranția afirmă despre fabule că „par a fi originale“. Toate? nu.

¹ 1860 în *Bibl. port.*, LXV.

² *Fabula în genere și fabuliștii români în specie*. 1892.

BIOGRAFIE: 1843—1848.

(Lecție ținută în 9 Martie 1920).

Înainte de a povesti despre Eliade în 1848 este bine să vă completez știința biografică despre el, supt Domnul G. Bibescu, la a cărui răsturnare a contribuit și el.

La început, în 1843, Eliade se „aranjă” și cu G. Bibescu: Nici el, nici Domnul nu avea interes să se jidărăscă reciproc. *Curierul* a publicat chiar o odă la Bibescu, în 20 Dec.¹

De faptul că Eliade se împrietenește cu Bibescu se luă notă și în acte diplomatice².

Desființându-se postul lui Eliade pe lângă eforia școlară, la care de mult era *colaborator*, Eliade a fost numit *archivar al statului*³.

Personal Eliade își păstră relațiile cu Bibescu; în 1845 scrisese chiar un epitalam în cinstea căsătoriei cu frumoasa Marișica C. Ghica, născ. Văcărescu⁴; epitalamul ia colorii din *Cântarea Cântărilor* de Solomon, ca să fie și coloritul literar-oriental! În același an Eliade cântă și pe fată Domnului, pe Ecaterina⁵. Probabil pentru „merite” de-acestea dubioase, Vodă îl înzeștră cu rangul de pitar!

Dar când a fost vorba despre politică, Eliade nu s'a mai înțeles ușor cu Bibescu. Aceasta a dovedit-o atunci când, cu voia și sprijinul Domnului, un Rus, Trandafilof, voia să pună mâna pe bogățiile minerale ale țării. Atunci Eliade a dat mâna cu opoziția și a scris fabula *Măceșul* (1844) care critică pe Vodă.

Furtuna trecu; cerul se mai limpezi; și liniște era în țară. Eliade își vedeă de treburile-i tipografice, din cauza cărora, în 1846, făcu o călătorie până la Lipsca; își tipărea mai departe literatura sa, mai mult tradusă decât originală, fără să se certe cu *Asociația literară*, între ai cărei membri nu figură.

În timpul acesta Eliade traduce și pe Guizot, ale cărui idei politice nu au rămas fără influență asupra politicii lui Eliade,

¹ *Curierul de ambe sexe*, IV, p. 337.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 965 (Iulie, 1843).

³ *Gazeta Transilvaniei*, 1843, p. 249. Despre Eliade în Eforie vezi V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, II, p. 229, 231.

⁴ Epitalamul, în *Foaia pentru minte*, 1845, 12 Noem., p. 365. Despre afacerea lui Bibescu cu Marișica vezi Hurmuzachi, *Documente*, Supl. 1, t. IV, p. 556.

⁵ *Foaia pentru minte*, p. 92.

pe care acesta însuși o datează de la 1845¹. Din Guizot Eliade traduse *Istoria civilizațiunii*, din care a publicat însă numai câteva părți.

Vremea curgea astfel, la aparență, lin; pe față, ca a lui Eliade, care învăța carte din politica lui Guizot; în taină, ca a tinerilor cari întemeiaseră o societate secretă, *Frăția*; pregătiri se făceau pentru anul faptelor mari care se apropia: 1848.

Pentru ca să puteți înțelege scrierile lui Eliade *despre* 1848; *după* 1848, socotesc necesar să vă povestesc eu mai întâiu ce a gândit el în acel an, ce a făcut, ce a greșit, dar și ce a lăsat bun după sine ca om politic. Povestind, nu mă voi pierde în amănuntele revoluțiunii, ci mă voi ține cât se poate mai aproape de persoana lui Eliade, deoarece despre el vorbim acum, nu despre toți oamenii mișcării.

Sentimentul central covârșitor, al lui Eliade, în tot cursul revoluțiunii, a fost: *frica* de Ruși, de intervenția lor.

Intr'un manuscris al lui V. Alecsandri, la Academie, se descrie revoluția din Iași. Descrierea este critică, este urită. Agentul provocător rusesc a fost, spune Alecsandri, Constantin Moruzi. (Nu va fi indentic cu Moruzi, care la 1866, a fost tot agent rusesc, în revolta de la Iași?). Ce s'a petrecut la Iași. S'a petrecut, deci, și la București: Și aici erau agenți rusești provocători.

Eliade avea, deci, dreptate, să se teamă de țar și de oamenii lui. Sentimentul lui Eliade era corect, era patriotic.

Pornind la drum cu această mare frică, era firesc ca Eliade să caute a evita tot ce ar fi putut provoca pe Ruși.

Tinerimea, care trăise zile de adâncă revoltă sufletească, care părăsise țara, ca să poată respira liber și se întorsese acum ca s'o ridice, tinerimea revoluționară nu admitya prudența lui Eliade². Conflictul era firesc. Eliade a intrat între tineri ca să știe cugetele lor și ca să lucreze la paralizarea *anarhiei*³. Ei l-au primit la insistențele lui Chr. Tell, cu gând să-l paralizeze ei pe el!

¹ *Equilibru*, p. 170.

² Unii luaseră parte la revoluția din Viena (Epureanu și Vasiliță Ghica, Iași) și din Paris. N. Bălescu, care venise în țară cu sfatul lui Lamartine, precum afirmă Christofi în memoriile sale.

³ Scrisoarea din 19/31 April 1854 către Magheru, *Scrisori din exil*, p. 273.

Eliade fusese foarte clar. Din 2 Februarie el reproducea în *Curier*¹ un articol, din *Gazetă*, în care se zicea: „Aşa e că noi cu toţii ne vom alege locul în *mijloc* undevă?“, nu la progresiştii radicali, nu la reacţionari. Din 8 Aprilie el tipări cu litere latineşti, în *Curier*²: *Urescu tyrannia, 'mi e frică de anarhie*. El se caracterizaze; ei, tinerii, încă nu³.

Din nenorocire unul dintre şefii revoluţiei, I. Ghica, eră rudă cu N. Mavros. Însă Mavros eră instrumentul Muscalilor şi un centru al intrigilor anti-româneşti. Pentru Eliade, oricine trecea prin casa lui Mavros, eră suspect, nu numai C. Cantacuzino, C. Suţu ori Al Ghica vistierul, nu numai colonelii Odobescul şi Solomon, ci şi Ioan Ghica, şi C. A. Rosetti sau I. C. Brătianul, care erau prieteni de casă ai Odobescului⁴. Ion Ghica pleacă, însă, la mijlocul lui Maiu, când Eliade însuşi îi iscăleşte (în 17 Maiu) hârtiile de acreditare⁵; ceilalţi rămân ce-i drept, şi îi *par* uneori suspecti, dar sânt numai imprudenţi, sau tinereşte fanatici.

Încă din Martie consulul rusesc ameninţase cu intervenţiunea armată, dacă mişcări populare se vor produce⁶. Ca să le suprima cu autoritate, Duhamel sosi în Bucureşti la începutul lui Maiu; în 4 Maiu el eră în conferinţă cu Vodă şi cu Clerul⁷, nu ca să-i orienteze, ci pândind mai mult prilejul de a aduce intervenţiunea⁸.

Este sigur că Duhamel, care nu reuşise să-l cumpere cu bani, a cerut expulsarea lui Eliade. Bibescu-Vodă l-ar fi apărat⁹. Trimiţându-l — Vodă — în Italia, Eliade se duse în Oltenia, se înţelese acolo cu G. Magherul; trecu apoi în Ardeal şi, supt cuvânt de boală în familie, se întoarse la Bucureşti¹⁰.

În 27 Maiu *Curierul românesc* a fost suspendat. Eliade a protestat. Bibescu i-a lămurit că a fost suspendat din ordinul consulului rusesc. Dar ordin scris nu eră. Atunci Eliade, nedu-

¹ Pagina 33.

² Pagina 105.

³ Tell şi Eliade s'au înţeles la Giurgiu, în 10 Mai, afirmă N. Rucăreanu, în *Ion Heliade şi detractorii săi*, p. 26—32.

⁴ Totuşi nu-i de admis ca frica de Mavros să fie taxată drept *le cauchemar vivant de sa vie, c'est l'imagination de sa maladie*, cum se zice într'o broşură polemică de la 1856.

⁵ *Anul 1848 în principatele române*, vol. I, p. 399.

⁶ *Anul 1848*, I, p. 160.

⁷ *Anul*, I, 384.

⁸ *Anul*, I, 501 şi II, 276.

⁹ *Domnia lui Bibescu de N. Bibescu*, vol. I, 222: şi 327.

¹⁰ *Scrisori*, p. 730—732.

merit, își înaintă dimisia, înțoarse Domnului o diplomă de mare clucer și o decorație turcească și ceru voie să plece în Franța¹. Scena a fost curajoasă, dar Eliade numai la Franța nu se gândea. Franța era un cuvânt menit să acopere — Islazul.

Plecând la Islaz, Eliade informează despre intențiile sale anti-anarhice pe starostii și neguțătorii bucureșteni cu care era bun prieten: Lupea, Trifon, Profir, Șiscu, Moșoiu². La Islaz moderatul era să fie el; în capitală oamenii aceștia³!

Eliade a plecat la Islaz, în 6 Iunie, seara. Era Duminecă. Tovarăș de drum avea pe Ștefan Goleșcu. Pe urma lor plecă, a doua zi, proclamația lui Bibescu, către locuitorii satelor: Să nu asculte cumva de adimenitori! În 9 Iunie izbucni revoluția. Tell o voise revoluție în toată legea; Eliade o domoli, căci el venise cu „crucea“, cum ziseră ironic revoluționarii⁴.

În aceea zi Eliade ceti proclamațiunea sa explicând-o pe ici pe colo. Aici, la proclamație ne vom opri ceva mai mult.

Inscripția *Proclamația de la Islaz* s'a pus cu drept cuvânt pe statua din fața Universității din București: Proclamația este a lui Eliade. A fost, însă, un timp, când ușurința sau răutatea fără rost i-au conțestat-o. Amici de-ai lui Eliade au trebuit să intervie să-i apere paternitatea⁵.

Dintre dușmani, C. A. Rosetti a respins-o totdeauna către autorul ei, pe care nu-l suferea. În ședința din 1 Maiu 1866 a camerei el s'a lăpădat chiar solemn de proclamație!

Proclamațiunea lui Eliade are, ca izvor, *etica* lui. Etica nu este însă, exact, *politică*. Și de aceea N. Mandrea avea dreptate să constate că în proclamație nu se vede, pretutindeni, spirit politic sigur, prevăzător⁶; dar când Mandrea afirmă că ea cuprinde „idei puritane, democratice, iluzionare“, îi facea o critică de scriitor conservator, care se opunea spiritului puritan-

¹ Anul, I, 405.

² Scrisori, p. 274.

³ Cum s'a unit și s'a înțeles Eliade cu tinerii, a povestit el însuși în *Mémoires*, p. 53—54. În casa Goleștilor, chemat de un Goleșcu, s'a întâlnit cu I. Ghica, Brătienii, Bălceștii, C. A. Rosetti, C. Boliac, Goleștii. Ideea că revoluția să înceapă de la Islaz a fost a lui Tell.

⁴ Și cu capitoul XXXVII din Ezechiel (*Mémoires*, p. 63). Capitoul este patetic; era și foarte potrivit cu situația politică a țării. Dar ce avea a face vechiul Testament cu nevoile noastre?!

⁵ N. R. Locusteant, în *Ión Heliade și detractorii sei* (1898), p. 3—50, 51—72; și în *Scrisorile lui Eliade*, p. 702—725.

⁶ *Convorbiri literare* vol. XXVI, p. 904.

democratic. Indicația, puritanismului arată însă, cu bun simț, direcția în care se pot găsi izvoarele etice ale proclamațiunei, izvoarele pe care N. Mandrea nu le-a căutat.

Eliade cunoaște bine istoria civilizațiunei europene, în care Anglia are un mare rol; pe Milton abia în 1848 îl înțeluse bine, zice el undevă; acestea erau îndemnuri puritane generale.

Îndemnul cel mai apropiat al principiului său *etic-politic*, din proclamațiune, adecă: „*Foloase generale fără vătămarea nimului*“ se găsește în anul întâiu al *Curierului de ambe sexe*, într'un capitol de etică, pedagogie și politică religioasă, tradus chiar de Eliade: *Scrisoare a unui tată către fiul său*¹.

În *Curier* se scriă²: „A tâlmăci cinevă soțietatea cu teoria *fericirii* în parte (individuale) câștigate îndemânatic cu *paguba* altora, este o doctrină foarte fatală. Precum și a socoti cineva să facă *fericirea generală* cu *paguba* și *jertfa individuală*, cu cât socotința și jertfa este nobilă și generoasă cu atât e departe de filosofia veacului nostru. Problema fericirei obștești nu se desleagă după cum nici nu s'a deslegat de la începutul lumii, prin jertfele ce le împarte; căci s'au jertfit totdeauna oamenii și țara și vieața pentru obște și obștea tot nu s'a făcut fericită... Problema fericirei, experiența a dovedit-o că se desleagă numai când „*fieste cine își va căută interesul în interesul de obște*“.

Exact așa vorbeă proclamația, în alineatul al treilea: „Scularea aceasta e pentru binele, pentru *fericirea tuturor* stărilor societății, fără *paguba* vreuneia, fără *paguba* însuși a nici unei persoane. Nu se cuvine a pierde cei mai mulți pentru cei mai puțini, căci este nedrept; nu se cuvine iar a pierde cei mai puțini pentru cei mai mulți, căci este silnic“.

Cuvântul *silnic* aduce aminte, din aceeași rodnică scrisoare, de pasajul în care se vorbește despre reforme și se cere ca fiecare lucru să se facă la vremea sa, nevoindu-se, reformatorul, a „înduplecă pe oameni, iar nu a-i silul“.

Scrisoarea din *Curierul de ambe sexe* i-a dat cuvintele; sentimentul, procedarea erau vechi la Eliade.

Tineretul din comitetul revoluționar eră de alte păreri. Tinerii voiau să răstoarne de odată tot. Ei ar fi rupt — ziceă,

¹ G. Sand în tabla de materii arată că imitația are ca izvor *Le tis dans la vallée*.

² Vol. I, p. 51.

figurat, Eliade — treapta de jos a scării, apoi a doua, apoi a treia, cu speranța că vor sări deodată pe cea de sus¹. Tinerii îi miroseau a comunism, a incendiari². Cu Eliade nu se puteau înțelege ușor. Totuși tinerii primiră programa cu oarecari modificări.

Textul definitiv se tipări în tipografia lui Eliade, în Târgul-de-afară, pe locul de unde G. Lazăr plecase înapoi spre Ardeal; și cu preșele care tipăriseră cele cinci volume ale *Curierului de ambe sexe*, cum însemnează Eliade, cel totdeauna gata a descoperi, în faptele lumii, providența³.

Pe drumul de a se crede om providențial Eliade eră pomit de mult. De aceea eră și o supunere către providență: credința sa, constanța sa în principiile acelei proclamațiuni; cu constanța sa el s'a lăudat totdeauna⁴.

Constituțiunea, adecă proclamația, s'a explicat în toată țara. Ea a intrat astfel în cugetul lumii întregi. S'a explicat chiar și în școale⁵.

Ideile proclamațiunii sânt următoarele:

Poporul român se declară *suveran*, dar nu va rupe „legăturile sale de relații din afară“, adecă, se declară: suveran „în cele din năuntru“; iar, din afară, recunoscând tratatele cu Turcia, va protesta contra tuturor încălcărilor trecute și viitoare.

Lăpădând regulamentul organic, care a călcat și suveranitatea internă și tratatele, poporul român va realiza:

Adunarea generală, compusă din toate stările, căreia miniștrii să-i fie răspunzători. Adunările libere și tiparul liber vor sprijini parlamentarismul.

Contribuția va fi generală; asemeni va fi general și serviciul militar, în garda națională.

Țăranul va căpăta pământ „îndestul pentru hrana familiei și vitelor sale“; pământul luat de la boieri li se va plăti acestora; la despăgubire se va întrebuița „prisosul veniturilor mănăstirești; claca, robia se desființează.

¹ În 1853. *Scrisori*, p. 230.

² *Biblicele*, p. 67.

³ *Curs întreg de poezie generală*, v. III, p. 46; și prefața ia ediția a II-a a *Curierului de ambe sexe*, vol. I.

În Ardeal proclamația a fost retipărită în *Organu naționale* din 30-Iunie 1848, p. 39. În limba maghiară s'a publicat în *Expatriatul* lui C. Boliac, 12-Aprilie 1849 ș. u.

⁴ Vezi de ex. *Diverse*, vol. II, p. 384; despre proprietate, p. 301—303.

⁵ Vezi de ex. *Poporul suveran*, 1848, p. 45.

Țiganii se dezrobesc.

Decretându-se egalitatea înaintea legilor, se desființează rangurile, iar Domn poate fi, acum, ori ce Român, ales însă numai pe cinci ani.

Se proclamă deci o monarhie electivă, constituțională, egalitară, a cărei constituție trebuia revizuită „neapărat“ din cincisprezece în cincisprezece ani, pentruca reforma ulterioară să fie pacinică și nimeni să nu încerce a o obține „cu mâna armată“¹.

Islazul — fapta păturei culte și a armatei — a fost o decepție: *Tăranii*, cel mult vreă mie, nu prea înțelegeau noua evanghelie. Egalitatea înaintea legei și libertatea țiparului i-a lăsat „pasivi“; chiar și încetarea clăcei i-a lăsat „reci“: ei erau *pentru* clacă și protestau numai contra abuzului clăcei înmulțite, prelungite! Deși au fost chemați la Craiova, nici unul „nu voi să urmeze după

¹ Pe scurt, poporul român, recapitulând decretă:

1°. Independența sa administrativă și legislativă pe temeiul tratatelor lui Mircea și Vlad V și neamestec al niciunei puteri din afară în cele din năuntru ale sale.

2°. Egalitatea drepturilor politice.

3°. Contribuție generală.

4°. Adunare generală compusă de reprezentanți ai tuturor stărilor societății.

5°. Domnul responsabil ales pe câte cinci ani și căutat în toate stările societății.

6°. Imputinarea listei civile — abdicarea de orice mijloc de corupere.

7°. Responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor în funcția ce ocupă.

8°. Libertatea absolută a țiparului.

9°. Orice recompensă să vină de la Patrie prin reprezentanții săi, iar nu de la Domn.

10°. Dreptul fiecărui judec de a-și alege dirigătorii săi, drept care precede din dreptul Poporului întreg de a-și alege Domn.

11°. Gardă națională.

12°. Emanciparea mânăstirilor închinată.

13°. Emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire.

14°. Dezrobirea Țiganilor prin despăgubire.

15°. Reprezentant al țării la Constantinopole dintre Români.

16°. Instrucție egală și întreagă pentru tot Românul de amândouă sexele.

17°. Desființarea rangurilor titulare ce nu au funcții.

18°. Desființarea pedepsei degradingă cu bătaia.

19°. Desființarea atât în fapta cât și în vorbă a pedepsei cu moaiea.

20°. Așezăminte penitențiară, unde să se spele cei criminali de păcatele lor și să iasă îmbunătățiți.

21°. Emanciparea izrailișilor și drepturi politice pentru orice compatriot de altă credință.

22°. Convocarea îndată a unei Adunări generale extraordinare constituante alese, spre a reprezenta toate interesele sau mizeriile nației care va fi datoare a face constituția țării pe temeiul acestor 21 articole decretate de Poporul român.

stindardele ardicate pentru ordine și libertate“, scrie însuși Eliade¹. Când, deci, revoluționarii au plecat la Caracal, „numai un holteiu s'a luat după stindarde“! Din cauza nepăsării țărănilor preotul Șapcă din Celăiu a fost trimis prin sate, să le ridice.

În seara aceea, de 9 Iunie, în capitală, trei tineri trăgeau șase focuri în Bibescu-Vodă, care ieșise la plimbare². Tinerii au fost P. P. Pereț (rudă cu Boliac; deci de origine Ovreiu), un Crețulescu, nepotul lui Ion Ghica, și fratele unui viitor șef de gardă a capitalei. Aceasta se întâmplă tocmai când Eliade de la Islaz și guvernul provizoriu, proclamat acolo, chemau pe Vodă în capul mișcării³! Tinerii împușcau; amicii lui Eliade se strângeau, însă, în jurul lui Vodă! Contrastul continuă.

Eliade tradusese pe *Marino Faliero* de Byron (1836). În piesă (Act. I. sc. 2) este vorba ca Marino să devină rege. Bertuccio îl întreabă: Ai vrea? — Da!, dacă poporul ar câștigă puterea. — Noi te punem în fruntea noastră! Așa voiă să facă și Eliade, literatul politic, cu Bibescu. Însă tinerii nici nu cetiseră poate pe M. Faliero. Ei altele gândeau. Și contrastul continuă.

Continuă și în guvernul provizoriu. Acesta ajunsese, prin Caracal, la Craiova, unde situația i-o câștigase I. Maiorescu. Aici Tell și Șt. Goleșcu propuseră decretul clăcei, abolirea ei. Eliade și Magheru, care se unise la Caracal cu guvernul, nu-l primeau: așa ceva eră de domeniul corpului legislativ, care trebuia să elaboreze constituția pe baza principiilor proclamațiunei⁴.

Bibescu, amenințat, primește ușor sfatul lui Duhamel, să abdice. El numește un ministru, în care Eliade este ministru al credinței, și pleacă: un amăgit al Rușilor⁵. Rusofilii au acum, în lipsa Bibescului, drumul deplin liber pentru lupta cu revoluționarii.

Revoluționarii nu știau ce se petrece în capitală. Insoțiți de deputați din sate și districte, ei veneau încet, spre București. Ideea de-a aduce pe deputați fusese a lui Eliade care voiă să intre cu țara în capitală.

Guvernul provizoriu afiă îndată despre tot ce se petrecuse. Eliade ținu un discurs, povesti mersul revoluției, de la 9 Iunie până

¹ *Biblioteca portativă. Diverse*, vol. II, p. 434—435.

² Amănunte în *Anul 1848*, vol. I, p. 507, 508.

³ *Equilibru*, p. 111. *Scrisori*, p. 273.

⁴ *Diverse*, II, 435. *Scrisori*, p. 276. *Equilibru*, p. 118.

⁵ Vezi și C. Boliac în *Trompeta Carpaților*, Nr-ul 1068.

la 14 Iunie; și fixă, în față-i, un punct, în care, mai târziu, i se pără că se concentrasé tot răul din capitală. În mulțime, scrie Eliade¹, se deosebea un personaj taciturn, rezervat, cu bărbia rezemată în pumnul strâns, cu buzele contractate, cu ochii fixați ca ai diavolului lui Goethe. Numele nu i se spune; dar eră de sigur unul dintre aceia pe care atentatul nu i-a supărat; eră unul dintre membrii comitetului revoluționar; dintre tineri. El concretiză, în acel moment, în acea situație critică, pe toți adversarii lui Eliade. Aceasta este — mania persecuției? Nu cred. Este numai plastici-zarea unei stări de spirit.

La intrarea guvernului provizoriu în capitală, 16 Iunie, revoluția eră condamnată: din 15 Iunie consulul englez anunțase că în 4—5 zile Rușii vor fi în țară; iar în 17 el anunțase că sânt la Prut². Deci orice se făcea, se făcea supt amenințarea noului de lăcuste care se așteptă. Orice s'ar fi întreprins, sfârșitul același ar fi fost. Toți puteau să-l prevadă.

În guvernul lăsat de Vodă — la 14 Iunie — eră ministru la războiu Odobescu. El declară, în 18 Iunie, că nu poate concentra oștirea, cum o cerea, ca sprijin, Tell și Eliade, deoarece concentrarea ar *displace* Rusiei! Fără oștire, revoluția, totdeauna lipsită de arme și organizare, rămâneă, firește, și mai slabă, iar această slăbiciune încurajă pe rusofili și pe proprietarii aliați cu ei.

Pentru ce I. C. Brătianu și C. A. Rosetti mai căutară acum să se mântue de Eliade, de Magheru, de Tell, nu se vede clar. De nepricepuți, crede N. Russo³; ca amăgiți ai lui Odobescu, crede uneori Eliade⁴; ca răi patrioți, crede Eliade altă dată. Istoria zilelor de 18 și 19 Iunie este într'adevăr, ca motive, nelămurită.

Ar fi de cercetat: C. Boliac, atunci tânăr anarhic, vorbind, la bătrânețe despre 19 Iunie, afirmă că *falșii liberali și reacționarii* s'au unit să „lege prin trădare guvernul național și liberal” și că falșii liberali tot *îndărătnici* au fost până ce Duhamel i-a legat cu mâinile Turcilor⁵. Pentru morții de la 19 Iunie Boliac, la 1873, pe tineri îi acuză. Deci fusese — complot! Complotul l-au mărturisit și Alexandru Golescu, Radu Golescu, Șt. Golescu⁶. Aproape toți

¹ *Mémoires*, p. 107

² *Anul 1848*, vol. I, p. 625, 655.

³ *Scrisori*, p. 687.

⁴ *Scrisori*, p. 240.

⁵ *Trompeta Carpaților*, 1873, No. 1097.

⁶ *Scrisori*, 273, 277. Russo, p. 70, 71.

— nu chiar toți — membrii comitetului revoluționar voiau să înlăture pe Eliade și Magheru; I. C. Brătianu și C. A. Rosetti l-ar fi scăpat pe Tell, avertizat de ei încă din 17 Iunie. În locul lui Eliade eră să vie I. Câmpineanu¹. Și, firește, Odobescu, proprietarul militar, care-și servea clasa.

Se împlini arestarea. Dar veni poporul lui Eliade: Lupea și Trifon; bresele: tăbăcarii, negustorii, Armenii chiar; D. Isvoranu; Ispătescu cu funcționarii; doamna Ispătescu; și liberară pe guvernanți. Cei șase morți ai zilei, jertfele lui Solomon, care a comandat focul, au fost îngropați a doua zi.

Ce zi bogată în întâmplări, ziua de 19 Iunie!; dar și ce tristă în fond; ce puternice egoisme!; ce neputință de-a ne guvernă singuri!, cum, cu dreptate, afirmă, de la 18 Iunie, Kotzebue²!

În 19 Iunie revoluția muri sufletește; revoluția românească, a țării, nu mai există; ea se sfâșie singură, se sinucideă în orbire și patimi.

Totuși, vorbind, la 20 Iunie, la groapa ucișilor lui Solomon, Eliade găseă accente frumoase:

„Această pompă, însă, să nu ne fie iertat, fraților, a o numi pompă de îngropare. Nici odată Țara Românească n'a mai văzut o adunare mai numeroasă la un loc; nici odată întronare sau îngropare de Domn n'a avut împrejurul său atâtea spectatori cu inima caldă și cu lacrimi în ochi. Aceasta nu e înmormântare, e o splendidă trecere la nemurire a acestor frați ai noștri ce cu Dumnezeu în inimă înfruntară moartea și rupseră din nou fiarele ce vi le pregăteau trădătorii voștri, aceasta e o pompă de triumf și să nu ne fie iertat a vărsă nici o lacrimă. Aceasta nu e moarte, e naștere, e viață, e ceremonia botezului prin care ia un nume libertatea noastră. Sângele prin care a trecut ea spre spălare e sânge din popor și acest popor îi este nașul și numele i-l va da după a lui voință. Prin scenele întâmplăte ieri ajunserăm a cunoaște cari sânt inimicii acestei libertăți, ce voiră să o sugrume chiar în scutecele ei. Cu toate acestea, vă conjur fraților, pe aceste rămășițe ale martirilor ce stau înaintea voastră să nu uitate nimeni din noi că noi ne-am sculat în numele lui Dumnezeu și să nu ieșim din căile lui. Precum nimeni dintre voi până acum

¹ *Scrisori*, p. 276. Russo, p. 107.

² Vezi actul în *Portofoliul*, vol. I, p. 258.

nu și-a întinat mâinile de sânge, să le conservăm asemenea curate până la capăt, și cu ele curate să ne arătăm înaintea lui Dumnezeu și a lumii“.

O nouă știre fatală produse a doua criză: Eră știrea că Rușii sânt la Focșani. O adusesse C. A. Rosetti. Dar Rușii nu erau la Focșani. Guvernul fugi, spre Târgoviște, spre Petroșița. De astădată Eliade trebuie să fi fost mai tulburat; deoarece, în *Biblicele*¹ afirmă că eră să fie ucis, ceea ce sigur nu reiese nici chiar din povestirea lui. Faptul că I. C. Brătianu, intimul Odobescului și al Odobeștei², rămăsese în capitală, cu reacționarii, îi da de bănuț; faptul că, fugind spre Rucăr, C. A. Rosetti îi prevestise lui N. Bălcescu pe viitorii șefi ai țării³: Câmpinean, Odobescu și Crețulescu și exact *aceștia* încearcă, a deveni șefi, i se părû suspect chiar lui N. Bălcescu care-i aruncă lui C. A. Rosetti, în față, vorba: *Trădătorule!* Iar în timpul acesta I. C. Brătianu în București, eră secretarul guvernului lui Neofit⁴, al mitropolitului celui mai șiret ce se poate închipui, al celui mai rușofil și mai reacționar politician îmbrăcat în haine călugărești! Eliade nu s'a îndoit niciodată de „trădare“: trădare către soți de luptă, către țară⁵.

Se vede, totuși, că eră altceva: anti-eliadiștii nu se temeau de Ruși; și ei contau — fatală orbire — pe nedisciplina armatei rusești și — altă orbire — pe liberalismul acelei armate⁶! Se pare că ei contau și pe un succes unguresc, a treia orbire. Fatal fu totul; iluzie; și de hatărul iluziei, vrajbă, „trădare“ (?) de frați de luptă! Urât lucru⁷!

¹ Pagina 67, 69.

² *Mémoires*, p. 122; 198.

³ *Mémoires*, p. 141 și 101.

⁴ *Anul 1848*, vol. II, 224, 225, 242 (Iulie).

⁵ Vezi p. 116—118 din *Equilibru*.

⁶ Vezi C. A. Rosetti în *Republica română*, Bruxelles, 1853, p. 162-165!

⁷ Părerile ridiculului Rosetti se pot urmări în *Scrieri din exil*, vol. II. El crede că toți boierii și proprietarii ar fi primit revoluția, dacă Eliade ar fi știut să guverneze (p. 45). El mai crede că Eliade ar fi trebuit să revoluționeze și să libereze Moldova (p. 47—48, 53), idee cu puțință, atunci, numai într'un cap nesănătos sau, acum, când scriă, într'un cap răutăcios. Tot Eliade eră vinovat că Polonii și-au dat sufletul în mâinile Cazacilor (p. 6); cum eră să-i scape Eliade, numai Rosetti va fi știut, altul nu! Cu oameni cari astfel fac pe nebulii, fără să fie, nu se poate sta de vorbă în nici o vreme. Apoi: De ce eră o «nerușinare», să se ceară lui Palmerston integritatea teritoriului otoman, iarăși nu-i de înțeles (p. 61). Când, venind Rușii, s'a decis ca guvernul să plece, Rosetti ar fi sfătuit să-i aștepte pe Ruși; și cum înca? «Stând la masa consiliului ca străbunii noștri!» (Ca Romanii, adecă!) (Pag 24). Ideea, fiind vorba de Ruși, eră fenomenală: Guvernul să se lase prins de Ruși! Nefiind Român curat, Rosetti, firește ar fi lipsit de la masa consiliului. Este greu a nu scrie satiră, când ce'îm astfel de idei tragico-comice sau de perplexă apărare nereușită.

Revoluționarii fugiseră în noaptea de la 28 spre 29 Iunie. A doua zi Neofit alcătui căimăcămia, adică exact la o săptămână după ce Duhamel plecase la Leova, ca să miște din loc trupele rusești¹. Dar capitala se ridică din nou; răsturnă pe Neofit; și aduse înapoi guvernul. De astădată toată negustorimea luă parte la actul de restaurare, despre care nu se mai putea zice că l-au făcut numai studenții Parisului și vagabonzii².

Acum intră în acțiune Turcia, suzeranul, al cărui prim sol a fost Tinghir (scris și: Tangâr). Sosind, acesta căută boierii, să stee cu ei de vorbă. Eliade îl luminează spunându-i scurt: „Boieri nu mai există în țară!”³. Deci al doilea sol, pașa Suleyman, se așează la vorbă cu țara, nu cu boierii; dar nici cu guvernul provizoriu, ci cu o locotenentă (= caimacamie), ca să fie în bună înțelegere cu regulamentul organic, articolul 18, cap. I, secția a 2-a, mi se pare. Revoluționarii îl uitaseră. Suleyman se înțelegea bine cu Muntenii, cari l-au primit bine. El și Turcia începură să aprecieze *moderațiunea* revoluțiunii și să promită o cercetare a plângerilor și o reformă a regulamentului⁴. Moderațiunea fusese a lui Eliade; al lui eră deci meritul episodului Suleyman⁵.

Se lucră acum cu speranța că Turcia va da ajutor. Se numeau comisii, care să prepare constituanta și reformele.

Reforma cea mai însemnată eră cea agrară: raportul între *proprietari și țărani*. Eliade ținea cu țărani. La 11 Iulie el scrise — este stilul lui! — un act foarte caracteristic și pentru timp, dar și pentru Eliade, care calculă *robia* țărănească, asupra căreia politicește aruncă și câteva fraze de mângâiere pentru proprietari⁶. Cu decretul acesta se instalează o comisiune care aveă să discute amănunțit chestiunea și să elaboreze un proiect. Eră să fie celebra comisie prezidată de un mare specialist: Ioan Ionescu de la Brad, care fu chemat anume, ca să ajute cu luminile sale.

¹ Anul 1848, I, p. 548.

² Anul 1848, vol. II, p. 483, 522, 529.

³ Anul 1848, II, p. 673.

⁴ Anul 1848, vol. II, p. 445.

⁵ Anul 1848, vol. II, p. 445. — De acuzarea că Eliade ar fi vândut țara Turcii — ce ușuratic vorbea așa C. A. Rosetti! — l-a apărat pe Eliade G. Bariț în *Observatorul*, V, p. 193. Îl citez ca om obiectiv.

⁶ În clacă și iobăgie cu abuzuri, cel puțin 60; la șosele, afară de abuzuri 12; zile pentru plata capitației 15; până să plătească soldatul 10; până să plătească dorobanțul 5; Duminecile, sărbătorile bisericești și superstițioase 102; iarna: Noem., Dec., Ian. și Fevr. 120. Total 324. Rămân de lucru pentru sine 41 (zi: patruzeci și una de zile).

Contra clăcei se agită de mult. Toată lumea o ură, afară de — proprietari, de aceste „lipitori“ ale țării, cum îi numește un consul francez. Contra ei se agită în *toate* provinciile românești; chiar și în cărțile de școală¹. Eliade avea, însă, o soluție prea moderată². Ionescu era un radical. Se zice că Ioan Ionescu nu-și puneă frâu la vorbă. El agită odată: „Cine va (mai) zice *proprietate*, să fie lovit în cap cu ciomagul!“³. Eliade auzi³; raportă; și în 19 August comisiunea fu suspendată⁴. Alături cu Eliade și Tell suspendarea o iscălră, însă, și N. Golescu, și I. Voinescu II.

De astădată Eliade repurtă o învingere — pe care nu i-aș fi invidiat-o — asupra ideilor lui I. Ghica. Pentru că Ion Ghica, inginerul economist, ar fi realizat o împroprietărire serioasă. Aceste deosebiri de vederi fuseseră cauza de căpetenie, că, intrând în comitetul revoluției, Eliade își rezervă garanția ca el să redac-teze proclamațiunea⁵.

Față cu Turcii Eliade a fost același moderat, care era și în politica internă. El făcea Turcilor concesii. Dar și alți revoluționari înțelegeau că ele sânt necesare, revoluționarii având *drepturi și dreptate*, nu și *puterea*, de a le apăra⁶. Lipseau *armele!* Odată, din 500 de puști trimise lui Magheru, *nici una* nu fusese bună! De aceea invaziunea era așteptată ca o fatalitate inevitabilă, din August⁷. Calea concesiunilor se impunea. Eliade era de astă dată om de bun simț.

Om de bun simț a fost și când s'a opus arderii regulamentului. Faptul are numai valoare psihologică, ca judecată istorică asupra trecutului, ca făgăduință de viitor. Politicește, atunci, nu a produs nimic bun; dar nici răul nu l-a sporit. În tot cazul Eliade nu se putea amesteca în astfel de zădărnicii. N. Crețulescu greșește, când îl numără și pe el printre autorii *auto-da-fe-ului*⁸. Din contră,

¹ Vezi, de ex., *Bucvariul pentru pruncii cei românești*. Buda. 1832, p. 39-40.

² *Scrisori*, p. 21. *Diverse*, II, 313, și urm., și 343.

³ N. Rucăreanu, *Statua etc.*, p. 95-96.

⁴ *Anul 1848*, vol. III, p. 541 și 753.

⁵ Pentru chestia clăcei și împroprietăririi să se vadă și *Țăranul român* din 1861 (p. 149) și 1862 (p. 355 și urm.), unde scriau V. Mălinescu și I. Ionescu.

⁶ De ex. A. C. Golescu în *Anul 1898* vol. III, p. 530.

⁷ C. Boliac, în *Anul 1848*, III, 775.

⁸ În *Ateneul român*, 1894, p. 443.

Eliade a desaprobat și imediat, și totdeauna; și nu a înțeles cum I. Negulici a putut să-i înfățișeze fapta aceea — „demnă d'a ilustră penelul pictorului și pana poetului“ — drept urmare firească a proclamației sale; chiar a bănuț — iarăși! — că arderea a fost o șireată inspirațiune rusească¹.

Schimbarea lui Suleyman cu Fuad-pașa însemnă părăsirea și a moderațiilor de către Turci; și căderea definitivă supt ordinele Rusiei, oricât Fuad ar mai fi păstrat forme de demnitate diplomatică. Mișelia de la 13 Septemvrie o descrie chiar Eliade, în *Gazeta* de la Brașov. Sălbătăcia se desfășură pe stradele Bucureștilor, în casele nevinovaților². După trei zile locotenenții pleacă din țară, la Brașov. În București rămase caimacan C. Cantacuzino; iar saloanele boierești ale d-nei Știrbei în oraș și al d-nei Ghica, la Colentina, se deschiseră cântecelor și dansurilor și amorurilor, ca în 1916 — Nemților. Blestemată boierime!

În casa lui Eliade, casă bogată, cu grădină mare, casă luxoasă chiar, intrară întâiu ipocomisarii lui C. Cantacuzino, ca să fure ei cei dintâi, iar după ei Cazacii³.

În exil Eliade a plecat ca om sărac, avizat la milă amicilor, până ce primi și el, ca și alți emigrați, „pensia“ Sultanului.

DE LA 1849 PÂNĂ LA 1866.

(Lecție ținută la 13 Martie 1920).

În ora trecută am povestit, ca pentru o lecție, numai întâmplările de căpetenie. Restul vă rog să-l căutați în cele cinci volume de documente *Anul 1848 în principatele române*. Întâmplările au fost foarte multe. Pe un om fără cumpănă evenimentele l-ar fi putut turbura. Eliade și-a păstrat firea; s'a resignat; a filosofat chiar.

Așez aici o reflexiune, care privește istoria expusă în lecția anterioară, dar și evenimentele cu care ne vom ocupa astăzi⁴. Reflexiunea îl privește și pe el, și raportul său cu faptele și oamenii:

„Când se fac revoluții, ele provin totdeauna din apăsarea cea grea și fără cumpăt a despoților ce strivesc toate clasele, ce com-

¹ C. D. Aricescu, *Corespondența* etc. Br. III, p. 22. Vezi și Eliade, *Scrisori*, p. 62, 119. Despre autorii arderii vezi și prefața lui C. G. Florescu la *Christianismul și patria lui*, 1859, p. IV.

² *Scrisori*, p. 63.

³ *Scrisori*, 354.

⁴ Din 1851, Dec. 5. Către N. Russo, *Scrisori* p. 153—154.

primă toate interesele, ce umilesc toate demnitățile, ce încovoae la pământ toate ambițiile. Atunci toate partitele scot un țipăt general, și ura tiraniei unește toate clasele spre a scutura fiecare jugul din punctul său de vedere: unul spre a răsuflă și altul spre a domina. După victorie, unirea generală începe a se despărți mai întâiu între cei ce voiesc a domina și între cei ce nu se lasă a se domina, între ciocoi și oamenii popoului. Apoi fiecare parte începe a se mai subtimpărți, după afecții, după interese, după mai mare sau mai mică ignoranță. Și cu cât reacția capătă tărâm prin această desbinare, cu atât oamenii se izolează mai mult și revin a se mărgini în primele lor ocupații și amicii, până când nu mai vezi altă unire și înțelegere decât aceea de sânge, ori de meserie, ori de plăceri, ori de patime. Rămâne fratele cu fratele, vechiul amic cu amicul său, dascălul cu dascălul, literatorul cu literatorii săi, ciocoiul cu ciocoiul, ostașul cu ostașul, meșterul cu meșterul, bețivul cu bețivul, jucătorul de cărți cu jucătorul, chilipirgiul cu chilipirgiul (dacă însă și între aceștia va fi afinitate, aplecare către aceleași interese sau plăceri, sau patime, dacă nu-și întorc și între sine spatele, și desbinarea sau rătăcirea din urmă e mai rea decât cea dintâiu). — Lumea s'ar pierde astfel dacă n'ar fi *un* popul, *un* public ce-și caută de nevoile sale, dacă n'ar fi o junime ce, preparându-se a se arăta pe scena lumii, urește tot ce e bătrân și se alătură de tot ce e june și frumos. Adevărurile persecutate din generația precedentă se apropie mai puțin timide de junimea ce încă nu s'a legat cu patimile, cu vițuriile, cu prejudecățile părinților săi. Așa popoul ce geme, publicul ce-și caută cele de folos, junimea inocentă încă și avidă de cunoștințe, căutând unii ușurare, alții drepturi și alții luminare, nu pot recunoaște din cele trecute decât cele ce au contribuit la aceste trei necesități, și la altele asemenea lor. Ferice, dar, de cei din 1848, câți și-au petrecut timpul asudând spre a lăsa ceva în mâinile și în capetele celor ce n'au nimic de amestec cu afecțiile și urele și interesele actuale. — la dăerândul, frate, șirul evenimentelor și împărecherilor de la 1848 încoace și vei vedeă unirea generală întru ura Domnitorilor dinainte. Toți voiau căderea Bibescului, unii spre a se ușura și alții spre a-i lua locul, sau locul miniștrilor săi. Îndată după căderea Bibescului, chilipirgiii văzuți care făceau un câmp și chilipirgiii necunoscuți încă, se subtimpărțiră. Popoul care făcea alt câmp rămase cu oamenii săi. Între aceștia mai rămâneă un fel de unire, pe cât amicia lor dinainte

fusese mai strânsă sau mai slabă, pe cât meseriile și ocupațiile lor private, sau aplicările lor s'ar fi putut asemăna sau învoi. Dacă o asemenea afinitate de idei, de ocupații, de aplicări n'a putut există, atunci acești oameni ieșiți din starea normală, reușiră aspiranții la chilipiruri viitoare fără greutate a-i dezbină; căci fiecare din fire trage la teapa sa, la învățurile sale, la aplecările sale. — Ce vezi dar astăzi? Grupuri-grupuri numai de cei ce se lovesc la minți, la aplecări și la ure, fără însă a avea nici un amor, nici o încredere între sine. Toți însă se vor mai despărți încă și de pe cât sânt, afară de jucătorii de cărți; căci ei au nevoie de a se despoia unul pe altul, sau de a se însoți spre a despoia pe alții. — Între grupuri sânt interese și ure reciproce; însă oricine va avea zelul sau păcatul de a le spune adevărul, a le vorbi de acestea de care zic și eu acum, acela nu poate trage asupra-și decât ura generală a tuturor grupurilor“.

Lui Eliade nu i s'a cruțat nimic din ce revoluțiunile și grupările lor sociale produc.

La Brașov emigrația însărcină pe Eliade și Tell, să se unească cu N. Golescul, plecat înainte, să pledeze cauza română în Germania, în Franța, în Anglia. Eliade și Tell plecară pe la Orșovă, peste Semlin, prin Slavonia, Croația — ocolind Viena — prin Stiria, Bavaria, Frankfurt — în 16/28 Ianuarie 1849 trecuse Frankfurtul¹ — la Paris. Până la Frankfurt au făcut mai mult de 40 de zile; în Frankfurt au stat vreo zece, cu Ioan Maiorescu, cu ministrul german, cu arhiducele Iohann. La Frankfurt Eliade simți că reacțiunea vine și se întristă².

Două chestiuni despărțiră pe emigrații de la Paris în două tabere: 1. șefia; 2. direcția politică.

1. C. A. Rosetti și N. Crețulescu se opuneau șefiei fostei locotenente, adică lui Eliade. Totuși, majoritatea le-a dat mandat *provizoriu* să o reprezinte pe ea, emigrația și țara³.

2. Direcția politică eră nesigură. Unii țineau cu Turcii: Eliade; alții îi batjocureau: D. Brătianu, a cărui broșură antiturcească Eliade și Tell o desmințiră la ambasada turcească din Londra; unii recunoșteau Rusiei dreptul de-a examina legile românești — după

¹ I. Maiorescu, în *Convorbiri literare*, XXXV, p. 429.

² În Ardeal s'atuse vreo două luni. Despre el în Ardeal vezi și *Observatorul*, anul IV, p. 321.

³ *Scrisori*, p. 629—631 (note). *Noul Curier de ambe sexe*, p. 212.

votarea lor: Golescu; alții ofereau Ungurilor țările românești, ca să fim, cel puțin astfel, una: I. Ghica către Splényi (un punct rămas obscur).

Chestia lui Ghica este gravă și — idee numai. De-aceea explic, în treacăt: Pentru Ghica Turcia era numai un *mijloc* de scăpare; grija lui erau România, Serbia, Ungaria și Polonia, viitorul. Dacă România și Ungaria sânt necesare, ca să despartă pe Slavi, și sânt, Ghica primea o Românie tare, cu Turcia ca suverană, dar și în *confederație* cu Ungaria. Ghica deschidea două drumuri; Eliade se mulțumea cu unul: Turcia¹. Polonii și Ungurii îl aprobau pe Ghica. Antiturcismul mai era și un mijloc de presiune asupra Turciei: să facă ceva pentru țară, pentru țăran².

Cu toate acestea se scrie un memoriu *justificativ* al revoluției (Februarie, 1849) și diferite proteste, dintre care însemn aici pe cel din 28 Iunie 1849, contra convențiunei de la Balta-Liman³, al lui Eliade, Tell și N. Golescu.

Balta Liman se pronunțase la 18 Aprilie; abia în 28 Iunie protestau locotenenții! Protestul întârziat este, însă, bine făcut. Confiscarea autonomiei prin convenția de la Balta Liman împiedecă pe locotenenți să rămâie aderenți ai Turciei; însă, din acest motiv, o parte din Români protestă mai energic, formă un comitet democratic, se despărți de direcția Eliade⁴. Comitetul democratic publică *România viitoare*.

Cât despre ministerul francez, el primi cu răceală pe Eliade: Franța nu voia să se amestece între Ruși și Turci. La Londra, unde a prezentat memoriile despre Rusia în Orient, Eliade a fost întrebat de Palmerston, dacă Românii doresc independența: Eliade ar fi dorit-o, ar fi voit-o, dacă ar fi avut 5—600,000 de baionete bine organizate⁵. Revenind la Paris, Parisul este tot rezervat cu Eliade.

Deziluzionat Eliade pleacă la Constantinopol. Întâlnindu-se, în Turcia, cu emigrații de la Brașov — cei care îl aleseseră șef de emigrație — ei se înțeleg ca nimeni să nu mai fie „nici cap, nici coadă, ci toți să lucreze ca simpli Români⁶”.

¹ *Corespondența*, publicată de C. D. Aricescu, scrisori de Ghica din 9 Noemv. 1849, 30 Dec. 1849, 6 Ian. 1850, 31 Martie 1850.

² Tot acolo, br. III, p. 44.

³ *Mémoires*, p. 379 și urm.

⁴ *Scrisori*, v. 3 Locotenenții către Români, din 15/27 Dec. 1849.

⁵ Rucăreanu l. c., p. 98.

⁶ *Noul Curier de ambe sexe*, p. 213. *Scrisori*, p. 9.

Eliade renunță și se îndatoră să muncească. De-aceia nu a fost drept să i se zică, lui, celui resignat, că ar fi semănat cu acel actor care joacă seara rolul unui rege și a doua zi — nebun — continuă a se crede tot rege. Nu a fost drept, ci numai crud.

Situația internațională nu ne eră favorabilă. Europa nu eră liberă; cum am fi putut avea o Românie liberă?, se întrebă Eliade. „Nu mai e alt mijloc decât scrisul și formarea opiniei, să ne cunoască lumea¹“.

Ca să poată scrie, pleacă din Turcia înapoi; în Franța. În Maiu 1849 eră la Paris. În Iulie se gândeă să ceară și ajutorul lui Victor Hugo².

La Paris colonia românească își mai potolise rivalitățile: o împacă boierismul social. Eliade însuși — constant în ideea că numai două principii se pot susține: autonomia și suzeranitatea — găseă că micul gând politic final de urmărit eră evacuarea țărilor de Ruși, mai ales pentru cel ce „are dor de sătean“³. Hotărît să fie de-aici înainte numai scriitor *literar* și *religios*; el începe a se ocupa, totuși, mai deaproape și cu *socialismul*⁴.

Pivitor la Români Eliade scrisese și în 1849, în ziare (*Positivul* (francez), *Ligue des Peuples*, *La Semaine*). Acum, în 1850 și 1851, publică trei lucrări mari, toate în limba franceză: *Protectoratul țarului*, *Istoria regenerațiunei* și *Memoriile*; ele sânt o unitate⁵.

Terminând, Eliade a cetit *Istoria regenerației* întâiu lui: Tell. Pleșoianul, S. și N. Golescu și Gr. Grădișteanul, pentru ca să audă obiecțiunile lor, înainte de a o tipări⁶. Militarii n'au prea fost mulțumiți. Șt. Golescu ascultând pasajul despre memoriul care da Rusiei drept să controleze legi românești, fuge spunând că acela e memoriul lui Al. Golescu⁷. Aiurea Eliade ne asigură, patetic, că a spus numai adevărul⁸: „Aș dori ca copiii miei, după ce vor publică, de vor află cu cale, copiile unor asemenea scrieri, să mă îngroape cu originalul lor. E un tribunal dincolo, unde nu se poate strecură minciuna și nedreptea“.

¹ *Scrisori*, p. 28, 29, 32, 36.

² *Scrisori*, p. 36.

³ *Scrisori*, p. 66.

⁴ *Scrisori*, p. 64 și 129.

⁵ *Scrisori*, p. 84.

⁶ *Scrisori*, p. 68, 87.

⁷ *Scrisori*, p. 91.

⁸ *Scrisori*, p. 138—139.

Memoriile sânt publicate fragmentar¹.

Din Franța Eliade se întoarce iar în Turcia, la insula Chio, unde se află familia sa, soția și doi copii. Aici Eliade a dus o viață amară. Dușmani politici informaseră pe soția sa despre oarecari infidelități la Paris; și-i strică liniștea familiară. Închipuți-vă pe Eliade, izolându-se și plângându-și amarul printre ruine grecești la Chio: Multe știe să facă ticălosul om răzbunător! În schimb are o ocupație: copiii pe care-i învață carte; și o mângâiere: lucrările sale. Aici scrisese el o (ciudată) istorie universală. Se pare că o scria din Decembrie 1851². Mai scria și la *Biblia* sa; plănuia un dicționar al limbii române³; și cărți de popularizare a științei.

Din mijlocul acestor lucrări îl scoate războiul crimeic. Conflictul eră grav: Orlow, la Viena, încercă să câștige pe Austria și Prusia pentru întreprinderile rusești; din Viena Orlow plecă abia la 8 Februarie 1854. Poarta însași trată încă. În acest interval, la 7 Decembrie, Eliade este chemat de Turci și trimis în tabăra lui Omer-pașa. I se zicea acum: *bey* Eliade! Și eră socotit reprezentant al națiunei⁴. Se pregătea și o legiune română, propusă de I. Ghica; se proiectă și chemarea lui Magheru; acum eram, natural, toți cu Turcii; totuși Eliade scrisese din 16/28 Iulie că ar preferi o independență fără Turci, dar supt protecția tuturor puterilor mari europene⁵. Dintre ele excludea numai Austria. Mi se pare că nu eră rău!

Bey Eliade plecă așadar, din Februarie 1854, în tabăra lui Omer-pașa, la Șumla. Omer simți îndată intriga ce-l urmărea pe Eliade și aici; și ceru lămuriri despre partidul său. Eliade l-ar fi văzut bucuros și pe Magheru în Șumla, dar acesta puneă condiții, cum se pare, neplăcute Turciei⁶, și Austriei care numai de legiune română nu voia să auză.

Rămas singur, Eliade scrisese, în 10 Maiu, memoriul de la Șumla, pe care îl dete lui Omer-pașa, și abia în 1855 (Martie) guvernului francez și lui St. Marc-Girardin⁷. Memoriul cerea: In-

¹ *Biblicele*, p. 67.

² *Scrisori*, p. 181—184.

³ *Scrisori*, p. 145.

⁴ *Scrisori*, p. 261—262. p. 290—291, 677.

⁵ *Scrisori*, p. 234.

⁶ *Scrisori*, p. 278—284.

⁷ *Scrisori*, p. 380.

tegritatea imperiului otoman; supt suzeranitatea lui, unirea țărilor românești, unite și cu Basarabia, supt un vice-rege ereditar, numit de Sultan, dar cu autonomie deplină, cu o armată de 5—700,000 de oameni¹. Memoriul acesta părăsește o idee a instituțiilor vechi: alegerea *suverană* a Domnilor și primea numirea din partea Sultanului; și admitea, ca model pentru armata și flota română, pe cele turcești. De aceea Eliade a și fost acuzat îndată de Baligot (viitorul secretar al lui A. I. Cuza), că voește să facă din țările românești un — pašalâc²; cu Omer ca domn, adăogea I. Ghica și, cu el, câțiva emigranți poloni: Ciaica, Zamoisky³.

Este un moment curios acest memoriu. Cine va ști vreodată care erau ideile intime ale lui Eliade?! Dimitrie Bolintineanu, zărindu-l odată pe Eliade (în Iunie 1854) în uniformă de ofițer turc, cu fes și cu spadă otomană, *bey*, se întreabă⁴: „Eliade *ascundea* oare, supt această aderare la politica otomană, un scop mare și patriotic? Credea el că numai astfel poate să ajungă la mântuirea patriei sale? *Atunci* Eliade este în drept, ca Mircea, ca Bogdan, care supuseră țările Turcilor, ca să le scape de moarte. Acesta este un *secret* între Eliade și Dumnezeuul său. El făcù multe erori politice. El nu va trăi în viitor prin laurii săi politici; cu toate astea va trăi ca om de litere“.

Secretul? Eliade a trimis ziarului care-l atacase, *La Presse*, lămuriri; St. Marc Girardin nu le-a publicat⁵. Dar prin Decembrie el explică unirea ca făcută supt un *duce* român, cu suzeranitatea Turciei și garanția Puterilor⁶. În 6 Dec. scrisese încă odată către *La Presse* atacând, acum, și pe adversarii săi români: I. Ghica etc. În țară Eliade va fi dat lămuriri, când a intrat — în August — în București, cu Omer. Cuvântul lui a fost: răbdare și ordine, că judecata europeană se prepară⁷.

În București Eliade a stat cinci săptămâni; și a făcut propagandă: contra Austriei, contra lui Știrbei — favoritul Austriei — și contra tuturor faptelor care ar fi putut fi luate

¹ Vezi și *Scrisori* p. 379.

² în *La Presse*, Oct. 22.

³ *Scrisori*, p. 328, 352.

⁴ *Călători la Românii din Macedonia*, 1863, p. 10—12.

⁵ *Scrisori* p. 342, 351—352.

⁶ *Scrisori*, p. 338.

⁷ *Scrisori*, p. 294.

de Austria ca pretext, să rămâie în țară, să *mai* rămâie. Venind Știrbei, Eliade plecă iarăși la Constantinopol ¹.

Gândirea politică a lui Eliade eră — așadar — ca România să ție cu Turcia, și Turcia cu Franța. Turcia și integritatea ei erau, pentru ei, garanția viitoarei independențe. Pentru a spori garanțiile, văzând nelămuririle din timpul conferințelor de la Viena, în Martie, 1855, Eliade părăseă și pe domnul *român*, primind domn *strein*, dintr'o dinastie europeană ². Mai târziu, supt garanția convenției de la Paris, a părăsit iarăși ideea domnului *strein* ³.

Se pare că pe la sfârșitul anului 1855 și începutul anului 1856, Eliade, cam deoparte de cei ce lucrau cu succes pentru unire, nu mai vedeă clar. Din 25 Maiu 1856 nouăsprezece Moldoveni iscăliseră — în casa lui Petrache Mavrogheni — un act pentru unire; în același timp Eliade vorbeă despre întoarcerea legală — a lui M. Sturza și Al. Ghica, ca să-și împlinescă soroăcele și apoi să se aleagă iarăși *doi* domni ⁴! Față de *divanurile ad hoc* Eliade propagă rezerva! În Maiu și Iunie 1856 ⁵!. „Să stăm mulcom, să nu ieșim din stipulațiunile vechi!“ Cine *așă* gândea, firește nu mai interesă pe patrioții cari *înaintau* spre viitorul clar deschis al țării. Cine-i curios să știe, despre Eliade, în acest timp, mai mult, poate ceti *Conservatorul* lui Eliade, ziar redactat de la 1 Noem. 1856, din Turcia ⁶.

Ca tot omul scos din activitate, Eliade nu mai acțiunează, ci reflectează. Eră bun Român, de sigur; îi plăcea cum scriă *Steaua Dunărei* — aici se concentrase duhul cel nou! — dar eră pesimist, nu speră nimic de la *nici-o* politică ⁷. Pesimismul său îl ducea la Biblie, la literatura religioasă, ori cum prea *streină* de luptele noastre politice. Totuși, plecând la Lon-

¹ *Scrisori*, p. 267, 287; 265—266; 296—297; 300, 307. Pretext pentru Austria eră să fie răscularea Olteniei contra Rușilor, boierilor, cioroilor, cum ar fi zis Magheru în circulara sa cu nr-ul 16. (Nu o cunosc. Revolta aceasta o mai susțineau, ca necesară: C. A. Rosetti (citând ca indemn pe St. Arnold), D. Brătianu, B. Bălcescu, Șt. Golescu, Cernătescu (cel răsplătit mai târziu cu o catedră universitară în București), I. Filipescu, Joranu, Appolonie (grecul, colaborator odată la *Curierul de ambe sexe*), V. Mălinescu. Turcii s'au grăbit deci să ocupe Oltenia. Vezi *Scrisori*, p. 315—317, 319, 321—322 etc.

² *Scrisori*, p. 378.

³ *Scrisori*, p. 698.

⁴ *Scrisori*, p. 485.

⁵ *Scrisori*, p. 515—516.

⁶ N. Russo acoperea, ca redactor, pe Eliade. Vezi C. D. Aricescu, *Istoria revoluției. Acte justificative*, p. 10; și *Columna lui Traian*, 1873, No. 9.

⁷ *Scrisori*, p. 585.

dra, pentru traducerea Bibliei, el tipărește acolo și o scriere politică: *Micul dosar* ¹.

În vara anului 1857 toți exilații români căpătară voie să se întoarcă în patrie. Toți s'au întors. Și Eliade.

Aici îl așteptau decepțiile. Îndată ce s'a simțit că Eliade vrea să facă politică, C. A. Rosetti se repezi asupra-i ca o fiară. Vasile Boerescu, un vechiu stimător ², îl apără pe Eliade, în *Naționalul* ³: „Mărturisim, scrie *Naționalul*, că violență de asemenea natură nu am mai văzut în jurnalistica europeană”; iar C. A. Rosetti, cel cu „bulbucății ochi de broască”, răspunde ⁴: D-ta, d-lé Boerescu, ierți erorile; D-ta care prezidezi astăzi la educația unei generații întregi?!

Pe de-asupra, candidând, în 30 Aprilie 1859, pentru cameră, la Târgoviște, Eliade căzu învins de Cesar Boliac, ales cu 6 voturi din 12, fiindcă Eliade — nu fusese precaut să se înscrie în listele electorale ⁵.

Lui Eliade i se suspendă *Curierul românesc* ⁶. Și fu astfel, politicește, ucis. „Sânt de la 1859 pus la index”, scrisese el în broșura-i despre instituții ⁷.

Îi rămâneă mângâierea *Bibliei și Biblicelor*, pe care le scria cu căldură mistică, ciudată, — întreruptă, din când în când, de apărarea, pe care i-o impunea propaganda adversarilor săi liberali ⁸.

¹ *Scrisori*, p. 597—598. Eu cred că, în acest timp, Eliade era bolnav de nervi și amărăciuni. În 18 Iulie 1856 el avea gânduri de *sinucidere*; în 25 Iulie 1856 scria confuza scrisoare contra unirei. (*Corespondența* publicată de C. D. Aricescu, br. III, p. 68). Unirea voită de el trebuia să se facă și cu Basarabia, și cu Bucovina! (Vezi Aricescu, *l. c.*, p. 50). Eliade era, de sigur, dacoromân; dar nici de Dacoromânia nu vorbea, deoarece nu o credea cu puțină atunci (*Scrisori*, p. 258 etc).

² *Scrisori*, p. 477, 548.

³ Din 24 Maiu (p. 186), și 28 Maiu. *Naționalul* era liberal moderat.

⁴ În *Românul* din 26 Maiu (7 Iunie).

⁵ *Naționalul* din 7 Maiu, p. 166. *Românul* din 2/14 Maiu. — Felul cum îl combătea pe Eliade *Românul* din 2/14 Maiu cu: Oda la 2 Sept., cu epitalamul lui Bibescu, cu fesul de la Șumla pe cap, cu revenirea în țară în-suita lui Omer-pașa, „călcând cu potcoavele sale cele turcești pe sânul maicii sale cel sângerat de sabia turcească în două rânduri în curs de 10 ani și trecând cu armia cutropitoare peste mormintele eroilor pom-pieri etc” erau fraze fanariote de politician furios. Cam de-atunci se bolnăvi presa română, de este și astăzi bolnavă. Dar, cel puțin C. A. Rosetti iscălea cu numele întreg!

⁶ *Naționalul*, 1859, p. 425, 434; și *Gazeta Transilvaniei* din 31 Dec. Vezi și *Gazeta* din 17 April, p. 64 și 8 Iunie, p. 103.

⁷ Pagina 46.

⁸ Despre *Biblie* vezi *Naționalul*, 1858, p. 217, 268, 273, 301; 1859, p. 132, 134 (5 Aprilie), răspunsul dat *Anunțatorului*

Eră firesc ca, după atâtea loviri și răniri, Eliade să nu-i mai ierte pe liberali. Dē-aceea îi și descrie adeseori în culori foarte urite ¹. Spiritul conservator-religios este caracterul tuturor scrierilor acestora, a căror cetire — uneori neplăcută — este interesantă din punct de vedere biografic și psihologic.

La două momente din viața lui Eliade tot mă mai opresc însă.

Întâiul. Dușmanii lui Eliade au susținut că turcofilismul lui eră interesat: El trebuia să-și procure, eventual, o domnie. Din 1853 Tell îl întrebă, într'o noapte, ce-ar face, dacă ar fi *Domn*?² Eliade îi răspunse că este o copilărie a vorbi despre astfel de lucruri. În 1854 Eliade afirmă că Știrbei a fost *ultimul* gospodar și că România va fi, deci, fără gospodari și bulevard anti-rusesesc ³. Două citate de mai sus arată că învinuirea nu eră fundată.

Al doilea. Pentru ce Eliade susțineă, în memoriul de la Șumla, pe *ducele român*, se simte din toată gândirea lui istorică. Cetiți broșura de la 1862, despre *Instituții* ⁴, ca să vedeți că domnul român al lui Eliade, de ales la câte 5 ani, seamănă cu domnul român al lui Huru-Clanău, cel creat de falsul lui G. Săulescu! La 1866 Eliade susțineă același lucru ⁵. Însă la 1866 aveam de ales un principe ereditar. Firește, consecvent cu ideile sale, Eliade s'a rostit contra alegerii lui Carol I. Eliade nu credea că prințul strein ne „poate face fericirea, *dacă nu ne vom moraliză noi*“ ⁶. El a scris deci contra acelei alegerii ⁷; și în cameră a vorbit contra ei. Șireții l-au atacat atunci cu succes, printr'un mijloc sentimental: Și-au adus aminte că fiul lui Mihail Ghica, Gheorghe, este bun prietin cu amicul tatălui său și al mamei sale. Acesta fu trimis la Eliade, cu vorbă dulce, duioasă; și încet, încet bătrânul de 64 de ani începă a cedă, a plânge trecutul, a voi viitorul, și plecă, să iscălească, și el, ca Vodă — pe Carol I.

¹ Vezi de ex. *Equilibru*, p. 46—48; *Diverse*, II, p. 61—72; și în general, tot *Equilibru* sau *Issachar*.

² *Scrisori*, p. 253.

³ *Scrisori*, p. 263.

⁴ Pagina 61—63.

⁵ În *Legalitatea*, nr-ul 1.

⁶ *Scrisori*, p. 624. Și încă nu ne-am moralizat!

⁷ 1866, *Maiu* 6; în *Trompeta Carpaților*, p. 1670. Vezi și *Diverse*, II, pag. 317.

A doua zi gazetele îl lăudau pe Eliade că s'a învins pe sine și că o mers cu națiunea¹.

Privind înapoi, oricare ascultător atent va fi de părerea că lui Eliade îi lipseă: puțința de-a lucra politicește serios — diplomație, războiu, organizări de staté nu se fac numai cu *Biblia*; că spiritul lui, rămas prizonier al amintirilor de dincolo de 1848, nu se adaptă situațiilor nouă cu ușurința cu care se adaptă generația mai tânără; că, neorientat deplin și exact, el găseă numai întâmplător adevărul, prin inducția din evenimentul petrecut, nu din pregătirea lui prin faptă proprie; ca scriitor însă el eră încă puternic, temut; și este de repetat că, fiind un conservator cu rădăcini religioase-filosofice, el nu a luat parte la modernizarea vieții politice, fie măcar în sensul lui Vasile Boerescu, pe care-l stimă mult, de sigur pentru moderația lui. Totuși așa de inutil nu a fost el, cum îl înfățișă D. Bolintineanu, ca poet satiric, în *Eumenidele*, unde se ziceă²:

Nu faci ca Eliade, acel bătrân tipic,
Ce de la Dealul-Spirii n'a mai uitat nimic.

DE LA 1866 PÂNĂ LA 1872³

(Lecție ținută la 9 Martie 1920).

1. BIOGRAFIE.

Deoarece nu știu, dacă și când voiu mai reveni la Eliade, adaog câteva date biografice din ultimul timp al vieții acum cam deșirate, fără unitate de interes și muncă.

La a doua întoarcere, definitivă, din streinătate, Eliade veni din Paris la Pesta; apoi pe Dunăre, până la Giurgiu, de unde diligența îl aduse, peste Călugăreni, în capitală⁴.

El interveni imediat în politica țării, firește în sens conservator. Colaborarea lui la *Conservatorul progresist*, întemeiat și

¹ Vezi de ex. *Desbaterile* din 3 Aprilie; nr-ul 16. Vezi și *Monitorul* din 7/19 Maiu.

² 1866, p. 4.

³ În lecția din urmă despre Eliade am schițat vieța lui întreagă. Cu oarecari adăogiri public, deosebit, această schiță, care a fost numai o părțică din ultima lecție.

⁴ *Equilibru*, p. 160. Din *Dâmbovița* an. I, p. 76, reiese că el eră soșit în 11 Dec. 1858.

cu stăruința unei doamne, Cleopatra Trubetzkoj, la care scriau: Dimitrie Ghica, Arsaki, N. Aslan, C. N. Brăiloiu, este sigură. Vezi de ex. p. 34—36.

Eliade încercă să publice iarăși *Curierul românesc* (1859). La 2 Noemvrie gazeta apare; abonații dau năvală; însă, fiindcă-i mistic și nu convinge mintea (!), fiindcă expresiunile relative la închiderea Adunării sânt cutezătoare (!), guvernul suprimă gazeta, fără avertisment, ca organ „scandalos și sedițios”, de la al treilea număr!! De sigur, țara eră acum a partidelor, nu și a celor ce făcuseră parte dintre creatorii ei!

Pe la 1861 Eliade eră membru al Eforiei instrucțiunii publice², cercetă cărți de școală și scriă astfel de cărți (*Rugele*).

În 1861 Eliade eră și membru al unei comisiuni pentru redactarea unei istorii naționale, împreună cu A. Tr. Laurian, I. Maiorescu, Aron Florian, I. C. Brătianu, Alexandru Odobescu și P. Cernătescu. Comisiunea o numise Vasile Boerescu, ca ministru la instrucție; dar nu a lucrat nimic deosebit.

Cu toate că în Adunarea țării Eliade aveă și dușmani, Adunarea îi acordă, înainte de 1 Iulie 1863, lui și familiei, o pensie lunară de 2000 de lei³.

În timpul acesta Eliade se ocupă cu tot soiul de chestiuni: de ex. cu Calendarul, relativ la care scrisese o petiție care se iscăleă prin județe⁴; ori cu chestia unei bănci generale, la care chemă printr'un apel⁵; cu cassa pensiunilor, în 1869⁶; sau, în sfârșit (ca să terminăm noi, nu el) cu o librărie centrală română⁷.

Înlăturarea lui Eliade de la puțința de-a face politică la loc de autoritate supără destulă lume. Supără și pe profesori, cari firește țineau mult la părintele literaturii cu care ei crescuseră. De-aceea, la 23 Oct. 1866, profesorii îl candidară pentru cameră, la colegiul al III-lea, în București, alături cu C. Boliac, M. Kogălniceanu, I. C. Maxim și alți doi candidați⁸. În anul urmă-

¹ Vezi *Revista Carpaților*, 1860, p. 134—136.

² *Noul Curier de ambe sexe*, p. 319—320.

³ *Amicul jamiței*, 1863, p. 85 (revista d-nei C. Dunca-Schiau).

⁴ Ep. Melchisedec, în discursul academic despre Dionisie Romano, pagina 60.

⁵ *La Voix de la Roumanie*, VI (1866, 14 Iunie), nr-ul 30.

⁶ *Trompeta Carpaților*, 1869, Nr. 766; cf. și p. 3062.

⁷ *Transilvania lui Barit*, III, p. 122.

⁸ *Reforma*, 1866, p. 85, 95.

tor, *Trompeta Carpaților* din 2/13 Noemvrie constată că mulți doreau să-l aleagă iarăși la un colegiu din București ori Ilfov. Eliade nu voia. În 1868 îl găsim candidat la consiliul comunal, pe lista comercianților, contra lui C. A. Rosetti; candidați, împreună cu el, erau: Gen. Tell, C. Cretzulescu, C. Bosianu, C. Boliac, G. Costaforu, D. Berindei, P. Grădișteanu și alții¹.

Toate faptele acestea erau dovezi că, politicește, Eliade nu era considerat mort, cum îl prezintă unii cari despre el scriu fără a-i fi cercetat vieața.

Știm că Eliade era cunoscut cu Iosif Vulcan, a cărui *Familie* i se trimitea. Primind numărul pin 18/30 Iunie 1867 Eliade a citit, de sigur, poezia lui M. Eminescu: *La Eliade*. Astfel de bucurii îi plăceau, căci era foarte simțitor la laude.

Eliade a fost îngropat în 30 Aprilie (12 Maiu) 1872.

Ce însemnă el încă pentru conștiința națiunii se poate vedea din necroloagele care s'au publicat în toate gazetele și revistele românești, și în gazetele franceze din București².

La înmormântarea lui au vorbit P. Cernătescu, G. Sion, C. Exarcu, B. P. Hasdeu, V. A. Ureche, Paschides. Petrache Poenaru se pregătise, dar nu a mai vorbit, deși el era martorul cel mai prețios, deși el ar fi putut spune, ca și despre G. Lazăr, vorbele cele mai autorizate.

Națiunea nu a primit să se lipsească mult de vederea lui Eliade: Imediat s'a cerut un monument. De ex. în *Columna lui Traian*, 1873, nr-ul 1. Statua s'a și desvălit în 1881.

Se pare că portretul cel mai reușit al lui Eliade a fost făcut de Stăncescu *à la plume*; portretul este excelent și frapant ca asemănare³. Cred că despre același portret vorbește și gazeta lui Boliac⁴. Reușit este și bustul lui G. Cireșescu. Adversarii lui Eliade spuneau că-i plăcea să i se spună că este frumos; și să-și pună „frumusețea” în evidență prin costum. De aceea mantaua albă de la 1848; și pantalonii de satin alb și ciorapii lungi de mătase de la 1840. Dar inteligența vioaie din față i-o recunosc și acești cârtitori.

¹ *Trompeta Carpaților*, 1868, p. 2875.

² De ex. *Le Journal de Bucarest*, nr. 179 și 180.

³ *Le Journal de Bucarest* (1872), nr. 192.

⁴ *Trompeta Carpaților*, 1872, nr. 987.

2. LITERARE.

Cum i-a fost vieța în timpul de la 1860 până la moarte, variată, solicitată din multe părți, așa i-a fost și literatura. Eliade a scris de toate:

1. *Istorice*: Istoria Românilor (1861; 1870). — Instituțiunile României (1863), o broșurică ciudată. — Istoria critică universală (postumă, 1892), o absurditate.

2. *Politice*: Proces general între două hordii și nații (1861).

3. *Religioase*: Biblia (1859). — Biblicile (1858). — Cristianismul și catolicismul (1870). — Ruge și morala evanghelică (1894. Ed. 2).

4. *Școlare*: Abecedar (1861). — Principie de ortographia romana (1870).

5. *Literare*: Biblioteca portativă (1860, cinci volume de cuprins variat). — La înmormântarea răposatului Ioan Văcărescu (1863).

Intru cât aici mă ocup mai ales de istoria poeziei, voiu stărui puțin asupra ei.

După 1866 producția poetică a lui Eliade se reduce la colectarea operei vieții sale în *Curs întregu de poezie generale* în trei volume (1868—1870), la *Cântarea Cântărilor* (1870) și la *Serafita* (1872).

Cântarea Cântărilor, ediția I-a, datează de la 1844; în 1862 se publicase a II-a ediție; acum o publică iarăși din incidentul căsătoriei prințului Carol I cu Elisabeta de Wied. Lucrearea nu are nici o însemnătate. Totuși, în 21 Ianuarie 1870; ziarul *Informațiile* anunță o nouă ediție, ilustrată!

Serafita este expresia unui moment de misticism sexual.

Misticismul începe acolo unde cunoștința încetează, unde începe întunerecul, în locul căruia adeseori, mulți oameni, așează o indicație umbroasă, un simbol; misticism este și încercarea de a pătrunde în necunoscutul de care omului îi este dor; când omul găsește ceva ce-l mulțumește, când crede că a găsit, misticismul fericit, scăpat din toate lanțurile rațiunii, devine extază.

I. Eliade Rădulescu avea puternice inclinații mistice.

Pe la 1842—1843 venise în București un scamator faimos: Rodolfo. Uimit Eliade îi adresă (1 Ian. 1843) o odă ciudată¹.

¹ *Curier de ambe sexe*, v. IV, p. 181—183; în ed. 2, p. 146 și 171. Despre Rodolfo în Iași vezi *Spicuitorul* lui Asachi, p. 123.

Rodolfo este un supraom; intră deadreptul în mistere; e preotul vre-unui zeu; e stăpânul destinului. Biografia și comentarul oedei dovedesc importanța ce-i atribuie Eliade lui Rodolfo.

De atunci Eliade atinse și o chestie delicată:

O! d'ai chemă asemeni și 'n cărunteți junețe,
Ca Medie — amarată, dar plină de virtuți!
De ai preface astfel uritu 'n frumusețe!
Minunea-ți am simțit-o, că focul din junie
In vârsta-mi amorțită începe-a scintila
Și muza mea fugace îmi râde, va să-mi vie,
Cântând a ta putere, junețe a visă.

Un acces de astfel de junețe în căruntețe îl dete dântui-toarea Albina di Rhona, primă subretă a unui teatru englez (dacă reclama-i exactă). Ea apărură la 1866 în București¹; aveă un corp grațios, mai ales în jocul Inelul termecat, ne asigură altă gazetă²; la 1869 ea putură să joace în serie³; numai *Ecă musicale* o atacă⁴.

Eră, așadar, o senzație a Bucureștilor totdeauna primitori calzi ai esteticei sexualizate. Se inspiră și Eliade!

Și scrise *Seraphita*, pe care, apoi, nu-i conveni a o edită singură, ci o scoase împreună cu inedita *Odă Românilor* din 1851 și *Zburătorul*. Aparențele pur-artistice erau salvate⁵.

Cine se interesează de poezii de amor scrise la vârstă de 60 de ani, caute-o; *Seraphita* este interesantă; se poate judecă și fiziologicește⁶.

Curs întregu de poezie generale a fost pus supt tipar la 20 Dec. 1866, când îl anunță o gazetă⁷. Ateneul român îl luase supt scutul său; Ateneul și două librării primeau subscrieri, ca să poată strânge cei 600—700 de galbeni necesari pentru cele trei volume⁸.

Pe atunci Eliade nu aveă tot materialul gata de tipar; îl completă acum, în vederea volumelor. Astfel pe Fingal de Ossian l-a tradus complet abia la Pistyan, unde se dusesese cu o fată a

¹ *Ordinea*, 1866, nr. 57.

² *Independența română*, 1867, nr. 1.

³ *Trompeta Carpaților*, din 1869, 23, 30 Oct., 6, 16 Noem.

⁴ 1870, nr. 1, p. 23.

⁵ La 5 Maiu 1872 apăruse. *Le Journal de Bucarest*, 1872, nr. 177, p. 4.

Trompeta Carpaților o anunță din 9 (21) April, nr. 983.

⁶ Despre Eliade și Albina di Rhona a scris și *Neamul românesc literar* vol. II, p. 349.

⁷ *Farul român* din aceea zi, nr. 5.

⁸ *Ateneul român*, p. 224—225.

sa, bolnavă. Însă la Pestyán a fost în vara anului 1866, când se întâlnește și cu Iosif Vulcan, în Pesta¹.

În 30. Martie (10 April) *Trompeta Carpaților* anunță cursul ca fiind tot supt tipar. Apărură în sfârșit în Noemvrie, 1868.

Despre poezia lui Eliade din aceste trei volume am vorbit în lecțiunile anterioare. Ce s'a adaos, nu are valoare. Despre prefețele literare nu voesc să vorbesc, fiindcă nu văd cu ce folos aş face-o pentru o lume care de mult a trecut — deasupra lui Eliade.

Dintre publicațiile literare voiu pune, însă, în lumină exactă *Biblioteca portativă*, care este o ultimă încercare eroică de-a lumina nația. Anume: Experiența sufletească pe care Eliade o făcuse, la începutul carierei sale literare cu autorii streini, cari înrodiseră opera sa, l-a îndemnat să încerce a mijloci și țării aceeași experiență.

De aceea din 1836 Eliade plănuiește o mare colecție a autorilor, despre care el informă pe C. Negruzzi², anunțând traduceri din Florian, Marmontel, Alfieri și Homer. Simion Marcovici, vorbind despre întreprindere ca despre o *Societate literală pentru tipărirea scriitorilor clasici*, ne informează³, că întreprinderea este „colosală”, că va avea un însemnat folos mai ales pentru „generația care acum se află în pruncie” și care, în curând, va găsi o limbă românească formată. Colecția înaintă iute; până la 4 Ianuarie 1837 apăruseră: 1. *Saul* de Alfieri; 2 și 3. *Cor-sarul* și *Lara* de Byron; 4 și 5. Homer, *Iliada* (cântecul I și II); 6, 7 și 8. *Gil-Blas* de Le Sage; 9. *Novele* de Florian; 10. *Din po-veștile morale* ale lui Marmontel; 11. Massillon, *Petit carême*; 12 și 13. *Noua Eloisă* de Rousseau⁴.

Cât de vastă eră să fie această *Bibliotecă Universală* se poate vedea din planul publicat în *Curierul de ambe sexe*. Planul avea în vedere toate științele, toate artele și numea autorii cari trebuiau să fie traduși, vre-o 230.

Lucrările continuară până la o vreme cu zel și zor. Până la 9 Oct. 1842 apăruseră 19 volume, adăogându-se din Cer-vantes, Goldoni, Molière, Kotzebue, Hugo⁵. Apoi slăbiră, ca de obicei, la noi.

¹ *Familia*, vol. VIII, p. 236.

² *Convorbiri literare*, vol. XII, p. 376, 417.

³ În prefața la *Gil Blas* p. IX.

⁴ 24 de broșuri se vindeau cu 2½ galbini.

⁵ *Curierul românesc*, 1842, p. 316.

La 1843, 11 Ianuarie, Eliade publică o *Chemare către folos, facere de bine și glorie*¹. Homer se oprise la a XII-a rapsodie tradusă, la a VI-a tipărită; Byron nu se terminase; Le Sage ostenise de la început; din Alfieri, Molière și Kotzebue nu se dase de-ajuns; despre Tasso și Bulwer se îndoia că vor vedea lumina tiparului: Nu erau mijloace de tipar, lipseau fondurile! Eliade propunea, deci, să se întemeieze o societate pe acțiuni, ca să poată tipări mai departe scrierile care s'ar ceti și aproba în ședințele societății. Eliade formulă și regulamentul societății, tot în *Curier*; pentru Ardeal îl reproducuse revista lui G. Barițiu².

În Martie 1845 Însoțirea pentru tipărirea de cărți avea vreo 60 de acționari³.

Mișcarea lui Eliade stimulează și pe adversarii săi. Ei se concentrează în *Asociația literară*, fondată la sfârșitul anului 1844, în plină activitate la 1845. Pentru Ardeal apelul Asociației a fost reprodus tot de G. Barițiu⁴.

Întreprinderea lui Eliade mai avu un efect. I. D. Negulici plănuiește *Biblioteca enciclopedică*, menită să fie „o înainte mergătoare“ pentru a lui Eliade⁵. În 20 de ani Negulici ar fi dat vreo 200 de volume mici!

Eu cred că toate opintirile acestea luptau contra unei apatii a publicului, pe care literații încercau să o înfrângă. Aceștia, scriind mai târziu, nu-și dau bine seamă de fenomenul general al apatiei, care nu avea, cum credeă de ex. C. A. Rosetti, o cauză: încetarea în clasa de sus a interesului literar, după descoperirea complotului de la 1840⁶ și perpetuarea lui mocnitoare în paturile inferioare, ci mai multe. Mult mai exact simți G. Sion situația; acesta se aflase în țară de la 1840, până la 1848, urmărise literatura în care se pregătea să intre și spuse, exact, că de pe la 1840 cărțile începură a „abundă“⁷. Impresia lui G. Sion o confirmă *Curierul românesc*, din 1846⁸, care constată că „tiparul nostru începui să ia o activitate mai simțită“,

¹ *Curierul românesc*, p. 13—15, 48, 78, 82.

² *Focea pentru minte*, 3 Maiu 1845, p. 140.

³ *Curierul românesc*, 2 Martie 1845, p. 69.

⁴ *Gazeta de Transilvania*, 1845, p. 168.

⁵ Negulici, *Maria*, anunțul de la sfârșit, p. 3.

⁶ *Românul*, 1859, p. 373.

⁷ *Revista contemporană* a. I, p. 101.

⁸ Pagina 124.

precum reieșea din publicațiile lui A. Tr. Laurian (Filosofie), Alexandrinei Magheru (Belisarie), lui Șt. Stoica (Cesar de Shakespeare), Lehliul (Capul d'operă necunoscut), Zotu (Polixene), Baronzi (Lucia de Lamermoor; și Lucreția Borgia). Privirea *Curierului* rămâne mărginită între granițele Munteniei. Dar noi putem s'o generalizăm: În Moldova apăruse M. Kogălniceanu cu *Dacia literară* și cu editura sa bogată, în Moldova începuse V. Alecsandri cu *Propășirea* sa și cu broșurile sale teatrale.

Contrar deci, celor zise de C. A. Rosetti, care, în textul citat, voia să facă din arestarea lui Mitică Filipescu (1840) un fapt cu efecte literare (!), reținem constatarea că de la 1840 incoace literatura tradusă și originală ia un pas mai ager; și că, în acest mers, Eliade însuși dă îndemnuri serioase.

Epoca sa simțea acest adevăr; și-l recunoștea Preotul și scriitorul Tincu Velia, un om isteț, care întemeiase în Lugoj o societate de lectură¹, a scris, în revista lui G. Barițiu, despre Biblioteca universală a lui Eliade: Planul lui Eliade făcuse o impresie mare; din neînțelegere, și poate și din pismă, unora li se părea, însă, că Româniilor „nu ar fi copti pentru așa sublim“².

Pentru a nu reveni mai apoi, adaog aici, că ideea unei biblioteci mari nu l-a mai părăsit pe Eliade. Pe la 1858 numele-i apărură și în *Biblioteca literară*, seria III, în care, în acel an, el publică *Crucea de argint*, tradusă după Eugen Sue³.

Pe la 1860 ne găsim față cu *Biblioteca portativă*, în format mic: Volumul întâiu cuprinde *Critica* gramaticii sale de la 1828; al doilea și al treilea *Diverse*; al patrulea *Morală*; al cincelea *Poesii inedite. Etc.* În Transilvania Biblioteca portativă a fost recomandată de G. Barițiu într'o revistă literară și istorică⁴.

Dacă astăzi au prins ațâtea biblioteci populare, drumul lor în conștiința nației l-a deschis, odată, atletul literar Eliade.

Eliade concepea grandios. Dacă nu i-ar fi lipsit colaboratorii, multe ar fi făcut el! Concepțiile lui agitău lumea și sporeau respectul pentru acea putere nesecată a rassei care țășnea prin Eliade.

¹ *Foaie pentru minte*, 1847, p. 348.

² *Loc. cit.*, p. 363.

³ Biblioteca aceasta o tipărea librăria G. Ioanid

⁴ *Transilvania*, a. III, 1870, p. 122-123.

POSTSCRIPT.

EXCURS DESPRE LITERATURA POLITICĂ-ISTORICĂ A ANILOR
1848—1869.

După 1848 — ca și în 1848 — Eliade nu a scris literatură. El însuși constată, în 1/12 Faur 1855, că de vreo cinci ani n'a „înjugat“ la rime; și că nimic poetic nu este într'insul¹. În schimb a scris multă politică: memorii, articole de ziare, scrisori; apoi satire politice; și istorie politică.

I. *Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie* (Paris) 1850.

Are 2 părți. Paginile 1—18 se ocupă cu istoria țării; rămân din ele câteva indicații din istoria modernă. Paginile 19—50 expun protectoratul rusesc de la 1828 încoace. Se dau câteva schițe rezezi mai ales despre G. Bibescu și duplicitatea lui în ajunul revoluțiunii de la 1848 și despre începutul ei. Se subliniază bine rolul anti-rusesc al consulului francez Billecocq.

Din note reiese că Eliade se familiarizase cu izvoarele istorice ale vremii: Cronicarii Moldovei (Neculce), Fotino, Engel.

II. *Souvenirs et impressions d'un proscrit* (Paris) 1850.

Scrierea a fost terminată la 1 Oct. 1850.

Scopul ei eră să influențeze sentimental lumea apuseană. De aici libertatea de-a îmbrăca în lirism întâmplările exilului său, printre care picură, însă, și amintiri din trecutul țării. Pasajele într'adevăr poetice nu sânt multe, dar sânt! Conștiința lui exagerată — ca la toate sufletele ce se cred chemate de Domnul spre apostolat — îl seduce să facă o critică severă Franței, al cărei ajutor îl cerea, totuși. Decât, lui îi lipseă siguranța și adâncimea judecății lui Lamennais, profetul-coleg al Franței, pe care îl cunoaște și îl imită (Pag. 155).

Cartea continuă cu reflexiuni despre egalitatea materială, intelectuală, morală, politică, pe care le aplică într'o cercetare specială a țării; și se termină cu doctrina evanghelică, obsesiunea de care Eliade nu s'a mai putut desface. În *La volonté de Dieu* el apare un cunoscător exact al tainelor Dumnezeieci, care, numai când vrea, vorbește prin glasul popoarelor, care înaintează spre un viitor de pace.

Ilustrațiuni foarte frumoase sprijinesc totdeauna cuprinsul sentimental al cărții, care, cu toate defectele ei, rămâne simpatică!

¹ Scrisori, p. 58.

Eră, încă și *aur* în sufletul lui Eliade!

III *Biblicele sau notiții istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliiei* de I. Eliade R. (Paris 1858) sânt un amestec bizar de tot soiul de cunoștințe, când exacte, când aberate; de amintiri aproape totdeauna interesante, unele povestite foarte bine; de tendințe religioase-mistice, de corelatul lor politic-conservator. Dacă nu ești un cercetător al vieții și operii lui Eliade, lasă închisă cartea *Biblicelor*, deoarece ea nu este din lumea aceasta și nu duce la nici un scop vrednic de râvnit astăzi. Pe-atunci Eliade credeă că opera este o salvare sufletească, ca și *Biblia*, în timpul lui Mateiu-Vodă etc.! Afară de însemnătatea autobiografică, altă însemnătate nu are¹.

Din *Biblicele*, întâiele broșuri, pentru April și Maiu, sosiseră în capitală în toamna anului 1858; pentru Iunie și Iulie urmau alte două. Se publicau, deci, lunar. Eliade anunță² că *Biblicele* vor fi însoțite de Issachar sau *Equilibru între antithesi*. Prin aceasta autorul însuși indică originea comună a celor două opere, dintre care, însă, *Equilibrul* este enorm superior *Biblicelor* și poate interesa, adeseori chiar astăzi³.

IV. *Tandalida* este o satiră lipsită de liniște și claritate. Fondul ei este svonul că Polonia va reînvia; că Jesuiții și I. Ghica susțin reînvierea; și că Bucovina, Basarabia și Moldova se vor atribui Poloniei! I. Eliade înregistrează svonurile mai serios decât s'ar fi cuvenit (Paginile 309—310 și 581 din *Scrisori*). Mici incidente îl îndeamnă să persiste, ca de ex. spionul rusesc care vine la Omer-pășa ca căpitan polonez, recomandat lui Ghica de Brăteni. (*Scrisori*, p. 243).

Eliade se alarmează — ori: lui Eliade îi convine să se alarmeze? — și scrie, în Iulie 20, anul 1855, *Tândală și Păcală sau cavalérul și scutierul*, o satiră obscură, din care reiese însă că și Ion Ghica trebuia lovit.

Cavalerul eră Polon (Zamoisky, nepotul lui Czartorivsky); scutierul I. Ghica, la ale cărui legături cu Polonii, la Paris, încă înainte de 1848, se face aluzie la pagina 27, în comentar.

Nimic de reținut nu se află în *Tandalida*. Verva-i răutăcioasă a produs numai câteva versuri incisive, care într'adevăr au forță.

¹ Autobiografice sânt paginile 65—82!

² În *Naționalul*, 1859, p. 132.

³ Pe an *Biblicele* și *Issachar* costau 64 pe lei; 7 lei pe lună.

V. În *Descrierile Europei după tractatul din Paris de Ioann Prodociu*, 24 Maiu 1856 (Datată: Malta) ni se dă o imitație a *Apocalipsului*. Notele anti-rusești sânt violente, acre. Altfel, un haos de vedenii lipsite de gust, cu sens obscur, care nu merită oboseala de a fi căutat. Sf. Tarasie patriarhul de la 785 îi indeamnă cabalistica literelor; abatele Michon (*La papauté à Jerusalem*) îi dă lui Eliade material confesional. Profeție, alchimie etc. se amestecă cu disprețul ce unii au „pentru instituțiile lui Radu-Negru“ etc.

Recitesc și mă întreb: Eliade eră sănătos în acest timp?

Tandalida și *Ioann Prodociu* i-au stricat lui Eliade mai mult decât politica lui.

VI. *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia. București. Publicat de la 1859 până la 1869.*

Ideea antitezei care trebuie împăcată printr'o — unitate, este un împrumut din filosofia grecească veche, care la Eliade a luat forma sentențioasă: „Pentru voi binele stă în echilibrul antitezelor“. Exemplu: „Libertatea și autoritatea produc ordinea“. A descrie o teză, o antiteză și a găsi o sinteză este forma de gândire a *Equilibrului*.

Pus, politicește, de la 1859, la index, Eliade se pare împăcat cu locul său fizic; dar la locul și rolul său moral de critic social și istoric, politic și filosofic nu renunță. El este chiar convins că, precum multe i s'au recunoscut de adevărate după cinci ani, după zece ani, de la scrierea lor, tot așa „multe se vor recunoaște, când nu voi mai fi între Români“ (Pag. 231).

Într'adevăr Eliade tratează, în această scriere, teme de întâiul rang: religioase, culturale, politice; vrea să fie mare; dar, de prea multe ori, soluțiile nu sânt nici pozitive, nici moderne.

Soluțiile le influențează inima. Când Eliade zice că mai bine îi place un papă, decât anarhia ateilor, în el vorbește dorul de supunere religioasă; noroc că respectul ce-l are de Hus și Luther (pag. 324, 371) ne împiedecă a crede că papa ar fi, în fraza citată, mai mult decât o figură retorică. Când, iarăși, Eliade afirmă că „despotismul te ucide ca individ, iar anarhia te ucide ca nație“, Eliade vorbește ca liberal contra despotismului, ca conservator contra anarhiei, care — el par'că uită — nu poate

fi, însă, nici odată perpetuă. Astfel Eliade judecă și conchide sentimental.

Tocmai de-aceea, câte odată, Eliade găsește în sine o energie stilistică, care ar merita să fie salvată — de odată cu pasajele ce-o cuprinde — într'o crestomație din operele sale prozaice

La această lature a ființei lui Eliade se adaoage naționalismul cel mai serios. Eliade nu mai este cosmopolitul dinainte de 1848; acum el este *naționalist*, hotărît ca la ori ce organizare politică ori socială să ia „în considerație *natura* poporului, *datinele* lui, *credințele* lui și însuși *prejudecățile* lui” (Pag. 5). De aceste lucruri liberalii nu țineau seamă. Legile lor „aduse sau imitate din afară” (Pag. 7) Eliade le refuză, ca fiind o pierdere a României. „Dă Românului legi române”, strigă acest poporanist.

Acestea sânt *principii*; ele conduc; motivările sânt, știu, ciudate, mistice, pseudohistorice; ele învălesc principiile într'o atmosferă stranie, jignitoare, nesimpatică. Dar principiile rămân vizibile; și de-aceea adversarii țineau seamă de el; și îl combătură.

Când Eliade se scoboară, însoțit de astfel de principii în trecutul istoriei noastre, aplicarea lor devine foarte concretă. Când, astfel, pune antiteza *Boier și ciocoi*, boierul este — perfecția virtuții și capacității, iar ciocoiul chintesența antitetice a josniciei. O galerie de ultimi boieri distinși îi trec prin minte; el îi descrie; îi laudă în elegia sa politică, în care deschide și sângeră rana ciocoismului, pe care-l răstignește pe crucea eticei sale, scriind paginile 46—48, pagine vrednice de ale lui N Filimon. De la 1821 până la 1848 și 1859 boierul acela a stat în luptă cu ciocoiul acesta. Luptele sânt descrise când scurt, ca în versete biblice, când mai amănunțit; descrierile sânt și azi izvoare istorice. Lărgind descrierea, reproducând chiar documente, el descopere evoluția sa și astfel face din cartea sa o explicare a personalității sale, nu numai a evoluțiunei țării sale. Fără studiul *Equilibrului*, Eliade nu poate fi înțeles¹.

După ce, prin istorie și autobiografie, a luat din nou contact cu țara, care avea nevoie de-o oglindă de pus în față, autorul

¹ Paginile istorice și autobiografice de căpetenie sânt 33—163.

trece la cercetări politice de amănunt: propășirea și conservarea, libertatea tiparului (dar *nu* pentru ignoranți), votul universal, dinastia etc. Punctul de vedere este conservator-progresist; istoric în sensul istoriei ce-o știe el, care-și închipuie de ex. că supt Radu Negru (care nu a existat) Românii au avut o constituție dictată de Pentateuc; și altele; mistic. Eliade nu mai înțelege prezentul. Politica lui Kogălniceanu, de împroprietărire, i se pare o „noă ediție a zavergiilor de la 1848“, care amenință și proprietea și libertatea; el eră contra împroprietăriei forțate!

Pentru a face dovada că, deși viu în mijlocul ei, a părăsit, totuși, vieța ei, Eliade se retrage și mai departe, în speculațiuni despre timp și loc și marele spirit demiurg al universului, care-i cauza progresului infinit în trecut, infinit în viitor etc. Toate mitologiile orientale îi copleșesc; și rād grotesc de opera sa, care pe aici nu ne mai interesează¹.

Din cronologia *Equilibrului* comunic câteva date mai precise.

1863. *Votul și rezvotul* s'a publicat în Noemvrie. (*Convențiunea* din 13 Novem., nr. 30).

1864. *Unirea și unitatea* s'a publicat, într'a doua ediție, la Iași

1865. Vezi *Revista Dunării*, 19 Dec. 1865!

1866. *Legea și relegea* apărū în 10 Ianuarie 1866 (și în 17 April 1866?) Vezi *Trompeta Carpaților*, 27 Faur 1866.

Egoismul și abnegația (datată 20 Dec. 1865) s'a publicat în *Trompeta Carpaților* din 27 Februarie 1866.

1867. *Un om și un causaș* (datat 28 Martie 1861) s'a publicat în *Trompeta Carpaților* din 25/6 August, nr-ul 2178.

1868. 10 Decemvrie: *Literatura politică*.

1869. Toată opera: *Equilibru*, ca volum complet apărū înainte de 12/24 Oct. 1869, când o anunță *Trompeta Carpaților*.

ELEVII LUI ELIADE.

(Lecții ținute în 13 și 15 Martie² 1920).

La jeunesse qui est restée en Valachie a contribué pres- que seule au progrès.

Félix Colson (1839, p. 157).

La 1848 tinerimea revoluționară ar fi trecut singură la fapte, dacă o mare umbră nu i-ar fi stat în drum: Eliade. De treizeci

¹ Câteva ciudățenii încă: Metodiu și Ciril au fost Români; în evul mediu România a fost mai civilizată decât Europa; noi cei dintâi am tradus Biblia și poate că aceasta a deșteptat pe Luther, să o traducă și el; cam- pduxul lui Huru etc. etc, toate pe-o singură pagină (324 !

² Aici cu câteva prescurtări.

de ani Eliade agită literatura și școalele; de vreo douăzeci de ani eră, ca tipograf, în mijlocul literaților, dar și al meseriașilor și negustorilor; de douăzeci de ani făcea, în ziarul său, în scrieri, politică; intervenise și în politica zilei; popularitatea lui eră mare. Popularitatea aceasta i-a silit pe tinerii de la 1848 să-l cheme în mijlocul lor, pentruca împreună să facă revoluțiunea. Cum au făcut-o, am arătat în altă lecție. Astăzi vreau să vă arăt numai o parte din bărbații cari îi formaseră lui Eliade acea întinsă popularitate, peste care nici entuziasmul tineresc, nici adâncă lor îndoctrinare revoluționară nu îndrăznî să treacă. Voiu da, firește, schițe scurte, trimițând pentru alte amănunte la izvoare.

Eliade însuși rar a vorbit despre elevii săi. Odată însă i-a pomenit aproape pe toți cei buni, cei mai valoroși, într'o scurtă notă¹.

„— Și preparaiu din acești elevi o parte din profesorii publici: Doi frați *Poppi*, George și Alecu²; *Stanciu Căpățineanu*; *Gr. Pleșoianul*; *Jițanul*; *Mălureanu*; *Gorjan*; patru elevi Moldoveni; etc.“

I.

Întâiul profesor plecat din școala lui Eliade a fost slugerul *Stanciu Căpățineanu*.

În toamna anului 1827 el fusese trimis, ca profesor, la Craiova. În drum, noul profesor se opri la Constantin Goleșcu, la Golești, ca să făgăduiască marelui boier și lui Eliade că se duce în Oltenia, cu gând să reprezinte acolo ideile lor și să lupte pentru înfăptuirea lor³.

Din scurta biografie ce i-a scris-o T. Serghiades, profeso-din Râmnic-Vâlcea — atunci, când o veste falsă îi anunțase moartea, deși el trăia, retras, smerit, dar sănătos în Vâlcea — reiese că încă de pe la 1822 Stanciu slujise patriei sale⁴. Nu știu însă cum.

La Sf. Sava studiasă fără ca cineva să-l ajute; nici părinții nu l-au putut ajuta; s'a luptat, deci, cu sărăcia și a studiat. La

¹ *Bibliotheca portativă. Diverse*. Volumul II, București. 1860, p. 199 (*Pentru instrucția publică*, 1840).

² Nu — Ioan? — Compară și traducerea lui Laboulay, de N. B. Locusteanu (1867) p. XXXI; apoi *Legalitatea*, Nr. 9, unde se adăoge *Simonide*.

³ *Equilibru*, p. 78.

⁴ În *Foaea pentru minte*, 1843, p. 95—96: Slujea, se zice, patriei, de 20 de ani! Vezi și anul 1842, p. 384 și 553.

sfârșit a dat examen riguros, despre care T. Serghiades însemnează că a fost întâiul examen serios la Sf. Sava.

Ca profesor, Stanciu s'a distins, de sigur; Serghiades îi zice „dascăl mare”; altfel nu ajungea el inspector! Cu „greutăți și suferiri aspre” Stanciu a întemeiat singur școala din Craiova. El a „introdus cursurile de limba patriei în Valahia mică”.

Profesor a fost, Serghiades zice, de la 1825 până la 1838.

Dar Stanciu mult se jertfeă și munca puțin i se răsplăteă. De aceea, obosit, părăsi profesoratul și se făcu judecător la tribunalul din Vâlcea. Invățământul avu atunci o pierdere mare.

Fiind profesor, după modelul celor de la București, a fost și literat.

La 1830 el avea tipărite patru traduceri. (și prelucrări): *Mitologia*; *Mărirea și decadența Romanilor* de Montesquieu; *Sadec sau urzitoarea* de Voltaire și *Biblioteca desfătătoare și plină de învățături*. Biblioteca cuprinde patru povestiri moralizatoare pentru părinți, pentru bogați și boieri, pentru „evghenie”. *Pascal și Boileau*, *Voltaire și Montesquieu* apăreau aici, dovedind că Stanciu era unul din cei ce știau să-și aleagă hrana sufletească. Însă, la 1830, el mai avea gata de tipar: *Contractul social* de Rousseau și *Ruinele lui Volney*, care era un elev al lui Rousseau. Mi se pare că inclinările filosofice probate prin traducerea lui Volney, și revoluționare, probate de predilecția pentru Rousseau, califică excelent pe Stanciul. Afară de literatura aceasta înaltă, el mai tradusese niște povestiri morale și scrisese câteva cărți de școală, printre care o istorie universală, pe scurt¹.

Părerile politice și sociale ale lui Stanciu pot fi rezumate în câteva fraze. „Așezăminturile politicești” sânt întocmite ca să nu lase pe oameni a trăi dobitocește și de capul lor, ci „să i îndatoreze a se face buni unii pentru alții și toți pentru stat”, toți buni pentru stat! Boierii țării nu erau buni: Acum, ziceă Stanciu, un singur inginer face mai mult decât 20 boieri! Atotputernicia boierilor, Stanciu o batjocurește mușcător: „Dacă aceștia ar fi hotărît că cercul este pătrat, s'ar fi primit de sfântă acea hotărîre, în vreme ce biata geometrie nu poate să aibă creditul acesta”. Un stat cu astfel de legislatori nu-i trebuieă nici lui. De aceea, în prefață la Motesquieu, el spune că și acest

¹ Despre tipăriturile din Sibiu vezi *Curierul românesc* din 21 Dec. 1830, p. 311.

scriitor, și Rousseau trebuiesc cetiți ca *critici* și ai stărilor noastre, deoarece ei ne învață cum se înalță popoarele în fericire.

Stanciu își dă perfect seamă de gravitatea faptei sale de propagator al lui Montesquieu și Rousseau: A traduce așa ceva, până acum, n'ar fi fost „lucru de om cu minte“: azi se mai trece, deși chiar azi încă se mai zvârcolese omizile călcate ale sistemului vechi.

Profesorul răsturnă, teoretic, sistemul practicat, încă de oligarhia țării. Cum s'ar fi putut să-l sufere boierii Craioveni?! Sf. Sava însă se putea mândri cu fostul său elev¹.

II.

Despre al doilea copil de predilecție al lui Eliade, *Grițorie Pleșoianul*, care ascultase și pe G. Lazăr, am scris eu un studiu mai restrâns în colecția *Omagiu lui C. Dimitrescu—lași*. Însă după mine veni Dr. N. Bănescu, sânguinciosul meu coleg, și scrisse un studiu, pe care, ca să fiu complet, ar trebui să vi-l repetez aici. Vă rog, deci, să-l cetiți singuri cu toată atenția².

Gr. Pleșoianu colaborează de la început la *Curierul românesc* (1829). O schiță din istoria Românilor, publicată în *Curier*, obține favoarea de a fi reprodusă de *Albina românească* din Iași, din același an³. Pleșoianu avea acum o vechime — să-i zicem literară — de doi ani, deoarece, ca și Iancu Nicola Moldoveanu, de la 1827, tipărise în tipografia lui Clinceanul și Topliceanu — epistat al tipografiei fiind Vasile Manole — un *Abecedar greco-român-bulgar*. Acum, în 1829 el avea tipărite: o *Caligrafie*, un *Abecedar român-francez*, și traducerea din *Marmontel: Aneta și Luben*. Văzându-l așa de activ, Eforia școalelor, care era compusă din boierii: Marele ban C. Bălăceanu, M. vornic George Golescu — membru distins al *Societății literare* — M. logofăt

¹ Nu și cu stilul lui, în care se mai găsesc grecizme: *epistime, catahrisis, adajoră*. Mi-au plăcut, în schimb, încercările de producție lingvistică, ca de ex. în cuvântul: *indesfrânare*.

Pentru moravurile literare ale timpului ar fi de cercetat întru cât este exactă afirmarea lui Serghiades că unele lucrări ale lui Stanciu au fost tipărite de alții, supt numele lor, unele cu voia, altele fără voia lui.

Pe *Sadic* i l-a tipărit Ioniță Ciupagea, comandir de ploton. T. Serghiad, biograful, a publicat în *Foaia pentru minte* (1843) *Epurile lui Lafontaine*, de Prințul de Ligne, (imitat de C. Negruzzi în *Epurele lui Donici*), și *Visul lui Platon*, după filosoful de la Chatenay, adică: *Voltaire!*

Stanciu a tipărit mult la Sibiu.

² S'a publicat în *Analele Academiei Române*.

³ Pagină 220 și u.

Alexandru Filipescu, M. log. Nestor, și avea ca director obștească pe Const. Filipescu, îi adăose leafa cu 600 de lei pe an și-i cumpără, din toate cărțile, câte 20 de exemplare, pentru premiile școlărilor de la Craiova și București¹. Evident toată lumea îl aprecia.

De la Sibiu, unde tipărise trei scrieri, Pleșoianul se întorsese înainte de 8/20 Iulie 1829². Deși amic al lui, *Curierul* i-a criticat opera, afirmând că prefața la *Aneta și Luben* este prea amănunțită — ea voise, crede criticul, „să arate mai desăvârșit caracterul acestor fel de oameni” — și că, în trei locuri, ea întrebuițează vorbe care „rănesc urechea”. Prefața ar fi fost „un cap d'operă în stilul cel plin de răs și de adevăr, dacă autorul nu și-ar fi luat slobozenia”, să fie, de aceluși câteva ori, prea aspru. Critica *Curierului* era, deci, favorabilă; ea combătea forma, dar aprobă fondul de idei al prefeței: Maistrul ținea cu elevul său!

Și ținu și după 1829. Mulți ar fi voit „să-și răzbune pentru dialogul” prefeței din *Aneta*³; acei mulți îl dojeneau pe Pleșoianul, că prea se „leagă de lume”; acei mulți erau, de sigur, boierii pe care-i zugrăvisese în colori urite. Anume: Boierul lui Pleșoianu se plângea, că după 1821 Românul a ridicat nasul, „de nu poți să-i mai cei nici un pui de găină”⁴. Românul scriitor, Pleșoianul, ridicase și el — până, scriind cu aceleași sentimente, cu care, după 1821, se înzestraseră țărănii. Se putea să nu-l urmărească, cu ura lor, boierii?

Prefața *Anetei* a fost proba că, prin scrisul său, Gr. Pleșoianu, pregătea ca și Eliade, ca și Marcovici, ca și Stanciu, un viitor în care poporul român să se desvoalte liber de asupririle moștenite din epoca fanariotismului.

Curierul românesc a însemnat și de aici înainte faptele lui Pleșoianul, care mai traduse pe *Telemac*⁵, pe *Robinson*, afirmă Pastiescul⁶, câteva cărți didactice... până ce ajunse și la *Columbul*.

¹ *Curierul românesc*, 1829, p. 192, 195, 166.

² *Curierul* din acea zi, p. 107.

³ *Curierul*, 1831, p. 40.

⁴ *Aneta*, p. 9.

⁵ *Curierul*, 1831, p. 332.

⁶ *Curierul*, 1830, 12 Ianuarie.

Columbul nu i-a plăcut lui Mihail Kogălniceanu, care l-a criticat în *Dacia literară*¹.

Lui M. Kogălniceanu îi pareă că literatura de felul *Columbului* este „maculatură“. În locul unor astfel de opere, el recomandă Muntenilor să traducă pe: Montesquieu (*Esprit des lois*), Chateaubriand (*Le génie du Christianisme*), Demostene, Xenofon, Tucidid. Să fim însă drepți! Pe Montesquieu elevii lui Eliade îl descoperiseră, fără să aștepte sfatul *Daciei literare*; probă: Stanciu Căpățineanul! Iar Chateaubriand eră cunoscut și la București unde, încă din 1829, ar fi fost să apară chiar și în modestul Scarlat Tâmpeanu care plănuse un *Curs de literatură*², unde, după alți zece ani, îl traduceă Grigorie Știrbei (1839): *Patriarhii*; unde Eliade îl studiă cu pasiune și îl și traduse în *Curierul de ambe sexe*³. Aducerea aminte a lui Mihail Kogălniceanu aveă, totuși, dreptate: Nu se stăruise *de-ajuns* asupra traducerilor din scriitorii mari, de vecinică valoare. Cuprins de griji, Gr. Pleșoianul, care părăseă cariera de dascăl și se îndreptă spre inginerie, nu ar mai fi fost în stare să mulțumească pe criticul de la Iași⁴.

III.

Despre clucerul *Dimitrie Jianu* cred că a fost boier de neam. El s'a născut în Grojdibodu, în Romanai⁵; și a murit în 1880, în luna Maiu, fiind îngropat în ziua de 14. Nu știu pen-truce fostul elev al lui Jianu, C. D. Aricescu, îi spunea⁶, la moarte, că numai

cu mari anevoințe
Abia după trei zile ai fost înmormântat.

La Câmpulung Jianu s'a instalat în anul 1830. În 1831, în 15 August, el a dat acolo întâiul examen al școalei sale, atunci un eveniment⁷.

¹ Ediția II, p. 79.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 125.

³ Vol. IV, p. 121.

⁴ Totuși, traducerea *Genovevei de Brabant* (1852. Ediția ultimă (?) din 1876, la Ioanițiu, p. 240) i-o socotesc ca un merit remarcabil.

⁵ *Reforma*, 1864, No 56.

⁶ C. D. Aricescu, *Cântul lebedei*, 1884, p. 58. — Vezi și necroloagele din *Românul*, 1880, p. 451; din *Binele public*, 26 Maiu; din *Telegraful*, 21 Maiu; din *România liberă*, 23 Maiu.

⁷ Vezi *Muzeul național*, 1831, p. 255.

Pe când eră încă în școala de la Sf. Sava — deci încă supt ochii lui Eliade — Jianu tradusese pe lordul Filip Chesterfield (1694—1773): *Filosoful indian* (Despre patimi, femei, familie, providență, cuviințe sociale, religie); dând o traducere superioară aceleia a lui Iancu Buznea (1834). *Filosoful* lui Jianu apărură la 1835. Din cele patru lucrări pedagogice, gata de tipar din 1835, Jianu mai publică, la 1836, *Elementuri de sfânta istorie a vechiuului și noului testament*¹.

Pe la 1840 el muncea încă în Câmpulung². Însă, acum, în Câmpulung mai trăiau și lucrau: N. Rucărean, alt elev al lui Eliade, poet și prozaist, poetul C. D. Aricescu, elev și al lui Jianu, Alecu Iorgulescu. Pe la 1840 se condensă în Câmpulung acea mișcare care duse la înflorirea, pe care o reprezintă teatrul lui Aricescu, în iarna anului 1846/47³. D. Jianu eră din tot sufletul cu acești provinciali ambițioși, să facă din orașul lor un oraș cultural.

D. Jianu eră un mare patriot. Astfel în *Mentor sau abecedar* — la 1730, adecă: socotind anii de la venirea Romanilor în Dacia! — capitolul *Pentru Patrie*, din trimestrul al treilea, p. 88—95, este plin de patriotism panromânesc. Colaborând apoi la volumul lui Rudeanu *Stăpânul și sluga* (1836), D. Jianu cere streinilor pripășiți prin țară, să fie credincioși și recunoscători patriei; iar pe Transilvăneni îi dă ca un model de curaj național, afirmând că ei vorbesc limba românească fără șifală și că nu o lasă să se piarză⁴; ba, într'un articol din *Foaie pentru minte*, de la 1842⁵, el protestă contra maghiarizării opinând că, dacă maghiarizarea Românilor ar reuși, după ei, la rând, ar veni Sașii, pe care îi sfătuia deci, indirect, să lupte împreună cu Românii contra Ungurilor.

Trăind la graniță, se pare că D. Jianu întreținea relațiuni cu Ardealul, de-a cărui soartă informă chiar și pe elevii săi. Dincolo de vorba lui simplă, sobră, eu descoper dar vechiul dacoromânism, în care și Eliade credea, pe care Lazăr îl propa-

¹ *Catalogul Romanov*, 1838, p. 12.

² *Curierul românesc*, 1840, p. 235—236.

³ *Buciumul* din 1863, p. 534.

⁴ Pagina 33.

⁵ Pagina 328.

gase la Sf. Sava. Iar lumea și-aduceă aminte că de la Eliade le venise apostolul lor câmpulungean¹!

În 1848 D. Jianu a fost prefectul revoluției la Câmpulung.

IV.

Un elev, deosebit de interesant, a fost profesorul I. Gherasim Gorjan, care a murit în 26 Oct. 1857².

Lumea a păstrat până astăzi amintirea Calendarelor lui Gorjan. Întâele calendare (2) le-a publicat la 1825, deci îndată ce părăsi școala Sfântului Sava. În 1827 urmară altele două. În 1830, unul de perete, pe 20 de ani. La 1851 publică calendarul pe cei trei ani următori (1851—1853). Alcătui și un Calendar etern, cum numai faimosul astronom Littrow mai încercase, zice Gorjan — acum din Ploești — în prefața calendarului de la 1851. Seria de calendare continuă și după 1851, fără să-i aducă vre-un venit serios: La Ploești Gorjan eră tot sărac, ca și la Vălenii de Munte³

Cetitorul de stele, primitivul mag de la Văleni, din chilia abia îngăduită de stărițul ori preotul mănăstirii, nu pășteă, însă, numai cerul. El eră și dascăl duios, și literat.

La 1831 „librerul“ George primeă abonamente pentru *Abecedarul francez-român* (inedit) al dascălului Gherasim⁴. În 1832 abecedarul apărū, supt alt titlu, cu un *motto* în două versuri:

Lenevirea împărătește prin țara românească.
Dar ce i se gătește depart'o s'o gonească.

Abecedarul acesta are o prefață care ne descopere sufletul lui Gherasim, cum i se mai ziceă. Bun suflet eră el, dar de la stele învățase, par'că, a fi „tainic la fapte sau la gândurile sale“. Totuși, fără să fie guraliv, el da sfaturi despre arta de-a se

¹ Dintre protectorii lui Jianu însemn pe Nae Rudeanu, care i-a tipărit *Filosoful*.

² Vezi un necrolog în *Naționalul* din 1859, p. 427. Vezi portretul lui Gorjan în *Almanachu român* pe anul 1866. București, 1865, la Ioan Weiss.

³ Calendarele erau și patriotice. Cel de la 1831, de pãrete, pe 20 de ani, aveă „istorii într'insul ale războaielor Domnilor români“. (*Curierul românesc*, 1831, p. 84, 112). (Costa 4 sfați). Cel de la 1856 tipărea pe Em. de Girardin, *Deslegarea chestiei Orientului*, tr. de P. G. M. (Cred: Georgescu P. M. traducătorul lui Fotino, despre Vladimirescu).

Mai observ că în 1826 Gorjan intrase în relațiuni cu Stancovici, inspectorul turnului astronomic din Buda; cu ajutorul lui traduse niște documente din latinește (*Calendar* pe 1856, p. 16).

⁴ *Curierul românesc*, 1831, p. 64.

ferici a oamenilor și a popoarelor. Întrucât privește limba, în care neamurile se pot ferici prin școală, el eră, firește, de părerea că aceea poate fi numai limba română. „Iar de vă este voia să fiți ticăloși cu totul și întunecați la toate, învățați limba grecească, cu care v'ați pierdut atâta vreme înzădar, fără să vă folosiți ceva“. Spiritul Sf-lui Sava se simte bine în fraza-antigrecească¹.

Un reflex din Eliade eră ideea că, propunând, Gorjan pornea de la cuvintele românești, după care da elevilor pe cele „frânzeze“ și apoi pe cele *italienești* chiar. Latinismul lui Eliade lucea, deci, până în Văleni.

Până la 1832 I. G. Gorjan terminase, în manuscris, câteva scrieri literare și pedagogice, etice. Etică eră *Fericirea unui om întru societate*; pedagogice *Părți din Biblie și Faptele Sf. Apostoli*, franțuzește și românește, și *Dicționarul fr.-român* urmat de 2794 de ziceri; literare: o alegere de bucăți frumoase din *Lucian Samosateanul*; o *Antologie din poezii greci vechi*; și *Numa Pompilie*, acesta franțuzește și românește.

Însă, în locul acestora, apărură în 1835, 1837, 1838 patru volume dintr'o operă care pasionă lumea: *Halima sau povestiri mitologicești arăbești*, tradusă tot la Vălenii de Munte². Câte ceasuri de mulțumire nu-i va fi cășunat necăjitului Gorjan această delicioasă ocupație cu povestile Orientului! Un boier, Alexandru N. Filipescu, îi sări într'ajutor, ca să-și poată tipări traducerea, care, de altfel, se vindeă repede și bine.

Gorjan luă față de publicul său o atitudine glumeață, când îi spuneă, în prefață: Siliți-vă la cetit, că și eu voiu mai da atunci — altfel nu! Românul ascultă. Gorjan știă că va ascultă. De aceea luându-și adio de la cetitor, îl mângăia cu vorba: „Și fiți sănătoși și Români adevărați!“!

Plăcerea Gorjan o împreună cu utilul: Pe supt textul *Halimalei* el scriă note pedagogice. Indemnuri *morale*: A se jertfi pentru altul, ca Iisus (Vol. I, p. 130); *culturale*: Să se dea copiii la școală, întâiu în limba lor (I, 129); *politice*: aderent al familiei domnitoare, ca și Eliade, Gorjan eră monarhist convins că A. Ghica Vodă va face bine țării (I, 58). Aderent al „trans-

¹ Titlul cărții tipărite este *Dascăl pentru limba franțozească* (1832).

² „Scrisă în Vălenii de Munte, în școala națională de aci“. Se ziceă cu mândrie!

formării“ prin civilizație (III, 162). Gorjan își da seamă că deșteptarea norodului servește la priceperea viclesugurilor guvernelor (III, 27): de aceea, în note, luminează și el, civilizează și el!

Idealele lui naționale și culturale sânt: Mihaiu Viteazul, cel slăvit „mai presus de stele“ (III, 66), care nu era Grec, cum susțineau, se vede, Grecii (III, 122), ci Român; iar dintre bărbații veacului său, cei ce, la Sf. Sava fiind, i-au produs lui mai mare impresie: Gligore D. Voevod (Ghica), mitropolitul Dionisie, Banul Bălăceanul, G. Lazăr, Eufrosin Poteca, I. Eliade (III, 67). Era deci omul tipic al generației de la 1820—1840.

Gorjan mai scrisese un manual creștinesc (1836) cules din feluriți scriitori bisericesti. Iar la 1840 — acum pitar și profesor al județului Ialomiții, adică: al școlii normale din Călărași — tipări în București *Școlaru sătean sau cărticică cuprinzătoare de învățături folositoare*, cerând învățătorilor s'o „tipărească adânc în inimile frageților școlari“. Tradiția eliadistă se simte unde el tipărește *Rugăciunea școlarilor*, care este „facerea lui Eliad“ (p. 36); dar încolo? Eliade ar fi aprobat, cred, psalmii (cam mulți) ce-i reproduce; ar fi aprobat și îndemnul la meserii, pe care autorul le înșiră; dar, cred, nu și capitolul *Despre femeiea însărcinată* (p. 54) tipărit se pare pentru mame viitoare! Gorjan nu avea lângă sine, perpetuu, bunul simț. În sfârșit, la 1841, în *Deprinderi asupra cetitului* el a mai dat o serie de învățături: Sentințe morale, istorioare morale, în care calendaristul nu uită de soare și de stele.

Zisese Eliad: Copii, scrieți! Gorjan scrisese. Scrisese pentru atotă lumea, pentru elevii săi, pentru sate, pentru bătrâni, pentru toți iubitorii farmecelor orientale din *Halima*. Pe vremea lui el era celebru, ca I. Creangă astăzi, deși el da numai haine românești unor „trupuri de povestiri“ — o vorbă a vremii — pe care le culegea cu pasiune din tipărituri franceze și italiene.

În felul de-a lucra al lui Gorjan este, firește, și naivitate; este naivitatea începătorilor culturali ai României moderne; dar chiar din cauza naivității îmi este drag, drag și atunci când ciudăteniile lui mă fac să zâmbesc de bătrâneasca-i copilărie¹.

¹ Așa, cu toate că Mihail Kogălniceanu l-a ridiculizat în *România literară*, 1855, p. 26

Dintre protectorii lui Gorjan însemn și pe neguțătorul Ienache Antoniu, care-l ajută la 1832, deși nu era Român neaoș!

Activitatea profesorilor ieșiți din Sf. Sava era un certificat de laudă pentru această pepinieră culturală. Guvernul înțelese și se hotărî să le dea profesorilor o probă de bunăvoință și recunoaștere. În 1834. ii — *boieri*, făcându-i: comiși, serdari, medelniceri, slugeri, pitari, vel vistieri¹. Fapta guvernului a supărat pe boieri, cari se simțeau scoboriți alături cu *didascalozii* vechiului lor dispreț.

Un efect al lucrării lui Eliade a fost, deci, și acesta: Intelectualii începură a intra în ranguri²!

V.

De elevii săi din *Moldova* Eliade era tot atât de mândru ca și de cei din Muntenia. Când, în Martie 1829, se da un examen la gimnaziul Vasilian din Iași, *Curierul românesc* însemnă³, cu satisfacție, că profesorii „s'au format în sânul patriei noastre, la școala de la Sf. Sava“. Profesorii aceia erau: *Enache Halunga* și *Andrei Moldoveanu*. Al treilea elev al lui Eliade a fost *Iancu Nicolae Moldoveanu* sau *Iancu Nicola*. Al patrulea a fost viitorul episcop *Dionisie Romano*, care venea din Moldova, însă, de origine, era Ardelean.

VI.

Dionisie Romano, (născ. în 1806 în Săliște, mort în 21 Ianuarie 1873) trecuse munții în Moldova, la mănăstirea Agapia, unde mamă-sa călugărită se numea Mitrodora. Pe-atunci el era de 17 ani. Se călugări și el la Neamțu. Auzind de plecarea la studii a stipendiștilor lui Veniamin, Dionisie se aprinde, pleacă și el la București, lucrează în tipografia lui Clinceanu și Topliceanu și de aici cercetează școala de la Sf. Sava până la anul 1828, când războiul întrerupe cursurile. Un necrolog însemnează faptul că la București, la Sf. Sava, Dionisie a fost ajutat cu bani de mamă-sa,

¹ *Curierul românesc* din 1834, Dec. 5, No. 227, p. 136; *România* din 1838, No. 12.

² Printre elevii literari ai lui Eliade am putea socoti și pe *I. Brezoianu* (născ. pe la 1837), profesor, în 1840, la Cerneți, complotist, se pare, în același an, arestat șase luni, rămas deocamdată fără căpătâiu. Eliade, care îl cunoștea, îl luă pe lângă sine și îl așeză colaborator la *Curierul românesc* (Gion-Ionescu, în *Revista nouă* vol. V, p. 783). Eliade îi tipări, în 1842, traducerea *Prințesa de Clermont* (Genlis). Despre I. Brezoianu și Eliade, vezi și *Binele public*, 1883, 19 Dec. și 1883, 8 Novem.

³ Pagina 6, din 12/24 Aprilie

călugărița¹. Examenul de dascăl Dionisie l-a făcut în 1832; după aceea plecă la Buzeu. Dionisie începuse, deci, cu Eliade, dar continuă și sfârși (1832) cu C. Moroiu, S. Marcovici și Eufr. Poteca.

După pilda maestrului și colegilor acestuia, el se așternu îndată pe literatură didactică, traducând mai ales din limba franceză, începând cu un Abecedar religios, și ajungând, în 1848, la *Limennais. Massillon, Bourdalou* i-au fost alte izvoare; iar pe *Franklin*, la ale cărui 13 virtuți Dionisie mai adăose una: ascultarea, Dionisie îl traduse (1839) mai bine, mai românește decât, mai târziu, Răureanu (1862)².

VII.

Iancu Nicolae Moldoveanu a publicat întâiu o *Culegere de înțelepciune* după D. N. Darvari, la 1827, în tipografia lui Clinceanu și Topliceanu³. Darvari fusese un dascăl grec, mort acum de mult. Tipărirea în anul 1827 însemnează că Iancu Nicolae lucrase în timpul lui Eliade, care abia în acest an a plecat la Golești. „La tălmăcirea aceștii cărți m'au ajutat și m'au îndreptat, la multe, unul din învățătorii de la școala de aici“, zice Nicola, scriind în București, în 29 Martie 1827.

Cu a doua lucrare Iancu Nicola sporeă o literatură, care dovedește că de pe atunci încă patriotismul devenise subiect de gândire teoretică. La 1822 se tradusese din grecește *Ispită sau cercare pentru patriotism*⁴; la 1834. Aron Florian luă un premiu pentru scrierea Catehismului său moral și social, pe care însuși Eliade o recomandă ca cea mai bună⁵; între cele două lucrări cade, la 1829, în Iulie, *Manualul de patriotism* al lui Iancu Nicola. Fiind derivat din izvoare franceze, manualul este plin de dor de libertate, de constituții bune, de înlăturarea tiranilor. A vorbi: *Pentru iubirea de patrie, în general; apoi: Ce-i patria și iubirea de patrie? De unde se naște iubirea de patrie? Ce-i patriotismul*

¹ Necrolog pentru înmormântarea reposatului Ep D. Buzeu ținut de Constantin V. Nicolesco, vechiu student în teologie al Universității din Berlin. București. Tipografia C. A. Rosetti, 1873. Altfel, despre el, vezi Ep. Melchisedec, Discursul de recepție în Academie.

² Franklin s'a publicat în *Vestitorul bisericesc* (Buzeu)

³ În prefața acestei cărți Iancu Nicolae spune că a fost trimis la București de mitr. Veniamin.

⁴ Manuscriptul academic, No. 1651, p. 45.

⁵ *Curierul românesc*, 1833, 21 Aprilie.

cel adevărat? Cum să arătăm iubirea de patrie? Cum s'o arate țărani și cetățenii? Cum s'o arate nobilii (boierii)?, înseamnă a expune deductiv un raționament lămuritor. Cartea are părți frumoase, ca de ex. p. 11, cu dovada că așezământul social trebuie să urmărească binele tuturor — o idee care la 1848 făcù parte esențială din crezul politic al lui Eliade, deși nu de-aici o luase, pentru sine, Eliade. Asupra acestei lucrări a lui I. Nicola trebuie să stăruesc ceva mai mult, deoarece ea dovedește că în cuibul de unde plecă și Nicola patriotismul eră și o preocupare teoretică, nu numai revoluționară, din cauza nevoilor sociale, ori anti-grecească, din cauza acelorași nevoi, unite însă cu sentimentul național.

Pe când se află în București, Iancu Nicola traduse și pe *Pavel și Virginia*, datându-și prefata din 12 Ianuarie 1827¹, din mănăstirea Sf. Sava; deci tocmai din timpul în care Eliade eră, ca profesor, la apogeu.

Relativ la elevii Moldoveni ai lui Eliade și ai Sf.-tului Sava am de făcut o observare. Intre Iași și București s'a început, la 1838, un războiu limbistic-literar, care s'a terminat cu triumful lui Eliade. La Iași gramatica lui Eliade ajunsese, de sigur, repede după publicarea sa. Însă felul lui de a vedea l-au dus, de sigur, și elevii săi. Întâii soli la Iași ai muntenismului literar trebuie să fi fost *Enache Halungu* și *Andrei Moldoveanu*, care încă înainte de 28 Martie 1829, daseră întâiul lor examen cu gimnaziștii Vasilieni, dar care abea după 23 Ianuarie 1828 fuseseră așezați ca profesori la acea gimnazie².

Mă întreb acum, dacă — după înfățișarea atâtor știri, care singure vorbesc, cu glas tare, despre elevii lui Eliade — mai este ce nevoie, să arăt că activitatea lor a fost de-o însemnatate enormă? să mai spun că ei par niște raze aruncate de un soare cald, în toate direcțiile?

Cred că orice vorbă mai mult este de prisos.

¹ *Catalogul manuscriptelor românești*, din Academie, de I. Bianu, I, p. 100.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, d. 119—121. La Iancu Nicola se poate studia greutatea cu care limba românească modernă se alcătuiă în capetele literare de a doua mână.

Citarea, încă din 1829, a Geografiei matematice a lui Gaspar, și mai ales a istoricului Eutropiu, arată că și Nicola se apropiă de erudiția tradițională a Sf.-tului Sava.

Numai din punct de vedere *ardelenesc* mai am de făcut, o constatare, care în Cluj nu se poate da uitării.

Imprejurul Sfântului Sava și al romanizatorilor vechei școli grecești se desvoltase un spirit național serios; pilda unuia îndemnă pe toți, și toți pe fiecare. Ei se sprijineau acolo, în țară; dar, când li se cerea, ei aruncau sprijinul lor și dincoace de graniță, la noi, cei părăsiți Ungariei. Dintr'un început chiar, de la 1829, când îi vezi sprijinind *Biblioteca românească* de la Buda, găsim printre abonații acestei reviste pe Ianachi Halunga, profesor de lancaster ¹, I. Popp, Stanciu Căpățineanu, Gr. Pleșoianul alături cu I. Eliade și colegii acestuia: C. Moroiu, S. Marcovici, T. Paladi, Eufr. Poteca ori cu amicii lui: Scarlat Roset, Paris Momuleanu, C. Goleșcu, Ioan Văcărescu. Elevii, profesorii, literații, toți ne întindeau câte o mână de ajutor. După ce am avut alte reviste, mai bune decât *Biblioteca* lui Caracalechi ei au fost iarăși sprijinitori și colaboratori. Spiritul acela național, sfios, dacă îl comparăm cu formele de mai târziu ale dacoromânismului, — avusese o vatră comună, școlară-literară, al cărei foc, după G. Lazăr, îl hrănise, din focul său mare, I. Eliade-Rădulescu!

---

¹ Fascicula IV, p. 65.

VASILE CÂRLOVA.

(Lecție ținută în 16 Martie 1920).

Tinerilor amici Dr. V. Bărbat, G. Oprescu și P. Grimm.

Singurul izvor biografic serios, până azi, despre Vasile Cârlova, din Târgoviște, este tot vechia notiță scurtă a lui Eliade, scrisă de acesta la moartea poetului¹:

„Vasile Cârlova, poet Român, ale cărui poezii în multe rânduri s'au văzut în *Curierul român*, s'a născut la 1809 și ajungând în vârsta de 17 ani a început a-și desvoltă talentul său poetic, prin mici dară pline de foc poezii. În vârsta de 18 ani a făcut poema intitulată *Păstorul întristat*; la 19 ani *Ruinele Târgoviștei*, *Răsunetul unui fluier*, *Rugăciunea* și altele; la 21 ani *Marșul Românilor*, *Ero* și *Leandru* și a început traducția vestitei tragedii *Zaira* și din care a lucrat numai un act; la etatea de 22 ani a intrat în rândurile oștirilor pământești, unde cu mare pagubă a patriei și a literaturii românești a murit după o boală de 14 zile. Originea și creșterea acestui tânăr a fost mai mult din Târgoviște“.

Notița lui Eliade a fost reprodușă — deci a fost socotită autorizată — de *Bucovina* din Cernăuți, 1849, p. 77. *Revista Română* din București, 1861, vol. I, p. 361—367, asemeni a luat-o ca temei bun al informațiunii sale.

Cu toate acestea, peste câțiva ani, în *Albina Pindului* (1868 p. 122), D. Bolintineanu arată ca an de naștere 1809, iar ca an al morții — 1832, în loc de 1831. (1809 + 23, anul vârstei, dau: 1832). Mai greșit, ba chiar rușinos de ignorant, a fost un nepot al lui Cârlova, care, tot în *Albina Pindului*, p. 347, publicând niște versuri: *Unchiului meu Vasile Cârlova*, adoase: „Mort la 1834 în vârstă de ani 22“, deci născut la 1812! Toate cifrele citate în urmă sânt greșeli de memorie, care trebuie să lase locul necontestat notiței lui Eliade.

Vasile Cârlova a murit în anul 1831, în Octomvrie. În 11 Octomvrie *Curierul românesc* a publicat o *Elegie la V. Cârlova*², de-

¹ În *Curierul românesc*, 1831, p. 275.

² Pag. 275. *Albina românească* din Iași a repetat necrologul în 25 Oct. 1831, p. 180.

Eliade. A murit în vârstă de 22 de ani, după ce intrase, așadar foarte curând după ce intrase în armată. 1831—22 dă, ca an de naștere, 1809, ca la Eliade.

Vasile Cârlova a murit la Craiova. Dedicajia nepotului său, din *Albina Pindului*, confirmă această știre :

Un trist pelerinagiu neincetat voi face
În a Craiovei vale, să răspândesc mereu.
 Pe recea-ți locuință flori dulci și plâns de pace,
 Prinosul pioșiei de la nepotul tău.

Boala i-a fost scurtă, de 14 zile. Nicolae Ținc a prins, din tradiție, o știre care ar explica năpraznica iuțire a morții. Vasile Cârlova era „un tânăr ofițer de călăreți, cu ochii luminoși, cu gura zâmbitoare“, și cu buzunarele țixite de hârtii pe care scrisese versurile lui¹. Un cavalerist cu astfel de ochi și de zâmbete, tânăr de 22 de ani, avea tot dreptul să se ivească la un bal, ca podoabă a balului. Dar el jucă pasionat, se încălzi, iar în zori, pe răcoare, încălecă calul și plecă la Craiova: O răceală de piept îl pândea pe drum și, la Craiova, îl trânti în groapă. Tradiția cadrează perfect cu caracterul vioiu, îndrăzneț al poetului imprudent.

Cronologia poeziilor lui V. Cârlova, este, după Eliade aceasta :

1826 (la 17 ani): poezii mici, pline de foc.

1827 (la 18 ani): *Păstorul întristat*.

1828 (la 19 ani): *Ruinurile Țirgoviștei, Răsunetul unui fluier, Rugăciunea*.

1830 (la 21 ani): *Marșul Românilor, Inserarea, Ero și Leandru, Zaira* (Voltaire), 1 act.

Cronologia aceasta — prea puțin și fără motive, schimbată de Al. Odobescu², care așează *Marșul* în 1831, ori de I. A. Vaillant³, care așează *Ruinurile* la vârsta de 18 ani și *Marșul* înainte de-a fi împlinit 20 ani, — trebuie păstrată ca cea mai bine garantată de Eliade, care a introdus pe V. Cârlova în literatură și de *Bucovina*, căreia notița lui Eliade i-a fost comunicată, fără îndoială, de emigranții politici de la 1848.

Sfera geografică a educației și experienței lui Cârlova nu pare a fi fost întinsă. Vorbind despre Gr. Alexandrescu, în momentul introducerii în literatură a acestui talent nou, Eliade scriă⁴: „Câr-

¹ *Revista nouă*, vol. VI, p. 362—363.

² *Revista română*, 1861, p. 363.

³ *La Roumanie*.

⁴ *Curierul românesc*, 1832, p. 47.

lova pe dealurile și prin ruinurile Târgoviștei și-a petrecut a sa copilărie din care abia trecu la tinerețe și cântând zise *adio* pentru totdeauna Românilor“. — Acolo a învățat obicinuitul curs al limbii și literaturii grecești; acolo, de la vreun profesor particular, de casă, limba franceză; acolo a fost prietinel lui I. Voinescu II — cel care l-a îndemnat să nu mai scrie versuri grecești, ci, ca Român, românești — și al lui Gr. Alexandrescu, cred eu¹. Bucureștii, unde, pe scurt timp, îl chemă intrarea în oaste, n'au avut timp să-l blazeze pe acest flăcău, care venise la el cu dealurile și câmpia Târgoviștei, cu durerea trecutului și cu nădejdea în bine. Înflorind repede, ca hrănit de-o miraculoasă forță a unui vulcan sufletesc, el căzu ca bărbat întreg în fața morții stupide.

Păstorul întristat a fost scris înainte de publicarea gramaticii lui Eliade, și înainte de traduceriile acestuia din Lamartine. Aceasta este important! Departe de Eliade, dar în același timp cu el, un tânăr de 18 ani găseă o soluție proprie problemei care pe Eliade îl muncise mult: găseă o limbă literară a sentimentelor și imaginilor poetice; o găseă deodată, ca dintr'o izbucnire, vulcanic, nu lucrând, ca Eliade, încet, treptat, sistematic, prin mijlocul traducerilor din limbi streine. V. Cârlova creă și limbă literară, nu numai conținut poetic! Cu puține scăderi, textul *Păstorului* par'că-i scris astăzi.

Căderea melodioasă, lină, a cuvintelor, care se odihnesc scurt, dar regulat în fața silabei a șasea a versurilor, își are izvorul în liniștea dornică, moale, pe care peisajul a trezit-o în sufletul poetului: Poezia a fost culeasă dintr'un val de simțire, ca o spumă albă ce 'n joc o prinzi cu pumnii de pe creasta unui lin val de mare; poezia este simțită.

Simțirea eră, de astă dată, de origine literară. I. P. C. Florian cântase păstorii Franței sale, înfățișându-i ca oglinzi curate, — strălucind de curățenie, — unui mediu bolnav, moralicește și ușor înclinat să afecteze nevinovăția pe care îi eră greu s'o deprinză. Florian a inundat și țările românești. Cu un deceniu înainte de Cârlova, Florian fusese tradus și tipărit; traduceriile continuau în timpul lui; chiar un tovarăș al lui, un prieten, traduceă din el fabule și pe Eliezer: acesta eră chiar Grigorie Alexandrescu; și după ei, din Florian s'a tradus înainte. Evident, și lumea noastră cea mai bună se îngrețosase de imoralitatea veacului XVIII, fanariotic, plin cu vârf de toate

¹ Despre versurile grecești a vorbit D. Bolintineanu.

păcatele pe care de mult Fanarul le vărsase în țară, plin mai ales de destrăbălare sexuală, de lux și de stoarceri cu care destrăbălarea și luxul se plăteau din greu. Florian eră și pentru Români un raiu al moralității în care, cel puțin cu gândul, cu fantazia, ei doreau să intre. Poetii, închipuind mai vioiu fericirea, simțind mai tulburat prezentul jignitor, visau mai ales cu Florian. Așa visă și V. Cârlova.

Visul său idilic i se ivi într'un colț de țară fermecat de „multele versuri spuse cu jale“ ale păstorului. Din mitologia grecească — mijloc încă foarte iubit de concretizări convenționale — intră în idilă numai Eho, Oreada cea pedepsită să vorbească după alții; ea zace în loc ascuns și răspunde cu „suspineri de greutate“. Poetul intră milos în scenă; întreabă pe păstor de durerile ce are, și îl mângâie cu plăcerile naturii în care trăește; dar păstorul — numindu-l frate — îi răspunde ca un moralist consumat: Slava, cinstea, bogăția, puterea și, vorbă gravă, chiar adevărul, nu-l atrag; însă amorul îl chinuește; păstorița lui este departe; el trebuie să plângă; el trebuie să cânte „a tânguire“!

Păstorul întristat ne mai interesează astăzi numai ca indicație a regiunii idilice-etice de la care a pornit tânărul poet și de care el s'a depărtat repede: Un sâmbure de energie înăscută îl ridică spre alte regiuni mai puțin prielnice mascelor păstorești ale criticii sociale¹.

De-aici înainte Vasile Cârlova merge, paralel, în două direcții: Într'una are de călăuză pe Lamartine, în cealaltă pe Volney; și numai în *Marșul* oștirii este deplin independent. Faptul că în poezia lui Cârlova se pot dovedi influențele celor doi autori francezi este suficient să ne îndemne a-l închipui pe Cârlova, în anii aceștia: 1828—1830, ca cetitor sânguinos al literaturii franceze, care tocmai începuse a transforma gustul literar al României, ca tânăr care se pregătea pentru rolul de poet fruntaș al țării sale.

În direcția Lamartine cade *Inserarea*; în direcția Volney cad *Ruinurile Târgoviștei*; mai puțin influențate sânt *Rugăciunea* și *Marșul*.

Inserarea este a doua poezie, în care poetul nu cuprinde nici o notă streină de persoana sa, de ex. națională. Ca și Lamartine din *L'isolement*: *Souvent sur la montagne* sau din *Le soir*: *Assis sur ces rochers déserts*, și Cârlova s'așază: „Pă muchea cea mai înaltă“,

¹ *Păstorul* s'a publicat în 8 Mai 1830, în *Curierul românesc*, p. 64. Anton Pann l-a popularizat prin *Spitalul amorului*, vol. II, p. 104.

Singurătății încă petrecere de țiu.

În vale se desfășură peisajul: *ici, là, când, când*, la Cârlova
la care peisajul

Se 'ntunecă cu noaptea pe caru-i naintând.

Lamartine zisese:

Je suis dans le vague des airs
Le char de la nuit qui s'avance.

Prin idila românească trece iarăși păstorul. Privighetoarea-i
oprește pasul; poetul îi zice, grecește încă: filomela. Eho lucrează
și aici; și zefirul, care grecește însemnează întunecatul, apare și
la Cârlova tot întunecat: *ca umbra de frumos*, în versul rar:

Și pîntre franzi se plimbă ca umbra de frumos.

La Lamartine avusesem numai un *voyageur*, un trecător, a-
scultând clopotul unei biserici.

Apar stelele, apare luna:

Încet, încet și luna, vremelnică stăpână,
Se urcă pe orizon câmpiile albind

Orizon; accentuat ca în grecește: *ὄριζων*.

Se face noapte adâncă.

Poetul se adună în sine și ne dă, la strofele 6—7 din *L'iso-
lement*, o paralelă a cărei frumusețe se întrece cu Lamartine. Mai
sus am indicat straturile sufletești din care s'a alcătuit *Inserarea*:
cel mai vechiu, cel grecesc; cel mai nou, cel lamartinean; amân-
două confundate însă în desvoltări originale, asupra cărora nu am
mai stăruit. Bucata este o dulce contopire intimă din ele. Ea face
impresia unei construcții nesilite, firești, frumoase, în care deodată,
la capăt, poetul respiră adierea unui sentiment puternic, mlădiat în
versurile a căror frumusețe se poate întrece cu a lui Lamartine:

Dar ăstui suflet jalnic, lipsit de mângăere,
Odihnă, mulțumire nu-i pociu găsi de loc;
Oriunde veselie din inimă îmi piere;
Și ce aceea umblă fugar din loc în loc.

Ce caută, nu știe; dar simte că lipsește
Ființa care poate să-l facă fericit;
Și, neputând găsi-o, în vreme ce-o dorește,
În negura mahnirii mai mult s'a rătăcit.

Intocmai ca o luntre ce, slobodă pe mare,
Nu poate, de furtune, a mai găsi pământ;

Ce n'are nici nădejde că, poate d'întâmplare.
Cu vreme s'o arunce la margine vr'un vânt¹.

Rugăciunea lui Cârlova este și idolatrie, în sensul lui Schopenhauer, care eră de părere că, pentru a-și procura ușurarea prin rugăciune, omul, intelectul omului, a creat un Dumnezeu; dar și în sensul lui Isus sau Augustin, pentru care liniștea în Domnul este salvarea de neliniștirea inimii: Cu cât inima este mai bântuită de nevoile lumesti, cu atât mai mare-i dorul vindecării de suferința neliniștei, cu atât mai pasionată este, în suflete simțitoare, expresiunea rugăciunii. La Cârlova se mai adaogă, însă, și firea sa activă, vie, care-i dă energia procesului ce-l face lui Dumnezeu; se adaogă idealul național — sau: idealul egoismului național — pentru care poetul se zbate, cere, reclamă, vrea să stoarcă binele cu orice preț. *Rugăciunea* nu este a unui umilit, ci a unui energic răzvrătit de nedreptatea cursului lumii:

Nu cer prisoase sau nălucire;
Voesc *dreptate*; cer mântuire
Patriei mele, jalnic pământ.

Cu *dreptul* este, naltă ființă,
A fi în astă grea nepuință,
Acum s'ajungă așa de prost — ?

Cu ce *dreptate* pradă să fie,
Să tot încerce *sfânta urgie*,
Când în potrivă-ți ea n'a urmat?

Acesta-i un credincios care întoarce rolurile: el judecă pe idolul sau, când se întreabă: Dar cum a putut greși națiunea, când contra voinței Tale nimic nu se poate întâmplă²? Tu ai uitat dreptul ei; deci adu-ți aminte de ea; întinde mâna și o ridică iarăși și o înalță! Atunci — par'că poetul ar face o tocmeală — ea, nația, „în veci închine-și recunoștința“ ție, urmând voința ta. Dar altfel? Obscur strofele finale indică cotitura vremurilor, care însemnează poate, că și Domnul s'a întors iarăși spre națiunea română:

Dar ce să fie acea lumină
Ce sus se vede de focuri plină,
Și dimpreună un zgomot lin?

Dacă nu uităm că poezia a fost scrisă în 1828 și că, în acel an, singurul zgomot și foc îl aduceă, cu nădejdi bune, noul războiu ruso-turc, nu putem șovăi să interpretăm strofele finale ca o aluzie

¹ Inserarea, în *Curierul românesc*, din 29 Iunie 1830 și 9 Oct. 1839.

² Strofa 14 și 15.

reținută, foarte reținută, la războiu. Poetul simțea că realitățile politice sânt cu atât mai poetice, cu cât rămân mai mult acoperite de generalitatea cuvântului ales să le indice; de aceea aluzia este reținută.

Rugăciunea căreia plasticitatea de amănunte, totdeauna prezentă la Cârlova, i-a dat câteva figuri fericite, este, totuși, poezia cea mai puțin lirică a poetului¹.

La sfârșitul *Rugăciunii* scripise o nădejde. Nădejdea nu era trainică. Țara suferă. Poetul, al cărui patriotism crește ca o furtună, a cărui privire căută înzadar vreo scăpare, s'aruncă cu tot dorul său, cu toată setea de bine, de mântuire, de glorie, între zidurile Târgoviștei: *Ruinurile Târgoviștii* devin poezia lui cea mai susținută de o *singură* revărsare bogată de sentiment, care răsuflă lung. Am arătat aiurea raportul cu Volney². Aici vreau să scot la iveală numai bogăția și energia poeziei.

Ca niciodată până acum, Cârlova își concentrează bogăția de nuanțe în forme scurte, energice, care scutură, ca niște lovituri: Atributul cel mai adecvat se lipește de substantivul cel mai propriu și amândouă se tipăresc adânc în suflet. Din toate părțile curg: reflexiuni filosofice, chipuri poetice, sentimente, vin năvală spre ruinele pe care le luminează când într'un fel când în alt fel, producând un variat joc de momente bine alese. Pe rând, iată-le:

Un regret dureros începe³:

O ziduri întristate! O monument slăvit!
 În ce mărime 'naltă și voi ați strălucit,
 Pă când un soare dulce și mult mai fericit
 Își răvârsă lumina p'acest pământ robit!

Atât numai despre trecutul luminos! La ce mai mult? Saturn, zeul vremii, începe însă cu dărâmarea:

Da: în sfârșit Saturnu, cum i s'a dat de sus,
 În negura ultării îndată v'a supus!
 Ce jale vă coprinde! Cum totul v'a perit!
 Subt osândirea soartei de tot ați innegrit!
 Din slava strămoșască nimic nu v'a rămas;
 Oriunde, nu se vede nici urma unui pas.
 Și 'n vreme ce odată oricare muritor
 Privea la voi cu râvnă, cu ochiu așintător,
 Acum, de spaimă multă, se trage înapoi:
 Îndată ce privirea îi cade drept pe voi.

¹ *Rugăciunea* s'a publicat în *Curierul românesc* din 4 Sept. 1839.

² În lecția despre *O noapte pe ruinele Târgoviștei* de Eliade.

³ Rog pe cetiter să cetească încet, fixând clar, până în fund, cuprinsul fiecărui cuvânt.

Versurile nălucesc un colos negru, întăciunit de vremuri; și în jur pământ necălcat de picior de om; o groază: Regretul lin a făcut loc durerii.

Groaza o scade o sclipire de plăcere filosofică; este al treilea capitol al rapsodiei:

Dar însă, ziduri triste, aveți un ce plăcut,
Când ochiul vă privește în liniștit minut:
De milă îl pătrundeți, de gânduri îl uimiți.
Voi, încă în ființă, drept pildă ne slujiți
Cum cele mai slăvite și cu temei de fier.
A omenirii fapte din fața lumii pier;
Cum toate se răpun, ca urma, îndărăt,
Pe aripile vremii de nu se mai arăt;
Cum omul, cât să fie în toate săvârșit,
Pe negândite cade sau pierе în sfârșit.

Filosofie nu-i, însă, singura legătură caldă dintre poet și ruine;
sila de palatele inutile ale prezentului îi duce inima mulțămîtă spre
ruinele care-l alină:

Eu unul, în credință, mai mult mă mulțumesc
A voastră dărâmare pe gânduri să privesc,
Decât zidire 'naltă, decât palat frumos,
Cu strălucire multă, dar fără un folos.
Șntocmai cum păstorul ce umblă pe câmpii
La adăpost aleargă când vede vijălii,
Așa și eu acuma, în viscol de dureri,
La voi spre ușurință cu triste viu păreri.

Printre dureri și întristări se ivește nădejdea; spusă scurt:

Nici muzelor cântare, nici milă voiu din cer;
O patrie a plânge cu multă jale cer.
La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
Voi santeți de cuvinte și de idei izvor.

Scurt; căci realitățile neliniștitoare se apropie iarăși. Ele nu lasă pe poet să închidă ochii, ele prefac nopțile în meditațiuni dureroase, foarte pesimiste:

Când zgomotul de ziuă înceată preste tot,
Când noaptea atmosfera întuneca de tot,
Când omul de necazuri, de trude ostenit
În liniștirea nopții se află adormit,
Eu nici atunci de gânduri odihnă neavând,
La voi fără sfială viu singur lăcrămând
Și de vederea voastră cea tristă însuflat
A noastră neagră soartă descoper nencetat,
Mă văz lângă mormântul al slavei strămoșești
Și simț o tânguire de lucruri omenesti;
Și mi se pare încă c'auz un jalnic glas
Zicând aceste vorbe: „Ce, vai! a mai rămas
Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,

Când duhul cel mai slobod cu dânsa a căzut!...
 Acest trist glas, ruinuri, pe mine m'a pătruns
 Și a huli viața în stare m'au adus...
 Deci primiți, ruinuri, cât voi vedea pământ,
 Să viu spre mângâere, să plâng p'acest mormânt,
 Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
 Căci la vederea voastră se simte spăimântat.

Am citat toată poezia. Din ea lipsesc numai versurile șterse de cenzură, indicate cu puncte. Acestea descopereau, de sigur, actualități vinovate, cauze moderne ale negrului pesimism, de care abia ici și colo se dezbracă, pe câte puțin timp, poetul¹.

De-odată *Marșul* oștirii schimbă toată atmosfera. O aurora politica surâdea fărăi. Toată țara se umpluse de credință, de nădejde. Tânăra armată națională deslănțuise multe suflete din vechea sclăvie a orgiei sau a *spleen*-ului: Cine deprinde arma, crește mai întâiu în fața conștiinței sale. Cârlova vedeă însă complet: El vedeă și Europa privindu-ne, așteptând:

Deci la arme dați năvală,
 Și la rând eșiți cu fală,
 Corbul, iată, s'a nălțat!

Deci cu dânsul înainte — !

Pe câmpia românească, o tăcere, până când?
 Până când, de arme plină, să nu sune când și când?
 Și p'a căria lungime
 Să nu iasă cu iuțime
 Cetile mereu la rând?

Această nouă rōire de mulțimi românești însemnă reînvierea ostășimei vechi, țărănești. Roirea lor o privesc strămoșii deșteptați din mormânturi:

S'umbrile în veci făcute
 Stau cât colo nevăzute,
 Privind corbul înălțat.

În sfârșit poetul s'a încălzit de-o fericire, *singura* de care a avut parte și noroc pe acest pământ:

¹ Ruinele — s'au publicat în 20 Martie 1830. *Albina românească* din 1830 le-a reproduș indată (p. 116). S'au popularizat prin școale, chiar traduse, în *Dialoguri francezo-românești pentru tinerime* din 1846, lași (T. Co-drescu?). Lui D. Bolintineanu nu-i plăcu forma; rimele masculine erau prea multe; nu-i plăcea nici rima în *it*, repeșită de 4 ori (fericit, robit, perit, innegrit); dar fondul îl eră și lui strălucitor (*Albina Pindului*, I, p. 122). Compară însă și apostrofa lui N. Bălcescu în *Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă Viteazul!*

Ce privire dulce mie! Steagul fâlfâie în vânt,
 Armele lăcesc veri unde, slava țese din mormânt,
 Tinerimea îndrăzneată
 Mândră, falnică, măreață
 Ușor calcă pre pământ.

Ușor-ul acesta este cea mai simplă și cea mai simbolică expresiune a sprinteniei cu care nu numai oastea, ci toată lumea românească începui a se avânta spre viitor¹.

Traducerea micii epopei grecești *Ero și Leandru*, din Musăos — poezie plină de simțire și spirit — de pe la începutul sec. VI și a *Zairei* lui Voltaire caracterizau momentul în care V. Cârlova trecea la lucrări *întinse*, retezate crud de moartea sa.

Pe Cârlova nu-l vor uita niciodată Români: La mormântul geniului tânăr, în vecii vecilor, nu se usucă lacrimile².

P. S. Popularitatea lui Cârlova i-a susținut-o, în pături largi, colecția *Dorul*, ediția IV, p. 65; ed. VII, p. 146; iar prin școale toate manualele, începând cu *Lepturariu* lui Ar. Pumnul (vol. III) și sfârșind cu toate cele moderne.

O gazetă nemțească l-a tradus în București: *Bukurester Deutsche Zeitung* din anul 1845, p. 26.

Un caietel cu patru poezii de el însemnează *Creșterea* colecțiilor Academiei (II, 91): Caietelele acestea erau obicinuitele copii care circulau.

Din scrierile ce i s'au dedicat, afară de cele citate, se mai pot ceti: Pantazi Ghica, *O lacrimă a poetului Cârlova* (1858); D. Bolintineanu, despre Cârlova, în *Albina Pindului* (1868) p. 122—123; G. Bogdan-Duică, în *Sămănătorul* din 25 Sept. și 2 Oct. 1905; și în *Biblioteca scriitorilor români*, a „Minervei”, volumul: N. Nicoleanu, C. Stamati, V. Cârlova (1906), p. 133—134.

¹ *Marșul* s'a publicat în *Curierul românesc* din 11 Oct. 1839. Ca formă, *Marșul* l-a satisfăcut pe D. Bolintineanu mai mult (*Albina Pindului* p. 123). La prilejuri a mai fost retipărit, de ex. în 1877 în *Resboiul* (13 Sept.); în *Timpul* (No. 209), unde se afirmă că este publicat exact de un contemporan al poetului; și în *România liberă* din 4 Sept., dintr'un manuscript comunicat de Dimitrie Jarču.

² *La moartea lui Cârlova* de I. Eliade Rădulescul este o poezie scrisă cu imprumuturi din Lamartine. Vezi și *Cununa lui Cârlova* de Iancu Văcărescu

C. FACA.

(Lecție ținută în 20 Martie 1920).

Colegului Dr. N. Drăganu

Știrile despre întâia Faca întâlniți în documentele Munteniei nu sânt măgulitoare pentru purtătorii acestui nume, azi, totuși, simpatic: Oameni de casă, slugi; la un Suțu-Vodă, deci slugi grecești ai unui Fanariot îi numesc, la 1810, boierii — cei mari, într'o epocă în care boierimea mică, spre supărarea celei mari, râvnea la posturi înalte ¹.

Slugă la Mihaiu Suțu-Vodă ² a fost acel Faca de-a cărui îndrăzneală se tem boierii care-l denunță lui Beaupoil St. Aulaire și despre care St. Aulaire scrie lui Cușnicof, guvernorului rusesc al țării ocupate de armatele țarului.

La 1793 întâlnim un Ioan Faca ispravnic, care îngăduie slugilor sale, la târgul Slatinei, o sumă de abuzuri care sânt curate escrocherii. Același Faca are datorii către un Rus — este vorba de 500 taleri — pe care nu se grăbește să le plătească; dar, altfel, el făcea opoziție și era francofil, la 1798 ³.

Acesta trebuie să fie acel Ioan Faca pe care, la 1804, domnul țării C. A. Ipsilante îl surghiunește la Sinaia, deși, din cauza lăcomiei, ispravnicul falsificator, hoț, dar francofil, cum nu era Vodă, ar fi meritat să-i taie capul; având femeie și copii, Vodă îi dăruiește zilele și îl trimite numai în fiare, la Sinaia ⁴.

Se pare că pedepsitul de mai sus este clucerul care la 1811, Sept. 3, era mort ⁵. Vel clucer fusese el de pe la 1810 ⁶.

Originele familiei fac, deci, impresie rea.

Însă omul, familia se potrivește țării, în proporția în care, petrecând în ea, se naționalizează; și în curând întâlnim un Faca,

¹ Memoriile Academiei, vol. XXXII, p. 217—288, în art. *Arhtvele Chișinăului*.

² Domn, cu 2 intreruperi, între 1783—1802.

³ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800—1833 (1893), p. 402 și 243.

⁴ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, t. XI, d. 482—483.

⁵ *Loc. cit.*, p. 715.

⁶ Memoriile Academiei, t. XXXII, p. 284.

despre care aflăm numai știri bune. Acesta este Manolache sau Emanuil, care, pe la 1836, eră ocârmuitor în Câmpulung, unde institutor eră D. Jianu, un om distins, unde ocârmuitorul dase zor să-i clădească acestuia și orașului o școală bună, deschisă la 8 Sept. 1836 cu *Cântarea Dimineții* de Eliade ¹. De la Muscel, Emanuil, care aveă rang de serdar, a fost trecut, în aceeași slujbă, la Ilfov, la București ², în locul D-lui al doilea postelnic C. Faca. În 1848 Manolache Faca a fost prefect la Râmnicul-Sărat.

Un alt Faca, Constantin, acesta clucer, mort în 1831 avuse două moșii: Făureii și Cociovenii din Ilfov ³. Acesta a fost tatăl poetului.

Pe la 1830—1840 Facaștii sânt deci bine instalați în slujbe și moșii; iar către Ruși nu mai au datorii în taleri, ca „sluga“ lui Suțu, ci, precum vom vedeă, numai de cele morale sau — tot imorale? Ei ajung și în parlamentul țării, în Adunarea obștească, devin legislatori. În 1841 — în această Adunare șade și Emanuil (din partea Buzeului), și Constantin, poetul (din partea Ilfovului). Așa iute se urcă, pe atunci — în vieța de stat, neamul grecesc în țara românească! Facaștii se urcară și mai sus. Fratele Domnului țării, Mihail Ghica, eră cumnatul poetului, a cărui soră, frumoasă și deșteaptă, eră, deci, cumnata principelui Alexandru.

Mihail Ghica eră — de la 1831 — vornic de țara de sus, întâiul vornic ⁴. M. Ghica eră un om cu multe cunoștințe, zice I. Samurcaș ⁵. Se pare că încă de pe la 1818 el prelucrase un dicționar geografic francez de Vosgien (?), în grecește ⁶. Manuscrisurile lui de dicționare greco-române le cunoștea și Eliade ⁷. Arheolog diletant, dar pasionat eră; *Curierul* lui Eliade ținea socoteală de excursiile lui arheologice ⁸. Doi ani mai înainte, în 1835, el întocmise chiar muzeul de anticități din capitală, recrutând ca conservator al muzeului pe pictorul Wallenstein ⁹. Drept este, însă, că atunci când a fost vorba ca și tezaurul de

¹ Raportul lui C. N. Rucăreanu în *Muzeu național* din 23 Sept, același an.

² *Almanahul Statului*, 1837 și 1838 (p. 97)

³ *Curierul românesc*, 1831, p. 289

⁴ *Curierul românesc*, p. 4

⁵ În prefața la *Biblioteca română-istorică*, 1839.

⁶ Dr. C. Iken, *Leukothea*, II, p. 189

⁷ *Curier de ambe sexe*, vol. IV, p. 61.

⁸ Anul 1837, p. 181 și urm.

⁹ *Almanahul Statului*, 1838, p. 252.

la Pietroasa să intre în muzeu — cu greu i l-a dat preacinstiului Petrache Poenaru ¹. Mihail Ghica concepuse chiar și ideea unei universități românești, cum ne spune, de sigur C. Boliac, în ziarul său ². Toate interesele acestea intelectuale îl fac simpatic pe marele vornic, prezident al sfatului administrativ, cavalier etc., căruia nu trebuie să-i uităm nici meritele câștigate prin sprijinirea tuturor școalelor. Totuși, M. Ghica eră o mediocritate, mai ales morală.

Însă palatul lui eră un loc potrivit de studiu pentru C. Faca, poetul.

Cu ajutorul acestui cumnat, C. Faca trecu ușor la palat, unde Alexandru D. Ghica se instalase din 1834.

Streinii spun că curtea lui Al. D. Ghica eră abjectă ³. Consulul francez regretă că, din nefericire, Domnul are o familie numeroasă, în care scandalul și licența sânt zilnice și care-i atrage, prin aceasta, o mare desconsiderare ⁴. La acest scandal luă parte și frumoasa Catinca, sora poetului, soția lui Mihail Ghica, care eră, altfel, o femeie învățată ⁵, o femeie care știu să-și câștige chiar o influență efectivă asupra politicii externe a Domnului, cum ne spune chiar fiica ei, Dora d'Istria ⁶.

Domnul eră, drept vorbind, și creațiunea ei, dacă nu chiar numai a ei. Consulul francez din București cunoștea și semnală guvernului său aventura amoroasă a gen. Kisseleff cu Catinca M. Ghica ⁷. Iar publicistul francez al partidului național, Félix Colson, spune același lucru, în cartea sa de la 1839, despre țările românești ⁸. După Colson, Kisseleff ar fi cedat chiar foarte ușor spiritualei greco-române ⁹!

¹ Al. I. Odobescu, *P. Poenaru*, p. 17

² *Trompette Carpaților*, 1869, No. 786, p. 3142.

³ M. de L *** *Coup d'oeil sur l'état actuel de la Valachie*, Paris, 1835.

⁴ Vezi și *Anul 1848 în principatele române*, vol. I, p. 3, despre soția lui Mihail Ghica.

⁵ *Revista nouă*, II, p. 161.

⁶ În *Gli Albanesi in Rumenia*, 1873, p. 441.

⁷ 1835; generalul este: *l'âme de toute cette combinaison en Valachie, à cause d'une intrigue amoureuse avec la belle soeur du Prince*.

⁸ *De l'état etc.*, p. 52-56.

⁹ În schimb, Smaranda Ghica, soția altui frate, a lui Alecu Ghica, eră o întrupare a idealului feminin vechiu-român. Necrologul lui I. Brezolanu, în *Curierul românesc*, 1842, p. 45. Alecu eră șeful departamentului financiar. A treia femeie faimoasă a familiei eră Maria Văcărescu, soția spătarului Const Ghica, care, despărțindu-se, deveni Doamnă, măritându-se, după un mare scandal, cu prințul domnitor G. Bibescu.

Pe la 1836—1838 familia aceasta eră judecată aspru de opinia publică a celor buni. Trei frați: Banul mare Mihaiu, vornic din lăuntru, Spătarul mare Constantin, șeful oștirilor și Postelnicul mare Alecu, șeful finanțelor, ocrotiți de fratele lor, Domnul, făceau (1838) administrație rea și demoralizătoare. Scrisoarea de la 1 Ianuarie 1839 a lui Șt. C. Golescu către A. D. Ghica, Domnul, este glasul judecății citate¹: Guvernul pierduse orice ascendent asupra spiritului public; guvernul însuși nu respectă demnitatea omenească, nici măcar în armată, unde de ex. s'a văzut un ofițer aprinzând felinarele la poarta marelui Spătar; acum, în oaste, tinerii nu mai intrau pentru patriotism, ci pentru leafă. Șt. Golescu atacă direct pe frații Domnului. Și-i spune, de ex., că M. Ghica a greșit rău luând înapoi o femeie, pe soția sa, care greșise cu alții.

Curtea eră, de sigur, deplin compromisă, orientală.

Iată care eră atmosfera, în care relațiunile familiare, înru-dirile, îl chemau pe poetul Faca, să respire; iată care eră țara, pe care o generație tânără, din care și Faca făcea parte, se pregătea s'o ridice.

Acum se va înțelege deplin de unde au ieșit versurile lui Faca despre *Ministrul*, care, foarte vesel, îl întâlnește deunăzi și-i spune că censura se va ridica:

Numai toți ai Stăpânirii să nu fie supărați,
Precum și judecătorii și ceilalți ampoliați;
Divaniții iar de obște; dejurstașii iarăși toți:
De nimeni din cei din slujbă niciodată să nu poți
Să scrii ceva de dânsii...
Poți să scrii de calicime, ca de proștii răposăți,
De femei fără protecții și de toți cei scăpătați...

Acum se va înțelege *Blestemul lumii*, o naivă, dură expresie a scârbei de lume, care se sfârșește cu dorința:

În loc de-oameni, vie draci,
Să răsufle ăst pământ!

Pe Ecaterina Faca-Ghica a cântat-o Eliade, care, preamărind pe Dora d'Istria, nu poate găsi (1846) laudă mai mare decât:

E ca mă-sa de frumoasă,
S'o vezi, soro, n'o mai uți!

Afară de Dora d'Istria, mai avem, ca derivare literară din acest neam, pe Adina Olănescu,

¹ A publicat-o C. D. Aricescu, în *Corespondența capilor revoluției*, broșura II, p. 9 și D. A. Sturza, în *Anul 1848 etc.*, p. 1.

Ce scârbă morală trebuie să fi simțit el, pentruca să crează că pământul ar fi mai ușurat, dacă în locul oamenilor, l-ar împopula dracii!

Se pare că sufletul lui Făca a suferit mult, în familie și în țară. Pentrucă tot ce știm despre el ni-l arată om simțitor, om drept, om iubitor de înaintări naționale, care întârziiau, om destinat suferinței. Dar el nu era o fire combativă. Pe cei mari, pe dracii vieții publice, i-a combătut în Adunare, însă — delicat, nu la locul întâiu, nu cu cel mai tare glas. Pe cei mici într'o satiră blândă, zimbitoare; și într'o comedie tot atât de zimbitoare.

Despre aceste voiu spune încă un cuvânt, întemeiat însă pe cunoștința vieții lui C. Făca, despre care nici o biografie nu s'a scris, despre care avem însă știri suficiente.

Biografia:

Dacă în 6 sau (?) 7 Martie 1845, când a murit, C. Făca a fost de 45 de ani, el s'a născut la anul 1800¹.

Dacă Eliade îl laudă pe Făca și pe Balăcescu ca elevi ai școalelor vechi, ei sânt un rod bun al lor, rod bun de opus literaturii proaste care acum, pe la 1860, se gazetăreă². Bănuesc că C. Făca va fi trecut și pe la Sf. Sava, unde a putut vedea, ca tânăr de 18 ani, pe G. Lazăr, pe Eliade.

Pe la 1834 el era membru al Societății Filarmonice, deci membru câștigat luptei pentru refacerea politică și culturală a patriei sale³. Tendințele Societății Filarmonice l-au îndemnat să scrie și comedia sa, care s'a și reprezentat în București (poate întâia oară) în Noemvrie 1835⁴.

În 1838, într'un an de luptă politică serioasă, el reprezintă, în Adunare, Ilfovul.

În Adunare, ca membru în comisia „finanțială“, cum i se zicea atunci, C. Făca este om de inimă: Se aflase că sânt copii săraci cari nu-și pot cumpără cărți de școală, „faptă vătămătoare luminării obștești“, zice și el, zic și soții lui din comisie: Ioan Fălcoianu, Manuil Băleanu, C. Filipescu, I. Câmpineanu, Iancu Roset; ei propun, deci, ca mai bine să se facă economii la cancelarii, decât să lase pe copii fără cărți⁵.

¹ *Curierul românesc*, din 9 Martie 1845, p. 77, 81.

² Prefața la Balăcescu, p. 82.

³ Eliade, *Equilibru*, p. 80.

⁴ *Gazeta teatrului național*, 1835, p. 20.

⁵ *Analele parlamentare*, anul VIII, p. 252—254.

În lupta pe care Adunarea de la 1838 o ducea contra Domnului, contra rudei sale, C. Faca eră în opoziție, alături cu aceiași șefi, numiții de mai sus. Consulul francez îl cită și pe C. Faca printre spiritele conducătoare ale opozițiunii¹.

Lupta contra lui Al. Ghica a avut ca urmare destituirea Domnului. Destituirea a urmat după o „doleanță“ a Adunării, pe care o scrisese G. Bibescu, Doleanța aceea, din 14 Februarie 1842, este iscălită și de Faca.

În 1843, anul alegerii lui G. Bibescu ca Domn, Faca este tot membru al Adunării.

În timpul din urmă al vieții C. Faca a fost procuror la secția I a înaltului Divan².

La îngroparea lui C. Faca s'au ținut două cuvântări: au vorbit C. Boliac, C. A. Rosetti; alta o preparase Eufrosin Poteca, dar n'a rostit-o³. Cuvântările îl descriu ca om plăcut, amabil, ca reprezentant vrednic, ca slujbaș bun, exact, activ, ca bun scriitor.

Pe patul de moarte, trist, el își asemănă viața sa cu a tatălui său: „Potrivită mi-a fost soarta cu a tatălui meu; și el a murit primăvara, în vârstă de 45 de ani, clucer mare și în toate împrejurările ca și mine“.

Îl răpusesese o peripneumonie.

Prietenii plângeau acum pe „acel Faca, ce le făcea bucuriile lor, când eră în mijlocul lor, care știa atât de bine a câștiga inimile lor, a-i încântă cu naivitățile sale“ (Boliac).

Mica-i operă, care-i va asigura pomenirea în orice istorie literară românească, este comedia *Franțuzitele*.

Argumentul că *Franțuzitele* n'au putut să fie scrise la 1833, deoarece franțuzismul nu pătrunsese încă atât de adânc, încât să producă tipuri ca cele două domnișoare, cade în fața șirei pozitive că piesa s'a reprezentat la 1835. Totuși adaog câteva considerații despre acest argument al d-lui N. Iorga.

În provincie, limba franceză înaintase mai încet. În Craiova de ex; până la 1829, limba franceză nu se propusese în școale. În acel an cavalerul Scarlat Roset, elevul lui G. Lazăr, a introdus-o în școala de la mănăstirea Obedeianului. Profesorul a fost Laplace⁴ însă în capitală procesul eră bine înaintat. La 1822

¹ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 700.

² *Almanahul Statului* pe 1844, p. 82.

³ *Curierul românesc*, 9 Martie 1845. Nr. 21; și 12 Martie.

⁴ *Curierul românesc*, din acel an

Lejeune făcea experiența că, în capitală, toți boierii înțelegeau și vorbeau franțuzește; oricât de puțină educație ar fi avut, ei puteau să întrețină o conversație. Peste douăzeci de ani, diplomatul Édouard Thouvenel¹ era mulțumit că limba franceză devenise chiar bază a învățământului și că ideile franțuzești înaintază în țară: *nos idées se font jour avec notre langue*.

Între 1820 și 1840 se molipsiseră și clasele inferioare. Eliade însuși este martor că, în aceste clase, pe la 1833, fenomenul franțuzirei era „în miniatură” și „foarte rar”; și că pe-atunci „numai *chirașitele* vorbeau acest jargon româno-francez”².

„Chirașite” sânt prețioase ridicule, explică Eliade în prefața la Faca. *Prețioasele* le-a numit, la 1833, și Faca, imitând pe Molière. Într’un manuscript al Academiei piesa se numea însă și *Comodia vremii*³. *Prețioasele* erau ale vremii.

Rămâne deci, și din acest punct de vedere, necontestată data 1833, care se poate întări și altfel. În scena a 2-a a actului II se vorbește despre Diupor: *la vezi, mamă, niște pasuri care m’a învățat Diupor*. Diupor era, la 1833/34, maiestru de danș al Școlii filarmonice, pe care Eliade îl laudă, în cunoscutul său discurs din 29 August 1834, la întâiul examen al școlii⁴.

Cuprinsul piesei: Coconul Ienache, boier de mahala, sătul de coconăși militari, franțozoaică, ceaiuri, bon-ton și pălării, dă poruncă ca nimeni să nu-i mai turbure casa. Dar Elenca și Luxandra, franțuzitele, nu ascultă. Ci se sfătuesc așa⁵.

Elenca

Ascultă, ma șer Luxandră, aș vrea să mă plimb pă Pod,
Ș’apoi să stau cu caleașca la Madam marșand de mod.
Voiu să-mi fac o pălărie cu blonduri și an velur.
Căci îmi vine a merveliu cu boaoa de samur.

Luxandra

În jurnalul după urmă e ceva deosebit:
D’abor o demoazelă, când se află an vizit,
Este de bonton la modă să aibă capot deschis,

¹ *La Hongrie et la Valachie*, Paris, 1840, p. 224. — Thouvenel a cunoscut și pe C. Faca, p. 345—349.

² Prefață la *Poezii inedite*, p. 279.

³ M-ptul 2505.

⁴ D. C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, II, 1898, p. 35. — Cunoscând târziu (1923) ediția d-lui V. Vârcol, văd din ea că însuși Faca i-a scris data: Aprilie, 1833. Profit de prilej să recomand textul publicat de d. Vârcol.

⁵ După ediția Vârcol.

În mână cu portofeliu și cu baiader închis.
Iar când mergem la plimbare, voale verzi ne trebuiesc,
Ba de soa și botine ca 'n jurnalul franțozesc.

Elenca

Ah! ma șer, să-mi vezi mantela, mai sublim, mai lucru fen,
O dublura 'nfricoșată și fața amur san fen,

Luxandra

Și-a mea nu este urită, am ales o samoa.

Mariuța

S'o mai slăbiți, ar fi bine, din dublură și rețea,
Că boieru nu glumește.

Luxandra

Ce visează? Ke! idé?
Ma șer, unde mi-e lorneta că nu-ș cine trece a pié.

Elena

Este monsieu Dumitrache și încă c'un ofițer,
Prea galant, cu epoleturi, zău că nu e urițel.

Mariuța (singură)

Lucru vrednic de mirare, par'că ar fi un făcut,
li vezi cum să face ziua, te-apucă în așternut;
Par'că ar dormi pe poduri, cum deschizi, de ei să dai.
Are dreptate boieru, ăștea sânt niște crai.
Iar ele dușmance casei! n'au minte nici d'o pară,
S'or mai mărită și ele, când mama s'o deșteptă!

Dumitrache, ofițerul Panaiotache și căpitanul Simion vin spre ele, fac o vizită și sânt invitați la ceaiu. Dumitrache, care rămâne după ce ofițerii pleacă, declară amor Elencei afectate, care nu se tulbură de prezența Mariuței, cu ochi isteți, care ține cu boierul și cu colegul de serviciu, cu Stan al ei; ca și ea, Stan critică tot sănătos, în scena următoare cu Dumitrache.

În actul al II-lea cei doi mahalagii: Ienache și Pavel continuă critica bătrânească. Abia ies însă și vin fetele, vine mama lor, cocoana Smaranda, Mariuța. Cocoana Smaranda e copleșită:

Apoi le-am școs și la clupuri, la masche, la nobil bal.
Și-acum vor să mai învețe cum să 'ncalce pe cal.

Tocmai sosesc Simion și Panaiotache; dar peste ei vin Ienache și Pavel. Învârtind ciubucul amenințător, Ienache silește

pe ofițeri să se retragă cu nădejdea, totuși, că... „măine să mai venim”. Ienache triumfă ¹:

Pas' de dormi, pas' de te culcă, plin de venin și necaz!
 Dar de-or pofti *soarele*, să vie, de au obraz.
 Fie 'n viitor, la lume, de pildă cașcioara mea:
 Aib'o 'n veci ca de oglindă cine-a voi să se iea
 După smorfuri d'alde astea —

Acțiunea nu are nici o pretenție. Comical il constituie diformarea pseudo-culturală a tinereilor mahalagioaice și stilul lor macaronic, printre care se străvede însă inima bună a fetelor care, la adecă, se supun autorității târziu-resuscitate a părintelui.

Subiectul eră, însă, *românesc*; și aceasta i-a dat importanță. *Franțuzitele* erau un pas înainte spre crearea comediei românești, care abia peste câțiva ani, peste vreo zece ani, ne aduse pe C. C. Iorgu de la *Sadagura* (1844), de V. Alecsandri, adevăratul început al comediei noastre.

Comedia lui Facă s'a dat în cursul vremii de multe ori. Mai încoace eu am găsit-o, chiar la 1884, dându-se la teatrul Orfeu, cu actorul Hagiescu², dar scoborită alături de farse ca *Găgăuții și Tot în halat!*

Cui i s'ar părea că proporțiile mici ale scriitorului Facă nu justifică o lecție atât de amănunțită, îi spun că orice epocă literară se poate judeca cu atât mai bine, cu cât mai amănunțite sânt cunoștințele despre toți scriitorii epocii: Nici o vieață literară nu este atât de săracă, încât să nu lămiurească câte ceva din marele complex al culturii naționale, a cărei cea mai proprie și mai caracteristică floare este literatura.

¹ La Vârcol, curios:

Dar dori pofti soarele să vie de au obraz;
 apoi, că în original, fără corecturile lui Eliade, păstrate în text:
 Slujească 'n viitorime lumii pildă casa mea
 Aib'o 'n veci într'o vedere cin'o voi să se ia
 După fleacurile lumii.

² Ziarul *Răsboiul* din 29 Sept. și 7 Oct.

GRIGORIE ALEXANDRESCU.

I.

BIOGRAFIE

(Lecțiune ținută în 22 Martie 1920).

*Colegului Vasile Bogrea,
huh sfātuitor literar.*

Acum douăzeci de ani am publicat, în *Convorbiri literare*, despre Gr. Alexandrescu, un studiu care, pot spune, a fost rodnic: Pe temeiul lui și-a scris d. E. Lovinescu studiul său, pe care-l veți ceti, și Em. Gârleanu ediția sa, pe care vi-o recomand ca cea mai folositoare. Alături de aceste cetiri veți așeză apoi informațiile ce vi se vor da în două-trei lecțiuni, care, din fericire, se pot completă cu interpretările pe care on. mieu coleg Dr. I. Paul le desvôaltă, tocmai acum, în seminarul său, în care discutați pe Alecsandrescu¹.

Câte ceva nou și câteva păreri care mă deosebesc de d. E. Lovinescu le veți găsi motivate în aceste lecții, de asfă dată sumare.

Voiu începe cu biografia poetului, desvôltând, însă, numai părți mai puțin studiate în scrierile de până acum.

Despre tatăl lui Alexandrescu ar fi de cercetat, dacă el nu este cumvă identic cu Mihaiu Lixăndrescul, biv 3-lea vistier, care, în Ianuarie 1808, eră condicar al județului Dâmbovița, deci mic slujbaş². Poetul iscălia Gr. M. Alecsandrescu.

Mama lui Gr. Alexandrescu eră Maria Fussea, sora lui Nicolae Fussea; din acestă se născură: Elisabeta, măritată cu prof. Mihail Drăghiceanu, Hristache, deputat în divanul *ad-hoc* la 1857 și Constantin, fost prefect și deputat; ea și ei erau așadar verii lui Gr. Alexandrescu³. Fuseștii erau neam de boieri mici, ca și Alexandreștii.

¹ E. Lovinescu, *Viața și opera lui Grigorie Alexandrescu*. București. „Minerva”, 1910. — G. Bogdan-Duică, *Despre Grigorie Alexandrescu*, în *Convorbiri literare*, XXXIV, 1900, p. 746 și urm.

² De el pomenește V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800—1830, t. II sau t. IX, p. 222.

³ Virgiliu N. Drăghiceanu, *Întemeierea școalelor din Romani și Dâmbovița*, București, 1914, p. 24.

Și Alexandreștii erau, ca și Fuseștii, o familie numeroasă. Despre ea a vorbit Pantazi Ghica arătând că poetul avea cinci frați¹.

Anul nașterii poetului nu-i sigur: 1812, 1810² ori — și altul? În 6 Martie 1832 Alexandrescu eră abia de 18 ani³; însă 1832—18 = 1814! Când I. Ghica, care l-a cunoscut la 1831, afirmă că la vârstă de 17 ani Alexandrescu cetise toți clasicii francezi — eu cred că la 17 ani, deci la 1831, l-a cunoscut Ghica — el dă sprijin afirmațiunii lui Eliade, pentru că 1831—17 = 1814! Chestia anului nașterii rămâne încă deschisă. S'ar putea să fi fost 1814.

La București Alexandrescu a venit ca să *continue* studiile sale. Unchiul său, părintele Ieremia, l-a adăpostit la pensionul lui I. A. Vaillant, în primăvara anului 1831, când Sf. Sava încă nu eră deschis⁴.

La stat I. A. Vaillant a fost angajat abia din 1 Maiu 1832. Acum pensionul lui eră anexat Sf-tului Sava.

Profesorii de la Sf. Sava erau: Eufrosin Poteca, Ion Popp, Gh. Ioanid, G. Popp, C. Măroiu, S. Marcovici, I. Genilie, Al. Popp, Petrache Poenaru. Toate studiile superioare erau: patru limbi (grecească veche și nouă, franceză, slovenească), istorie universală și pravila!

Să recunoaștem: Dacă, în *Ingratul*, Eliade îi spune lui Alexandrescu că la Sf. Sava nu s'a ținut de carte, că nu a învățat nici legile cursului special, care ținea trei ani — adică: pravila, la care profesor eră C. Măroiu, om de la care se putea învăța — și dacă Alexandrescu îi răspunde că nu prea are ce să 'nvețe, că lui îi trebuie filosofie, care nu se află în Sf. Sava, trebuie să-i cam dăm dreptate lui Alexandrescu: Pentru el, la înălțimea la care se află, în Sf. Sava nu erau maștri suficienți⁵.

¹ În romanul *Un boem român* (1861), p. 8, 329.

² Lovinescu p. 13. Vezi și necrologul din *Convorbiri* XIX, p. 796.

³ *Curierul românesc*, 1832, p. 47

⁴ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, I, p. 137—138.

⁵ Cursul de legi, la care Eliade face aluzie în *Ingratul*, și la care Alexandrescu nu a stăruit, s'a anunțat din 1831 pentru viitorii judecători. *Curierul românesc* din acel an, p. 108.

Poetul se aruncă, deci, în lecturi particulare numeroase.

Dacă memoria lui I. Ghica nu se înșală, în 1831, când Alexandrescu intră în școala lui Vaillant, acesta știa pe de-a-rostul pe Anacreon; recită scene întregi din Sofocle și Euripid, cetise pe Xenofon și Tucidid; cetise pe toți clasicii francezi, recită scene întregi din Fedra și Andromaca lui Racine.

De unde atâta carte?

Poetul cetise mult „în podul casei la Mitropolie“, zice Ghica: acolo se aflau vreo mie de volume, adaoge biograful. Vor fi fost și mai multe, deoarece Mitropolia iubise literatura, mai ales când mitropolii erau Greci culți și literatura cumpărată — grecească.

În București erau pe-atunci două biblioteci: la Sf. Sava și la Mitropolie. Când mitropolitul Ignatié, originar din Mitilene, a cumpărat de ex. bogata bibliotecă a lui Sonnini de Manoncourt, el a dăruit cărți Sf-tului Sava, dar va fi oprit și pentru Mitropolie¹. Dacă aici cărțile ajungeau și în pod, câte un Alexandrescu le găseă și acolo! De aceea, la 1832, regulamentul școlar muntenesc hotărâ ca pentru Sf. Sava să se ia cărți de la *Mitropolie*, episcopii și mănăstiri². Alexandrescu a putut chiar să asiste la vreun astfel de transport, merit să contribue la întemeierea *din nou* a bibliotecii Sf. Sava, reinstalată la 1836 și îmbogățită, până la 1838, cam până la 10000 de volume³.

Așadar: Mediul bibliotecăresc există și la Mitropolie, și la Sf. Sava, între care circulă poetul Alexandrescu.

Dar eu cred că pentru a ceti atât de mult cât cetise poetul, „școala inimii și a spiritului“ (I. Ghica) nu este de ajuns. Trebuie și o pregătire inițială, pe care eu o datez — din Târgoviște. În primăvara anului 1831 Alexandrescu cetea; în toamna lui 1830 venise — *poate* — din Târgoviște; puțința de a ceti literatura serioasă arătată nu se câștigă, însă, într'o iarnă! De aceea trebuie să admitem că Gr. Alexandrescu la *Târgoviște* trebuie să fi învățat și limbile grecești, veche și nouă, și limba franceză, în felul și după chipul și asemănarea familiilor boierești, de la profesori particulari.

¹ Despre Sonnini, mort subit, la noi, vezi Th. Thornton, *État actuel de la Turquie*. Paris 1812, p. III. și I. Rizo Nérulos, *Cours de littérature*, 1828, p. 73.

² §§ 246—249. Vezi V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. IV, p. 309.

³ *Almanahul Statului* pe anul 1838, p. 253.

Studiile de la Târgoviște *continuau*, deci, la București, mai mult în particular decât în școala publică¹.

Privitor la activitatea literară din acest timp admit și eu că Alexandrescu va fi scris versuri în Târgoviște; dar — nu știu care. Și de-aceea, împreună cu Eliade, continuu a atribui influenței literare a banului Gr. Băleanu mai multă însemnătate decât cea recunoscută de dl E. Lovinescu².

Grigore Băleanu era un om deosebit. Odată, când fiul său Manoil apără, în Adunarea obștească, drepturile bisericeii, banul Grigorie îl sărută în plină ședință. Banul iubea și pe elevii de la Sf. Sava: Dacă erau lipsiți, el îi îmbracă și le cumpără cărți³. Se vede că pe deșteptul Alexandrescu *l-a luat chiar în casa sa*, el fiind și bucuros să crească boieri, cum și el crescuse, ca copil de casă, în familia unchiului său. Așa aș interpretă eu pe Eliade vorbind despre Băleanu și Alexandrescu⁴. La Băleanu Alexandrescu a fost, deci, înainte de-a fi în casa lui Take Ghica. Poezia *Ingratul* confirmă credința mea vorbind despre ușile streine — deci mai multe — pe la care ceruse ori primise adăpost bietul poet sărac. Și dacă acesta a intrat, mai apoi, la Eliade, la Take Ghica, penține, fiind și mai tânăr, s'ar fi sfiit să între la G. Băleanu?

Din primăvara anului 1831 Alexandrescu cunoaște, prin Ion Ghica și prin tatăl acestuia, Take Ghica, pe I. Eliad, I. Văcărescu, pe frații C. și I. Câmpineanu, pe Eufr. Poteca și alte notabilități bucureștene, cărora le cetește sau le recitează versurile sale⁵.

I. Eliad îl luă la sine; îl ținū la școală; îl îngriji în boala sa de febră tifoidă; și îl izgoni apoi îndată ce deveni îndrășneț.

Acum poetul căută adăpost la Ion Câmpineanu. Dacă ne orientăm numai după rangul acestuia: *maior*, ca dl E. Lovinescu⁶, atunci nu faptul putea să se întâmple numai „cam prin 1834”, deoarece I. Câmpineanu era maior și în 1833⁷, și mai înainte.

¹ Ipoteza dlui E. Lovinescu: cu *Adio* din 8 Mai 1830 și consecvențele aceste date, etc. nu se poate argumenta suficient.

² Pg. 22.

³ *Gazeta de Transilvania*, 1843, p. 8.

⁴ Gr. Băleanu a murit în 15 Dec. 1841. Se născuse la 1777. *Gazeta de Transilvania*, 1843, p. 4, în necrolog.

⁵ C. Câmpineanu a murit în 1833 (Ghica, *Scrisori* p. 631): cifră de limitare cronologică.

⁶ Pg. 53.

⁷ *Curierul românesc*, 1833, p. 116

I. Câmpineanul, militar de la 1830, îl îndeamnă pe Alexandrescu să se refugieze în armată; dl E. Lovinescu¹; nu a putut afla data intrării în armată a poetului și o pune, totuși, pe la sfârșitul lui 1836 sau chiar la începutul lui 1837. Nu; el a intrat îndată ce s'a mutat la Câmpineanu, pentru că între 1 Sept. 1834 și 1 April 1835 el era praporgic (*Prp*), avea rang militar². Era firesc ca poetul, om de cel puțin 20 de ani, să nu stea prea mult pe capul protectorului său. Deci, în 1834 Alexandrescu purta uniforma!

Când a fost luat din București cu amici, cu Filarmonica, cu Elencele și Ralițele acestei societăți, cu subiectele fabulelor sale și trimis la Focșani, să păzească la graniță, poetul era tot praporgic. Când, sătul de umilita ocupație ce i se dase, și-a înfățișat dimisia, în Oct. 1837 — tot praporgic. Nici-o înaintare: Se pare că nici n'o merită, ca militar.

El se întoarse deci, în București, ca simplu literat, și își pregăti îndată al doilea volum (1838).

Acum el era însă literat de-ai — Câmpineanului; în această calitate ațâta pe Eliade, care ținea cu Al. Ghica Vodă, printr'o fabulă (5 Martie, 1838): *Vulpea, calul și lupul*; Eliade porni un războiu de desființare morală, pe care vă rog s'o urmăriți în dl E. Lovinescu. Eliad a fost desaprobat de multă lume, ca de ex. de Ioan Măiorescu³. Dar cu tot *Ingratul* său, Eliade nu l-a putut omori pe Alexandrescu⁴.

Anul 1840 ne aduse cunoscutul complot, la care Gr. Alexandrescu nu a luat parte. Arestarea lui povestită de I. Ghica, s'a făcut în timpul cercetărilor, spre siguranță: Însă, în raportul comisiei de cercetare numele lui nici nu este amintit⁵. El a fost cercetat ca *aderent cunoscut* al lui Câmpineanu și ca literat suspect în întregime, nu anume pentru *Lebădă* ori *Anul 1840*.

Date fiind aceste împrejurări, supt Vodă Alexandru Ghica nici vorbă nu putea să fie de vreo „procopseală“ pentru Alexandrescu. În anii 1841 și 1842 trebuie să ni-l închipuim, deci, tot ca pensionar cam jenant — al lui Take Ghica, la care a stat

¹ Pag. 54.

² Broșura *Lucrările Societății filarmonice din 1835*, p. 31.

³ Corespondența lui G. Bariț, la Academie, VI, p. 137

⁴ La 1839 Alexandrescu nu a fost la Paris, cum crede dl I. C. Filitti. *Memoriile Academiei române*, Sec. ist. XXXIV, p. 210.

⁵ Vezi lucrarea dl I. C. Filitti, despre mișcările revoluționare, în *Memoriile Academiei*, Sec. ist., v. XXXIV.

până la 1844; tot ca om necăjit pe lume, care-i simte, însă, superioritatea — căci tocmai acum el ajunge la culmea dezvoltării talentului său; tot ca critic ascuțit în forme poetice.

Critica lui Alexandrescu intră, în mod estetică contestabil, chiar și în poezia *Răsăritul lunei la Tismana* (1842). La 1868 D. Bolintineanu își aducea aminte că niște strofe democratice din *Răsăritul* erau îndreptate ca o „lovitură-energetică dată familiilor protipendade“ care pretindeau că sânt din nobilii vechi ai țării¹. Erau versurile democratice:

Dar Români, fii ai acelor ce 'n vechime se luptară,
Cu sudori adâp pământul, câștig hrană în dureri;
Sânt *plugari*; și alte nume, oameni noi se înălțară,
Oameni ne'nsemnați și mândri de vechimea lor de ieri.
Streini prinți ce ne-apăsară au dat lor, drept mângâiere,
Averi, cinsti, care odată se 'mpărțeau drept răplătiri;
Monopol fac azi de drepturi; în a lor scurtă vedere,
Propășirei neînvinse pun ei dese 'mpotriviri
Nu-i așa *legea naturei*, nu-i așa a țării lege;
Ca tot ce nu e la locu-i, va cădea trufia lor;
Al sudorilor streine rod ei nu-l vor mai culege;
Va fi mare tot Românul țării lui folositor!
Cugetări *adânc ascunse*, idei drepte și înalte,
Ce, în inimile-alese, ura lor le apăsă,
Vor vedea lumina zilei; și în formă de mari fapte,
Sunt privirea prevedinței, lumea se vor arată!

Așezate în lumina mărturisirii lui D. Bolintineanu, versurile citate devin un prețios semn de orientare asupra mâniei naționale a poetului și a speranței mari ce-o hrănea el pentru timpul după mult așteptata răsturnare a sistemului politic în vigoare încă la 1842².

Schimbându-se domnul țării, venind domn nou G. Bibescu, poetul Alexandrescu fu păstrat șef de masă la masa a II-a a jelibilor și registraturii. Se redusese, adecă, statul Secretariatului Statului; dar pe parucicul Alexandrescu îl păstrară cu ordinul 575 din 3 August³. Colegii lui de slujbă erau, dintre literați sau diletanți literari: pitarul Șt. Neagoe, acum caligraf-diplomar, registratorul Tanase Păcleanu, care, mai târziu, a tradus din Tasso, paharnicul Simion Marcovici, censor, și Dimitrie Bolintineanu, scriitor (copist).

¹ *Albina Pindului*, 1868, p. 137.

² Din timpul acesta datează scrisoarea altui poet nemulțumit; către Alexandrescu; din 1841; în *Portofoliul român*, II (1881), p. 249—250. Despre Alexandrescu și Donici în 1842, vezi și *Arhiva* din Iași, X, p. 325.

³ *Vestitorul românesc*, 1843, p. 249.

G. Bibescu îl prețuia pe Alexandrescu, care mergea și la curte. La 1844, când Bibescu s'a întâlnit, la Focșani, cu Mihaiu Sturza, poetul se află în suita Domnului¹. În 1845 (27 Sept.) îl întâlnim pe Alexandrescu cu rangul de serdar². Murind Gr. Grădișteanu, șeful lui la Secretariatul statului, Alexandrescu a fost înaintat șef al secției I-a.

În timpul acesta poetul dezvoltă încă o activitate literară distinsă. Iar ca membru în Asociația literară îngrijă și de agitația literară a țării.

Anul 1848 îl găsește pe Alexandrescu paharnic și șef al secției întâia, pentru treburile interne, la Secretariat, supt C. G. Filipescu³. Om credincios principiilor de răsturnare din *Răsăritul* la Tismana, poetul trece îndată din birou în revoluție și ia parte la mișcări, scrie la gazetă, iscălește.

După 1848 Alexandrescu rămase în țară; și-i servi pe revoluționarii emigrați cu știri prețioase despre ce se petrecea acasă. Știrile acestea se pot urmări în corespondența sa publicată în *Convorbiri literare*, în 1913.

Privitor la viața lui din acest timp mai însemn, că, prin Noemvrie 1854, era membru în comitetul teatral, împreună cu colonelul I. Voinescu I.

După întoarcerea în țară a emigraților el se devotează iarăși cauzei unirei și scrie la gazetele naționale. Când Moldoveanul N. Istrati scrisese broșura sa contra unirei, *Chestia zilei*, apărută în 19 Iunie 1856⁴, Alexandrescu o respinse într'un articol energic.

În timpul acesta poetul era director al Eforiei spitalelor⁵.

Din director ar fi putut trece ministru la finanțe, dacă ambițiunile deșarte i-ar fi putut ascunde greutățile reale; el refuză; și rămase numai director al ministerului cultelor (3 April 1859). Șase zile fu și ministru la același departament! Va fi făcut, acolo, mult haz fabulistul!

Din 30 Martie 1860 Alexandrescu era membru al comisiei centrale din Focșani. El se bolnăvi și se retrase făcând loc lui Gr. Arghiropol⁶.

¹ *Albina românească*, p. 370.

² *Vestitorul românesc*, 1845, p. 302.

³ *Almanahul Statului*, 1848, p. 107.

⁴ *Steaua Dunării*, 1856, p. 140.

⁵ O indicație în *Vestitorul românesc*, 1856, No. 6, de Dr. Hacie.

⁶ Despre dată vezi *Naționalul* din 1860, p. 189.

Amicii lui Alexandrescu au înțeles gravitatea boalei de nervi și, pentru a-i asigura viața, îi votară, în 1862, o recompensă națională.

Cine crede însă, că Eliade, că boala lui îl făcea pe Alexandrescu incapabil de orice muncă, se înșală. El a mai scris încă mult.

Târziu de tot, poetul, care salutase la 1866 cu versuri sincere pe Domnul străin Carol I, care aprobă modest noua dezvoltare a țării — câpătă și o decorație! La 1 Ianuarie 1878: Crucea de ofițer al Stelei române.

La un an, 31 Ian. 1879, îi muri soția: Luța Alexandrescu, a cărei moarte o anunță numai el și fata sa Angelina¹. După moartea mamei sale, fata a studiat (1880) muzica, la Paris². Poetul rămase singur în București, probabil tot în Strada Clopotari, nr. 8, unde-i murise soția.

Alexandrescu a murit în 25 Noembrie 1885. Un deputat, A. Papadopol-Calimah, ceru ca el să fie îngropat pe cheltuiala statului. Statul nu-și adusese singur amintă de această elementară datorie. Dar glasul deputatului nu a reușit să înmulțească și numărul celor ce l-au petrecut la groapă.

II.

EVOUȚIUNEA POETULUI.

(Lecții ținute în 23, 27, 29, 30 Martie și 19 și 20 Aprilie 1920³).

Colegului Florian Ștefănescu-Goangă.

Înainte de a descrie evoluțiunea lui Gr. Alexandrescu va fi de folos, să hotărîm o chestiune însemnată: Este el pesimist sau nu? Dacă este, ce fel este?

Pesimismul este de două feluri: metafizic și empiric. Metafizic este al lui Schopenhauer, care admite în lume o voință fără rațiune, fără scop, fără legi. Acesta nu poate fi al lui Alexandrescu, a cărui metafizică este creștinească, care nu cunoaște. dincolo de lume, decât pe Dumnezeu cel bun. Empiric este

¹ *Românul* din 1879, p. 101.

² *Lyra română*, 1880, p. 191.

³ Lecțiunile acestea apar prescurtate, din cauză că la curs am dat pe larg cuprinsul poeziilor apreciate. Într-o carte aceste resumate nu ar avea nici un înțeles. Oricine poate face apel la o ediție a poetului! S'au păstra, numai caracterizările și o parte din citate. În 24 Aprilie 1920, în loc de curs am citit auditorului, după copiile mele, scrieri mărunte, care nu se află în aicio ediție.

pesimismul lui Schopenhauer, întru cât puținul noroc, neplăcerea, suferința, mulța durere din lume se naște din tot felul de împrejurări care zgudue sufletul, îl întristează, îl frâng. Acesta, la Alexandrescu, la început, există cu mare precumpănire. Nenorocirile vieții au găsit, în poet, un suflet foarte simțitor la durere, un suflet care nu uită ușor durerea și care, în loc să se scuture energic de ea, o reține și o supune lung reflexiunei. O mare sfială și multă lipsă de voință se adunase în acel suflet; priviți-vieața: poetul nu înaintează spre cuceriri materiale, care să înlăture nevoile și durerile; el se mulțumește cu puțin; e modest nu are voință, ca să încerce cucerirea; neputând da lupte energice, firește urmează că, rămânând pradă durerii, el o supune tristei reflexiuni constante. Reflexiunile sânt rodul unui pesimism empiric, pe care i l-au adaos, însă, de sigur, și poeții apuseni: Lamartine și Byron, pe care-i cunoaște de la începutul carierei sale literare.

Așa fiind, se înțelege ușor de ce cu fiecare schimbare externă, Alexandrescu vibrează altfel; de ce el are momente multe, în care tristețea fuge de el, ca să revie — așa este vieața — în curând, iarăși. Soluția este simplă.

Apelul la cuvântul *meliorism* — teoria nădejdei în mai bine — nu explică nimic deosebit din sufletul său, deoarece nădejdea nu este exclusă nici din pesimism, cum cred cei ce vorbesc despre meliorism, pe seama căruia reclamă exclusiv nota nădejzii: Nădejde are însă și pesimistul! Pentru Schopenhauer speranța este o iluzie cu probabilitate de realizare; iluziile și probabilitățile sânt însă generale. Ca să nu mai spereze cinevâ de loc, trebuie să fie un caz rar și, de sigur, bolnăvicios. Dar acesta nu eră cazul lui Alexandrescu. Acesta suferă și nădăjduște; plânge nădejdiile pierdute și suferă; caută fericirea și-i plânge apoi nestatornicia; și de cu vreme își desvoaltă un mod de-a vedea, care nu-l părăsește decât pe scurte timpuri, învăluind astfel și luminile în acum constantul vâl de doliu.

Acum, după fixarea fazei inițiale, putem trece la expunerea evoluțiunei poetului.

Pe la 1837—1838 Alexandrescu aveă încă mari îndoieli asupra talentului său: „Poet cum pociu a mă crede, când al lirii Dumnezeu — încă nu va să-mi arate care este felul meu?” În acel timp el se fixase în două genuri: elegii, fabule; la 1842 el împărțea opera sa în: epistole, meditații, elegii, fabule,

epigrame; la 1847 își strică împărțirea, dând titlul: *Suvenire și impresii*, epistole, fabule; la 1863: *Poezii*, epistole și satire, fabule, epigrame. Șovăirea aceasta este caracteristică. Totuși, reiese că, cercetând evoluția lui, trebuie să urmărim trei linii paralele: poezia lirică; epistola și satira; fabuia.

Până la 1832 poetul ofere ca originale, numai cinci poezii. Într'un larg vers lamartinean, Alexandrescu cântă izolarea sa în lume, părăsirea de orice nădejde, dorul de moarte. De trei ani suferă aceste stări, de când i-au murit părinții, a căror viață fusese, pentru el, „vârsta de aur”. Nenorocirea aceea a uscat floarea vârstei sale; el zice lumii *adio*, ia lira și pleacă. „Pun mâna pe-a mea frunte și caut un mormânt”. Cu mâna pe fruntea-i palidă, plecată: așa s'a și înfipt el în amintirea contemporanilor¹.

Pe el îl încunjură un „larg cerc de morminte”: rude, frați, părinți muriseră. Pe rând, de-odată, ca în acele vremi de holere și ciumă, nu știm; dar de sigur năpraznic; altfel n'ar fi putut zice că, din cauza aceasta, a început a se îndoii de providență.

Îndoiala este totdeauna un izvor de mai multă gândire, de mai multă dureroasă gândire, dar și de atitudini schimbătoare. Suprafața poetului se luminează câte odată, dar fondul său trist, de tip depresiv, rămâne neclintit.

În epoca dintre 1832 și 1838 el înfățișază într'adevăr două aspecte.

Aspectul pesimistic: Din capul locului pe Alexandrescu moartea, luându-i părinți și frați, l-a lovit cu toată durerea ei și l-a așternut pe gândirea problemei ei. Problema morții se prelungește și dincoace 1832: *Meditația și Peștera* (= *Cimitirul*) de la 1837 tot cu moartea se ocupă, cu moartea în războiu, aceea; aceasta, cu moartea n' așternut. Simțirea pesimistă este în acest timp foarte puternică.

Schopenhauer, răzimat pe cunoștința vieței, zisese: De-am întreba pe morți, dacă ar voi să reînvie, ei ar clătina din capete răspunsul: *nu*.

Alexandrescu, considerând *ne cunoștința* ei, a zis (1837):

Dacă în cartea soartei omu-ar ști să cetească
Cine ar mai vrea, stăpâne, aicea să trăiască?

¹ Muzica lui Anton Pann l-a popularizat (*Spitalul amorului*) *Miezul nopții* care, mai târziu, a fost compus de d. G. Dima. În ce hal l-a adus pe Alexandrescu popularizarea se poate vedeă din *Adio și Miezul nopții* în colecția *Amorul*, București, 1878, p. 5, 7.

Chin și deșertăciune, moarte este totul.

Dacă-i așa, dacă tot cade, și înaltul ca și josnicul, și mărirea, ca și comunul, la ce omul ar mai râvni chiar gloria?, la ce ostașul ar mai primi să moară pentru slavă? Schopenhauer însuși nu a mers așa de departe: Pentru filosoful pesimismului gloria înșasi nu avea valoare, dar valoare era în fapta care se încoronă de glorie; aceasta era un ecou al meritului.

Așa în *Meditație*.

În *Cimitirul* sau *Peștera* Alexandrescu a descris fiorul acestui loc de perfectă negațiune a vieții. Simțiri ca cele descrise de poet le dă numai instinctiva, fireasca frică de moarte. În fantazia poetului ea înalță chipul iesmelor grozave și al jertfelor druidice, pe care i le puneau la dispoziție descrierile atât de populare pe atunci ale romanticilor.

Totuși, alături de groază, în cimitir vorbește și religia: Cel ce a crezut, găsește mângâiere, pace. *Rugăciunea* este cel mai frumos rod cules din această regiune de cugetare a lui Alexandrescu: El pare, el este un credincios, un creștin moral, un devotat al cerului și al voințelor cerești, un doritor de perfecțiune umană-creștinească, un căutător, pe acest drum, al liniștii în Domnul. *Candela* face parte din aceleași încrederi în blânda mângâiere a credinței.

Afirm încă odată: Pesimismul lui Alexandrescu, între 1832—1838, mai posomorît decât ori unde, nu este un pesimism adânc: El are o rădăcină veche, din care încolțește ușor, când vremea-i vremuește favorabil; dar, rămânând în domeniul simțirii, el și slăbește ușor, îndată ce impresii calde, luminoase bat gerul și izgonesc întunerecul.

Dacă voim să-l apreciem și mai departe tot din puncte de vedere pesimiste, atunci trebuie să spunem că în Alexandrescu totdeauna a fost normal acel instinct prin care mai ales se manifestează voința vieții, a cărei grijă sânt generațiunile pe care le produce; voința speciei. Schopenhauer credea chiar că, din cauza individualității lor, indivizii plini de spirit sânt oamenii cei mai înclinați spre pasiune. De-aceea, după el, iubirea sexuală este tema de căpetenie a tuturor poezilor; de aceea literatura răsună pretutindeni de amor.

O femeie, Eliza, a fost întâiul prilej al schimbării la față a poetului.

Argumentul că Eliza i-a apărut la Focșani este, după d. E. Lovinescu¹, versul despre „stâncile râpoase” și „pământul nelocuit”, care apar și în Eliza, și în *Epistola familiară* către I. Câmpineanul, în care poetul descrie Focșanii. Însă, în această epistolă nici vorbă nu este de stânci râpoase; din contră se zice (de acord cu cei ce cunoaștem Focșanii): „Aici nu sânt văi sau dealuri” ... Deci ipoteza Focșanilor cade; cade cu toate consecințele ei.

Întâiul cântec de amor, *Eliza*, nu este o explozie, ci o liniștită constatare, o meditație potolită asupra simțirii sale, care, din el, trece în lume și însuflețește lumea, care-l dezrobește de toată povara desgustului, care-i descopere iarăși cerul cu stele și câmpiile cu flori. Relativ, teoretic el adaugă versul: „Spun că plăcerea stânge făclia lui Amor”. Decât să se stângă și a lui, mai bine ar voi să moară înainte. La mulcomeala poeziei se adaugă un moment de răceală: Grațiile care salută pe Eliza ca soră, sânt cele grecești; Aurora este gândită grecește; Zefirul și Eho, asemeni: Pasiunea elementară, tare, nu așteaptă atâta mitologie.

În *Așteptarea* mai întâlnim numai o singură urmă mitologică, într'o aluzie, la Aheron, pe care nu-l numește. Aluzia desparte însă drastic trecutul uitat de prezentul fericirii acum depline. Acum poetul are chiar un ideal al fericirii: Din zilele neprețuite ale copilăriei, din zilele amorului, la un loc adunate, ar întocmi o vieță scurtă, numai fericită!

M'aș duce unde zboară atâtea rândunele,
Când viscolul începe, când vin vremile grele.
Din loc în loc aș trece în climate streine,
Unde sânt alte stele și ceruri mai senine . . .
Sătul de mari nimicuri, ce nu dau fericirea,
Câtând în vieță pacea și'n pace mulțumirea,
Ca râul fără nume aș trece neștiut.

În *Inima mea e tristă* poetul clar, analitic, ne descopere de ce iubirea lui nu se exprimă adecvat:

E o durere mare
Și suferinți pe care
A le simți pociu numai; a le descri mi-e greu.

Putința de-a exterioriză, la 1838, conținutul său sufletesc încă nu eră suficientă. Firește, nici în *Inima mea e tristă*.

¹ Pag. 103.

Până la 1838 lirismul sentimental al lui Alexandrescu abia de câteva ori scapă de acel învăliș reflexiv, care, deprins cu Lamartine, a devenit, la poetul român, formă neslăbită de gândire, a doua fire a lui. În forma această și vieța apare în linii generale, fără precizări caracteristice, în același curs omogen al unei poezii care fuge de realismul energetic.

Dincoace de 1838 aspectul se schimbă. În *ciclul Emiliei* iubita nu mai este un nume, ca Eliza, despre care aflăm doar, că este frumoasă și-i strânge mâna, ci devine o ființă; iubita intră în vers cu toată ființa ei; nebuloasa plutitoare face loc — întâia oară — unui tablou omenesc: Emilia este un suflet deplin nobil; ea are simpatii, dar amorul trecător nu o clatină; și de-aceia *Prieteșugul și amorul Emiliei* devine un frumos și discret șiretlic al unui ispititor moderat de moderațiunea ei; el trebuie să se roage apăsător: O ascultă-mă dorită, scumpă, dragă Emilie!, de ce lași timpul să treacă; ești caldă, de ce aștepti gerul bătrâneții; să fim nebuni acum; la bătrânețe

De-i pofti, atunci amorul,
L-om numi o nebunie:
Îți voi fi prieten, frate,
Îți voi fi orice îți place;
Și de lume și de toate
Împreună ne-om desface.

Forma *internă*: a armoniei de cugetări și *externă*: a limbii demne, alese, nobile, a acestei ispitiri este clasică. Epoca lirismului clasic, la Alexandrescu, cu Emilia începe. Clasice sânt și poeziile ce urmează *De ce suspin și Mângâierea unei june femei*.

În aceste poezii Emilia ia tot mai multă realitate. Frumoasă ca un vis, cu pas ușor, plină de grație, albă și roșie în obrazi, ea ascultă încă tot nemișcată suspinurile lui înfocate. Ce l-a întrebă ea, nu auzim; ce simte el, nu-i spune, nu-i descrie; din tot cuprinsul iubirii el o descrie pe ea, fugitiv și bogat, ca să conchidă:

Dar-nu voi să-ți descriu
Amorul meu cel viu;
Las inima să-ți spuie a mea nenorocire.

Realitatea crește în *Mângâierea*: Emilia însași suferă de dureri ascunse, precocé; ea are supt degete clavirul care trezește în suflet cenușa patimilor și în ochi mărgăritarul lacrimii; la

clavir ea este o ființă cerească, glasul e îngeresc. El a suferit mult și nădăjduște încă; dar ea? De la ea se întinde spre el un val de respect iubitor care-l face să cugete versuri clasice:

Dar tu, cări nădejdea s'arată aurită,
 Tu căril viitorul păstrează năluciri,
 Când tânăra ta vârstă zâmbește înflorită,
 Când nu ai nici o coardă a inimii izbită
 De viscolile lumii și de nenorociri,
 Mângâie-te, copilă, și simte mulțumirea
 Care-o însuflă daruri ce firea ți le-a dat;
 Eu, când te-ascult, uit toate, uit chiar nenorocirea,
 Mă aflu'n altă lume uimit și încântat.

Pe Emilia aceasta eu o văz în salonul unei case bogate, cu suflete alese, cu aspirațiuni estetice și sociale, care atrag lumea literară. Elenca, artista, să fie Emilia¹? Nu cred Elenca aceea eră de alt soiu; pe ea „ochii ei șireți și mintea ei flușturatecă o purtau mai cu drag la alte îndeletniciri, că frumușică eră și aveă mult *vino 'ncoace*“, i-a spus, lui D. C. Ollănescu, tatăl acestuia, colegul Elencăi². Emilia este, cred, o — Odobească.

Odată amorul zadarnic — erau prea sus stelele! — îi dă poetului svârcolirea bărbătească, de emancipare, din *Când dar o să guști pacea?* Nu sânt patimi mai nobile decât amorul? Patriei, lumii nu-i ești dator nimic? Poetul geme ca leul; și ar trage fierul din piept; fierul iese, dar iese și cu vieața, cu suflul. Va geme dar înainte.

Te mai văzui odată poate incheiă acest ciclu fără nici o contrazicere logică.

Cu ciclul Emiliei, Alexandrescu ajunge pe culmea dezvoltării sale. Inspirațiile sale se susțin în fericită unitate de simțire; el comandă cugetării dezvoltări și reticențe; el poate spune tot ce simte, ce vrea; nelămuriri nu mai există; liniștea formei n'oclatină nici zguduirea internă, care se exprimă, totuși, clar. Artistul este acum deplin matur.

Eră așa prin anul 1840.

Anul 1840 confirmă fixarea, în acest timp, a maturității poetice și artistice. Despre originea acestei poezii a raportat D. Bolintineanu³. „Una din cele mai cunoscute poezii ale acestui

¹ Lovinescu, p. 172.

² *Teatrul la Români*, II, p. 89.

³ *Albina Pindului*, 1863, p. 136.

poet îi fuse recomandată de Voinescu, anul 1840, an fatal, anunțat de adoratorii lui Agatanghel ca anul în care o să fie o turmă și un păstor“. *Anul 1840* este grav, bogat, variat, nobil, este al lui și al tuturor; este o rapsodie ținută în frâul maturității artistice. Omul zice: Să așteptăm binele, care vine adeseori după rău. Așa zicea și el, poetul; dar lui puțin bine i s'a arătat. Însă tu, an tânăr, trezești și în mine nădejdi: „Ado fără zăbavă o turmă și-un păstor“. Al patrulea șir de idei începe: Este bizarul text, și serios: despre temeliiile lumii care se clatină, și satiric: despre fanfaronada politică, și trist: despre despotismul singur tare, și îndoielnic: despre puțința ca anul să nu aducă binele. Textul nearmonic îl naște epoca sa nearmonică, sfâșiată. În nesiguranța generală, pe sine poetul se știe sigur: Dacă numai lui nu-i va sosi binele, dacă el va sosi tuturor celorlalți, el, altruistul vechiu al *Candelei*, va fi fericit, plecând chiar spre moarte, lăsând numai un suvenir, acela pe care el i-a iubit. În *Anul 1840* poetul se măsură cu epoca sa și-i propagă un ideal politic și etic, despre care vorbise în fabule!

Într'adevăr note naționale specifice, în poezia sa, nu se ivesc decât — câteva — în ediția de la 1842, deci între 1838 și 1842. Cu *Anul 1840* poezia aceasta începe și se înalță repede pe culmile versurilor culese în excursia din Oltenia. Și poeziile acestea confirmă convingerea că *de la 1838 până la 1842* durează vârsta de aur a poeziei lui Alexandrescu.

În acest timp nu cade *Trecutul la mănăstirea Dealului*, pe care poetul l-a dedicat „Măririi Sale Prințului Nostru“, în ediția de la 1847. G. Bibescu fusese la Dealul, să se închine lui Mihaiu-Viteazul. Eră în 1844, către toamnă. Poezia eu o cred scrisă de-atunci; poate din 1845. Rămân deci, aici în chestie, numai celelalte trei faimoase compuneri: *Umbra lui Mircea la Cozia*, *Răsăritul lunii la Tismana* și *Mormintele la Drăgășani*, toate scrise în vara anului 1842.

Pentru Gr. Alexandrescu, T. Vladimirescu fusese un om „mărginit și crud“¹. Poezia nici nu-l amintește, nici măcar în vreo aluzie. Grecii, din contră, fuseseră atleți ai libertății.

Ce caldă, ce adâncă trebuie să fi fost această convingere, pentruca din ea să răsară, ca sentiment, cea mai susținută din cele trei poezii?! Strofele de la Drăgășani curg ca un râu; pe

¹ *Memorial de călătorie*, în ediția 1863, p. LVII.

memoria celor căzuți admirarea cea mai mișcătoare se revarsă fără nici o reținere, împreună cu cel mai sfânt respect de martiriul libertății. De la *Meditație*, în care poetul regretă lupta pentru slavă, până la *Mormintele de la Drăgășani*, în care el se închină faptei pentru slavă, ce mare deosebire !

Urmă *Umbra lui Mircea la Cozia* ², o evocațiune grandioasă, în cel mai larg vers: *Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate...* În toată valea Coziei, pe înserate, mișună chipuri negre; o suflare adie ca un fior; este ora nălucirei... Mijloacelor de iluzionare ale poetului nu li-se poate rezistă. Fantoma face semn; și ascuți. Acolo, între dealurile răpoase, din pădurea tăcută, fășiitoare, ea *trebuie* să apară.

„Pădurea sta moartă, ca un părete întunecat; nici un sunet nu întâmpină pe călători. Soarele apuneă și razele lui piezișe îmbrăcau vârful copacilor în purpură și aur. Copacii adiau o răcoare umedă; și posomorita tăcere serioasă, care umplea pădurea, naște o simțire îngrijorată. Când pădurea stă înaintea ochilor, întunecată și fără mișcare, când ea se învâluie în tăcere misterioasă, atunci este ca și cum fiecare copac ar ascultă ceva, atunci se pare că toată pădurea-i plină de ceva viu, care numai pentru o clipită își ține răsuflarea, și atunci pare că în clipita următoare, din pădure, *trebuie* să iasă ceva *urias* și neînțeles de mintea omenească”.

În mijlocul pădurilor mute de la Cozia, lui Alexandrescu îi apărură, corect psihologic, Mircea: „*Uriaș* e al Daciei sau e Mircea cel bătrîn”? Este fior și cutremur în tot locul, par’că toată firea l-ar naște încă odată. Umilit de colosul puterii, cine-l vede chiar șovăe; „Ne îndoim dac’ășă oameni intru adevăr au stat”.

Iubirea fiorosului misterios, plasticitatea cuceritoare a înfățișării lui, retorica poeziei a făcut din *Umbra lui Mircea* poezia cea mai populară a lui Alexandrescu ³.

Despre *Răsăritul lunei la Tismăna* ⁴, care a reținut cea mai puternică impresie ce i-a făcut-o vreodată, poetului, luna răsă-

¹ Compară, ca izvor, *Memorial*, p. X—XI.

² Izvor: *Memorial*, p. XXIII.

³ Textul psihologic despre pădurea mută pe înserate este din Maxim Gorki; prin Dr. Benno Diederich, *Von Gespenstergeschichten, ihrer Technik und ihrer Literatur* Leipzig, 1903, p. 97. — Versul: *Uriaș e al Daciei* este, probabil, datorit aducerii aminte de *Uriașul Daciei* de C. Negruzzi (1836).

⁴ Ca izvor vezi *Memorial*, LX.

broșură de versuri de Văcărescu, pe care Alexandrescu se grăbi a le învăța pe de rost¹.

Cu I. Voinescul II poetul își lămurește exact, dar în limite mărginite, chestiunea efectului literaturii asupra vieții sociale și morale: Cartea n'a oprit pe nimeni de la fapte rele; însă — toate cărțile, împreună, au făcut-o: toate împreună strică, strică mult, cum arată Proudhon: „Cine a sedus mai mult femeile?, cine a moleșit tinerimea?“ etc; dar toate împreună pot să și îndrepteze mult: deci și fabulele lui Alexandrescu, de la al căror răsunset acesta ar fi voit să nu sufere nici o neplăcere. În fond el cu fabulele sale ține; și de aceea este sever cu colegii literari, pe care-i supără și în această epistolă în care le oglindește defectele de caracter și de literatură. Cât ținea el la efectul fabulelor sale, o dovedește scrisoarea către A. Donici.

Tot literatura este subiectul epistolei către Voltaire. Partea întâia, despre Voltaire, nu i-o pot admite. Se pare, că gloriosul bărbat, ce doarme în Pantheon, n'a fost înțeles complet de poetul român, sclav încă al metafizicei religioase. Partea a doua, care nu are nici o legătură cu cea dintâiu, privește limba lui Voltaire — perfectă înainte de-a sosi el, — instrumentul succesului său, căruia-i dedică — patru rânduri, pentru a-i opune, apoi, limba românească neisprăvită, cu direcțiile dintre 1838—1842 și cu perspectiva tristă că babilonia noastră limbistică nu se va limpezi decât dacă Domnul de sus va trimite peste noi duhul unirei.

Epistolele lui Alexandrescu erau, atunci, lumini care se aruncau vii asupra tendințelor autorului, asupra sufletului care se alcătuiă în națiune. Pe aceasta o privesc două scrisori: Lui I. Câmpineanul Alexandrescu îi desfășură, din 1837, un fragment din biografia sa și din noaptea culturală, care, pe-atunci, apăsă încă asupra provinciei; iar *Satira spiritului meu* zugrăvea acel meschin, comun salon românesc, în care vistul eră preferit oricărui duh creator, în care cocoana la cărți și tânărul cu haina din Paris și cu lornetă erau eroii parazitari, din fața cărora un spirit strălucit ca al poetului trebuia să se retragă modest. Cel mai satiric vers este cel dedicat unei cocoane: *Zici că e virtu-*

¹ De aceea d. E. Lovinescu, cu data: 1830, primăvara (Pag. 15) face o ipoteză aproape de adevăr, dar nici de cum sigură.

oasă cât știm noi evreește. Acest soi de societate eră plumbul legat de picioarele progresului.

Cu epistolele sale Alexandrescu mergea, într'adevăr, în fruntea nației, pe care, când cu gluma, când cu seriozitatea, când cu mângâierea lirică, când cu biciul satirei, o sileă să pășască spre idealele sale, să se curețe, ca prin botez, de duhuri dușmănești și să se îmbrace în sufletul viitor al românismului, care-și căută rostul și energia renăscută.

Ca fabulist Alexandrescu a făcut același serviciu.

Până la 1832 fabulistul Alexandrescu n'a avut nimic original de spus: El eră pe-atunci elevul lui Florian, pe care toată România voitoare de bine îl cetea în original și în numeroase traduceri rămase în manuscrise¹. Cu fabulele de la 1832 Alexandrescu aducea, pe românește, ceva bine cunoscut țării. De-ăcea el nici n'a indicat izvorul², dar nu l-a indicat nici la Lafontaine!

Forma stilistică este simplă; dar de-acum apar noțiunile și cuvintele de localizare: Domn, Adunare.

Până la 1838 se adaog alte opt fabule, care combat: politica domnească, care nu suferă lângă sine decât pe cei de-o părere cu Domnul; — lașitatea ocrotiților Curței cari părăsesc pe Domn la cea dintâi schimbare; — arivismul boierului-bou, care-și aruncă pe scară pe nepotul-vițel; cu fabula aceasta, pe care-aș comentă-o cu ajutorul unei scene din *Ciocoi vechi și noi* de N. Filimon, Alexandrescu se îndreptă spre clasicitatea fabulei sale; — lămurea situații politice: Privighitoarea din colivie eră România, care prea de vreme încercă să se lupte cu Rusia și Turcia; — și devenea general-umană, când în *Șoarecele și pisica* biciuia ipocrizia cotoiului, care se târă aproape prin toate afacerile țării și viețile oamenilor ei³.

Din ediția de la 1838 lipsește o fabulă *Vulpea, calul și lupul*. Este fabula pe care I. Eliade a criticat-o sever, pe care Eliade a corectat-o și a tipărit-o așa cum ar fi scris-o el. Fabula lui Eliade este mai bună; are o desfășurare mai dramatică,

¹ Vezi de ex. la Academie: *Numa Pompiliu* (tr. 1796; mpt. 1550; mpt. 1586. *Galatea* (mpt. cu n-rul 150; tr. 1813). *Etc.*

² Vezi Florian, *Fables*, cartea III, fab. V și XV; Lafontaine, cartea IV, f V și c. VI, f. VII.

³ Relativ la *Privighitoarea în colivie* este de observat, pentru d. Lovinescu, p. 216, că împrejurările în care s'a scris fabula sânt luptele opoziției din Adunarea obștească (1837-1838): fabula este dovada că Alexandrescu se teme de eșecul care nu a întârziat.

amănunte mai concrete, mai mare putere de sugestie. Lecția critică a lui Eliade i-a fost, de sigur, de folos lui Alexandrescu, a cărui seninătate am fi dorit-o, în acest caz, mai resistantă, de cât a fost, când a produs fabula *Privighitoarea și măgarul*, în care Eliade este măgarul! Fără opunerea lui Eliade, Alexandrescu n'ar fi fost, poate, așa de atent la cizelarea fabulelor scrise după 1838.

Despre fabulele acestui timp d. E. Lovinescu scrie¹: „Spiritul lui La Fontaine stăpânește pe poet; spiritul numai, nu și litera lui; căci multe din aceste fabule sânt *originale* și ca subiect, iar unele, de pilda *Toporul și pădurea*, sânt adevărate capo-d'opere ale literaturii universale prin plasticitatea și firescul formeii“.

Originale? Se poate. În cazul acesta Alexandrescu a întrecut pe maestrul său Lafontaine ale cărui ediții critice arată, la fiecare fabulă, predecesori. La Alexandrescu o cercetare *diferențială*: ce-i original? ce nu se găsește în fabuliști și alte izvoare? nu s'a făcut. Până atunci fraza d-lui E. Lovinescu rămâne o afirmație imprudentă.

Dovadă: Chiar *Toporul și pădurea*, despre care s'a crezut că este originală și care a devenit, alături de alte 4—5 fabule, una din cele mai populare, fiindcă izbea, între 1838—1842, într'unul din cele mai massive și mai desonorătoare defecte ale clasei conducătoare a țării, este, ca subiect, un împrumut. Cel puțin eu o știu prezentă în Talmud sau Midraș², de unde a fost scoasă, în veacul XVIII, și tipărită, de un Friedländer, în I. I. Engel, *Der Philosoph für die Welt*, o revistă de popularizare, care se află reproducă și în biblioteca Reclam. Titlul german al fabulei este: Dușman extern și trădător intern. Decât, la Ovrei, securile fierarului vin la pădure în car; soarele sclipește pe ele; copacii tremură: O să ne taie! Dar stejarul bătrân le strigă: Nu vă temeți! Câtă vreme nici unul dintre voi nu le dă coade, ascuțișul lor nu vă poate strică nimic³. Nu cred că Gr. Alexandrescu

¹ Pag. 117.

² La Cluj biblioteca Universității nu posedă aceste opere și nu pot controla în care anume!

³ *Aussrer Feind und innrer Verräther*. Aus einer Eisenschmiede fuhr ein mit neugehämmerten Äxten beladener Wagen durch den nahe gelegenen Wald. Die Sonne glänzte auf den Stahl, und die Bäume des Waldes erzitterten ob der Erscheinung. — Wer wird vor ihnen bestehen? Diese Eisen fällen uns alle! So klagte ihr Angstgeräusch. Aber eine bejahrte Eiche rief ihnen zu: Fürchtet nichts! So lange keiner von euch diesen Äxten Stiele leiht, kann euch ihre Schärfe nicht schaden. Iohann Jacob Engel, *Der Philosoph für die Welt*. 1819, p. 223.

cetea din Talmud ori din Midraș; trebuie, deci, să fie adevărat că întâmplarea „i-a spus'o un bătrân pe care îl cinstesc și care îi zicea că și el o știa de la strămoșii lui“ și care a putut fi vreun Ovreiu intelectual din București. Dar ce deosebire între fabula ovreească și forma ce-a luat la Alexandrescu; deosebire ca acțiune și ca gândire: Țăranul intră, fără coadă de topor, în pădure; coada nu se inventase încă: „Astfel se încep toate, vremea desăvârșăște — orice inventă omul, ori ce spiritul naște“. Copacii strigă: O să ne îngroape în fundul sobei! Este vreunul d'ai noștri cu el?, întreabă stejarul. Nu! Atunci fiți pe pace. „Dar când avu toporul o coadă de lemn tare, — puteți judecă singuri ce tristă întâmplare“. Fabula românească este dramatică, expresivă și înălțată prin reflexiune. Dacă fabula talmudică i s'a povestit lui Alexandrescu simplă, cum este, fabula lui ne poate servi ca exemplu până la ce grad de libertate a fantaziei, până la ce artă a povestirii și până la ce istețime a naționalizării subiectelor se desvoltase arta lui de fabulist: Este evident o creațiune nouă!

Și ca fabulist Alexandrescu ajunsese, între 1838 și 1842, pe culmea artei sale!

Celelalte fabule privesc prostia unui Domn, care crede că și-a apărât turma de oi, dacă așezând pe lup ministru, îl lasă să ia de pe ele numai câte-o piele; pilda rea a Domnului-lup, îmbrăcat în manta de piei de oaie, care prin pilda sa îndeamnă pe judecători să juipoaie, și ei oile: o, mult jupuiau pe-atunci tribunalele, care, la orice inspecție, tremurau de frica pedepsei și care, odată, au fost lovite prin suspendarea unui tribunal *întreg!*; suferințele țării — un petec de câmpie și un colț de pădure — așezate între cei doi rigi: riga Leul și riga Pardos — Turci și Ruși — care se certau cui se cuvine mai mult câmpia, pădurea: eră chiar cazul epocii 1838—1842, a cărei împăcare se sfârșea cu jertfa celui mai slab, a bietului Român, iepurile fabulei. Fabulele erau, așadar, politice, chiar în sens înalt al cuvântului. Câte-o situație externă sau internă caracteristică a țării se concretiză în cetita fabulă, pe care autorul însuși o explică, de sigur, amicilor săi, aceștia altor amici, făcând astfel dintr'un svon de societate și din „nevinovată“ fabulă o armă de rezistență politică.

Politice sânt și fabulele: *Câinele și cățelul*, cu trista istorie a zgulitului Samurache cel exclus de la beneficiile libertății rezervate de boi-ciocoi și de ciocoi-dulăi pe sama lor; *Vulpea liberală*, din timpul domniei Elefantului-Vodă, căruia fabulistul cu ochii ageri îi caracteriză un prezent și un lung viitor arătând de-atunci cum liberalii se vor înecă mereu, mereu, mereu cu „oasele“ bugetelor, renunțând la îngrijirea de trebile țării, cu care, în opoziție, ca critici flămânzi, își vor mai bate capul: Aici Alexandrescu a fost chiar profet!; politică este *Merla și bufnița*, care reușind să intercaleze o reflexiune directă, descopereă izvorul acestui întreg gen de fabule însemnătoare și primejdioase pentru despotism: Ca să înveți a deprinde libertatea, trebuie să fii liber, a zis odată Kant; ca să deprinzi progresul, trebuie să fi așezat în progres, opină Alexandrescu:

Mulți zic, că neamul nostru nu este încă'n stare,
 Ca altele, să facă cercări de'naintare,
 Că'nvățatură-adâncă, idei, filosofie
 Sânt prea vătămătoare l'a lui copilărie.
 Declamația aceasta pompoasă, îngâmfată.
 De vrei, poate să fie despoșilor iertată:
 Numai lor le e bună a unui neam orbire,
 Căci nu-l lasă să-și vază a sa nenorocire;
 Dar în gura acelor ce-o zic pe din afară
 Sau e o nerozie, sau este o ocară.
 Noi le-am putea răspunde pușinele cuvinte
 Bufniței adresate de merla cea cuminte:
 „Ai vorbit de minune! Dar ia spune-mi, vecină,
 Dacă măcar cercare tu nu faci vreodată,
 Să scoți cel puțin capul din noaptea n'nutecată,
 Apoi cum te-i deprinde cu soare, cu lumină?“

Fabulistul aveă un sistem de gândire, corect, sigur, progresist. El măsură de sus orice fenomen social; el deveneă una din acele oglinzi, despre care, tot în acest timp, vorbeă în *Oglindele naufragiate* într'o „țară mare, de-aici nu departe“, adecă tocmai în țara sa și despre care destăinuia că „dregătorii“, adecă slujbașii țării, le-au osândit la pieire, fără să reușască a le prăpădi pe toate: Cele rămase oglesc pe urși și uricioși!

Fabula lui Alexandrescu eră, astfel, o *luptă națională* tot atât de însemnată și efectivă, ca și lupta politică din Adunare, gazete, pamflete ori broșuri franțuzești; fabula este monumentul luptei sale.

Firește, fabulele nu s'au mărginit numai la politică. Ele s'au ocupat și cu omul moral: cu mândria neîndreptățită a descendentului nevrednic de strămoși, cu orgoliul uman, cu neîncrederea cu care trebuie să întâmpinăm pe cei ce-și calcă cuvântul; etc. Fabula

aceasta nu mai este națională, dar este un mijloc general de educație prin literatură.

Fabule Alexandrescu a scris și după 1842, însă la înălțimea celor din acest timp nici una nu s'a mai ridicat. Națiunea le purtă un interes deosebit. Pe la 1862 amicii lui V. Alecsandri, Ion Ghica, B. Gănescu se ocupau cu ideea de-a le ilustra, în Paris, și a le da și puterea clișeului artistic. Manuscriptul sosise la Paris, eră la Gănescu, dar Gănescu eră închis la Mazas, pe când Alecsandri se interesă de acel plan, care nu se putu realiza¹. Ce carte populară ar fi putut să devie o astfel de ediție!

După 1842 nu se mai poate vorbi de progrese, de evoluție. Poetul se oprește câțva timp în zenitul său; oprește câteva momente nouă în poezii, care nu pot fi trecute cu vederea; și apoi începe declinul său lent și, de la o vreme, catastrofal.

A treia iubire a poetului o cântă vreo șapte-opt poezii strânse în ediția de la 1847. Nici un criteriu intern nu ne silește a atrage aici ori a elimina de-aici *Frumusețea*, un imn al durerii macrocosmice, vrednice să apară în Goethe ori în Hölderlin ori în Novalis; de ce nu l-aș cită aici?

Adesea, pe câmpie
Auz o armonie,
Un ce melodios;
Un glas care se pare
Ascuns în depărtare,
Un imn misterios.

De unde, oare, vine?
Din sferele senine?
Din zefirii ce zbor?
Din iarba ce șoptește?
Din planta ce trăește?
Din floare? Din izvor?

Din nici una în parte,
Din multe 'mpreunate,
Din toate e 'ntocmit;
E glas al suferinței,
Al lumi și-al ființei
Suspîn nemărginit.

Păcat numai că Alexandrescu nu a înțeles că aici trebuia să se oprească. Fără potriveală, partea a doua compară originea frumuseții din tot atâtea părți armonizate, cari nu fac însă o paralelă antitetică, ci sânt o simplă și întâmplătoare asemănare numerică, nu

¹ Scrisorile lui I. Ghica, manuscriptul academic 803, p. 104—105, 108.

esențială. Dar aceasta este altă chestie. Cum ziceam, *Frumusețea* poate aparține noului ciclu, dar nu-i este necesară.

În fondul acestui ciclu apare femeia — fără nume — care l-a stârnit mai mult decât oricare alta. Poetul este răscolit fiziologic; el atârnă, ca sclav, de senzația zâmbirei ei; intelectul lui?, s'a dus; spre adâncurile durerii și ale suferinței nu mai este nici o oprire:

Cunosc prea bine a mea greșală,
Dar cunoștința nu m'a 'ndreptat,
Căci a mea soartă tristă, fatală,
Zâmbirei tale *pradă* m'a dat.

Pace el nu mai are. În zadar i-o cere înapoi. Ea *pare* iubitoare, dar nu iubește. Rătăcind pe stânci, — ca Manfred al lui Byron — șoimul s'a înfiorat de el; dar pustiul, brazii nu l-au mângâiat. Noaptea îi ascultă durerile:

Te iubesc asfăzi ca mai nainte,
Ca în minutul cel încântat
Când eu de pieptu-ți tânăr, fierbinte,
Tremurând fruntea-mi am răzimat
Minutu-aceia în veci mă muncește,
Ca o sentință e 'n mîntea mea;
De ating fruntea-mi, simț că svăcnește,
Focul din sânu-ți arde în ea!

Suferința, cu întâiele-i versuri bironiane, este și mai puternică: Durerea-i este — figură admirabilă! — „neagră ca și ziua când nu te întâlnesc“; vieța-i o lungă agonie, plină de convulsii; ar muri, dar și de moarte se teme:

Nu o să-mi turburi oare și pacea din mormânt?
N'o să se 'ntoarcă umbra-mi, cumplită, fioroasă
Pe pasurile tale, oriunde locuești?
E lume, e vecie atâta de frumoasă,
Încât să uit pământul ce tu împodobești?

Dac'ar muri la picioarele ei, auzindu-i cuvântul că l-a iubit, să-l ducă cu sine în vecinicie, ar muri de plăcere.

Curioasă coincidență: Pe când Alecsandri pierdeă pe steluța sa, Alexandrescu, bolnav, cu coardele vieții rupte'n pieptul oboșit, Alexandrescu, anticipând, își închipuieă pe chinuitoarea-i iubită în același fel:

Intorc acum asupra-ți privirea-mi dureroasă,
Ca cel din urmă-adio la tot ce am pierdut:
Din ceața veciniciei, stea blândă, luminoasă,
Te văd lucind departe, departe în trecut . . .
Caci toată-a mea vieță îți fu ea închinată,

Căci alt decât iubirea-ți ea nu avu mai sfânt;
Căci tu ești încă astăzi dorința-mi neschimbată
Și visu-mi cel din urmă aicea pe pământ.

Îi bănuise sufletul; o măhnise cu gelozia sa; e timpul, acum,
de iertare; și totuși, în același moment, bănuiește iarăși:

De ce să plâng vieța? În trista-i prelungire
Ar fi văzut ea, poate, amoru-ți apuind.

Murind se știe neuitat; natura i-ar vorbi despre el:

Valea răsunătoare, a râului murmură,
Veșteda toamnei frunză ce flutură în vânt,
Palida lunii rază, puternica natură
Îți vor șopti adesea cuvinte din mormânt.

Un ceas e de când anul trecu — par'că îndrumă deslegarea.
Acum un an el fusese fericit: ea eră cauza; în anul ce vine ar fi
fericit, dacă frăția ei l-ar mângâia; dar:

Ades, când sânt în luptă cu gândurile mele,
Muncit d'al suferinței demon neimblânzit,
Îmi pari un silf ce vine pe raza unei stele
Din sfere luminoase, din aer bălsămit.

Apoi negură deasă lumina 'ntunecează;
Fantome d'altă lume șoptesc, mă încunjor;
În fiecare șoptă o muncă inviază,
În ochii-mi se confundă trecut și viitor.

Căci știu eu viitorul; el nu poate să fie
Decât ca anu-acesta, ca anul cel trecut:
Bogat în chinuire, deșert de bucurie,
Pustiul, fără nădejde, sălbatec și tăcut.

Am citat mult din ciclul acestei iubiri al *necunoscutei*. Ea este, în literatura noastră, întâiul caz al iubirei dulci și dureroase, care învie și ucide, care devine *soarta* omului, al pasiunii care este o fatalitate primită cu negarea propriei ființe bucuroase par'că de un sfârșit în scurt deliciu.

Din *Nina*, de ciclul *necunoscutei*, ar aduce aminte versul despre cursa întinsă păsăricei (strofa 9), care se găsește și în *Nu, a ta moarte* (str. 7). Însă, de mult Bonifaciu Florescu a spus că *Nina* (dela 1845) este numai o traducere din Metastasio¹. Aceasta scade foarte mult însemnătatea ei ca document psihologic, de care, de altfel, nici nu avem nevoie.

Necunoscuta este, oare, de căutat și în *În ceasuri de măhnire* (1843)? Cu toate că poezia are două versuri comune cu *Un*

¹ *Analele literare* (1886), p. 56.

ceas e de când anul trecu (str. 6 aici; dincolo tot str. 6, însă în *Propășirea*), cu toate că aparțin acelorași ani, nu cred și nu admit: Versul comun este o întâmplare; *In ceasuri de mâhnire* este dedicată unei copile gingașe, nevinovate, bune, blânde, senine, nu femeii, care-l cucerii cu ce copila nu are, după chiar poezia ce-o cântă: cu „grații mai trupești“.

Alături de-această ultimă înflorire a lirismului erotic a unui poet de vre-o 32—34 de ani, se iviră și alte versuri, ca: *Trecutul la mănăstirea Dealului* (1844/45) și *O impresie dedicată oștirii române*¹ (1846) și *Înălțimei sale Doamnei Mariți Bibescu* (Sept. 1845), toate scrise ca „poet de curte“, cum i se zicea. Cu Marița Bibescu — eliminată din toate colecțiunile poetului, — acesta a plătit epocii și relațiunilor sale personale un tribut convențional, regretabil și — lipsit, chiar al el!, de orice talent².

În anii aceștia Alexandrescu protejă — și el! — pe protejării Curței. *Vestitorul românesc* era gazeta Curței; el a colaborat la ea, dându-i de ex. *Mănăstirea dintr'un lemn, Bistrița, Polovracii*³.

Tot din timpul acesta avem, însă, și o izbucnire genială, în balada *Uciagașul fără voie*. De patru ani Alexandrescu purtă în suflet impresia ce-i lăsase o pricină tratată la tribunal, un omor comis în vis! soțul își omorise soția. Nici un poet român n'a trecut pe lângă un subiect de baladă mai greu de tratat: lipsit de elemente ideale, subiectul nu-i simpatice nici din cauza efectului care se află la baza lui: spaima; Alexandrescu a introdus, ca element ideal: părerea de rău a criminalului și încrederea lui în dreptatea cerească, iar creșterea afectului spaimei a descris-o cu o măiestrie de psiholog care surprinde. Par'că ar fi deprins-o cetind și recetind pe Dante, în al cărui infern se mușcă din creeri, cum, în visul uciagașului, moartea mușcă din creerii soției. A fost, mi se pare, ultima flacără a epicismului lui Alexandrescu⁴.

¹ Publicată întâia oară în *Vestitorul românesc*, din 4 Maiu 1846, p. 133.

² Vezi-l în *Vestitorul românesc* din 27 Sept., 1845

³ 1845, No. 80; vezi și n-rii 83—87; p. 314, 327, 332 etc. Era în Octomvrie.

⁴ Cazul uciagașului fără voie a fost povestit de Eliade în *Curs de poezie generate*, vol. II, astfel: *Înainte de 1848 vizitând ocnele*, și pe cei arestați acolo pentru crime și delict, cercetând cauzele pentru care erau deținuți și studiind fizionomiile și caracterele lor, îmi atrase mult atențiunea un june ce mai mult suferea de durerea sufletului decât de încatenarea și privațiunile corpului. Vrând a mă informa de soartea sau de cauza ce îl precipitase a-și petrece viața în ocna, aflaiu că-și ar fi ucis juna sa soție

După 1848, care a turburat viața tuturor literaților, Alexandrescu scrie rar; și slab; și aproape totdeauna în atârnare de evenimentele zilei. În căderea aceasta spre banal l-am urmărit în studiul meu de la 1900 și, după mine, l-a urmărit și d. Lovinescu. Cercetați deci acolo. Dar, fiindcă deoparte este acum prilej și de altă parte nu știu când voiți mai reveni la Alexandrescu, voi adăuga chiar aici câteva notițe și rectificări cam seci, cronologic, rece:

1855: În *Collecțiune de nuvele, poezii și altele* (București. Ediția Cr. Ioanin, p. 65 se află, de Alexandrescu, fabula *Doctorul și bolnavul*.

1857: *O profesie de credință* s'a tipărit în *Românul* din 12/24 August.

Porcul liberat, tot în *Românul* din 14/27 Decembrie, deci nu-i din 1863.

dupa trei luni de la a lui căsătorie, în prima lună de miere. Vruiu a-mă informa de la dânsul însuși despre această necalificabilă împrejurare, și a-i studii în șirul narațiunii toate expresiunile. — M'am însurat, îmi zise, luându-mi femeia din dragoste; trăiam nedespărțiți; mi se părea c'o perdeam din ochi la orice mișcare, o urmăam la tot pasul; și ea mă urmă tot asemenea. Amândoi ieșeam la munca câmpului, amândoi lucrăm împreună, amândoi ne odihneam la umbră; amândoi ne întorceam acasă. Intr'o zi după o asemenea viață de trei luni, eșirăm ca totdeauna la munca câmpului; după o saună bună ce amândoi deterăm porumbului, ne trezirăm la umbra copacului unde ne făceam totdeauna prânzul. După ce ospătarăm și băuram împreună, după mai multe glume și întrebări obicinuite despre ce-am face unul fără altul, mă apucă un somn greu, simții câtva greutate pe piept, până mă fură somnul în gânduri triste despre o întâmplare de mi-aș pierde nevasta. Nu știu cât am dormit; ci visaiu că undestam împreună cu nevasta, iacă un lup că vine asupra ei să o rupă; mă luptam cu dânsul disperat, țipam, mugeam, ce mai știu eu, mă balăbăneam poate în vis; și poate că nevas a vrând să mă deștepte, mă mișcă, mă zguduia să mă scoale și mie mi se părea că m'apucă lupul, că mă luptam cu dânsul. Deșteptat în spaimă, cu ochii întunecați de zăpăceală și de furoare, puseiu mâna pe secure; și crezând că dau în lup, plesniu în cap cu toată puterea și țaria pe biata mea femeie ce muri pe loc scoțând, vai de mine! un țipăt, ce și acun îmi răsună în suflet. Nu mai știu ce-am făcut și ce-au mai zis părinții și socrii mei. Femeia mea a murit de securea ce i-am dat eu; cum? ce fel? n'am nici un martor; eu singur nu pot mărturi cum a căzut păcatul pe mine. Săracul Cain! Domnule, îl blestemă lumea, l-am blestemat și eu, și m'a ajuns păcatul. Pentru pedeapsa mea, m'au osândit aici la ocnă; or fi vreo trei ani de când mă chinuesc; însă ce este ocnă asta, ce sânt chinurile, și ferele astea pe lângă ocnă, sau mai bine iadul ce este în sufletul meu? . . . » Nu pot spune impresiunea ce mi-a făcut acest interesant disgrăfiat. Dreptatea umană l-a condamnat la ocnă pe viață; ce va face dreptatea divină cu sufletul lui? Relativ la versurile din Ucișorul: «în spaima năspusa ce-atunci mă pătrunse — Văzuiu trecând moartea pe palidu-i cal», colegul V. Bogrea mi-atrage atenția că și-au originea în Apocalipsul Sf. Ioan. cap. VI: Și am văzut, și iată un cal galben; și celui ce ședeă pe el îi era numele Moartea.»

1858: *Castorul zidar* în *Românul* din 22 Aprilie (4 Maiu).

1860: *Atelajul eterogen* s'a publicat în *Păcală*, p. 110; deci nu-i din 1862.

1866: *Noaptea sântului Andreiu* nu-i nouă, din manuscris¹, căci s'a publicat în *Trompeta Carpaților*, p. 1720.

1868: *M. S. Victor Emanuel* s'a publicat în *Românul*, p. 937.

1873: *Cântec vechiu* în *Românul*, p. 712, provocând la vânătoare, cu fiinta, după boieri, adecă după „corbi cu barbă mare“.

1882: *Cimpoiul*, p. 251, anunță că va publica traducerea Ierusalimului lui Tasso, în proză. A și publicat ceva.

Scrieri în proză (și versuri): 1855, un articol în *Zimbrul* p. 274 (April). 1857, un articol despre Berenger, în *Concordia*, p. 179 (cf. și 186) și *Secolul*, 1 August. — 1866, ziua de 11 Februarie 1866, în *Românul*, p. 39. — 1868, Găștele bunului Dumnezeu (parabolă) în *Albina Pindului*, p. 253. — 1869, Un episod din viața lui Mihaiu, în *Opinia constituțională*, Nr. 22 (Iulie); vezi și nr-ii 27, 29 etc. etc. (In nr-ul 27, și versuri). — 1872 *Românul*, p. 843 (5 Oct) anunță Poveștile albastre, după Laboulaye. In *Românul*, din 25 Ianuarie: *Inmormântarea poeziei* (reprod. în *Transacțiuni literare*, p. 24). In același an, vezi în *Românul*, pp. 71, 103, 126, 138, 154, 199, 202, 214, 245, 278, 322, 422, 454, 482, 859; în special Lorelei (3 Fevr.), reprodusă în *Columna lui Traian*, p. 68. — 1873 Despre literatură în genere, în *Românul*, p. 181, 195, 200, 292, 300, reprodus în *Familia*, 1874 și 1875. În 1873, în *Românul*, p. 825 mai se află Cântecul Jianului.

Toate scrierile acestea nu tintează cercetarea estetică; eu le înregistrez numai din interesul ce-l port marelui scriitor, pe care, se pare, nimeni nu l-a sfătuit să nu mai scrie. Din contră, numele lui eră dorit de gazetă, care-și făceau cu el — reclamă.

Din timpul dela 1848 până la 1875 — sau, ca limită, chiar 1882, deși eu bănuiesc că traducerea Ierusalimului lui Tasso este mai veche decât 1882 — o interpretare, de obicei ușor de dat, s'ar mai putea da fabulelor, cel puțin unor fabule. Cui cunoaște domnia lui Cuza sau cui își ia oboseala să se orienteze asupra ei din monografia lui A. D. Xenopol, interpretarea îi poate reuși ca și mie. De aceea încheiu lecțiunea lăsând la buna D-Voastră dispoziție să încercați ori să neglijați această lucrare, care, pentru istoria literară nu are nici o deosebită însemnătate.

¹ Lovinescu, p. .01.

POSTSCRIPT BIBLIOGRAFIC.

Despre Alexandrescu s'a scris mult. Afară de ce am citat eu și d. Lovinescu, să se mai vadă:

1. Aron Densusșianu, *Poeziile lui Gr. A.*, în *Columna lui Traian*, 1870 n-rii 10, 12, 13.
2. C. C. Arion, conferința de la Ateneu, *Fabuia lui Lafontaine și A.*, 1879, 14 Martie. (Publicată?). Eu o cunosc din *Timpul*, nr. 55 și *Românul*, p. 221.
3. Bonifaciu Florescu s'a repeșit în *Analele literare*, 1886, nr. 2.
4. *Arta* din 1894, p. 299, 345, 380; și 1895, p. 45.
5. *Vieața* din 30 Ian. 1894 (despre ediția Bianu).
6. N. Iorga, în *Vatra*, 1894, nr. 21.
7. I. Găvănescu, în *Vieața*, vol. II, 1895, nr. 24.
8. V. D. Păun, în scrierea *Ficțiune, imagini și comparațiune*.
9. *La voix de la Roumanie*, an. I, p. 6. (Gazeta lui Ul. de Marsyllac).
10. V. Alecsandri și Gr. Alexandrescu, în *Convorbiri literare*, XXV, p. 97. Din *Convorbiri* nu se pot uita nici *Cântecele populare din Oltenia*, publicate de Alecsandri, dar culese de Alexandrescu, poate la 1842, în excursia în Oltenia. Se știe că pe-atunci Alecsandri începuse culegerea sa. Vezi *Scrisorile* lui Alecsandri publicate de Il. Chendi, p. 182 (anul 1885).

Pagini de răsfoit, pentru interesați de-aproape, sânt note la iuteală, de întâlniri cu numele lui, fără să mai pot spune, azi, ce cuprind anume paginile citate: scrisul lui ori știri despre el. Aceste notițe erau să fie călăuza mea, la o revizuire a vieții lui Alexandrescu; ele au fost culese după studiul meu din 1900. Cine vrea să profite de ele, să caute:

1. *Românul* lui C. A. Rosetti, 1857, nr-ii 2, 37; 1858, nr. 31 (4 Maiu); 1862, p. 988; 1866, p. 39 (24 Faur); 1868, p. 865, 937; 1872, p. 71, 103, 126, 138, 154, 199, 202, 214, 245, 278, 318, 342, 422, 454, 482; 1873, p. 540, 608, 656, 772, 840, 904, 908; 1874, p. 374, 394, 458 (foileton), 564, 565, 588, 632, 639, 812, 909, 1069; vezi și 527—528, 548—549, 689; 1875, p. 256, 257, 260, 264, 292, 344, 349; 1881, p. 418. Aceste multe locuri dovedesc că național-liberalii au întrebuințat mai mult numele Alexandrescu.
2. *Concordia*, 1857, p. 21—22, 37, 39, 63, 124, 179.
3. *Dâmbovița*, 1859, I, p. 144, 196.

4. *Pressa*, 1868, p. 253, 254—255, 258, 266—267, 270—271, 280, 283, 287, 297, 346, 406. (Nrii 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 75, 102).

5. *Naționalul*, 1860, p. 94.

6. *Reforma*, 1861, p. 38, 46, 80; 1862, p. 147, 155, 204, 206, 210, 215; 1863, p. 4, 12, 19, 112; 1874, nr. 62.

7. *Independența*, 1861, 1 Maiu, p. 52; cf. p. 78. Un ecou târziu al certeii cu Eliade!

8. *Uniunea română*, 1861, p. 4.

9. *Trompeta Carpaților*, 1866, p. 1711, 1720; 1868, nr. 640; și p. 1585; 1875, 21 Sept.

10. *Opiniunea constituțională*, 1869, 10 și 27 Iulie, 3 Aug., 28 Sept., 20 Noem., 27 Noem., 11 Dec., 1870, 1 Fevr. (Nrii 27, 29, 43 și 34, p. 2, 45, 59, 62, 66).

11. *Poporul*, București, 1872, 7/19 Maiu, contra lui Alexandrescu.

12. *Familia*, 1874, p. 590; 1875, p. 568—569.

13. *Amicul familiei*, 1881, p. 73 și 94.

14. *Observatorul*, 1879, nr-ii 49, 50.

15. *Binele public*, 1881, 5 Ianuarie; 1884, nr. 27.

16. *Timpul*, 1881, nr. 4 (6 Ian.).

17. *Analele literare*, 1885, p. 51.

Unele indicațiuni cuprind nimicuri, care însă pot fi importante, uneori, în combinație cu știri însemnate; altele sânt cu siguranță de folos bun.

Timpul publicațiilor. Din *Gazeta de Transilvania*, 1847, 10 Noem., p. 360, reiese că traducerea *Meropei* s'a publicat în Noem. sau Oct. 1847.

Buciumul, 1862, 15 Dec., p. 3 arată că ediția de la 1863 eră pusă supt tipar în iarna anului 1862. *Buciumul* din 25 Iuliu 1863, p. 260, arată că ediția se publicase după opt luni de tipărire.

Traduceri: În *Le glaneur moldo-valaque (Spicuitorul)* lui G. Asachi (1841) se află: Câinele soldatului (tr. de V. Alecsandri, în limba franceză); — Anul 1840 se află franțuzește în manuscriptul academic 1172, p. 243—244; — Boul și vițelul nemțește, de L. V. Fischer (*Romänische Revue*, II, 646); — Umbra lui Mircea la Cozia, tr. de H. Klein în *Magazin für die Literatur des Inn- und Auslandes*, 3/17 Ian. (Anul?) Mai vezi și rev. Daheim, tr. de Neumeister; apoi rev. *Das litterarische Rumänien*, de Neuschotz, p. 281; ca traducători mai vechi R. S. Staufe, *Romanische Poeten* și I. K. Schuller (1852).

C. A. ROSETTI.

(Lección ținută la 26 și 27 Aprilie 1920).

*Iubitului prieten vechiu
Enache Ionescu.*

I.

C. A. Rosetti se trage dintr'un neam grecesc așezat de mult în țară. Străbunul lui, un vel logofăt, Nicolae Rosetti, a scris o scurtă cronică¹. Tatăl lui Rosetti era spatar; mama lui, spătăreasa Elena.

Discursul pe care Nicolae Andronescu l-a ținut la moartea Elenei Rosetti, ne permite să conchidem că aceasta nu era departe de mania religioasă. Din „notele intime“ ale lui Rosetti reiese același caracter: Ea îi predică fiului său indiferența față de oameni și de cele lumești; își dorește neîncetat moartea; și o așteaptă cu voie bună, rostind psalmii lui David². Din copiii ei numeroși, cațiva au murit de vreme. Toate faptele acestea par că impun concluzia unei constituții fizice debile, decadente.

C. A. Rosetti nu făcea excepție de la debilitatea familiară. Când, la Paris, l-a cunoscut publicistul H. Castille³, Rosetti ca fizic, făcuse o impresie curioasă: „Acesta este un om de spirit, a căruia fizionomie originală înfățișază o încarnare indelul de multumitoare a Strigoifului, vampirului, din Lord Byron“. Vampirul de la Dâmbovița nu era prea sănătos. În notele sale intime el se plânge destul de des de dureri de cap și insomnii (1844: 13 Noem., 15 Noem.; 1845: 19 Noem., 21 Noem). Odată el ne spune că a scuipat și sânge (1846, 17 Fevr., 1 Martie). În acest timp „vampirul“ se gândea și la sinucidere (1846 14/26 Fevr.⁴). Rosetti suferea, deci, de urmările eredității, de care au suferit și frații săi.

¹ Vezi-o în *Trompeta Carpaților*, 1872. nr-ul 963 și urm.

² *Pagini din trecut. Note intime 1844—1859 scrise zilnic de C. A. Rosetti. Anotată și publicată de Vintilă C. A. Rosetti București 1902.* Păginele 28, 31, 55.

³ *Principatele dunărene*, p. 50.

⁴ *Note*, p. 92, 94.

Despre un frate al său, serdarul Dimitrie Roset, îngropat în 3 Septemvrie 1842, discursul lui C. A. Rosetti însuși — un discurs expansiv, actoricesc, ciudat — ne spune că el a suferit moralicește zece ani — îi sângeră inima — iar și fizicește încă trei¹. El s'a privat în viața lui de toate, a primit să se omoare pe dânsul „neluând de soție *pe aceea ce iubise* pentruca să nu facă o neplăcere mamei lui“. — Că însuși C. A. Rosetti o iubea acum pe presumpțiva soție, nu ne interesează; faptul că D. Rosetti a primit, fără protest, o suferință atât de îndelungată, că a primit-o din cauza unei sensibilități exagerate a mamei sale și a sa, este straniu.

Faptele acestea descoper un fond fiziologic și sentimental care nu este chiar normal.

Rosetti însuși făcea totdeauna impresia unui excentric, a zis Eliade². Sensibilitatea mamei și a fratelui o avea și el: „Când aud un ton de muzică, când aud un vers, o poezie, de ce nu tresar, nu tremură (alții) că mine? De ce nu înnebunesc, de ce nu vin în *frenesia* ce vin eu, a nu vedea nimic, a *sparge* cine mai știe ce? și alté asemenea nebunii³?“ Dar, pe când aceia, mama, fratele, aveau o sensibilitate pasivă, suferitoare, acesta era gata să „spargă“, să rupă, să dărâme: Un tip sensibil-motoriu. De aceea, privindu-se adânc, a și scris el vorba deosebit de luminaătoare că, la el, „geniul este *în inimă*, iar *nu în cap*“⁴. Geniul acesta Rosetti nu și-l putea informa; îi lăsa drum liber, neînfrânat; de-aceea el nu era mândru, ci devenea vanitos, cum își zice el, cum îi zise mamă-sa⁵; de-aceea iubirile lui nu erau normale, ci deveneau extravagante⁶.

Ar fi voit să pară, din vanitate, — chiar și religios, deși simțea că sufletul nu-i este sfânt⁷. Deci el luă cel puțin o — poză religioasă. Își potrivî deci barba și portul ca Isus, se așeză în fața lui Rosenthal—Ovreiul, pictor, și se văzu, pe pânză, chiar Christ⁸!

¹ *Ceasurile de mulțumire ale lui C. A. Rosetti, București 1843, p. 273; și Note, p. 8.*

² *Mémoires, p. 121.*

³ *Note, p. 48.*

⁴ *Note, p. 38.*

⁵ *Note, p. 14 și 28.*

⁶ *Note, p. 19.*

⁷ *Note, p. 19.*

⁸ *Note, p. 75.*

Când Christ nu eră aproape de fantazia lui vagabondă, îl înlocuiea vreun alt erou al omenirii. De pildă : Michelet. „De nu voiu muri, am să-l ajung ; devotament și inimă am ca și dânsul ; învățătura o voiu dobândi-o“¹.

În privința cărții Rosetti a consultat, cum ai consultă pe un doctor, pe filosoful Jouffroy, care i-a spus, profetic : „Trebue multă vreme până ce o minte vagabondă să se învețe la jug, dar fii sigur că vei izbuti“². Cartea ce i-o doreă Jouffroy îi lipseă. De mic a rămas neîngrijit la carte³ : eră boier doar, și pe atunci boierul nu aveă nevoie de carte.

Ce vieață va fi dus acest tânăr până la 1830—1831 nu se povestește, nu se știe. Pe la 1831—1832 Ion Ghica ni-l arată, deodată, ca scriitor de cuplete pe care le cântă după cântecele la modă⁴. Găsise versul ; strengar eră ; cupletul eră arta sufletului său și al tinerimii care nu aveă ce face și își pierdeă timpul cu nimicuri.

Când se înființă armata națională, intră și el în armată. Eră, acum, de 17 ani. Dar pe lângă el elanul lui Vasile Cârlova, trecuse fără să-l atingă. La 1835 el eră la Giurgiu, unde șeful escadronului său eră Engel, un Neamțo-Rus bețiv. Cu bețivul a băut și Rosetti⁵. Vieață de garnizoană mică ; și încă, în ce cuib : în Giurgiul abia liberat de la Turci ! Femeile garnizoanei, milităresele, mai ales polcovniceasa Anica Engel, care-i va abonă și volumul din 1843, erau aproape. Cum a fost, clar nu se vede ; dar cu amestecul femeilor Rosetti își prăpădi „cariera militară“. După cererea sa praporgicul C. A. Rosetti fu licențiat, ori demisionat din armată în August 1836⁶.

Boierul fără carte, dar în cap și în gură cu acele cuplete, care trebue să fi încântat pe milităresele libidinoase de la Giurgiu, sosi la București, un băietan de douăzeci de ani. Aici el urmări linia literară a sufletului său.

În București, în 1836, se desvoltă multă vieață literară. *Societatea filarmonică* eră în floare. Vanitosul sentimental va fi tresărit de contrastul între Giurgiu și București. Iată prilejuri de-a

¹ Note, p. 95.

² Note, p. 81.

³ Note, p. 122.

⁴ *Scrisori* (1887) p. 656. Rosetti însuși scrie în prefața poezilor sale : „O bună parte din ele sânt scrise încă de când eram nevrăstnic“.

⁵ Note, p. 59, 153.

⁶ *Curierul românesc*, 1836, p. 229.

fi ceva, de-a părea ceva: Rosetti apare, deci, ca actor diletant în *Fanatismul* lui Voltaire, pe care-l inscenă Eliade, traducătorul. Momentul a fost decisiv.

Acestei piese Rosetti îi eră „dator *cele din'ăi cuvinte* de amor, de onoare, de patriotism, ce buzele lui rostiră pentru *întâia oară*; ea îl invită pentru *prima oară* a nu se închină la oameni“:

Cine? eu? să-mi plec capu la farmece, la minciuni?
Să tămăiu un fanatic, să crez ale lui minciuni?

Nu, d'a zeilor dreptate Zopir fie pedepsit,
Dacă libera mea mână și curată vei vedea
A linguși viclenia și tâlhari a mângăia¹.

Se pare că marele spirit liberal al lui Voltaire a produs în Rosetti o schimbare esențială; și de-atunci începă înălțarea lui din cabotinism spre ideale.

Idealul se luptă însă greu cu firea lui, cu mediul în care trăia, cu urmările lipsei de cultură anterioară.

La 1844, când încep notele intime, Rosetti se află încă într'o stare sufletească curioasă; și caracteristică pentru poet. Opera lui, scrisă între 1838 și 1843, când apar *Cesurile de mulțumire*, a păstrat multe urme din acea stare.

În acest timp, deci, Rosetti își simțea inima vestejită, deși câte odată mai visă încă frumosul? Vested din cauza blazării; îndreptat spre frumos, din cauza literaturii ce-l preocupă². Neputând fi statornic într'un ideal, negăsindu-l, el se bălăbăneă într'o sexualitate nestăpânită și cu variații respingătoare. În privința acesta *Notele intime*, — care vreau par'că să semene cu sinceritatea lui J. J. Rousseau — sânt pline de mărturisiri întristătoare: Azi o Sofie, mâne o Zoe, de-a cărei dragoste știe și mama ei, poimâne o Elenă, la care gândește chiar pe când, lângă el, îi moare Sofia etc. Căsătoria îi pare monotona, iar adulterul ușor de împlinit.

Probe³: „Am petrecut cu Br..... și cu Zoe, și în altă zi cu cumnată-sa, binișor, câteva ore, la via lui. Am văzut în sfârșit, mai bine ca totdeauna, până în ce grad se urcă preacurvia femeilor. Socotesc că mai toate, dar negreșit că aici mai mult, fiind că sânt despuiate de orice sprijinire, ca și bărbații; nici religie, nici filozofie“.

¹ Amintirile acestea le-a povestit Rosetti în *Românul* din 1857, No. 30.

² *Note*, 9, 14, 19, 24.

³ *Note*, p. 7.

„Cu dânsa asemenea. Pentrucă mi-eră rușine de mine îi am scris și îi am zis: Dacă mă vei sili a te stimă, voiu fi pentru vieață cu tine; de nu, și voești un amant ca toți — mă vei găsi și așa. Voesc să fiu cinstit, dar care pravilă mă face de a fi cinstit și cu femeile“? (1844).

Acesta este vampirul lui H. Castille!

Acum vă puteți inchipui ce poezie a putut să se ivească dintr'un astfel de mediu, din astfel de cugete!

Poezii închinete sexului frumos înc p cu pagina 147 a volumului, cu *La sexu frumos*, de-asupra cu un amuret călare, în aer, pe un vultur:

În mâna voastră este a lumii cârmuire!
La voi dar plec genunchii, iubirea voastră cer.
Căci voi aveți putere, c'o vorbă, c'o clipire,
Să m'afundați în iaduri, să mă 'nălțați la cer.

Întâiul cântec; *A cui e vina* (1839) este cântecul cel mai popular al lui Rosetti. Este cântecul infidelității iertate de amant, iertate pentru că astfel merge lumea, astfel este veacul, astfel vremea șterge toate, astfel „ți-este sexul“, — *nu e vina ta*; — în fond, o degradare generalizată a femeii.

Cinste și iubire, dragoste, credință
Ieri jurai tu mie, azi cui s'o 'ntâmplă;
Nu cunoști iubire, nu simți pocăință,
Astfel ți-este sexul, nu e vina ta.

Aurul și slava împiedecă idealismul femenin¹.
Rar, totuși, găsește și Rosetti câte-o notă simplă, simțită și de noi, ca în *Pe al'bumul unei dame* (1841):

Iar dacă vreodată, de vr'unul înșelată,
De altul părăsită, de altul iar uitată,
Vei da și de foia pē care-am scris și eu,
Desprețuit de tine, tu să-ți aduci aminte,
Cumeă se află 'n lume un om ce 'n veci nu minte,
Ș'a căruia iubire o știe Dumnezeu!

Uneori, însă, este chiar comic:

De ce nu sânt sticluța cu apă înflorată
Ce 'n toată dimineața îți spală față ta?!

¹ Cu toată inferioritatea concepției cântecul lui Rosetti se cerea. Focea pentru minte din 24 Ianuarie 1844 îl reproduce deodată cu o poezie de Costache Caragiali, cu nota: „O parte mare din tinerime cere ca următoarele două poezii să le retipărim și în foile noastre, deodată, una lângă alta. Noi iubim tinerimea și-i facem pe voie și astă dată“. (Pagina 31)!

Rosetti, sticlută de parfum¹!

Al doilea gen de poezii rosettiste sânt cele scrise în felul lui Béranger. Béranger a avut mulți imitatori români, dar nici unul celebru: G. Sion, G. Tăutu, D. Dăscălescu etc... Până

¹ Popularitatea acestor cântece ale lui C. A. Rosetti au făcut-o Țigani care-l cântau, probabil de pe la 1830/31. Despre felul cum se debitau cântecele lui a povestit Eliade (în *Equilibrul*, p. 42) o scenă din Craiova. Bănuesc că declamatorul cu „ochii mai boboșafi decât ai unui broscoiu” este chiar Rosetti, pe care Eliade îl indică, exact în felul său, discret, printr'un singur gest: „Imi aduc aminte de un biet lăutar. Eră odată — mi se pare la Craiova — un prânz boieresc și câmpestru și lăutarii cântau la masă. Intre altele cântară și cântecul:

Tu ziceai odată
Ah! a mea iubită
Dragostea ta toată
Ție și-o voi da, etc.

Se știe că lăutarii noștri pleacă urechea pe vioară, cântă din gură, recitând versurile și trăgând cu arcușul cu o apatie din cele mai rari și mai dureroase; penru că servitutea e streină la orice petreceri. Bietul bard cântă ca orice sclav.

„Un declamator de poezie și de sentimente de toată natura se află la masă, și nemai putând suferi apatia sclavului cântător, repede se sculă de la masă și sări înaintea lăutarului strigând:— Nu așa, cloară de profanator!— Și unde începă a da ochii peste cap cu mare patos, a luă un avânt cu mâinile și cu picioarele ca tot omul ce zboară de viu viu!ef la nemurire și a declamă cu o manieră cu totul particulară a sa :

„Tuuu ziceaai o daaaată
„Aaaaaaah a mea iubiiiiită
„Draaagostea méaaa toaată, etc.

Declamă cum declamă amatorul (foarte bătăios), iar în cât pentru cântec, spun că eră foarte răgușit și discord; căci p'atunci nu se auzea de Concordia*.

Aaaaaah a mea iubiiiiită!

(cu vocea răgușită) și tot înaintă în delirul său poetic către simplul și naivul lăutar; până ce ajunse la fraza

Astfel și-este sexul, . . .

Atunci cu o crispație nervoasă tremură ameninșând-cu degetul până la nasul bietului bard cu totul speriat.

Lăutarul încă de la începutul acestei lupte ce nu eră nici de cum olimpică, lăsase de mână cu vioara spânzurată în jos, și alta întepenită și făcând o linie dreaptă una cu arcușul. Nălță din umeri bietul om, strângea din dinți, cu capul ghemuit între umeri, și tot se da înapoi; iar când își simți spatele că dă de părete, iar când văzù că degetul ameninșător îi ajunge și până la nas; iar când văzù că, acum ca nici odată, ochii declamatorului îl aținea ca doi ochi mai boboșafi decât ai unui broscoiu uriaș, lăutarul, svânturatul lăutar, începù a tremura și a pune mâinile înainte spre apărare: — Aoleo Coconașule! începù a se rugă; nu mai face așa, că mă dă în alle alea, și am copilași . . . Aoleo Coconașule, dar ce am făcut, sârăcut de maica mea? Iartă-mă, Coconașule, că-mi rămân copiii pe drumuri!”

Scena indică și vulgaritatea până la care texte da acelea se puteau scobori în executare lor.

* Concordia eră un ziar din București.

și G. Asachi raportă scurt despre acum (1849) „căruntul poeta poporan a căruia compuneri nu erau mai înainte nici cum pacinice“, dar care acum ură: Popoare, alcătuiți o sfântă alianță și dați-vă mâinile! În același timp tinerii revoluționari, ajunși la Paris, încuibați bine în Paris, îl cercetară la casa lui ¹. Pentru Rosetti, unul dintre cei mai politicieni tineri, bătrânul poet eră, fusese totdeauna, o autoritate ². Până la 1843 Rosetti tradusese din el *Neatârnatul* și *Haina mea*.

În felul lui Béranger Rosetti a scris *Plapuma*. Censorul nu a îngăduit tipărirea; *Plapuma* a circulat, deci, ca manuscript până ce s'a pierdut ³. Bérangerismul din volumul de la 1843 nu este prea sprinten, nu-i nici gallic, dar este, totuși, curajos:

Eu nu stau în sal'afară,
La miniștri să pândesc;
N'am suit eu nici-o scară.
Rang și slujbe să cerșesc.

O poezie filosofică, de-o filosofie simplă, este *Cămașa fericitului*, odată una din bucățile de forță ale cărților de citire școlare ⁴: Miniștrii, trimiși să caute leacul pentru boala împăratului, se ntorc fără leac; leacul ar fi putut să fie cămașa acelui om care se simte fericit; pe omul fericit ei l-au găsit, dar omul — nu aveă cămașă:

Îți spunem, împărate, cu mare întristare
Că n'are nici cămașă pe dânsul omul care.
Se află fericit! —

Nu cunosc încă originea basmului, pe care o vagă amintire mă îndeamnă să o caut în literatura engleză.

Ceasurile de mulțumire s'au publicat în Iulie 1843. Eliade le-a primit cu o critică scurtă în *Curierele* sale ⁵. Critica eră amabilă: Eliade a răs pe alocurea, s'a întinerit în alte părți; boldul satirei i-a plăcut; se prevedeă un viitor ales: poetul „va ajunge foarte departe“. Eliade s'a înșelat. În Rosetti nu eră stofă de poet creator. În curând el părăsi poezia și se așternu pe politică revoluționară.

¹ Anul 1848 în principatele române, v. I, p. 132.

² Rose'ti l-a lăudat în *Câteva cuvinte asupra cançonetei*. In *Scrieri din Junețe*, 1885, v. I, p. 208.

³ *Loc. cit.*, I, 199 și II, 31.

⁴ Ca elev de liceu eu am învățat-o din cartea de citire a lui Gavril Munteanu (Brașov).

⁵ C. R., 1843, 9 Iulie p. 152

Înainte de a vorbi despre traducerea lui Rosetti din Byron, vreau să dau o idee și despre limba lui. El scrie înlesnit; dar uneori așa de noduros, încât doare'n auz și în gâtlee! Cu astfel de stil nu se câștigă nemurirea. Eliade zisese: undă *cristălată*; Rosetti își îngădui: râuri *cristăloase*; de la *rază* derivă pe *răzos*; de la fântână, *fântânos*; *afruntaiu* pe moarte; *ospeața* casă; a pasărilor *bardă* eră filomela, *bardă* fiind femeninul de la *bard* (cântăreț), etc.

Totuși, în vremea aceea, când a scrie românește eră așa de puțin mulțumitor, volumul frumos tipărit în tipografia Curții, a lui Walbaum, eră un semn mai mult că voim să producem o literatură, care ne trebuia urgent. Însă, în Moldova, cântă de un an abia Alecsandri; și în Muntenia, de câteva luni, începuse Bolintineanu. Rosetti apărea, ca să apuie repede din fața acestor doi eroi ai poeziei adevărate.

II.

Un merit deosebit al lui C. A. Rosetti este traducerea lui *Manfred* de Byron. Deodată *Manfred*?

Ieșind din secol stat milițienesc de la Giurgiu și luat de vântul cald al Filarmoniceii, Rosetti se așternu pe carte. Învăță limba grecească veche și limba latinească, preparându-se pentru un bacalaureat francez. Învăță, nu-i vorbă, cam domol: „Cu vizite, petreceri și amoruri nădăjduesc că în 20 de ani să pot să învăț ceva“, scriă el în 25 Oct. 1844. Însă vizitele, petrecerile și amorurile erau, oricum, vieață. Vizitele le făcea lui I. Câmpineanu, care eră un suflet mare, ori amicilor săi, cărora viitorul le rezervă un rol politic ori literar: Bălcescu, Bosianu, Bolintineanu, G. Crețianu, Brătianu etc. Mediul românesc nu oferea numai amante, ci și oarecare gândire. Și Rosetti — ceti. Cum cetea la 1844, cetea, de sigur, și la 1842—1843. Filosoful Descartes, filosoful Jouffroy erau lecturi grele; Lamennais eră o chemare la politică; La Rochefoucault, Shakespeare, Th. Moore, Chenier erau alte lecturi alese, probabil tot deatunci încă *Faust*, de Goethe, o înăițare fără pildă. Așa și *Manfred* de Byron.

Pe *Manfred* îl tradusesse, îl tipărise, și îl recetea. Pe când însă amicul său Bosianu „murea de urit la cetirea lui *Manfred*“, Rosetti „turbă la fiiece vorbă“¹. Ce va fi simțit el la *întâia* cetite, în cursul luptei cu traducerea sa?

¹ Note, p. 20.

De lordul Byron țara românească auzise, întâia oară, în cursul războiului Grecilor cu Turcii. Moartea de la Missolonghi se anunțase la București, ca și în Europa¹. Eră la 1824.

Tocmai pe atunci (1823—1824) Eliade se ocupă cu căutarea stilului său poetic, traducând pe Lamartine și pe — Byron, alături. Tinerimea românească simți aceeași adorație pentru nobilul, romanticul poet. Deodată cu *Curierul românesc* tinerii își anunțară traducerea lor. Costăchiță Filipescu traduse elegia *Adio al lui lord Byron la soția sa*², pe care, în versuri, îl reluă, destul de curând, Gr. Alexandrescu. Traduse și I. Voinescul; și alții; traduse, mai ales Eliade, care, la 1834, publică *Din scrierile lui Lord Byron*, poeme, începând cu *Luarea Corintului*, *Giaurul* etc., și anunțând seria traducerilor următoare. În 1836 apărură, de Eliade, *Cei doi Foscarî*. În 1837, la 22 Ianuarie³ ieșise *Corsarul*, pentru 1 Faur se anunță *Lara*. În 31 Martie 1837 eră tipărit *Beppo*, *Lamentațiile lui Tasso*, *Prisonerul de la Chillon*⁴. Tot în 1837 începea tiparul lui *Marino Faliéro*, care se sfârși, însă abia în 1839. *Cerul și pământul* și *Giaurul* apăruseră la 1 August 1839⁵. Eliade întretineă deci neslăbit interesul pentru poezia bironiană⁶. *Pământeanul*, o revistă care dușmăneă pe Eliade, traduceă și el, din pana unui M. C (Bonivard la Șilon). Din Moldova, *Spiculatorul* lui Asachi, aduceă pe *Oscar d'Alva*, tradus după traducătorul francez Amadée Pichot, de C. Negruzzi. (Și Eliade traduceă tot din limba franceză).

Meritul lui C. A. Rosetti este că el cel dintâiu a tradus deadreptul din limba englezească, cum ne arată el însuși în prefață. Până la el Românii aveau „o foarte slabă idee“ despre Byron, crede Rosetti, care ignorează (de sigur cu *intenție*) traducerea citate mai sus.

A traduce pe Manfred, când abia ai trecut de elementele limbii lui, eră greu. Sincer Rosetti ne spune, în prefață, câtă trudă l-a costat lucrarea:

„M'am silit pre cât m'a iertat, nu limba, ci puterea mea, a o traduce bine. Nu știu dacă am izbutit, dar știu că am întrebat.

¹ Hurmuzachi, *Documente*, v. XVI, p. 1145.

² C. R. 1830, Mart 30, p. 23

³ Data *Curierului românesc*, p. 370.

⁴ C. R., p. 20.

⁵ C. R., pag. 432.

⁶ Cele șapte volumașe publicate de Eliade până la 1839 costau, în total, 45 de lei!

m'am sfătuit și adesea am asudat săptămâni întregi pentru un singur vers: am și martori, domnii miei!; și cu toată această, muncă, *nefiind încă în stare să înțeleg pe acest mare autor*, nu aş fi izbutit să fac nici atât, dacă nu aş fi fost mult ajutat de domnul Doctor Bernhard Stolz, profesorul meu, carele, *cu toate că este un om foarte literat...* și el însuși s'a gândit adesea și mult, ca să pătrună bine un singur vers de-al lui Byron¹.

Fiind muncită așa, Rosetti crede că trebuie să ceară „blândețe” în aprecieri; o sinceră naivitate a vremii și a omului¹. De blândețe are uneori nevoie; dar alteori este sigur că traducătorul a reușit să dea pasaje care impresionează:

Manfred

Auzi-mă Astarte! auzi o draga mea,
 Vorbește tu cu mine; am suferit atât
 Și încă groaznic sufăr — te uită'n fața mea!
 Pe tine groapa încă nu te-a schimbat mai mult
 De cât cea pentru tine trudire m'a schimbat.
 Tu m'ai iubit pe mine, atât de mult, pe cât
 Eu te-am iubit pe tine; noi nu am fost făcuți
 Ca unu p'altul astfel să ne trudem; deși
 A fost păcat de moarte să ne iubim așa
 Cum ne iubeam. Zi, spune'mi că tu nu mă urăști,
 C'am suferit pedeapsa și pentru tine eu;
 Că o să fii primită cu cei mulți fericiți
 În sfânta lăcuință — și cu că o să mor;
 Fiindcă pân'acuma tot ce e plin de rău
 Conspiră să mă ție în viață ferecat
 Într'o viață, care mă face ca să scaz,
 Să pierz eu nemurirea — un viitor așa
 Intocmai ca trecutul. Eu nu pociu să mai stau.
 Ce voiu, eu nu știu bine; ce caut, nu cunosc
 Ce ești tu, simț eu numai — și ceceace sânt eu;
 Și-aș vrea odată încă 'nainte de-a peri
 Să mai auz eu glasul, ce muzică-mi eră —
 Vorbește tu cu mine! fiindcă te-am strigat
 În liniștita noapte, am speriat din somn
 Pe păsări adormite pe amușite crăci;
 Din munți sculat-am lupii, și peșteri am făcut
 Să'nvețe al tău nume, zadarnic răsunat;

¹ Aici, opera fiind puțin cunoscută, la curs s'a intercalat o analiză a ei. Apoi s'au cetit probe din traducere.

Răsunetu-mi răspunse — și mie mi-a răspuns
 Mai multe lucruri încă — și oameni, duhuri chiar —
 Dar tu fuși tot tăcută. Vorbește-mi dar acum!
 Eu peste stele încă am privegheat mereu,
 Și-am ațintat vederea pe ceruri înzadar,
 Cătându-te pe tine. Vorbește-mi mie, tu!
 La răi te uită'n preajmă-mi, și ei de mine simț;
 Eu nu mă tem de dânșii, de tine numai simț —
 Vorbește-mi dar tu mie! d'ar fi mâni chiar,
 Dar zi! — nu știu nimica — dar lasă să te-auz,
 Odată — astă dată — o dată încă, vai!

Fantoma Astartei

Manfred!

Manfred

Zi, zi'nainte, acuma nu trăesc
 De cât în sunet numai — e glasul tău!

Fantoma

Manfred!

Durerea-ți pământescă sfârșit ea va avea —
 Pe mâne. Pace ție!

Manfred

O vorbă încă — zi —
 Iertat sânt?

Fantoma

Pace ție!

Manfred

O! spune-mi — voiu să știu —
 Ne mai găsim vreodată?

Fantoma

Mult pace ție!

Manfred

Stai!
 O vorbă pentru milă — zi! — spune — mă iubești?

Fantoma

Manfred!

(Duhul Astartei pierе).

Curând după succesul său literar, C. A. Rosetti plecă la Paris. Eră un timp în care toate spiritele energice fugeau din țară, ca să se prepare acolo pentru ce eră se vie¹.

La Paris îl așteptă și pe el cuvântul avântat al lui Quinet și al lui Michelet; îl așteptau tovărășiile din loja masonică cu idealele de răsturnare ce le hrăneă; în lojă intră și G. Crețeanu, intrară și Brătienii și alții. În loje și la Sorbona acești Români se pregăteau „a răzună și a liberă România”². Tendințele erau ideale, dar modul de a le discuta nu eră tocmai apusenesc. „Am fost astăzi într’o casă — povestește Rosetti — unde erau 8 Români, din cari erau unii ce sânt creșma nației: poeți, istorici, boieri și feciori de boieri. Am șezut un ceas și în tot cursul acesta de vreme nu am văzut ce deosebire puteă se fie dacă eram într’o cărciumă. Atât de murdari erau”. — Frăzele surprind; dar trebuie să fie exacte. Totuși, ideile de libertate națională, de dezrobire națională, de unire îi strângeau pe toți de-aproape. Cred că Rosetti a fost unul dintre cei mai porniți: Dovadă atitudinea lui, la 1848, când a fost — consecvent cu firea ce reiese din știrile anterioare — când bun, când rău, când cuminte, când imprudent, când practic, când vizionar, când incorigibil și bolnăvicios³.

¹ Caracteristică este vorba lui Mihail Kogălniceanu către C. A. Rosetti (1846, 1/13 Oct.) în *Pagini din trecut*, p. 54: „Nu cunosc încă în Moldova doi oameni cari să mai aibă energie și să lucreze”.

² *Pagini din trecut. Corespondență. Scrisori*. București, 1902. (Publicate de Vintilă C. A. Rosetti).

³ Despre C. A. Rosetti, afară de scrierile citate, sânt de consultat: Al. G. Djuvara; Ulbach; D. Ollănescu Ascanio (*Literatura și artă*, III); schițele de Petre Grădișteanu în *Proprietarul român*, 1861, p. 110; precum și bogatul volum aniversar al „Democrației”.

CESAR BOLIAC.

(Lecții ținute în 2 și 3 Maiu 1920).

*Colegului cu cel mai
pur suflet, G. Valsan.*

Despre Cesar Boliac — care se scria uneori Bolliacu — nu s'a scris nimic serios; deși activitatea lui a fost prodigioasă, nici o monografie nu i-a cercetat-o; ar fi meritat-o.

Boliac s'a născut în a. 1813 și a murit în 26 Februarie (10 Martie) 1881¹, în vârstă de 68 ani.

Un frate al lui se numea Alexandru P. Pereț, era colonel și cumniat cu N. Pleșoiianu, căpitanul de la Islaz, se zice într'un ziar².

Un stolnic, Petrache Pereț, este cunoscut la Giurgiu³.

Mama lui Boliac se numea Zinca⁴.

Boliac a învățat la Sf. Sava, unde „a fost învățecelul lui Eliade“, afirmă A. Pumnul⁵.

La 1830 — în vârstă de 17 ani — Boliac intră în armată, ca iuncăr: cadet, deodată cu C. Telegescu, C. Alexandrescu, Hristache Tell, Const. N. Filipescu⁶. În armată intră după ce moartea culese pe ființa cea mai ideală ce-o iubise — în Carpați, unde devă — și-i lăsase părerea de rău că nu l-a cules și pe el⁷.

¹ *România liberă*, din 27. II. 1831; *Românul* din 1881, p. 185 și 187

² *Răsboiul*, 11 Sept. 1884.

³ Biografia lui Al. Christofi, 1867, p. 9.

⁴ Se pare că despre originea lui Boliac s'a discutat serios la tribunal, nu mai știu din ce motiv (Electoral?), cum reiese din *Naționalul*, 14 Dec. 1858, p. 1 și 21 Dec. p. 16. — În ascendență se află poate (ca tată sau bunic?) un Dr. Bogliako, medic, jidan, despre care, se face amintire în *Documentele* lui Hurmuzachi, în Supl. 1, III, p. 382. Această constatare de rasă explică, de sigur, câte ceva din firea lui Boliac. — În volumul din Hurmuzachi, la pagina citată se spune că Bogliako era Italian (adecă jidan italianesc), medic și — antreprenor de club. Fusese bancher (în Archipelag); dase faliment; fusese hoț condamnat la spânzurătoare. Femeia lui era din cea din urmă clasă a locuitorilor din București; la 1812 ea era întreținută lui Kaissarow, care era adjutantul lui Cutusov, gen. rusesc al armatei de ocupațiune (gen. Langeron în memoriile sale).

⁵ *Lepturariu*, vol. IV, 1, p. 291. Se știe că Pumnul s'a informat exact despre autorii săi.

⁶ *Curierul românesc*, 1830, p. 109 și *Albina românească*, 1830, p. 232.

⁷ *Poesii nnoe*, 1847, p. 173-175.

Pe la 1833 Boliac colaboră la ziare¹. La 1835 el intră cu-rajos în literatură, cu un volum de proză și versuri. *Operile lui Cesar Boliac. Meditații. În tipografia lui Eliad. 1835.*

Prefața lui Boliac este plină de stimă pentru Eliade care cen-sură cu blândețe pe tinerii scriitori, care nu eră mândru, a căruia pace și liniște a sufletului se puteau cunoaște din „în veci a lui zâmbitoare față“. Limba lui Eliade îi părea frumoasă și vrednică de imitat. Iar cât despre felul și tendințele literaturii eliadiste, pe-atunci ele îi mulțumeau toate pretențiunile sale: „Nimeni din Ro-mâni n'a cântat patriotismul mai cu mare căldură și entuziasm, nimeni n'a suspinat dragostea cu mai multă tinerețe; nimeni nu s'a închinat cerului mai cū multă credință și nimeni nu a blestemat și înfruntat iadul cu mai mare mânie. El a fost amiratorului și idolatru al virtuții și biciul cel mai grozav al vișului, patriot și cosmopolit tot deodată, cetățeanul cel mai înrâvnat și supusul cel mai cre-dincios. O bărbat ferice, căci nu pociu unii pana ta cu râvna și recunoștiința mea, ca să pociu a te lăudă pe cât ești vrednic“.

Boliac, tânărul, voia, cerea, manifestă entuziasmul, idealismul; satira pe care o vedeă practică de „mulți din cei de o vârstă cu el“ o deteșă².

Trebuința lui de ideal o dovedește și adorarea lui I. Câm-pineanu: Scriind o tragedie, el luă ca model virtuțile acestuia și din ele formă pe Gulian patriot și suflet plin de pietate; pe Adel ge-neros; pe Montmorenci curajos și statornic³. Poate este vorba de *Matilda*⁴? *Matilda* a fost o dramatizare a romanului cu același titlu, de d-na Cottin.

Operile sânt meditații generale, sentimentale, etice, despre nădejde, prietenie, amor, sinucidere, soarte, moarte; până la Dumnezeu sus, spațiul e mare: Boliac îl umple cu avânturi care-i șed bine unui tânăr idealist. Coloritul național lipsește: Abia odată se pomenesc Carpații; iar o meditație laudă pe Gr. Ghica, care se odihnește la Colentina, în mormânt proaspăt.

Se pare că toate meditațiile au câte un sâmbure — abia in-dicat — din viața lui; și că o strofă nerimată (ca și celelalte) indică noul moment al salvării sale dinturburări sentimentale (pag. 80)⁵:

¹ Pumnul.

² *Operile*, p. 8.

³ Prefața citată!

⁴ Când apăreau *Operile*, *Matilda* eră supt tipar (Catalog, la sfârșitul *Operilor*). Acolo anunță el și un volum de *Noulăți*.

⁵ Pag. 80.

Chinuri, pedepse, acum departe
 Le văz ca valuri ce se răscoală,
 Se lupt, se saltă, ca să înghiță
 Pe dezbrăcatul, când e la port.

Când, adecă, valurile nu-l mai pot ajunge!

În 1835 Boliac se ocupă cu o temă socială și politică de cea mai mare însemnătate pentru epocă sa; el scrie o disertație despre *robie*. Dar — censorul a refuză¹.

În timpul acesta Boliac citește pe Victor Hugo; și, încântat, îl traduce, înainte de Ianuarie 1836. El traduce *Lucreția Borgia*, *Angelo tiranul Padovei* și *Maria Tudor*. Aceasta o tradusese, însă, și C. Negruzzi! cetindu-i traducerea, Boliac aruncă în foc încercarea sa².

În anii 1835, 1836, Boliac este un cetitor asiduu; cunoștințele lui literare cresc rapid; el se simte îndemnat să se dedice cu tot sufletul literaturii.

Ideea unei reviste i se îmbiă. El se înțelege cu amicul său C. G. Filipescu și întemeiază *Curiosul*³. În 15 Oct. 1836 el eră sigur că revista va apărea peste trei săptămâni; așa îi scria el lui C. Negruzzi, pe care-l rugă să colaboreze⁴. *Curiosul* eră să fie un jurnal critic; să publice, ca adaos, scrieri de ale tinerilor; să le vândă ieftin. Visuri! Revista apuse după câteva fascicule. I. Maiorescu a afirmat — în polemică sa de la 1838 cu Eliade și profesorii din București, — că revista a încetat, pentru că prenumeranții l-au lăsat (*pe Curiosul*) „să înceteze“.

Din *Curiosul* cunosc numai fascicula 2 și 3. Colaborară: C. Boliac (Călugării spanioli, o narațiune; Fragment din Corinna d-nei Staël), col. I. Câmpineanul (un episod tradus din L'entre-acte), col. C. Filipescu (O corabie, narațiune, tr. din englezește), C. Bălcescu (Asceverus, după *Magasin pitoresque*). Un număr modest. Fascicula a 3-a este mai însemnată: C. Boliac dă epistola către I. Voinescu II; C. Negruzzi *Șalul negru*; I. Voinescu II, S. Marcovici, Gr. Grădișteanu, C. Bălcescu contribuie cu traduceri; printre ele se află *Cinci Maiu* de Manzoni, în proză însă.

Se zice, că după al 4-lea număr — și contrar afirmației lui I. Maiorescu pe care-l cred mai de grabă — boierii fanarioți au suspendat revista, care eră ostilă partidului rusesc, adecă guvernamental. Aceste se afirmă într'o publicație politică de mai târziu⁵.

¹ *Foaea pentru munte*, 1844, p. 316.

² C. Boliac către C. Negruzzi, în *Convorbiri literare*, XV, p. 77.

³ *Trompeta Carpaților* din 1872, nr-ul 1134.

⁴ *Convorbiri literare*, XII, p. 376.

⁵ *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic*. Paris. 1859, p. 33—37.

Boliac fusese, la 1835, un adorator al lui Eliade. La 1837, *Curiosul*, cu puțina-i materie, nu mai are nici-o urmă de adorare. Se pare că pricină au fost certurile din *Societatea filarmonică*, care se desfășurau în acest timp, chiar în prejurul dramei lui C. Boliac și Țiganilor mamei sale. În 1839 Boliac colaborează chiar, din Giurgiu, la o revistă: *Pământeanul*, care apare la 3 Iulie și care atacă pe Eliade. Din înălțimea la care Eliade se simțea acum, creator fiind al planului mare de la 1836, la a cărui intrupare lucră, Eliade putea privi cu liniște la atacurile *Pământeanului* foarte anemic, în care, un D. Fereclis (poet!), imitând grotesc pe tânărul Gr. Alexandrescu, scria versuri ca:

Ca pustnic de pădure jertfim-voiu a mea vieată,
Ca tigru fără minte la stele voiu răcni.
Voiu cere lor dreptate! Etc.

C. Boliac a publicat în această revistă poezii, trimise din Giurgiu, unde petrecu mult între 1835—1837: *Ții tu minte oară* (în Maiu)¹, *Stanță*² și *Maria din Bezdat*³, *O patimă*⁴.

Dintre aceste poezii mai multă atenție merită *Maria din Bezdat*. Că *Zburătorul* din 1836 Boliac găsisese un subiect țărănesc, un subiect de baladă populară-cultă; cu *Maria din Bezdat* el continuă acest gen literar-național, căruia Alecsandri avea să-i dea în curând adevăratul avânt. *Maria din Bezdat*, o baladă fără nici o finețe de fapt, de povestire, de stil — o țărăneută moare speriată de bunică-sa care, în noaptea Bobotezei, i se arată în locul văcarului sărac, pe care-l iubește — a fost compusă sau cântată pe o melodie veche; iar *Spitalul amorului* de Anton Pann a răspândit-o în țară.

În timpul acesta opoziția națională din Adunarea obștească crește. Dacă întâia biografie a lui Boliac are dreptate⁵, de la 1838 — când *Almanahul Statului*, îl arată ca praporgic și pomojnic la masa rangurilor din Secretariatul Statului, având de șef pe Claude Coulin — până la 1840 el scrisese critice și satire, pentru care stăpânirea îl răsplăti cu închisoare politică. Nu mă îndoiesc că satire și critice a scris în acest timp, în care Eliade, supărat pe el, apărținând altei tabere politice și literare, îl zugrăvea în *Sarsailă* cel expansiv, imprudent, grotesc:

¹ Nr-ul 12.

² 27 Iulie.

³ 20 Iulie.

⁴ 18 Iulie.

⁵ Dicționarul Larousse, ed. 1866, vol. II, p. 901.

dar de închis, a fost închis pentru bănuiele mai serioase decât satirele.

Anume: La 1840 se descoperi complotul politic al aderenților celor mai viforoși ai lui I. Câmpineanul: N. Bălcescu, Eft. Murgu, Félix Colson, I. A. Vaillant, C. Telegescu etc.¹ C. Boliac eră amicul lor; eră în relațiuni cu complotiștii; la el se găsiră și satirele, pentru care îl arestară²; dar probe că și el voia să răstoarne guvernul nu s'au aflat; prietenii nu l-au denunțat; totuși, spre siguranță, a fost închis și el, după unii, la mănăstirea Póiana-Mărului; după alții, în București, la Agie, unde a stat la secret șapte luni³.

În surghiun nu șezú mult, deoarece Mihail Ghica interveni pe lângă fratele său Alexandru, Domnul țării, să-l grațieze, pe răspunderea sa. L-a grațiat în Iunie 1841⁴.

Se pare că intervenția lui Mihail Ghica a fost sfătuită și de frumoasele și spiritualele femei din familia lui. Intr'adevăr, volumul de poezii care s'a publicat după complot și după închisoare⁵, ne-a păstrat urme adânci despre acele femei.

Intr'o scrisoare lungă, în care se vorbește exact despre caracterul național al literaturii și despre îndemnul dat pretu-

¹ Vezi I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în țara românească în Analele Academiei române*, Seria II, t. XXXIV, p. 201 și urm.

² Filitti l. c. p. 222.

³ Agia eră casarma pompierilor din 1872. Cred că această știre am citit-o chiar în Boliac! Acolo a scris el *Carnavatul*.

⁴ Petiția de grațiere a lui C. Boliac și apostila Domnului le-a tipărit d. I. C. Filitti; de-acolo le copiez ca documente ale timpului:

10 Maiu 1841.

Înălțate Doamne.

Dacă aș ști că omul poate să-și reguleze și gândirea precum își poate regula faptele, m'aș socoti netrebnic a mă mai arată înaintea Măririi Tale; dar gândirea fuge, înălțate Doamne, și nu este nici om care să poată zice că este stăpân pe dânsa. Impins de demonul scrisului am greșit și eu, înălțate Doamne; mă rog să mă ierți.

Cel mai plecat supus.

Cesar Boliac.

Iunie 1841.

Dapartamentului din Lăuntru. Măcar că cererea ce face aici Jăluitorul dovedește numai o proastă judecată a celor ce se socotesc de învățați și deșărtăciunea părerii lor să fii mai presus de obșteasca morală și cuviințele societății cari sânt adevăratele dovezi ale științei, citaniei și a scrisului, și prin urmare putea fi și încredințarea căinței sale; Noi însă luând în băgare de seamă mijlocirea Domniei Voastre, prea iubite frate, mare bane Mihail Ghica, iertăm pe numitul pe încredințarea ce înșivă ne dați pentru dânsul.

⁵ *Din poeziile lui Cesar Boliac*. București, 1843.

tindenii de femei celebre, d-na C. Ghica este rugată a adăposti în salonul său literatura română; numai acolo s'ar putea aduna literații „*fără să fie bănuită adunarea lor*”; numai acolo se vorbește românește; numai acolo se înțelege armonia și gustul; numai acolo este scăpare. „Sânt vreo câțiva ani, Doamna mea, de când Bucureștii erau reședința literaturii românești: Moldoveanul, Basarabeanul, Transilvăneanul¹, Bănățeanul, Bucovineanul făcea călătorii literare în București și trimetea tineri ca să învețe în școlile noastre; este multă vreme de când n'au mai văzut pe nimeni; și *nici că au la ce mat vent*; Bucureștii literari au încetat, cum și orice mișcare intelectuală. Scriitorii noștri își îngrop scrierile prin găuri de șarpe și cel mai bun fabulist al nostru aleargă la Moldoveni, ca să-și poată scăpa scrierile²; ar trebui să isprăvesc, pentrucă stilul meu văz că și-a schimbat drumul și, de îl voiu lăsa în voia lui, nu știu unde m'o duce”. Literatura — în Septembrie 1841 — când Boliac scria astfel, eră, de sigur de plâns.

Femeile familiei Ghica, Boliac le-a cântat în *Idealul și pozitivul, la prințesa Trubețkoi*, născută Ghica — nobila proprietară a Băicoiului — al cărei salon eră deosebit de distins³.

În timpul acesta C. Boliac face, de sigur, și o dreaptă 'mprejur politică. El se apropie iarăși de moderați; deci de — Eliade. Și-l vedem pe Boliac colaborând activ la *Curierul românesc*, în 1843 mai ales, apoi 1844, 1845, 1846, chiar 1847⁴.

Curierul românesc din 1843⁵ îi publică lui Boliac câteva poezii, care nu ieșiseră în colecția „din vara trecută”. Ca limbă și versificație poeziile acestea i se părură lui Eliade mai îngrijite, decât cele din volumul acela, din vara trecută, în care se află

¹ G. Barițiu și T. Cipariu, în 1836.

² Gr. Alexandrescu, în 1842.

³ Cleopatra Ghica se măritase după un prinț rusesc Trubezkoi, la 1828 (Hurm., *Documente XVII*, 1035). Dar se pare că prințul a fost — Rus și cu ea. Ea l-a părăsit și s'a întors la București și Băicoiu. Salonul ei din București eră celebru (1838). Cu țărani din Băicoiu eră foarte bună. La 1848 a înlesnit revoluționarilor scăparea prin Carpați, în Ardeal. La 1859 Al. I. Cuza, Domnul, îi făcea o vizită, în semn de stimă, la Băicoiu. (*Conv. literare*, vol. 49, p. 548). Despre ea, vezi *Observatorul* lui G. Bariț 1880, nr.-rul 9; *Binele public* din 18 Ianuarie 1880; *Democrația națională* din 21 Ianuarie 1880, unde se găsesc articole scrise la moartea ei. Murise în 17 Ianuarie 1880.

⁴ 1843, p. 188, 311, 314, 326; 1844, p. 320, etc.

⁵ Pagina 340.

Țiganul vândut și La cea întâi corabie românească, deci volumul intitulat *Din poeziile lui Cesar Boliac*¹.

Intr'adevăr, volumul „din vara trecută“ (1843) este un progres mare față de cel de la 1835. Tânărul vaporos, sentimental, frazeolog a făcut loc unui bărbat care vede realitățile și le judecă just. Fenomenele sociale îi fixează atenția; privirea nu-i rămâne închisă între păreții luminați de candelabrele lui Mihail Ghica, ci se scoboară cu simpatie până la bietul Țigan, la cerșitori, la săraci, la flămândul din umbra palatelor bucureștene. Boliac și-a democratizat poezia, pe care, firește, n'a exilat-o nici din regiunile gustului ales și ale amorului; el se simte, însă, acum solul unei poezii sociale, pe care, teoretic, o și apără, în 1845, în *Foaea pentru minte*.

Un exemplu:

Bagi tu de seamă, Doamne, la astă omenire — ?

Când îmi dedeși vieața, când îmi dedeși soție,
Când tată m'ai făcut,
Știi ce-mi scrie soartea?, născut că-s în robie
Și c'o să fiu vândut?

Așa vorbeă 'ntr'o noapte, flămând, închis în casă,
Țiganul cumpărat.
Privea gemând la lună, dar nu putea să iasă,
Căci strâns eră legat

A doa zi stăpânul mai că se întristase
Aflând c'a păgubit
Patrusprezece galbeni: Atâta cumpărase
Țiganul ce-a murit².

Poezia de amor din acest volum continuă a fi lipsită de pasiune puternică și de formă. Multe strofe sânt banalități tradiționale.

Genul epistolei în versuri — către I. Văcărescu, către I. Câmpineanul și către I. Voinescul II — rămâne departe, departe de spiritul ce i-l însuflase Gr. Alexandrescu.

Stilul este mai bun, decât înainte; dar tot defectuos³.

¹ *Curierul românesc*, din 18 Iunie 1843.

² Scandalul cu Țiganii eră enorm. Ei se vindeau — chiar și în librării! Librarul Walbaum, care, pe lângă librărie avea și un cabinet de lectură, vindea și parfumuri și „altele“ din Paris: cărți de joc, etc., oferea de vânzare, prin *România* de la 1838, p. 344 — 12 Țigani!

³ Cuvinte ca: șaritatea, olimbul și olimoiace, intusiasmul, spirtul se materializează (=spiritul se materializează), a generă virtutea, etc., etc., sânt foarte dese. Se simte sângele strein în neputința de-a creă limbă română!

Pentru *Curierul românesc* colaborația lui C. Boliac era, totuși, de mare preț. Ea sporea puțința de-a ține pas cu *Propășirea* de la Iași, ale cărei tendințe liberale și naționale trebuiau să fie sprijinite. Gazeta lui Eliade este, și în 1845, plină de contribuiri ale lui Boliac. De preț sânt: 1. dările de seamă despre teatrul național, prin care criticul făcea loc pieselor naționale ale lui V. Alecsandri, C. Caragiale, C. Bălăcescu; și 2. descrierea unui itinerar prin țara românească, din care călătorul culesese tot felul de observări: geografice, etnografice, folkloristice, sociale etc.¹.

Prin Aprilie (16) 1846 al treilea volum de versuri al sânguinciosului colaborator era gata de tipar.

Volumul: Cesar Bolliacu, *Poesii nnoe*, București, Tip. lui Eliade, 1847, are drept introducere o prefață despre *poezie*. În ea găsim suma meditațiilor sale estetice din cei zece ani trecuți. Estetica artei vechi, trecute este idealistă; și o găsesc bine rezumată în maximă²: „Entuziasmul și crearea sânt mai pe sus de imitație“. Imitația, principiul aristotelic, îi pareă inferioară. Dar, *acum*, vieța, cere ca entuziasmului să i se dea o direcție pozitivă și reală; poezia trebuie deci să devină „filosofică, soțială, umană și politică“. Pentru ca poezii să poată fi ai popoarelor de azi, trebuie să se pătrună de idealele popoarelor. „O, poetul s'a ocupat prea mult cu cerul și a ajuns să-și pearză cu totul proprietatea pe pământ! Dară, domnilor, poetul a fost un mediator al pământului către cer numai până când pământul s'a aflat supt tutela cerului unde s'a pus entuziasmul poeziei primitive; pământul s'a scăpat acum de cer și poetul trebuie să se considere numai ca un conducător al omului pe pământ“. Poetul trebuie să devie organ al sentimentelor generale. Înaintea popoarelor poezia va merge: în mâna dreaptă cu facla luminilor, în stânga cu biciul slăbiciunilor. Este evident, poetul lui Boliac devine un organ al *tuturor* curentelor, un microcosm concentrat al națiunei sale.

Cartea însași corespunde prefeței.

Intâia poezie: *La muza mea* a fost scrisă „după primul jurământ făcut în viile de la Filaret“ de viitorii revoluționari: N. Bălăcescu, I. Ghica, Chr. Tell și Cesar Boliac³. Poezia cheamă la libertate, la înfrățire, la mântuire:

¹ Itinerarul lui Boliac a inspirat de ex. lui C. D. Aricescu pe *Mircea cel bătrân și frumoasa Mărioară* din *Lyra română*, 1858, p. 55.

² Pagina XV.

³ *Trompeta Carpaților*, Nr. 1030.

Sărăcilor zi (musă!) iară: Pe ăst pământ voi treceți:
Vă poartă grija Domnul, și, cât aci petreceți
 Voi credeți, și răbdați.

Iertați și pe bogatul orbit de lăcomie,
 Iertați și pe tiranul turbat d'a sa mânie,
Veghiați, pândiți minutul și nu vă spăimântați.

„*Vă poartă grija domnul*“ și „*Veghiați, pândiți minutul*“ sânt ghimpii pe care agitatorul îi ascunde în iertarea bogatului și tiranului care trebuia să adoarmă grijile preafnalte ale censorului: Poezia eră, încă, silită să vorbească cu două înțelesuri.

Așa vorbește toată cartea. Deoparte muza lui Boliac păctează cu latifundiarii, ca d. ex. în *La prițesa C. Trubetzcoi*; în care-i cere voie „vasalii să-i adune“ — vasalii sânt țărani români de la Băicoi! — sau *La d-na Elisabeta Știrbei* — drept este, nobile femei; iar de-alta biciuește toate stările sociale pe care latifundiul de-atunci le apăsă pe gâtul nenorocitului clăcaș. Drept este că partea cea mai mare a cărții o alcătuesc poeziile în care aceste stări sânt zugrăvite cu amănunte înținse, demonstrative și — mai mult decât până acum — cu oarecare suflet, căci psihologicește, ca puțință de-a vedea și exprimă sufletul, de la 1835 până la 1847 — C. Boliac a făcut un progres neîntreput.

Poezia lui socială, de astădată mult mai simțită, o reprezintă mai ales cele trei poeme: *Muncitorul*, un lung monolog epic care, între altele, protestează contra armatei stăpânirii care leagă cot-la-cot pe țărani (strofa 20.; *Ocna*, în care o enigmatică întâmplare nenorocită devine o vină pentru judecători și un protest pentru poetul umanitarist: în *Ocna* sânt câteva strofe foarte reușite, nu numai miloase; și *Sila*, cumplita catastrofă a iobagei orfane, căreia dorobanții „țepeni“ îi fură hrana bătrânilor părinți, căreia argatul de la curte îi fură până și cele din urmă zile ale vieții lor. Când se întoarce de la clacă, bătrânul ei tată este mort și mama pe moarte, în bordeiul înzăpezit. La curte eră domn — arendașul! Cele trei poezii, cu întindere mare și expunere stăruitoare, erau, prin simpla lor prezență, un act de gravă acuzare socială.

Dar nu trebuie să credem că C. Boliac scria numai artă cu tendințe.

În *Ocna* el întrebuițase un episod din analele tribunalului român; este episodul pe care și Gr. Alexandrescu l-a tratat în *Uciagașul fără voie* și pe care Eliade l-a pomenit în *Anatolida*. Deci lui Cesar Boliac nu i se poate contesta simțul pentru subiectul

epic de efect. *Meșterul Manole* de la Argeș — tratat însă așa încât a nemulțumit pe V. Alecsandri — este altă probă că acel simț nu-i lipseă. *Susana* confirmă aceiași judecată.

Susana pare a avea chiar o intenție etică. În desfrâul bucu-reștean de atunci, *Susana* poate fi apreciată ca o critică pe care, însă, nici un rând nu o trădează; în carte ea rămâne o simplă poveste, o *orientală*, dar autorul știe, de sigur, despre *Susana* mai mult decât estetul.

Intr'un mic dicționar de „simbolică creștină“ — o disciplină teologică — cetesc despre *Susana*¹; „*Susana*, ebreiește *Șusan*, *Crin*, prototip al sfintei *Fecioare*, întru cât, în desfrânatul *Babilon*, și-a păstrat neprihănită fecioria și astfel, ca *crinul* dintre ghimpi, a concentrat oarecum în sine toată curățenia poporului ebreiesc din captivitate. Totodată *Susana* este antipodul *Evei*, care, invers, a păcătuit chiar în mijlocul paradisului“.

Poemul lui *Boliac* — 192 de versuri — nu laudă fecioria, ci arată, o descrie cum resistă ispitei. Descrierea se susține. Însă tocmai la sfârșit, unde revolta *Susanei*, nenorocirea ei, spaima că bătrânii satiri au surprins-o în baie și că, respinși, o acuză de *altă* iubire, tainuită, momentul acesta poetul nu-l mai poate exprima; îi lipsește puterea; și de aceea încheie:

Aci pictorul meșter brodească pe *Susana*!
Aci să zugrăvească, de poate, pe sârmana
În indoit extaz!

Să fi putut poetul!

Lirismul lui *Boliac* nici acum nu-i adânc, dar este mai firesc, mai natural decât până acum. Drept probă voiu cită *Cugetare*:

De ne-ar fi fost deschisă a soartei noastre carte,
Mi-aș fi văzut într'însa prescrisă a mea parte;
Dorințele-mi, atuncea, aș fi știut supune
Ș'a amăgirii mele grozav' amărăciune
De loc n'aș fi cercat.
Amor, prietenie, ferice 'nchipuit,
Strein în lumea noastră, eu n'aș mai fi gonit
Nici n'aș fi așteptat.
De ce te sfarmi atâta, ființă trecătoare?
De ce gonești zadarnic himere peritoare?
Dorințe neatînse, speranțe ne'mplinite,
Din crepuscul în noapte visări neconținute?
Aceasta-'ți este viața de care te mândrești!
Am blestemat cu lacrimi și în a mea mahnire

¹ P. S. Liebmann din *Bibl. Reclam*, p. 210,

Un glas strein mă 'ntreabă: „De ce mă tot hulești?
 Nu simți tu fericirea? In tine n'ai iubire?
 Iubește! Asta e vieța ce-o ziceți voi cerească:
 Amorul și speranța e vieța ingerească.
 Iubiți și sânteți angeli — e raiul pământesc
 In inimile care neîncetat iubesc!“
 D'atunci eu simț căldura în sinu-mi palpițând,
 Speranța văz d'atuncea neîncetat răsând.
 (1842, Sept.)

Raiul pământesc din inimile care neîncetat iubesc este un cită din Lamennais.

C. Boliac nu a fost un poet, pe care posteritatea să-l măi caute setoașă de plăcere. Nimeni nu-l va mai răscoli afară de istoricul epocii lui. Pentru epoca sa, el a fost însă un tip caracteristic; util epocii, pe care, împreună cu alții, o împingea: în cultură, spre lumină; în politică, spre egalitate; în artă, spre un realism pătruns de idei nobile.

La 1848 el se aruncă în revoluție. Părăsind curatul naționalism, — versatilitate sentimentală ovreiască — se aliă cu Ungurii și intră cu ei în Moldova: Boliac, la Târgu-Ocna, lângă Bem! Tablou! Kossuth, ținând la el, îi încredință niște odoare, despre a căror neîngrijire Ion Ghica vorbește în *Scrisori către V. Alecsandri*. Întors în țară, după ce în Franța dusese o luptă publicistică serioasă pentru unirea principatelor, el se așeză printre liberali — vezi, la 1857, profesiunea lui de credință în *Românul*¹, vorbi în cameră, scrise mult, foarte mult în gazete (*Românul*, 1858; *Naționalul* 1858; *Românul*, 1859 p. 71: despre partidul național, 1860, 1861; etc.) până ce se mărgini la propria sa gazetă: *Trompeta Carpaților*, care este continuarea *Buciumului* său. Dar toate acestea nu ne interesează acum, scopul nostru fiind a ne ocupa cu poezia română până la ivirea lui V. Alecsandri².

¹ Nr-ul 9.

² Pe Ardeleni Boliac nu-i iubea. El are uneori note antiardelenești, ca de ex. în *Curierul românesc*, din 1847, p. 4. Glasul sângelui!

ANEXĂ.

POEZIA ROMÂNĂ ÎN DIVERSE EPOCE.

Ca martor al epocii tratate în acest volum chem în discuție pe D. Bolintineanu, care, ca tânăr de 20 de ani, a prins tradiția bucureșteană dintre 1820 și 1840; iar ca poet a primit impresii directe de pe la 1840 încoace. Documentul a fost uitat în Albina Pindului de la 1868, care a fost o revistă de folos, a lui Haralamb Granda.

I¹.

Vom da cu fiecare număr câte o probă de starea poeziei la Români în fiecare epocă.

Poezia ce reproducem la vale este cea mai grațioasă expresiune a poeziei din timpii dintre domnia lui Caragea și domnia lui Grigorie Ghica²: Este o odă amoroasă a unui poet misterios către una din junele frumuseși ale epocii aceia. Eră cântată de toată lumea, în toate saloanele, cum și pe stradele Bucureștiului. Această poezie este expresiunea simțimentelor și cugetărilor în viața intimă.

În viața publică cugetări și simțimente erau căzute; forma ce luau eră barbară, estetica necunoscută; nu mai eră nimic român, nimic mărinimos. Și când cea din urmă schinteie de viață românească și de vitejie luci și se stinse pe fruntea lui Domnul Tudor, supt cuțitul lui Ipsilante, iacă trista și degradata voce ce se auzi în limba muzelor române, despuiate de frăgezimea farmecelor lor:

Vai! săracii Arnăuții!
Cum îi chesăgește Turcii!
Aideți, fraji, să trăim bine,
Să trăim tot pentru noi,
Căci curând vremea ne vine
Încărcată de nevoi³!

Dar să trecem de la aceste triste poezii ale cădereii spiritului public atunci la Români, pe cari această poezie le exprimă atât de bine și a cărora figură ni se pare că o vedem încă plutind în norii actualității, când cercetăm multe mizerii; și să trecem la partea întinsă a societății de atunci unde se păstră încă cel puțin o amintire pentru frumos.

Iată poezia ce am promis:

Scoate capul la fereastră,
Frumoasă vecină-a noastră,
Să văz chipul tău frumos,
Stea din cerul neguros,
Față albă ca tulpanul.
Dragostea ne vine anul:
Căci d'un an și șapte luni
Mă porți, puică, cu minciuni!
Aseară trecuți călare
Pe la poarta ta cea mare

¹ Publicat în anul I, nr-o I, din 15 Iunie 1868, p. 12—13.

² Deci dintre 1818 și 1822. Datarea ar fi de o precizie mulțumitoare. (Notele sânt adaosul meu).

³ Despre cântecul: *Haideți fraji să trăim bine*, am vorbit în lecția a 2-a despre Văcărescu.

Și zării rochița 'n poale
 Cusută cu naturale,
 Naturalele de fir,
 La mijloc cu trandafir,
 Trandafir cu trei boboci
 Ce cu foc din ochi îi coci.

II¹.

În timpul revoluțiunii de la 1821 poezia română dormea în orașe. Entuziasmul național nu se exprimă în destul nici cu puterea ce-i creau marile evenimente. Tot ce au produs orașele este un marș care exprimă simțimintele mercenarilor streini veniți a se bate contra Turcilor. Ceva de egoist ce miroase a plească:

Aideți, frați, să trăim bi e,
 Să trăim tot pentru noi,
 Căci curând vremea ne vine
 Încărcată de nevoi.
 Pom eram și frunză verde;
 Și verdeața mi se perde.
 Pom eram eu, pom!

Vai, săraci Arnăuții!
 Cum îi chesăgește Turcii²!

În câmpie însă răsunau doinele cari exprimau suferința poporului din partea Grecilor și boierilor; cântece pline de o profundă tristeță, dar fără energia cerută popoarelor în luptă pentru libertate.

Cu toate acestea păru un mare poet. Acesta fuse *Tudor Vladimirescu*. Operile sale sânt patrioticele lui proclamațiuni către poporul român, chemându-l la arme pentru desrobirea patriei. Erau două idei, două interese diferite, două revoluțiuni, aliate momentan, dar cari se devor una pe alta mai târziu.

Românii se aliau cu Grecii, ca să gonească pe Greci din țară; cei din urmă se aliau cu Românii, împinși de Ruși, ca în numele libertății să robească pe Români. Fructul nu eră pârguit. Inimile erau închise. Astfel se explică lipsa cântecelor din acea epocă.

Văcăreștii murmurau în aerul dulce al patriei și al libertății cântecele lor grațioase, imitate de la poezii grecești antice. *Beldiman*, *Conaki* și alți poeți din Moldova introduseser școala poetică greacă clasică. Nu eră încă nimic român, în poezie, afară de cântecele poporane cari desmerdau populațiunile țărane, dar cari nu se în-

¹ Publicat în nr-o 4, din 1 August 1868, p. 90-91.

² *Pom eram* se află în *Spitalul amorului* de A. Pann.

tindeau peste barierele orașelor, cari nu intrau în saloanele boierilor: tocmai pentru că nu aveau vestmântul strein.

Ocupațiunea țărilor de Ruși, după cari veni regulamentul, mări căderea muzelor.

Iată ce eră poezia atunci:

Ah, iubită, tu frumoasă,
Ce ești din proști muritori,
Te-ai sădit ca trandafitul
Între celelalte flori.
Ce ochiu poate să te vează,
Și dreptate să nu-mi dea,
Că-ți închin pentru iubire
Post și rang și vieța mea?

Iacă și forma elegiacă de atunci:

Hamoraș tiran,
Tiran și dușman,
Tare te-ai silit
Și m'ai despărțit
D'al mieu puișor
Vrednic de hamor!

Acum să vedem: Pe când muzele orașelor erau atât de căzute, muzele câmpului cum cântau?

La coșarul dărâmat
Stă boierul rezemat,
Numai aur îmbrăcat.
Cântă; inima i-e foc:
Dragostea-i n'are noroc!
El trimite slugele,
Să-i dea Dina buzele,
Buzele nărânzele.
Dina cu gura de frag
Zice: Altu mi-este drag,
Ca mine, băiat sărac.

Orașele sânt înecate de cântece amoroase pe cari lăutarii le cântă. Muntenia este înecată de aceste cântece făcute în Moldova, cele mai multe obscene.

Armata română se formă.

Văcărescu face un marș național.

Hellade traduce versuri din Lamartine. Aceste versuri încântă pe Români.

Spiritul religios care inspirase pe marele poet francez avu răsunset în societatea de atunci. Această școală naște pe *Alexandrescu*, un grațios imitator al lui Lamartine, poet incorect.

Spiritul restaurațiunii din Franța, care insuflase pe marele poet francez, creă la Români imitatori. Poezia clasică greacă fuse

uitată și se adoptă poezia plângândă de pe malurile Senei. Poeții români se inspirau din cărțile poezilor streini.

Văcărescu vorbi Românilor de *Primăvara amorului*, această poemă demnă de Anacreon.

Cârlova apare. *Cârlova* scria în limba greacă. După stăruința *Voinescului* el scrise în limba română *Marșul său nemuritor* la armata română. Poezia luă atunci o întipărire română, patriotică, energică. Niciodată coarda română nu răsunase mai sublim, mai românește. Astfel toată națiunea fuse mișcată de aceste sunete noi, cari înălțau sufletele cu o putere necunoscută încă.

În această serie de poeți apărură *C. Negruzzi*, dulce bard al Moldovei. El creă o școală nouă în Moldova. Versat în literile ruse, aduse un profum slav în formă, ce rechemă pe *Pușchin*. Aduse ceva nou, suav, grațios și știu, cu artă, a români și a delicatiză acele boare reci ale muzei scite. *C. Negruzzi* este un mare poet.

În Muntenia apărură *Paris Momuleanu*.

Anton Pan, poet poporan, elegiac și satiric, cântând suferințele și ironiile poporului român în contra boierilor, Țiganilor, popilor și Grecilor. Într'o gingașă anacreontică de acest poet aflăm aceste versuri:

Ploschița mea, iubit vas,
Pasere cu dulce glas,
Eu în sus când te ridic,
Tu îmi cânti cu *lic, lic, lic* !
Și mă săruți tot în nas,
De nu mă îndur să te las!

C. A. Rosetti, printr'o colecțiune de satire, aminti Românilor pe *Béranger*, și născoci satira politică în România. Prin câteva satire, cari fură foarte gustate, făcū să se turbure curtea lui *Bibescu* care nu iubea libertatea.

Heliade fuse profesorul în versificație al poezilor din timpul acela. El reuși în traducțiunile sale poetice. Meritul său cel mai mare însă fuse cel de gramatician. El formă o limbă. O idee politică se ascundeă supt reforma limbei ce făcea. Combătând vorbele slave din limbă el combătea slavismul, influența Rusiei. *Heliade* reuși și aceasta îl făcū capul guvernului în anul 1848, când România se revoltă contra protectoratului exclusiv.

Nimeni nu reuși ca *Heliade* în satirile politice de circumstanță. *Măciașul* va rămânea un cap d'operă.

Nu fără cuvinte i s'a dat numele de „părinte al limbei române“. Fără a merge prea departe până a cădea în pedantism, el a rămas într'un *just-milieu*, care poate avea șansă de reușire, fiind mai apropiat de natura limbei române.

III¹.

Europa încercase în litere o înrăurire de descurajare, un spirit de scepticism, o manie de a nu mai crede în nimic, o întrecere de a părea slab, zdrobit, lănced, murind sau mort.

Acest spirit suflă asemenea pe coardele lirei poeților români. Câțiva compilatori începură să suspine și să ne spuie că nu mai este nimic, că lumea eră fapta fatalității și alte aberațiuni născocite de o școală lăncedă, formată de oameni obosiți la banchetul vieții simțualiste, unde pierduseră toate florile energiei sufletului lor.

Atunci răsună o voce poetică, fără imagine, fără profumul și grația poeziei antice, dar plină de viață și de energie, tânără, puternică, scânteind de speranță, de curaj, de bărbăție, având ceva aspru, ca caracterul Romanilor supt republică, ca aerul înviețuitor al Carpaților. Eră o odă la Români de *Andrieu Mureșanu*. Această odă mișcă inima Românilor. Eră un timp contrariu atât libertății cât și simțimentelor naționale. Un argintar, bătând niște nasturi de argint cu inițiala N. (Național), spre vânzare, fuse silit de căpitan Costache a retopi nasturii și avu câteva oare de arest. Cu toate acestea, Curtea domnească nu rămase nepăsătoare la impresiunea produsă de oda lui Mureșanu și se grăbi a-i trimite cadouri și felicitări.

Către acestea C. *Aristia* publicase două rapsodii din Omer, în versuri albe. Poetul fuse mult criticat pentru introducerea mai multor vorbe compuse în limbă, pre cum: *braț-albe, coifulgerosul Ector, poliflisvoasa mare*, etc., dar ne dete pe Omer mai mult de cât se putea spera, căci nimic nu se traduce. Talentul său făcu minuni într'o limbă născândă. Mai târziu eminentul rupse acele rapsodii și traduse altele, într'o limbă a lui noă, armonioasă, încântătoare, dar care nu este limba română. Ca să o înțelegi, cată să cunoști cele două limbi antice. Un termen de mijloc între cea dintâiu traducțiune și cea din urmă ar fi fost mai priincios. Dacă această limbă a poetului ar fi fost înțeleasă de Români, nu ar fi fost nimic mai frumos. Cu toate acestea

¹ Publicat în No. 5 din 15 August 1868, p. 121—123.

Omer, astfel tradus de Aristia, pentru oameni cari înțeleg, va rămâne o lucrare prețioasă.

Pe la 1845 începù o nouă impulsione poetică. Ea veni din Moldova. Poetul Alecsandri modulă cântecele sale intime, încpute pe malul Senei, unde își făcuse educațiunea. Reîntors în patria sa, el vărsă în cântecele sale simțimintele și expresiunile Moldovei. El fuse dator cântecelor poporane române renumirea sa și aceste cântece poporane îi datorară lui profumul delicat al talentului său și ridicarea lor din corupțiunea timpilor, la adevăratul lor merit. De atunci poezia se români.

Câteva poeme ale poetului, întipărite de viața română, minunară pe Români prin noutate, puterea cugetărilor, delicateta expresiunilor, grația cu totul română. Astfel fură *Baba Cloanța*, *Tătarul*, *Cinel-cinel* și câteva alte cântece vitejești, cari anunțară venirea *Marioarei Florioarei*, bucolică românească, păstrând forma capricioasă până a violă legile poeziei, simțualistă, dar exprimată cu atâta delicateță și grație, încât simțualismul este nobilitat și încântă.

Publicarea cântecelor poporane adaogă la glória poetului.

După evenimentele din 1848, cari chemară pe Români la acțiune, efectul dorințelor tradiționale și lucrărilor literare de mai mulți ani în Transilvania și cele două principate, masele române se sfiiră, se retraseră și lăsară tărâmul liber acțiunii politice. Dar și în acest timp se auzi vocea mai multor juni poeți unindu-se cu sunetele naționale: *Crețeanu*, *Grandeau*, *Sion*; apoi *Sihleanu*, *Depărățianu*, *Georgescu*, câte trei morți încă tineri; *Aricescu*, *Baronzi*, *Șerbănescu*; *Marienescu* din Banat; *Negruzzi* junele și mai mulți alții. Așa că în toate provinciile Daciei se aude un roi de poeți murmurând. Nimeni însă nu îi cetește. Aceasta vine poate de acolo că, deși au părut inspirațiuni destul de grațioase, dar nu s'a produs nimic nou, nici în cugetare, nici în formă, nimic original, nimic care să nu fi mai fost zis înainte. Cu toate acestea, nu se mai citește nimic, nici în limba țării, nici în limbi streine. Au zis unii că acțiunea politică, viața reală, pozitivă, a trebuit să facă pe oameni a nu mai ceti decât scrieri politice; dar aceasta încă pare fără cuvânt, căci nici cărțile, nici foile politice nu sânt cetite. Noi credem că această cădere a literelor este o consecință a datinelor de astăzi. Din zi

în zi tot se desromânește; un spirit de cosmopolitism, născut din corupțiunea datinelor și din lipsa dezvoltării inimei și cugețării, a cătat să lovească cu moarte trei elemente de viață ale unei națiuni: religiunea, românismul, literale.

Din momentul ce Dumnezeu este pus în îndoială, ce nemurirea sufletului este privită ca un vis, un popor începe a se personifica în individ, viața lui se pare scurtă ca viața unui om, misiunea lui a trăi bine și a se desmierdă în cercul simțualismului; de aici uitarea a tot ce este mare, patrie, sacrifice, ten-dințe generoase pentru viitorul patriei, gloria națională. Dacii erau viteji și mureau cu fericire pentru libertățile patriei lor, căci credeau în nemurirea sufletului, în nemurirea națiunilor, căci aveau datine simple și urau luxul.

Dar să ne întoarcem la litere. Am vorbit repede de poezi; acum să vorbim mai pe lung de scrierile lor.

Prin moartea lui *Cârlova* țara pierdă un tezaur de frumuseți poetice, cari ar fi servit ca niște raze la gloria națională. Vasile Cârlova născu în București, în 1809 și muri în etate de 23 ani. La 18 ani ai vieții sale scrise o bucolică *Păstorul intristat*, ceva ce avea aceeași putere a bucolicelor lui Teocrit, dar care nu eră acēle pastorale ce ne dă Teocrit, Virgil și alți poeți vechi, cari pun în gura păstorilor vorbe de oameni cari sânt streini pădurilor, câmpului și cari și-ar află mai curând locul prin saloanele antice decât în mijlocul turmelor de capre. Eră o bucolică simplă, naturală, română. A mai scris o elegie, *Ruinele Târgoviștei*, necorectă în formă, toate rimele masculine, cu vorbe terminate în *it* și repetându-se de patru ori una după alta: precum:

O ziduri intristate, o monument slăvit,
În ce măriri înalte și voi ați strălucit
Pe când un soare dulce și mult mai fericit
Își revărsă lumina p'acest pământ iubit.

Dar fondul eră strălucitor prin cugetare, prin simțiment, prin patriotism și prin focul ce revărsă aceste versuri, foc ce este un dar particular al poezilor adevărați.

Eu unul în credință mai mult mă mulțumesc
A voastră darămare pe gânduri să privesc,
Decât ziduri înalte, decât palat frumos
Cu mare strălucire, dar fără de folos,
Și 'ntocmai cum păstorul ce umblă pe câmpii
La adăpost aleargă, când vede vijelii,

Aşa şi eu acuma, în viscol de dureri,
 La voi spre uşurinţă cu triste vin păneri
 Nici muzelor cântare, nici milă voiu din cer,
 O patrie a plânge cu multă jale cer...
 Mă văz lângă mormântul mării strămoşeşti
 Şi simţ o tânguire de lucruri omenеşti
 Şi mi se pare încă c'aud un tainic glas
 Zicând aceste vorbe: Ce, vai! a mai rămas?
 Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,
 Când duhul cel mai slobod, ca dânsa a căzut...

Dar oda către oştirea română arată cât acest geniu era puternic. În această odă forma este încântătoare, nici o abatere de la regulă, simplă, puternică, bine dezvoltată, căci cugetările sânt simple, mari, luminate. Iacă câteva strofe din cele mai însemnate :

Înainte-vă vrăjmaşii să aplece fruntea lor,
 Să-şi cunoască nepulînta, ca să scape de omor.

Dar atunci a voastră mână
 Spre ei fie mai blajină,
 Dându-le şi ajutor!

Glasul vostru strigând arme pe strămoşi a deşteptat

Ale căroră ţărâne în morminte s'au mişcat
 Si-a lor umbre 'n veci făcute
 Stau cât colo nevăzute
 Privind steagul înălţat.

Ce privire dulce mie! Steagul falfăie în vânt
 Armele lucesc şi slava iese iară din mormânt.

Tinerimea îndrăzneţă,
 Mândră, falnică, măreaţă,
 Uşor calcă pe pământ.

Imagina ce face de umbrele străbunilor ce ies din mormânt, zbor nevăzute şi privesc steagul, este nouă, este încântătoare. Nimeni nu a simţit şi nu a descris mai bine strălucirea talentului şi flacăra inimei acestui poet ca alt poet care simţea ca dânsul, N. Bălcescu în istoria lui Mihai-Viteazul. Iacă ce zice N. Bălcescu: „Nimeni n'a simţit aceasta mai puternic şi n'a exprimat în cuvinte mai frumoase simţirea sa, ca tine, o Cârlovo!; floare a poeziei, june cu inima de foc! Ca o comită trecătoare tu strălucişi un minut peste România uimită şi încântată de lucirea ta... Ne lăsaşi o lacrimă fierbinte pentru gloria trecută şi o scânteie dătătoare de viaţă pentru viitor. Cântarea ta sublimă puse asupra ruinelor Târgoviştei pecetea eternităţii şi ni le va păstră chiar când pustuirile anilor le vor şterge cu totul dupe pământ“.

N. Bălcescu zice astfel! El însuși eră poet; și-și iubea patria sa. Nobilă și plăpândă mlădiță din oamenii de la 1848, cari au scăpat România de a mai fi o proprietate a patruzeci de familii privilegiate, el a murit în exil, fără să fi avut fericierea de a revedea acea patrie care-o iubea unită și liberă! Supt restaurația ce urmă după 1848, supt cel din urmă guvern boieresc, el simți că o să moară, voi să mai vază odată patria sa: cël puțin de la Ruscuc, cum și pe autoarea vieței sale. Acel crud guvern nu permise mamei încărcată de ani și de suferințe a merge să vază pe fiul său înainte de a muri!

Memoria Cârlovei și a Bălcescului este uitată. Ei însă meritau a nu fi uitați. Ei nu au nici un mormânt; numele lor nu se vede pe nici un monument public. Românii nu au recunoștință pentru cei cari au liberat patria și i-au luminat cu lumina geniului lor, după moartea lor, nici atât, cât au pentru acei funcționari salariați, cărora le votau o dată pensii princiare, căci n'au făcut nimic pentru țară.

Faceți ceva pentru memoria acestor bărbați! Fundatorii celor două țări, Ștefan cel mare, Mircea cel bătrân, Mihail Viteazul, Radu de la Afumați, Șerban cel mare, care au scăpat patria de a fi pašalâc sau de a cădea în robia Ungurilor și Polonilor, n'au nici un monument care să-i memoreze poporului.

Să nu lăsăm toate asupra guvernului. Să ia inițiativa nația în asemenea lucruri; este datoria sa, căci este gloria sa.

IV. 1

Pe Văcărești îi ntâlnim supt mai mulți domni români și greci.

Cel dintâiu poet din această familie este *Ienăchiță Văcărescu*.

Acesta ne lasă niște versuri cari pot a se repetă totdeauna pentru grația cu care sânt exprimate, cum și pentru cugetarea lor, mai ales în timpul copilăriei muzelor române. Iacă niște versuri de Ienăchiță Văcărescu:

Într'o grădină
Lângă-o tulpină
Zăriu o floare ca o lumină.
S'o taiu, se strică;
S'o las, mi-e frică
Că vine altul și mi-o ridică.

Iancu Văcărescu apărură pe urmele lui Ienăchiță Văcărescu. El fuse unul din cei mai dragălași cântonieri din epoca sa.

Publică o colecțiune de poezii din care cea mai renumită este *Primăvara amorului*. Poeții antici îi inspirară aceste versuri. Iacă ce zice Anacreon în *Amorul muiat*:

„Era noapte. La ora când *cursul* este aproape de a se stinge, în cursul său, steaua strălucitoare a Taurului, tot se odihneă în natură, când la poarta mea amorul veni să bată și să strige. Eu zic: Cire, cu acel zgomot, turbură astfel repaosul? Amorul răspunde: Deschide! Vijelia, vai!, m'a pătruns până la oase. Noaptea nu are lună, eu m'am rătăcit pe drumuri, nu ai frică, eu sânt un copil mic: — Pietatea învinge inima mea, merg și deschid poarta. D'odată zăriiu un copil ce purtă pe spate un arc, aripi și o tolbă; il duc înaintea căminului și încălzesc la foc degetele-i vinete, usuc părul său; dar abea prin îngrijirea mea el se află bine și îmi zise: „Înainte de a plecă, vin să încerc dacă ploaia mi-a muiat arcul.“ Intinzând coarda muiată, ca un tăun, c'o izbire mă lovește în mijlocul inimei. „Mulțumesc, dragă, zise el răsând, arcul meu este încă tare, dar inima ta e lăncedă.“

Acum să vedem ce zice poetul nostru în această poemă imitată, care a plăcut atât de mult Românilor:

Dormind astfel într'o noapte
Somnu 'ntâiu, ca la un ceas,
Mă deștept, înțeleg șoapte,
Simț, ca de copil, un glas.
Strigând întreb: Cine este?
Cine-ai cea s'a băgat?
Cine-ai cea fără veste
A 'ndrăznit de a intrat?
Mă uit, ce să văz? minune!
Prea ciudat un copilaș
Fricos cere iertăciune,
Se roagă să-i dau sălaş,
Văz în spate-i aripi smulțe,
Port frumos, dar sfâșiat.
Gata el să-mi spuie multe,
Eu de somn îngreuiat:
— Lasă, zic, vom vorbi mâine
Acum culcă-te, de vrei;
De ți-e foame, iacă pâine,
Apă, vin, de vrei să bei.
— Dragul meu, d'aceste toate,
Zice el, îți mulțumesc.
Ți-e somn, văd; dar de se poate,
Oarece am să-ți vorbesc.
Cât de mic sânt, vezi prea bine;
Nu beau, nici mănânc, nici dorm.
Și acei ce sânt ca mine

Prea puține ori adorm.
 Somnul celor care place
 E vrășmaș omoritor;
 El li face'n veci d'a zace
 Si-a mai multă vieață mor.
 Eu pe tine cu plăcere
 Pot să te știu tot deștept;
 Orice-i vrea-ți dau făr'a cere
 Să te rog mult nu aștept.
 Vorbind, nu știu ce vrăji face.
 Somnul văz că mi-a perit;
 De unde dormeam în pace,
 Imbrăcat m'am pomenit.

Din compararea acestor două poezii vedem că este o imitație. Anacreon deschide repede poarta și vede un copil ce purtă pe spate un arc, aripi, o tolbă: descripțiunea marelui maestru e scurtă; poetul nostru o lungeste, îi trebuie două strofe, ca să ne prezinte figura amorului pe care Anacreon o face cu trei vorbe; nici o bălărie nu este de plivit în versurile poetului antic, nimic de prisos, nimic repetat, nimic care să nu fie o idee; din contră poetul nostru, ca să exprime aceeași idee, se servă de prea multe versuri cari nu au locul lor și sânt ca niște buruieni pe un parter de flori delicios. Recomandăm această comparație junilor poeți, ca studiu. Anacreon ne dă adevăratul portret al Amourului muiat de ploaie, îl duce la foc, îi usucă părul și Amorul, după ce incetează d'a suferi, cearcă dacă ploaia i-a muiat arcul și dacă anii au muiat inima bătrânului. Cât este de natural! În *Primăvara Amourului* însă se vorbește de pâine, de apă, de vin, de somn.

Niciodată Văcărescu nu a reușit mai bine decât în poeziile în cari vorbește de țară, căci acolo vorbește inima sa. Recomandăm mult cetitorilor poema *Adevărul* de Ioan Văcărescu.

În micile bucăți, cari cuprind o singură idee, Ioan Văcărescu este admirabil. După ce ai citit mai multe poezii lungi, cum *Ielile*, unde le află urite ca Țiganele de laie:

Unele goale
 Mâncau din oale
 Găluști prea groase,
 Prea nodoroase
 Hurur brum, brum !,

cu ce plăcere nu întâlnim aceste versuri, deși nerimate :

Privigătorul singur
 Ici zboară, ici se pune,
 Suspină, dorul spune,
 Iși chiamă soața sa

Și ea abia îl simte
 Zburând din frunză 'n frunză
 Și par'că îi răspunde:
 Nu plânge, sânt a ta.

Este, în aceste expresiuni simple și naturale, mai multă poezie decât într'un tablou cu imagine strălucitoare ¹.

Este un secret în poezie, el nu aparține școalei doctorilor ce diseacă, câte una, toate nervele, vinele, arterele poemei, ce studie calitatea sângelui, starea organismului, aspectul epidermei și fac dicționare de toate vorbele gramaticale și versificale ce au părut de la Esiod până astăzi; acest secret este simplu: o poezie trebuie să vie din inimă, iar nu din cap.

Este un poet mare, francez, un perucar, Jasmin. El are câteva poezii, cum: *La semaine d'une fille*, *Marthe la folle* etc. Este peste puțință un om ori de ce etate, ori ce de condițiune, să cetească și să nu plângă. Acesta este secretul poeziei.

Cetiți frumoasele poezii ale lui Eliade, dar nu uitați *Zburătorul*. Acesta este un cap d'operă român, frumos în anul 1830, frumos în anul 1870, frumos în totdeauna, căci este o suflare poetică, naturală, simplă ce are secretul a mișcă inima. Vom reveni la aceasta, la rândul lui.

Schiller este dator mărirea sa inimei sale.

Poezia lirică este cea dintâiu, căci în această formă se poate mai mult da loc inimei. Ea fuse născută când lumea eră încă neorganizată. Când, însă, se formară soțietăți, orașe, sate, cătune, patimele omenești se posomoriră, simplitatea dispare, ridiculul naște; cu artele, cu științele nasc celelalte genuri de poezie în cari patimele omenești se exprim pre un tărâm mai intim. Ridiculul dă naștere comediei și satirei; suferințele dau naștere tragediei; luptele între popoare, sângele omenesc vărsat dau naștere epepeelor. Dar este un lucru netăgăduit că inima omului a rămas; și poezia nu este niciodată mai frumoasă decât atunci când descrie inima. Ea caută să fie însă expresiunea cea mai înaltă și cea mai nobilă a cugetării și simțimentelor omenești. Cată să fie simțimentul vieței; frumosului și sublimului; și adesea, în soțietățile căzute, să fie chiar simțimentul ridiculului. În poezie este o vocare divină, aceea de care vorbește Boileau, adecă o influență secretă. Inspirarea este plinitatea cuge-

¹ Versurile citate de D. Bolintineanu nu sânt de Văcărescu, cum crede el, ci de I. Eliade Rădulescu; se găsesc în *Paralelismu*, p. 86.

tării și exaltarea puterilor și înțelegerii, este o urmare a legilor cari presid la generarea înțelegătoare. Este o facultate care alege și combină imaginile, este o mișcare a sufletului care o îndeamnă să exprime emoțiile sale, ideile sale sub o formă frumoasă și din care nasc gustul și geniul. Umanitatea, natura și Dumnezeu sânt cele trei mari lumi, în care poezia cată să plutească. Prin aceste trei coarde, cari vibrând fac de vibrează universul, se face a curge lacrimile sau se provoacă râsul. Poezia este sau fonetică, sau plastică. Sunetul este cel mai puternic gen al ei. Poezia se exprimă și prin plastică, adecă prin pictură sculptură, arhitectură, dar într'o sferă mai puțin întinsă.

Poezia caută să fie naturală, simplă, adevărată. Cu toate acestea, cată încă să se ferească de a fi prea naturală, căci ar fi învinsă în lupta ei cu realitatea care are vieață și mișcare. Poetul caută să creeze asupra elementelor ce îi sânt date, altfel face articoli de ziare în loc de poezie. Astfel, când tratează sujecte istorice, exprimă fapte, eroi, el cată să adauge, lângă realitate, o vieață nouă pentru eroii săi și să-i facă a străluci într'o rază de imagine. Poezia are asemenea un scop; scopul este de a curăți sufletele prin amintirea privescilor frumuseței, de a ridică sufletele prin simțimentul admirărei, de a le întări prin amintirea virtuților și descrierea patimilor, având totdeauna în vedere în-bunățățirea soartei omului. Umanitatea, în a sa realitate, este totdeauna plecată spre pământ, împinsă în trebuințele materiale: poezia cată să fie un intermediar între materie și între spirit, să tinză a o ridică spre cer. Poezia nu va perî pe cât inima nu va perî.

Gr. Alexandrescu este un elev al d-lui Ion Eliade. Una din cele mai cunoscute poezii ale acestui poet îi fuse recomandată de Voinescu, *Anul 1840*, an fatal, anunțat de adoratorii lui *Agatanghel*, ca anul în care o să fie o turmă și nu păstor. Această poezie șchiopătă prin formă, este însă în mai bune condițiuni în privința cugetărilor și simțimentelor. În cea din urmă retipărire autorul o puse în capul operelor sale.

Anul 1840 începe posomorît; un profum de descurajare plutește pe primele strofe. Școala byroniană se aminte:

Așa zice tot omul ce 'n vltor privește,
Așa ziceă odată copilăria mea;

Un an vine și trece ș'alt an îl moștenește
Și ce nădejdi dă unul, acelalalt le ia.

Acesta venea din posomorirea situațiunei țarei, atunci; poetul
spune suferințele ce popoliu au de la tirani:

Ici umbre de popoare le vezi ocârmuite
De umbra unor pravili călcate, siluite.

Umbrele de popoare și umbrele de legi este o figură nouă și
frumoasă.

Oricare sentimente înalte, generoase
Ne par ca niște basme, de povestit frumoase.

Poetul însă revine la speranță un moment; crede că omul
va face minuni și pronunță niște cugetări ce par stinse, dar
puternice de desperare:

An nou! aștept minune -ți ca o cerească lege.
Dacă însă păstorul ce tu ni-l vei alege
Va fi tot ca păstorii de cari avem destui,
Atunci lasă în stare-i batrâna tirănie,
La darurile tale eu nu simț bucurie,
De 'mbunătățiri rele cât vrei săntem sătui.

Cetitorii câtă să știe că atunci eră o censură severă.

Ce pasă bieteii turme în veci nenorocită,
Să știe de ce mână va fi măcelărită
Sau dacă are unul sau multi apăsători?

Poetului nu-i plăcea democrația?

În o altă strofă posomorirea se face mai simțită:

După suferinți multe inima-mi se împietrește,
Lanțul ce ne apasă uităm cât e de greu;
Răul se face fire, simțirea amorțește
Și trăesc în durere ca 'n elementul meu.

Păcat că forma ce a dat acestor cugetări nu este la înălțimea
cugetărei, nu este corectă.

V I

ION ELIADE RĂDULESCU.

Românii de dincoace, sub înrăurirea ideilor grece, lăsau la
o parte numele lor român și luau nume grec sau îi puneau în
coadă o coadă greacă. Junii români cari studiau literatura elenă
veche, încântați de strălucirile ce încununau cu aureole frunțile
poetilor și filosofilor Greciei, își dau numele acelu mare bărbat

antic cu care fiecare părea mai mult a simpatiza. În Transilvania până astăzi chiar Românii, încă de la școală, iau câte un nume roman: Domițian, Traian, etc., lăsând numele părinților la o parte. Este negreșit o idee frumoasă într'aceasta: vor să dovedească originea latină, amorea pentru marii bărbați romani. Dar noi credem că în cariera lucrurilor frumoase nu este numele oamenilor mari care ridică pe un om, ci meritul său personal: meritul personal al Românului mare de astăzi poate să ne dea nume tot atât de glorios ca numele străbunilor fără a fi tot acelea. Putem enumăra câteva persoane foarte cunoscute și stimate cari port nume luate din istoria Romanilor și cari s'au făcut cunoscute și sânt stimate, nu prin mijlocirea acelor nume vechi, dar prin meritul lor personal, prin faptele lor care ar fi ilustrat d'opotrivă numele de Badea Ion precum a ilustrat pe cel de Domițian.

D. Ion Rădulescu, Român din Târgoviște, dintr'o familie veche, redusă ca toți boierii de neam la modesta carieră a vieții câmpene, încă de atunci când boierii sau conducătorii oștirii române fuseseră prizoniți de Fanarioți, copil încă, își dăde numele de Eliade sub impresia inspirațiilor lui Omer.

Ion Eliade Rădulescu fuse cel dintâiu Român în Valahia care se ocupă de limba română. El cel dintâiu înobilă presa și poezia română care până atunci zăceau în corupție și erau privite ca niște oaspeți cărora soșietatea nu păstrase un loc la banchetul vieții. Oamenii de știință, de literatură, poeți, erau priviți de soșietate ca niște ființe netrebuincioase în interesele mari ale soșietății; puși în rândul nebunilor, meniți a îmbucură cu laudele lor pe cei puternici în zilele de ziafet; învățați, literatori, poeți aveau numele desprețuitor de *Dascăli*. Știința, literalele, poezia, văzându-se astfel tratate, el ca și poporul român, uitară origina mării lor și crezură că astfel eră misia lor tristă pe acest pământ.

Când cinevă voiește a numi un popor, o clasă, un individ: *Sibarit*, înțelege cvalificațiile de molatic, slab, dat la desfătări, la lux, fricos, plăpând, afemeiat, voluptos, temător de lupte și arme. Origina acestui cuvânt vine de la un oraș *Sybaris*, din Italia de jos, în Lucania, pe malul lacului Tarente, care, după tradiție, fusese clădit 721 de ani înainte de Christ, de către Aheeni și Trezenieni. Tărâmul acelei țări eră atât de roditor, comerțul ei atât de desvoltat, încât tot produceă fără ca omul să-și dea

multă osteneală Pușină muncă pentru unii, nici-o muncă pentru alți, munca eră privită ca o desonoare, prada ca o onoare. *Sibariții* căzură cu timpul într'o moliciune care nu este încă cunoscută la nici un popor și numele lor deveni sinonim cu acela de afemeiat și voluptuos. Atunci datinile lor se corupseră cu totul, ei nu mai făceau altcevă decât să mănânce, să doarmă, să se plimbe, să se desmierde în ospețe. Oameni plăpânzi ca femeile, mici, suptiri, delicați, păreau creșcuți în bumbac; un vânt rece îi răgușea, un aer umed îi înfrigură, căldura îi leșină; ore întregi treceau cu îmbrăcăminte, cu rânduirea părului; un fir de păr ieșit de sub lanțul ce-i împreună cosmeticul, făcea nenorocirea Sibaritului. Erau afemeiați, umili, sfioși, târători; cu un naturel temător ce îi făcea nedemni de a guvernă, de a comandă, de a se bate; căzuți în slăbiciune, în urma exceselor de voluptăți, se făceau leneși, erau ca acei eleganți Adonis așa de plăpânzi, așa de păpușați, încât pieptul lor cel mic abia putea respira aerul; mersul lor eră șovăitor; purtau corsete ca să le sprijine talia; mâncău tot felul de substanțe escise, spre a le întări stomacul obosit. Se parfumău cu ambru, cu mosc, ca să reinvieze nervele delicate, întărate de spasmie, aveau istericale ca femeile nervoase, patul de puf nu eră un așternut destul de moale pentru acești sibariți obosiți, palide copii ale unui sex mai bărrătesc decât dâșii. Locuitorii din Cotron căzură cu armele asupra Sibariților, cari, neștiind a se bate cu armele, se lăsară a se robi în anul 510. Pe la 444 Sibariții mai clădiră, nu departe de cetatea veche, o altă cetate, Thurium; dar nu putură a trăi din cauza certelor între dâșii.

Astfel eră și soțietatea română înainte de regenerație, când părù Lazăr și după el toți acei bărbați cari contribuiră la regenerația României înainte și în urma revoluției din 1821. În loc de a peri, grație bunilor Români, ce mai rămăsese Români, se regenerară.

Ion Eliade pe care, la început, adversarii săi îl numeau gazetarul, rupse acest vâl al unor prejudecăți născute în spiritul de corupție și dete științelor, literilor rangul lor în soțietatea română.

Școțarul lui Lazăr, împreună cu mai mulți juni români, P. Poenaru, S. Marcovici, Moroiu, Poteca și alții, Eliade beu la izvoarele ascunse ale naționalității române.

Acești discipoli erau meniți a răspândi în toate ramurile aceea ce ei învețaseră, de la Lazăr, acest Zamolxe modern. Boieri români, cari mai păstraseră caracterul lor liber, începură a se gândi că sânt Români. O școală română se face, la Golești, de boierul Constantin Golescu. Aron Florian și Eliade sânt chemați a da vieață și desvoltare acestei școli. O școală română! Aceasta mișcă pe Fanarioți. Lipcani tătari plecară la Fanar, uneltele streinilor criticară. Eră atunci o școală română ceea ce astăzi este încă armarea tuturilor Românilor, o idee nouă. Ce fel? ziceau Grecii. Români pot să învețe științe în limba lor? Ce fel? Români pot să se armeze și să se bată? zic astăzi încă urmașii acelor triste școli de căderi și înjosiri. Golescu și toți părținașii ideei de a instrui pe Români în limba lor, fuseră încercați de blamuri, bănuți că sânt puși de Ruși să ațâțe spiritele contra Porței Otomane, contra Fanarioților. Mâna preotesei de la timpul Tiraniei se prepară a aprinde focul care trebuia să arză pe acești culpeși reformatori. Spiritul de romanism triumfă, discipoli propagă în nație și prepară evenimentele politice ce surveniră.

Să ne înturnăm la Eliade. Vieața sa este cunoscută, este scrisă de el însuși. Il vom luă dar ca poet.

Capul său d'operă în poezie este *Zburătorul*. Două ode făcură pe Safo a mare poetă. *Zburătorul* făcù pe Eliade un mare poet. În aceasta idilă este natura; dar natura de multe ori este imorală, este hidoasă; poezia sa este morală, este frumoasă și naturală în ceea ce nu este nimic exagerat, nimic mincinos, nimic mort. O poezie trebuie să unească trei condiții ca să fie perfectă: cată să fie cu putere cugetată, cu adâncime simțită și cu eleganță exprimată. Aici se găsec aceste condiții. O singură eroare avem de ridicat, o eroare ce se datoră limbei de atunci, care atunci nu se luă în seamă, dar care astăzi supără urechea; este expresia: *pe vine*. Se poate îndreptă.

Noi reproducem aici această poemă frumoasă, simplă, grațioasă și română și credem că am zis destul despre talentul poetic al autorului.

